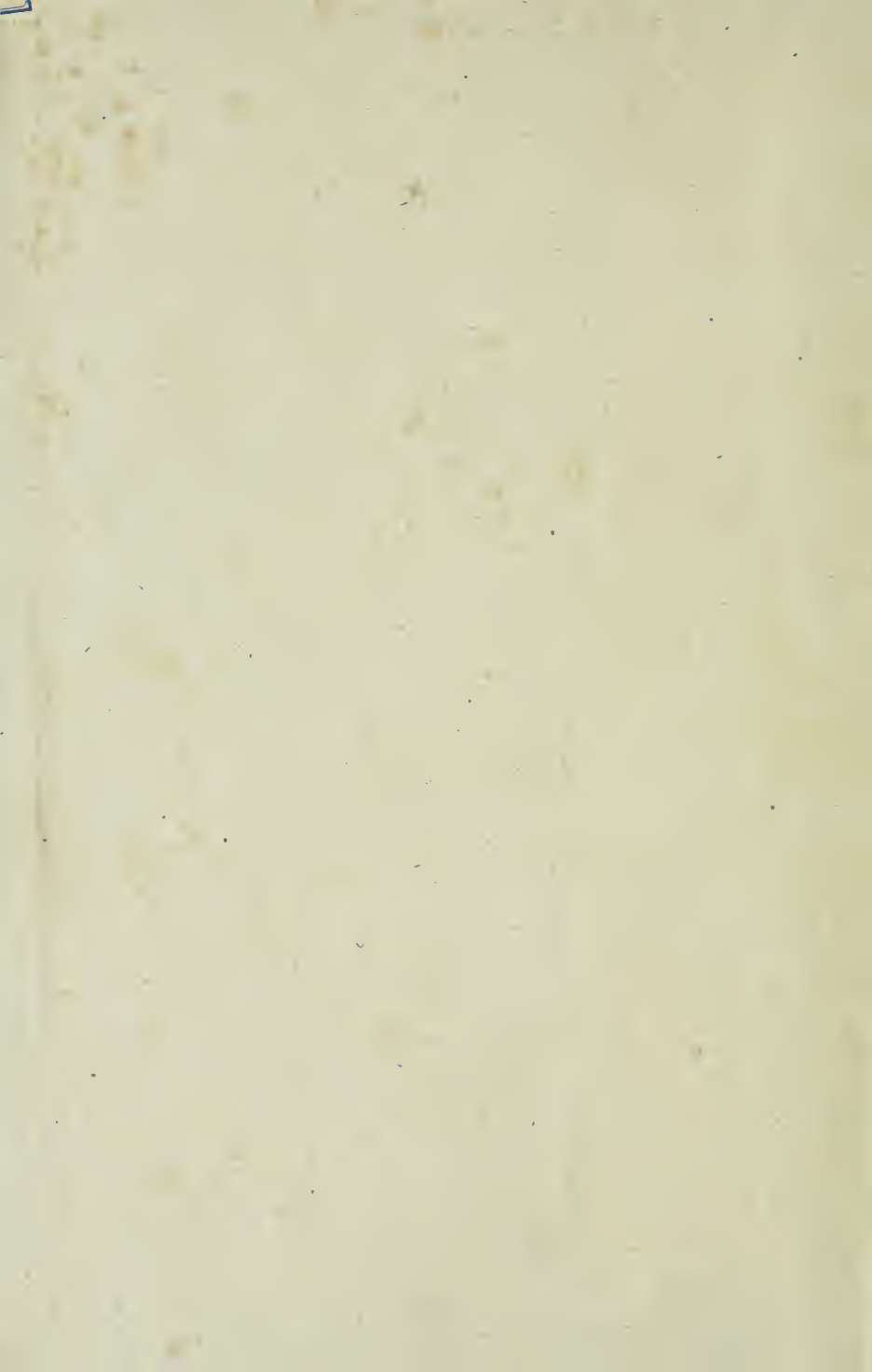
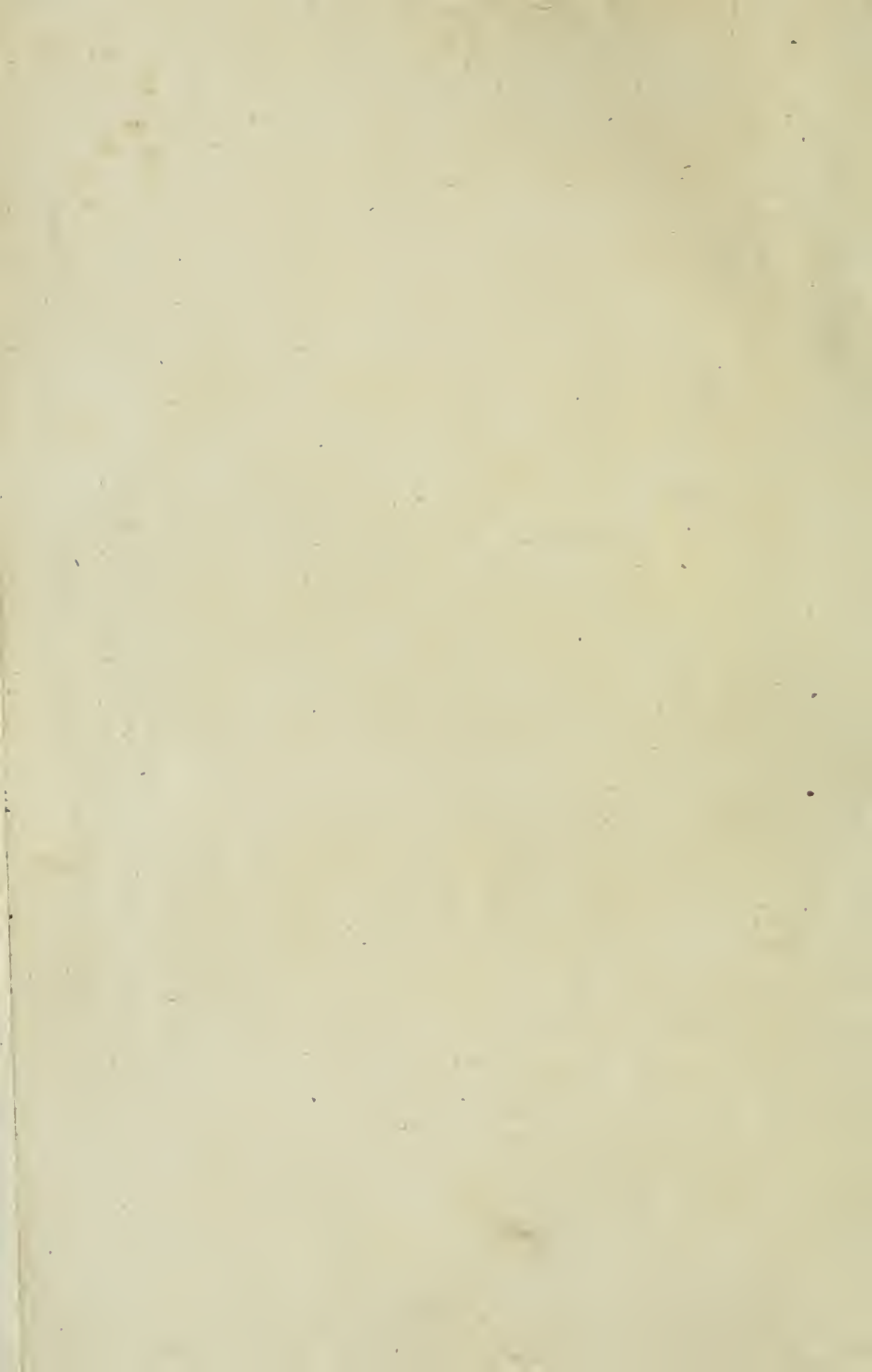

3 1761 03934 6150

ROBOT ÉS DÉZMA

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI,
MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI

TEKINTETBEN.

HÁROM KOSZORUZOTT PÁLYAMUNKA,

ELŐIDÉZVE ÉS KIADVA

NÉMETUJVÁRI GRÓF BATTHYÁNY KÁZMÉR

nagylelkűsége 's korszerű gondoskodása által.

PESTEN,
NYOMATOTT BEIMEL JÓZSEFNÉL.
1845.

ELŐSZÓ.

Mélt. németujvári gróf Batthyány Kázmér lelkes hazánkfia, ki munkás honszeretete, 's a' népnevelés ügyének hozott számos áldozatai tekintetéből a' két testvér-hazának már rég köztiszteletét birja, közjó iránti buzgó 's állandó részvétét tanusítólag, 1843-ik évi dec. 7-kéről következő igen becses sorokat intéze a' M. Gazd. Egyesülethez:

„T. Egyesület! Azon meggyőződésből indulva ki, hogy a' robot és dézma, a' mellett hogy a' föld népének lustaságát 's erkölestelenségét nagyszerű mértékben nevelik, a' földesurra nézve is csaknem egészen elveszett 's haszontalan tényezők, 's legjobb esetben is a' jószághormány által elnyeletnek 's fölemésztetnek; — 's hogy tehát ezen határozatlan és ingatag jövedelmeknek határozott, 's biztosítottakká változtatása az urbéri robot 's dézma tulajdonosaira nézve a' legnagyobb fontosságú feladat; — kívánva egyszersmind, hogy az összes haza magának alapos meggyőződést szerezhessen a' dolgok valódi helyzetéről, mielőtt elhatározó lépést tesz, 's e' részben segítő törvényt hoz, és pedig ne csupán csalékony teoriából, hanem adatokból 's gyakorlati alapon szerezz e' szükséges meggyőződést: hazafiúi örömmnek tartom az ide mellékelt jutalomkérdést tenni fel, melly feletti bírás-

ködásra, 's a' jutalomnak annak idejében elítélésére a' Gazd. Egyesületet, mint hazánkban minden gazdasági 's azokkal rokonságban levő tárgyak előmozdításának lelkes és életadó középpontját, szíves bizodalommal és tisztelettel megkérem.

Méltóztassék a' tekintetes Egyesület ezen jutalomkérdést kihirdetni, a' pályamunkák beküldésének határidejét bölcsessége szerint meghatározni, 's azoknak annak idejébeni vizsgálatáról 's a' jutalom elítéléséről gondoskodva, tiszta hazafiúi szándékomat sikeres testületi pártfogása szárnyai alá fogadni.“

Jutalomkérdés.

„A' fennálló urbéri viszonyok közt két tényezőt szemlélünk, mint a' mezei gazdaság okszerű kifejlését hazánkban kétségtelenül akadályozó elemet; ezen két tényező: robot és dézma. — El van ismervé mindkettőnek káros hatása, de olly, adatokkal ellátott, 's rendszeres előadásra van szükség, mellyből meggyőződést merithessenek főleg azok, kik a' tárgy felől felvilágosítást óhajtanak.

Készítessék tehát munka, mellynek fő célja kimutatni a' robot és dézma a) gyászos hatását hazai földmivelésünkre, 's általában mezei gazdaságunkra; b) azon kárt és hátramaradást, melly általok a' jobbágyra hárantlik; c) azon hasonlítólágos hasznót, melly belőlök a' földesur javára esik; 's végre d) azon körülményeket, mellyek a' robot és dézma kezelése körül mindkét oldalon visszaélésekre mutatnak. — A' robot és dézma külön szakaszokba foglalandó, hogy kitűnjék; mellyik nyomasztóbb, 's így mellyiknek megszüntetésére kellene előbb a' nemzetnek törekednie.

A' munka második része azon következményeket jelölje ki, mellyeket a' robot és dczma megszüntetése után észszerint 's a' dolog természetéhez képest mezei gazdaságunk kifejlődésére várhatunk; előadja főleg, milly befolyással leend a' nagy birtokok gazdaságára a' robot megszüntetése, és melly időszakot lehetne erre kitűzni. — Az író legfőbb figyelmét fordítandja az adatokra; minél számosbak ezek hazánk különböző pontjairól és a' lehető legbiztosabb kútfőkből meritve, annál becsesebb lesz munkája.

A' dolgozatokra, mellyek a' tárgy természetéhez képest 8 nyomtatott íven alul alig esendnek, három jutalom tétetik: 100 arany t. i. a' legjelesebbre, 50—50 arany a' következő két jelesebbre.

A' jutalom odaitélésére a' M. Gazd. Egyesület kéretik meg. — Megjegyeztetik azonban, hogy a' pályamunkák jutalmazásánál többször tapasztalt anomaliák kikerülésére, a' határozott díjak csak olly munkáknak fognak kiadatni, mellyek legalább annyi abszolút becsesel birnak, hogy nyomtatásban kiadásra méltóknak ítéltetnek.

A' munka az író tulajdona marad, de nyomtatásban kiadása eszközöltetni fog, melly kiadásra szükséges költség azon föltétel alatt adatik a' jutalomkérdést kitűző által, hogy ezen kiadási költség az eladott példányokból visszatérítessek, a' reménylhető több jövedelem a' szerzőé maradván. — Ha a' három jutalmazott író megegyezhetik abban, hogy munkája együtt, 's ugyanazon egy kötetben jelenjen meg, igen kívánatos lesz."

A' M. Gazd. Egyesület osztóván a' lelkes grófnak honi mezőgazdaságunk iránti aggodalmaiban, 's

őbajtván, hogy az iménti jutalomkérdés főfontosságú tárgyaitra nézve hazánkban minél előbb tiszta, 's minden elfogultságtól 's balítéletektől ment nézetek és eszmék kaphassanak lábra, — ugyanazon évi december 21-kén tartott kormányzó – választmányi ülésében a' mélt. gróf urnak közjóra czélzó felszóllítását annál nagyobb méltánylással fogadá, minthogy ő nga első levén hazánkban, ki nemzetsége jószágai egyikén pár év előtt a' fennálló törvények nyomán urbéri váltságot létrehozott, a' kérdésül kitüzött tárgynak mind a' két oldalával gyakorlatilag megismerkedni alkalma volt. — 'S illy módon kihirdettetvén e' pályakérdés, 's annak megfajtéseül a' határidő 1844-ik évi december utolsó napjáig tüzetvén ki, az eredmény tanúsítá, hogy a' hazának közügyeire, 's egy jobb és méltóbb jövődönök előkészítésére vonatkozó tárgyak bizton számolhatnak rokon indulatra, tanácskészségre és közremunkálásra, — mert az említett határnapig a' kitüzött kérdésre 12 pályafelelet érkezett az Egyesülethez versenyzésül a' jutalomért, következő jeligék alatt:

1. *A' honfiszív vidul, dobog büszkén, hatalmasan; egy jobb jövő malasztához biztos reménye van.*

2. *Vincet amor patriae [Virgil].*

3. *Nem a' kényszerítés, hanem kedv 's erő győz.*

4. — — — — *Neque ulla res magis ab aliquot annis florecenti quondam Ungariae nocuisse videatur, oppressione colonorum, quorum clamor ascendit jugiter ante conspectum Dei — — — Ferd. I. decr. X. art. 26.*

5. *És jöni fog, mert jöni kell, a' nagyszerű halál, hol a' temetkezés felett egy ország vérben áll.*

6. *Nem tudom én, mi édes ronhatja az embert, hogy szülőtföldét el ne felejtse soha?*

7. *Ein Vogel trug ein Samenkorn in ein wüstes Land, und es entstand daraus eine neue Creation.*

8. *Nem sokaság, hanem lélek 's szabad nép tesz csudadolgokat.*

9. *Quae sunt meliora tenete.*

10. *H. S - S - H. U. O. O. — H. R. I. I. — M. N. O. N. U.*

11. *Nem csak dicsőké a' haza; a' munkás pór, szegény, bár észrevéllen, dolgozik a' hon derületén.*

12. *Iliacos intra muros peccatur et extra.*

E' 12. pályamunkának bírálata, *Bezeredy Istvánnak*, a' melegkeblü emberbarátnak, hazafinak, 's az urbéri megváltás ügye tettleges pártfogójának elnöksége alatt saját küldöttségre bízott, melyet az alólírtton kívül az Egyesületnek következő érdemes tagjai képeztek, névszerint *Benkő Dániel* jószágkormányzó 's tb., *Fényes Elek* egyesületi előadó, *Heuffel János* urodalmi főfelügyelő 's tb.; *Horhy Mihály* földbirtokos, tb. 's jószágigazgató, *Lumniczer József* jósz. ig. 's tb., *Magyar Imre* jósz. ig. tb., és birtokos, *Patay József* a' M. Gazd. Egyesület egyik érdemes alelnöke, földesur 's tb. uu.

A' küldöttség törekedett megbízatásában hiven eljárni, mi is annál nehezebb vala, minthogy az egyes vonalokban jelesen kitünő munkák egyike sem meríté ki tökéletesen a' kitűzött kérdéspontokat; más oldalról azonban az ügy fontossága nem kevésbbé, mint az egyes feleletekben lerakott böles nézetek, helyes állítások és sokoldalu tapasztalatok közrejuthatásának sürgössége a' birói szigorúságot méltán enyhíté, 's a' küldöttséget arra bírá, hogy a' jutalmak oda-ítélésébe ereszkedjék, főleg *otly három munkát szemelvén ki* több majdnem egyenlő értékű pályázók közül, mely

egymást kiegészítse, 's mintegy összevéve nyujtsa azt, mit különben egy pályázónak kellett volna, ha bár rövidebben is, előadnia. — 'S így történt, hogy nyílt szavazat útján az *első* (100 ar.) jutalom a' 2ik számú, a' *második* (50 ar.) a' 7ik, 's a' *harmadik* jutalom (szinte 50 ar.) a' 11ik sz. pályairatnak ítélte-tett; a' felbontott jeligés levelkékből az első rendü koszoruzott munkairójának *Hetényi János* ekeli lelkész 's m. t. t. r. t., — a' másodikénak *Királyi Pál* Budán, — a' harmadikénak *Ploetz Adolf* titoknak ur Fótón tünnén ki. — Világosan kijelenté azonban a' bíráló küldöttség, hogy a' koszoruzott feleleteken kívül, sőt azokkal ugy szölván *egyensúlyig versenyezve*, még a' 3ik, 4ik, 8ik, 9ik és 10ik számú pályairatok méltó figyelmet vontak magokra, mindannyiban egyiránt találván sok érdekést és tanúságost ugy annyira, hogy ez utóbb elsorolt feleletek egygyéolvasztva, igen becses, érdekes, és hasznos könyvet fognának a' közönségnek a' kitüzött kérdéspontok felderítésére szolgálatni.

Addig is fogadják tisztelt hazánkfiat, 's különösen azok, kik az urbéri váltságban hazánk 's nemzetünk újjászületését előkészíteni önzéstelen nemes indulattal törekeshnek, — a' jelen kötetben három érdemes hazánkfiának becses nézeteit, mellyek hogy előidéz-tettek, 's a' mennyire sajtó állapotunk engedé, nyilvánosságra jutottak, az önzés 's elöitéletek bilincsein fölül emelkedett jeles hazafi, gróf *Batthyány Kázmér*, örökkén virító érdeme marad.

Holicsón, august. 3-kán 1845.

Török János,

mint a' M. Gazd. Egyesület titoknoka.

ROBOT ÉS DÉZMA,

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI, MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI
TEKINTETBEN.

Első jutalommal koszoruzott pályamunka.

IRTA

HETÉNYI JÁNOS,

helv. hitv. lelkész Ekelben, a' túladunai h. h. Egyházkerület helyettes
főjegyzője, a' magy. tud. társ. 's a' m. gazd. egyesület rendes tagja, tek.
Komárommegye táblabirája, 's a' t.

Vineet amor patriae.

Virgil.

Vezérszó.

Az embert és barmot tápláló, a' földet és tájakat szei-
pitő, a' nemzeteket polgárosító, az országokat anyag-
jólétre emelő földművelés, csak az ős, és az újabb korban
méltányoltatott illően. Ismerjük az emberiség virág-
korát, a' patriárchai időket; midőn Ábrahám fákat ültetett
Bethelben; Jákób baromörködék Hárámban; Boáz, Dávid-
nak és a' bold. Szűznek is őse, szerűn hála a' garmada
mellett, Betlehemben. Ismerjük a' régi Egyiptust, a'
Nilus vizét mindenüve elosztató, szántóföldeket 's réteket
öntöző, igen mesterséges csatornáival, és hajdani olly
nagy termékenységgel együtt, hogy a' régi Olaszhon gab-
nacsűrénak tartatnék. Ismerjük a' földművelésben és ke-
reskedésben egyiránt nagy Carthágot, és ennek nagy
nevű íróját, Magót; ki olly jeles munkát írt 32 kötet-
ben a' földművelésről, hogy midőn említett város a' római-
aktól haddal megvéttetett, és az itteni könyvtárakat a' ró-
mai tanács az afrikai fejedelmeknek elajándékozná, Magó
könyveit latin nyelvre lefordította, közhasználat végett,
és tisztelet jeleül. *) A' régi görögöknél királyok,
és hadvezérek foglalkoztak béke idején a' földművelés-
sel: sőt munkákat is adtak ki a' mezei gazdálkodásról:
jelesen: Hiero, Attalus, Philometor, Archelaus, és Xe-
nophon. **) Épen így tőnek a' római hadvezérek a'
köztársaság korában, kik maguk kezével művelték a' föl-

---

*) Plin. Hist. Nat. XVIII. c. 5

**) Idézett író, ugyanott.

det; miből furcsa következményt húz ki Plinius *). Ezy volt aztán az igazi önkezelés.

Ámde a' földmivelés ezen arany idejének vége lett a' sötét kor kezdetével. A' harezszellem, melly elborította Európát, és főleg a' hűbéres viszonyok letaszították a' mezei gazdálkodást ősrégi trónjáról. Ezen kor túlbecsülve a' fegyverforgatókat és a' kardmesterséget, lealacsonyítónak tekinté a' földmivesi munkát; és még a' mult században létezett Frankhonban olly törvény, melly tiltotta olyanoknak a' hadiskolába fölvetetését, kik bebizonyítani nem birták azt, hogy ők nem föld- vagy kézműves szüléktől származtak. A' hűbéres rendszer alatt pedig olly alávalóknak tekintettek a' földmivesek, hogy ezek 's gyermekeik főpapságra alkalmatlanoknak, földbirtokképteleneknek, jelesb hivatalokra ügyetleneknek, sőt földhez örökre kötendőknek ítéltetnének. Tudjuk, hogy ember- és személyjogaink elvehetetlenek, 's el nem időszódhatók: és mégis a' barbar sötét kor, olly ellenséges lábbal taposta a' földmiveseket illetőleg ezen jogokat, olly találékony volt az uri, uj meg uj jogoknak, karddal leigázott jobbágyainak nyakára tételében, hogy valóban esodálnunk kell, mikép aludhatott ki olly igen ezen kor emberei szívéből az emberiség tisztelete, és az emberiséget tápláló földmivelés méltánylása.

Minden bűn, és elkövetett jogtalanság magával hordozza saját büntetését. A' hajdankorban tehát, a' földmivelésnek illy példás meggyalázásaért, ostorul bejött majd minden harmadik évben az éhhalál, és csikorgó szegénység élelem dolgában. A' ki a' lőesei és brassói templomok falaira följegyzett igen rövid évrাজzokat megolvasta **), láthatta, milly sűrűn előfordulnak ezekben e'

---

*) Id. u g y a n o t t. Quatenam tantae ubertatis causa erat? Ipsorum tunc manibus Imperatorum colebantur agri: ut fas est credere gaudente terra vomere laureato, et triumphali aratore: qui eadem diligentia arva disponebant, qua castra.

**) Megláthatni ezeket Schwandtnernél: Script. r. r. hung. I. 885—888.

szavak: *Caritas annonae; horribilis pestis*. Ezen gyakran előfordult éhség miatt, már az árpádi házból tett királyok alatt, több magyar családnak ki kelle költözni honunkból, mint ezt bizonyítja azon adat, minélfogva sok magyar vándorlott ki éhség miatt Aachenbe, és különös, hogy azon utcza, mellybe ezen földieink megtelepedtek, még ma is magyarok utczájának, — *Ungerngasse* — neveztetik. *) Az iparos munka titkait és egész philosophiáját értő könnyen meg tudja magának fejteni ezen igen természetes tüneményt. Hiszen már a' régi rómaiak tudták, hogy földnek és földmivesnek szabádnak kell lenni. Plinius, Cato után ezt mondja: *Coli rura ab ergastulis pessimum est, et quidquid agitur a desperantibus*. *Hist. Nat. XVIII. c. 7.* Azt pedig mi maiak tudjuk, milly nehéz, milly sok gyakorlati, természetani, és más ismeretet, értelmet, ipart, 's jó erkölcsöt igényel a' mezei gazdaság, mellyről Th a e r állítja, hogy „ez olly különféle egyes foglalkozásokból áll, mik magokban mind igen könnyűeknek látszanak, de a' miket nagyon nehéz egyenlő viszonyban tartani, mivel sokszor egymással ellenkeznek. Ezeket idő, 's erőhez alkalmazva, úgy elrendelni, hogy egyik se mulasztassék el, hanem a' mint kell 's olly mértékben tetessék meg, hogy más hasonlón szükségések miattuk bátramaradást ne szenvedjenek, ehhez nagy figyelem 's munkásság, de nem nyughatatlanság, gyors elhatározottság, de nem hebehurgyaság, az egésznek pontos átnézése, 's minden tárgynak éles megjegyzése, a' nagyobb 's kisebb hasznu, vagy szükségű dolgoknak minden pillanatbani méltánylása, a' kezdettek bevégzésébeni állhatatosság, 's azoknak haszonvételére az erő 's időnek igazi felszámítása kívántatik meg; és ezt azért, mert tán egy mesterség sincs annyira kitéve a' vak történetnek 's szerencsétlen viszontagságoknak, mint a' mezei gazdaság.**) Mikép lehetne már nem

*) *Hist. topogr. Beschreibung der Stadt Aachen 1829. Köln u. Aachen. I. 10*

**) *Grundsätze der rationellen Landwirtschaft. I.*

saját földeiket mivelő, jog- és hontalan, földhez kötött, és embereknek is alig tekintett rabföldművesektől, jövedelmező és hont éhség inségeitől megőrző földmivelést várni? említeni is alig szükség.

Még nagyobb vala említett bajnál azon erkölcsi kár, melly e' földmivelés lebilincselése által okoztaték nálunk, és mindenütt. Igaz erkölcsiség mindenkor a' szabadság boldog ege alatt tenyészik. Kivált a' természeteli nyájas barátkozás érleli ezt meg szabad földműveseknél, azért, mert maga a' nagyszerű természet bennünket sokféle erényre tanít. Illyenek a' takarékság, az ipar, a' munkásság, a' tettetést nem ismerő nyíltság, az egyszerűség. Ki volt valaha hű tisztelője, és szíves barátja ennek, hogy benne ezen tökélyeket észre ne vette, és őt ezekben ne utánozta volna? A' legjobb, legszorgalmasb, hókeblű, és bölcs emberek, mind a' természet iskolájában képeztettek. Mert itt nem látunk városi fényűzést, nagyuri pazarlást, szolgai elnyomatást, piaczi nyereszkeedést, rendszeresített henyélést és hiúságot, hanem ezekkel ellenkező dolgokat. Innen az aranykorbeli jámborsága; innen az, hogy a' köztársaságbeli, 's mint láttuk följebb, földműveléssel kitünőleg foglalkozó rómaiaknál, jó mezei gazda, és jó ember egyet tett. *) Igen: mert a' földművelés becsben tartása és okszeres üzése nagy befolyással van az emberek és nemzetek erkölcsére, épen úgy, mint annak lealacsonyítása, és a' hűbéres viszonyok általi meggyalázása. Tapasztaljuk ezt honunk történeteiben, és jobbágyaink jelen helyzetében is. Mikor voltak parasztjaink legforrongóbbak? Akkor midőn rabszolgákkal egyenlőknek tekintettek, és a' földbirtokok átvételekor úgy számláltattak le darabonként az azt átvevő ur előtt, mint iga- és más barmok. Mi az oka jelenkori henyességöknek és ezzel együttjáró iszákossá-

---

*) *Veteres Romani, virum bonum cum laudabant, ita laudabant, bonum agricolam, bonumque colonum. Amplissime laudabatur, qui ita laudabatur. M. P. Cato, De re rustica.*

guknak, 's több bűneiknek? Nem más, mint robot és dézmarendszerünk, mellyek sötét korban keletkezve, az iparos, a' szabad és okszeres munkát előlve, előlik magát az ipart, az ész és erkölcsöt, mint alább bővebben meglátandjuk.

Az újabb kornak szelidebb és méltányosb szelleme átlátta a' földművelésnek, és az ezt kezelő földnépének abnormis helyzetét; gondolkozott tehát mikép kellene ezen segíteni. A' frankhoni népforrongás, bár hadlángba borítá egész Európát, de ebben mégis nagyszerű példát adott, mint kell a' bilinesbe vert földet és jobbágyot természetesb állásba hozni, és szabad földet 's földmivest teremtvé, nemzeti jólétet eszközölni. Girtanner, mint szemtanu írja, hogy 1789 aug. 4dike éjjelén a' nemzetfőlség egyező akaratja által, eltöröltettek a' barbar törvényhozás és a' hűbéres viszonyok minden maradványai, különösen a' robot és dézma; egyébiránt lelkismeretes kimélettel kármentesítettek haszonbérleti és örökváltási intézkedések által ezeknek hajdani tulajdonosai, mivel a' sajátuk illetésétől, 's megtámadásától ezen fölماغasztalt lelkesedésű gyűlés is visszaborzadt. Ezen tény, mellyet Europa csodálattal teintett, küdvös befolyással lön nemcsak az europaí jobbágyok sorsára, de a' földbirtokosak jövedelmére is. Porosz hon, Baden, Hessen, Würtemberg eltörlek a' régi urbért, sőt maga Angol hon, melly már ezelőtt jóval haszonbérletileg kezelte földeit, szorgos gondot fordított a' nemzeti földművelésre; mellyel azt nyerte, hogy a' britt föld, mellynek három ötöde még 1788 miveletlen vala, azótamindig emelkedő miveltségbe tétetett az által, hogy az ószerű mezeigazdálkodás rendszerei komoly bírálat, és szigorú vizsgálás tárgyaivá tétettek, sőt maga a' gazdaságtan lelkes írók által kidolgoztatott, természettani és más tapasztalatokkal meggazdagított, 's tudományrangra emeltetett.

Honunkbeliek szokott apathiáját is hatahmasan felrázta két dolog. Egyik az, hogy mind nagyobb földbirtokosaink urbéres, és önkezelésű gazdálkodásuk mellett

szembetűnőleg sodortattak a' köz-elszegényedés örvénye felé, mind jobbágyaik a' mindig súlyosabban rájuk nehezedő közterhek elhordozására elégtelenek lőnek, miként ez már országgyűlésileg is kimondatott; másik az, hogy lelkes gróf Széchenyi István „Hitel“ czimű munkájában, világosan és meglepőleg felelt meg ezen életkérdésre: miért nem olly tehetős a' magyar földbirtokos, mint körülményei engednék? Honunk is tehát átlátta eddigi gazdálkodásának áldástalanságát, figyelemmel kezd lenni e' tárgyra; kezdi ismergetni azon rendszer hibáit, mely urat és jobbágyot egyformán elszegényít, és fölhagyva urbéres rendszerének foltozgatásaival, olly ok-, jog- és korszeres gazdasági rendszerről gondolkodik, mi nemzet- és magángazdaságaira üdvözőbb lenne, mi azonban a' legnehezebb feladatok közé tartozik.

Véleményünk szerint az lenne a' legnagyobb figyelemre, 's a' honi törvényhozás leghőbb pártolására is méltó rendszer, mely mind tulajdonosnak, mind földmivesnek legbizonyosb, 's állandóbb jövedelmet biztosítva, nem hagyván ezt elnyeletni, elsőket illetőleg a' jószágkormány, jobbágyokat illetőleg a' teherbeli aránytalanság és a' kezelési visszaélések által. Másodszor: mely sem a' föld népének erkölcstelensége, lustaságra, csalásra, sem a' gazdatiszteknek kegyetlenségére, és fortélyos lopásra utat nem nyitna. Harmadszor: a' honi mezőgazdaságot régi szokásos vágásából kiemelvén, ennek áldólag ható forrását, az okszerű gazdálkodást nem akadályozná. Ámde ezen rendszert még ezután kell feltalálni, bizonyos lévén az, hogy legalább nálunk még most sem földmivelők, sem haszonbérlők, sem gazdaságkormányzók, a' szónak saját és igazi értelmében, nincsenek. Mert ezekre szabad föld és földmives, nagy pénztőke, mezőgazdasági közértelmesség, pontos mezeti rendőrség, bölcs telektörvények, gazdaképző intézetek kívántatnának, mik azonban együl- egyig hiányzanak. Maga a' mezeti gazdaság, mint tapasztalati és gyakorlati tudomány ollyan, mint szárnycsont, mely igen könnyen kisuhan az elmélet

és általános szabályok kalitkájából, és hivebb barátja lévén az ezer alaku természetnek, mint az eszmei szabatlóságnak, magát szoros korlátok közé záratni nem engedti. —

A' mondottakból már igen következetesen foly jelen kérdésnek sokoldalú fontossága. Fontos ez I. nemzet- vagy közgazdaságilag; mert ez ilyen szempontból tekintve, ide megy ki: Mi magyarok, kikben, úgy látszik, most a' haladási elem némi jelensége mutatkozik, akarunk-e tovább is törpe földmivelésünkhez hivatni maradni, és ez által minden reményt megsemmisíteni aziránt, hogy valaha ennek bilincseiből kiszabadulva, gyár-, sőt kereskedelmi virágzásra is fölemelkedjünk, használva az okszerű földmivelés áldásait, és irányunkká téve nem a' képzelt önhasznót, hanem a' nemzeti egyetemes jólétet, mellyet eszközöl mindenütt a' szabad földmivelés? Akarjuk-e ezen üdvös dolgot? mellyre jó biztosítékot nyújt, csak szívesen akarjuk, mind szabadalmú polgári alkalmunk, mind földünk termékenységé, — mellynek jövedelme öt, sőt tizszerezhető, — mind mostani haladás-szellemünk, 's a' nagyobb földbirtokosokban is fölségesen mutatkozó intelligentia. Illy szempontból tekintjük legalább mi ezen kérdést, mellyet hogy megfejtessünk kellőleg, párvonalban elő kell adnunk, mik a' tisztán földmivelő, és ezen iparágot is szokásosan, nem pedig okszerűleg űző nemzetek azokhoz képest, kik a' nemzeti gazdálkodásban jóval előrehaladva, egybekötik a' háromféle productív, egymint: föld- 's kézműves, és kereskedelmi fő erőket; és kiemelnünk e' nagy political igazságot, hogy egyedül olly nemzet emelkedhetik kitűnő nagyságra, mellynek nemessége fölfogva és megértve jól a' kort, mellyben él, nem ragaszkodik makacsul olly intézményekhez 's viszonyokhoz, mellyek egyedül a' hadszellemű középkorhoz, a' pénz és néptelen időkhez voltak alkalmazva, hanem vagy eltörli, vagy átalakítja azokat ollyanokká, mellyek neki nagyobb jövedelmet, a' földnek pedig magasb becsért biztosítanak. Mi ugy esik

meg, ha ő el nem szigeteli magát a' nemzettől, sőt magához följebb karolja a' föld- és kézmives osztályt, követve példáját az angol, frank, porosz, és főleg az óriásilag növekedő éjszakamerikai szövetséges álladalomnak, mely utosó, mint az itt megfordult derék List szól: „szemünk láttára nemzetgazdasági nagy leczkét ad az európai aggnemzeteknek arra, mikép lehetnek kietlenek- 's rengetegekből hatalmas álladalmok. Itt láthatni, így szól, minő lépcsőkön megy át a' földművelő hona' gyártó és kereskedő országok sorába, mint emelkedik a' földművelés és a' haszonbér? milly roppant befolyással vannak a' nagyszerű vasutak és csatornák a' népek szellemi, és anyagi életére.

II. Fontos továbbá e' tárgy magán gazdasági lag; mert segílli megfejteti ezen nagy rejtényt: mikép esik az, hogy a' magyar földbirtokos olly előjogoknak örvendőve, minőkkel már most Europa egy országában sem dicséketlik a' földesur, e' fölött említett világrész legtermékenyebb földét birva, még is olly szegény, jobbágyaival együtt, hogy már Montesquien, ki a' törvények szelleméről irt, honunkat pénzetlen országnak bélyegzé? Mi tudjuk, hogy sokan a' kormányban, kül és belforgalmaink akadályzott folyamában keresik az okot; de, itt ki kell mondanunk, hogy ha illynemű akadályok léteznek is, ezeknek okai sem másban fekszenek, mint jog- és ok-szerűtlen hűbéres rendszerünkben, mint ezt könnyen átláthatja az, a' ki II. József császárnak, gróf Pálffy cancelárhoz, 1785 dec. 30. utasított levelét *) figyelemmel megolvassa. Mezei gazdaságot illetőleg tehát, mint mondók, nekünk szabad magyaroknak épen nincsenek megkötve kezeink, mint máshonbeli földbirtokosoknak, kik különbség nélkül adót fizetnek, e' fölött iparbeli hasznaik és fényűzési költségeik is adóval rovatnak meg; ezenkívül, midőn nemeseinknek a' törvény a' gazdálkodásban szabad

*) Grellmanns Stat. Aufklaerungen II. 427. magyarul első közlötte Horváth Mihály: „Ipar és ker. története“ czimű munkájában.

kezet és tért enged, ugyanakkor az a' máshonbeli tulajdonosoknak nem hagyja szabad akaratjukra, miként miveljék földeiket. Igen: Angolhont szabad országnak tartjuk, és valóban az is; és mégis 1835ben már szinte 4,000-re ment azon törvények száma, mikkel a' kormány és törvényhozás jónak találta elintézni a' mezőgazdálkodási javításokat; melly törvénylégióval, ha a' mi telek, arányosítási, tágosítási, és más törvényeink parányiságát összevetjük, elenyésznek ezek, mint tengersöpp a' nagy oceanban.

III. Jogtani fontosságát sem tagadhatja ezen föladatnak az, a' ki ennek szellemét valóban felfogta. Az összes hazának, mielőtt elhatározó lépést teend, köz- és magángazdasági avult rendszere megszüntetésében, nem csupán elméletekre, hanem jogi és historiai adatokra, gyámokokra is van szüksége, hogy magának alapos meggyőződést szerezhessen a' dolgok valódi helyzetéről. Visszamenve tehát a' robot és dézma historiai eredetére, tudnia kell, minő jogalapon állottak azok akkor, és minőn állanak ma? mert a' körülmények és az idők változván, föltehetjük, hogy változtak a' jogalapok is; miket azért kell ismernünk, mert földbirtokosainknak nagy része a' robot és dézmajognak jólélekkeli bírására támaszkodva, föl sem teszi, hogy ezen jognak alapja jelenkorunkban sokkép ingataggá tétetett. E' tárgy megvitatása, és részletes előadása alább forduland elő, midőn általában az urberről, és a' robot, 's dézmának honunkbani történeteiről leend szó. Ennyit azonban jóelőre itt is nyilváníthatunk, hogy urbéreseinknek mostani nyomott, a' törvény sánczain kívüli, és szellemi, főleg erkölcsi fejlődést gátló helyzete gyökerezik leginkább a' középkor tulnyomó hadszellemében, mellynek majd minden intézetei 's törvényei a' hadra voltak számítva, melly természetes ellentéte a' békes és iparos mezsei életnek. Ezen egyedül uralkodó hadszellemből folyt a' kézi munkáknak, az ezekkel foglalkozó embereknek, sőt néposztályoknak megvetése, 's lenézése. Ugy van: harezszomjas korban, a' hadi érdem meghomályosít mindennemű érdemet, ek-

kor a' honvédő nemes és pap egyedül fénylik; ezeknek adatnak át minden előjogok, kiváltságok, minők: közhivatal- viselési és földbirtoklási képesség; közteher-, és a' lealacsonyítónak képzelt kézimunkák alóli feloldottság. Ekkor, a' ki nem született honvéd, az már ezen eszmék szerint nem lehet egyéb, mint szolga, szabadatlan emberke és adó alá vetendő jobbágy. Miért? mert azon földet, melyet birna, karddal védni ugy sem bírná, mert ezt csak a' született nemes teheti; minek tehát neki olly föld, melyet nem védhet, olly jog, mit fegyveres kézzel fentartani nem képes. Így volt ez akkor nemcsak nálunk, hanem másutt is azért, mert akkor ököljog, és ünsegély világa volt, mindenki védte magát mint tudta, ha nem tudta, olly hűbérnök ótalma alá vonult, a' ki ezt tehetette, fölládozván ezen ótalomért személy- és birtokjogait. Az illyeneket aztán a' nemesek embereknek — Menisk, későbbben Mensch — latinul homoknak nevezték, kiknek osztályait, ha ki ösmerni akarja, olvassa meg Du Fresne Glossariumát, ezen czim alatt Homo. Lefolytak ezen nyomoru idők, ferde eszméikkel, historiai jogaikkal, és fonák viszonyaikkal együtt; ma a' törvény, és törvényes fölség ótalma alatt élünk, és ezért nem kénytelenítetünk emberi, és polgári jogainkat feláldozni.

Illy körülmények közt a' jogtan is ma már egészen uj alakot öltött magára, és nem olly szolgál, mint volt, csak a' közelebbi mult században is. Hajdan a' természet, vagy inkább észjogok alig vétettek tekintetbe a' historiaiak mellett. Ma ismeretes, és általános elfogadott elv ez: „a' birtok még koránsem jog.“ A' mai jogtan kibékítve a' historiai és észjogokat, fölséges szellemüvé, igazán emberivé, és erkölcsivé, az eddig elszigetelt néposztályokat egyesíteni törekvővé, ez által közjólétet, a' jogállapotot örök 's szilárd alapra építeni ohajtóvá lön, mellynek élő bizonyossága jelen pályakérdés is. Csak fél századdal ezelőtt ezen ember- és honbaráti kebelből származott kérdés alkotmány- és nemzetsérségek helyegeztetett volna. Hála tehát előhaladott, és föl-

világult korunknak! Hála, hogy magyar közéletünk verbőczies szelleme szabadabban léledz, és eddig szűkkeblünk tágul naponta, a' magasb 's jogszerűbb eszmék tisztább légkörében.

IV. Politicai fő érdeke is van ezen ügynek. Merta' robot és dézma megszüntettetvén, ker és jogszeresb egyetérőnek adása által, így kétségtelenül szaporodand a' szabad honpolgárok száma, és nagy lépéstétetik a' hennak és trónnak olly káros kaszt-rendszer elavítására, és megszűnend a' honbarátoknak azon most méltó aggodalma: valljon, ha mi magyarok jókor egy testté nem forrunk, ha tovább is minden urral 's nemessel tiz szabadtan áll szemközt, a' ki iránta idegenséggel viseltetik, mi lesz belőlünk? Valljon ezen ész- és joglét korában fenntarthatjuk-e nemzeti becsületünket, és valósíthatjuk-e azon derék eszményt, melyet békes átalakulásunk által irányul tüztünk ki magunknak, annálinkább, hogy minden jó hazafinak forró kívánása az, hogy honunkban egy önálló és tehetős középrend képeztessék, mely ne roskadjon le a' közteherviselés alatt. Ez nem lehet egyéb még most mint a' földmives osztály; honunk földmivelő ország levén, és a' földmivelésben fakadhatván egyedül olly forrása a' kézmű-, vagy gyár-, sőt a' kereskedelmi iparnak is, melyek amannak mélyen fekvő vízmedenczejéből veszik mindnyájan eredetöket, és legott kiszáradnak, mihelyt attól nem tápláltatnak. Ugy van: csak azon nemzetek jóléte van tökélyesen biztosítva, melyek a' müipart, kereskedést, és haderőt a' földmivelésre építették, mint Angol-, Holland, és Poroszhon. Ámde ezek kimélettel bánnak ám a' földmivesekkel, és ezeket status tagjainak lenni elősmérik jogokat úgy mintterheket illetőleg; meghagyják uáruk azon jogok élvezését, mikkel egyéb néposztályok birnak; jelesen: hogy személyes szabadságuk, czél- és korszeres oktatásuk, földsajátjuk legyen, és ezt teszik nemcsak azért, mert a' földmives szükséges az álladalomnak, hanem saját magukért. Koránsem ölik tehát el hűbéres viszonyok fentartása, és

föltékeny őrzése által a' földmives szorgalmát; nem kívánják magoknak mind elvenni annak szorgalma gyümölcsét, nem alacsonyítják le kényszerített munka által annak személyét; inkább érdeket kívánnak ők egyesíteni, és nemzeterősödést, semmit annyira nem kerülve, mint azt, hogy a' földellen jobbágy szívében titkos gyűlölet, és idegenség magva hintessék el a' földbirtokos ellen.

Valóban honunk jelen politicája azt kívánja, hogy a' hon szilárd biztosítékra tegyenszert önállása és fennmaradása mellett; és azt, hogy ezen politikai testület, minden tagjaiban és néposztályaiban tökéletesen kifejlődvén, egy öszhangzó egészszé 's képessé tétessék arra, hogy műveltsége, jóléte és hatalma szüntelen növekedjék. Ámde ezen korszerű politicát megközelítjük-e eddigi rendszerünkkel? Koránsem: sőt a' történetírás tanítja, mikép e' mellett örök surlódásban, ellenkezetben voltunk magunkkal, és e' miatt most is úgy elmaradtunk más nemzetektől, hogy bizonynal a' föloszlott lengyelek díjára jutandunk, ha ezeknek példáján nem okulunk: „kiket *L i s t* szerint, *) az urbéres földművelés, a' parasztok nyommasztó helyzete, a' nemességnek pedig törvény fölöttisége döntöttek meg.“

Mert minden el nem fogult hazafi agyában már tisztán kell állani azon eszmének, miként eljött az idő, hogy honunk jólétét, és alkatunkat nem csupán historiai, természettel előbb utóbb elkorhadó, hanem természetjogi örökelvekre alapítsuk, és olly széles alapra építsük, melyre építendő középületben minden honunk földén élő magyar elférjen; mert csak így idézendünk elő általános honszeretetet, mely varázs erejű, és szükség idején csodákat tesz. Ámde mikép szeresse a' magyar jobbágy azon hont, mely neki saját földet birni nem enged, és mégis a' nem sajátától annyit adóztat. Ugyde talán kipótolja ezen honszeretet hiányát a' nagyobb föld-

---

*) Das nationale System der polit. Oeconomic. Stuttgart und Tübingen 1842. Vorrede : l. XXXVIII.

birtokos patriotismusa, kinek magyar anyja adá kizárólag a' földet, és annak teljességét. Bár ugy volna: de a' köztehermentesség philosophiája azt tanítja, hogy azok nem akarnak, kevés kivétellel, mitsem tenni e' jó anyáért, kik ennek első szülöttjei, kikre halmazta az minden áldásait.

De V. legfontosb e' tárgy, emberiségi's erkölcsi szempontból tekintve. A' derék Móser, Némethonnak legelső honfija, azt nyilvánítja egy helytt, hogy: „Valamelly nemzet benső életrajza saját irányt és jellemet nyer telektörvényeinek szelleme által; ezen szellemet tehát kitanulni nagy fontosságu.“ Valóban a' magyar őstelektörvények szelleme derék és tiszta az ősiségi, birtokolhatlansági és más jogtalanságok szennytől; mivel nincs bizonyosb mint az, hogy hajdan a' jobbágyszőlő földönsem volt egészen szolga-föld, és nem függött a' földesurak szabad kényszerinti rendelkezésétől, köteles lévén ez a' föld használatából kivetett jobbágnak földét visszaadni, mint ezt Kálmán első törvénykönyve 19ik cikkje bizonyítja. Elősmérték tehát magyar őselődjeink a' társasági egyenlőség közteherviselés örökké szent elvét. De már a' vegyes házakból választott királyok alatt hozott törvényeink szelleme nem ilyen méltányos: ezek már alig ismernek egyebet, mint urat és jobbágyot; adómentest és adózót; állítják az egyenes és jövedelmező birtok közötti hamisan kigondolt különbséget; így nyomorítják aztán meg azon néposztályt, melyből mint tiszta forrásból kell megfrissülni minden néposztályoknak.

Hátramentünk valóban némelly árpádi és vegyes házakból tett királyok alatt, nem előre; és az ekkor keletkezett hűbéres rendszerünknel alig lehetne jobb mód-szer kitalálni, ha kérdésül lett volna miként kell valamelly néposztályt elbutítani, henyévé, erkölcstelenné, és forrongóvá tenni.

A' robot és dézszakérdés tehát nemcsak mezőgazdasági, hanem emberiség kérdése is egyszerűs mind; mivel itt a' polgárisodás és emberi mivelttség ügye forog

fenn; ez pedig, — mivel ennek tényezői: szellemi fejlettség, anyagi jólét, az ezeket védő jogállapot, és közbátorság — legjobb záloga nemcsak a' nemzeti, hanem az európai általános békének és áldott nyugalomnak. Most már nekünk nemcsak vissza kell mennünk ősalkatbeli tisztább és méltányosb eszméinkhez, mikre maga a' természeti józan ész tanította őseidődeinket; hanem meg kell gondolnunk azt is, hogy olly korban élünk, melyben, ha ennek szellemét fölfogtuk, urbéresekről 's parasztokról, azaz a' szónak sötétkorbeli értelmében kényszerített kézi munkásokról, nyájash alakzatu rabszolgákról, mint némellyek az urbéreseket nevezik, szó sem lehet. Ezen ész és szív világában, emberrel mint géppel élni nem lehet, nem szabad. Kérjük: kik tehát a' 19ik, és a' jövő századok jobbágysai: a' gépek, a' gőz, a' vas- és rézerőművek. Ezek teszik ma sokkal jobban azon munkát, mit hajdan a' gályarabok és lovak tettek, valamint a' könyvnyomó sajtók azt, mit középkorban a' mesterségökre féltékeny szerzetesek és irnokok tőnek, annál inkább, hogy marad elég tennivalója az emberkéznek és észnek, ha csak a' szabad munkára szorítkozván, a' szolgamunkát a' nála erősb, és kitartóbb gépre bizza is.

Igy levén a' dolgok, igen nagy mértékben korszerű e' pályakérdés. Jól tudjuk, mily áldott iránya volt az 1836 urbéri törvénynek: az tudniillik, hogy az ur és jobbágys közötti hűbéres viszonyokat örökváltság útján kiegyenlítésre vezesse, azért, mert amazok már nem századunkba valók, és sokkép károsak a' köz- 's magángazdálkodásnak. Önkényt nehezítette tehát e' törvény az urbéri viszonyoknak mindkét oldalról kezelését, azért, hogy urnak és jobbágnak kedvet adjon az ezektől szabadulásra. Ámde megtermette-e említett törvény célzott áldott gyümölcsét? Nem; mert ur és jobbágys saját érdekeik fölött máig sincsenek fölvilágítva, és nem tudják azt, mit pedig tudniok kellene, hogy a' fennálló urbér káros egyaránt urnak úgy, mint jobbágnak. Innen van, hogy említett törvényben, intézkedések által el sem érte cél-

ját a' törvényhozás; és a' mi fő irány vala, honunk az okszerű földműveléshez egy lépéssel sem közeledett.

Igen bölcsen van tehát, hogy ilyenemű kérdések feltevése által, mintegy leoldatik a' kendő önbekötötté szemeinkről, és az öncsalástól megóvatunk: mert itt a' patrioticus szempont mellett, felvilágosítatni irányoztatnak a' tisztán magán haszoni tekintetek is; — mik pedig, jól, tudjuk milly sikeres emeltyűk, — hogy földbirtokosaink annál jobban meggyőződjenek e' vállalat üdvös volta felől, és ezt azért, mert szomoruan tapasztaljuk, hogy honunkban a' közérdek igényei nagy küzdelemben vannak, a' néposztályi és magán érdek igényeivel; miket azonban némelly urak, közérdekek czíme alatt szeretnek árulgatni.

Mi tehát a' kérdés sok oldalú fontosságát tekintve, ilyen rendet tartandunk az ide tartozó tárgyak előadásában. Mivel a' robot és dézma eredete az őskorban keletkezett urbéri rendszerben, és a' hűbéres viszonyokban rejlik, az urbérről szólandunk a' munka első része első szakaszában, melly általában akadályozza honunkban az okszerű mezei gazdaság kifejlését; előadva híven az urbér mellett, és ellene harczoló okokat. A' második szakaszban elősoroljuk a' robot eredetét honunkban, és honunkon kívül; annak jónak látszó, és rossz oldalaival együtt, részletesebben pedig annak kárait, melyek az álladalmi közgazdaságra, a' földbirtokos és jobbágy magán gazdaságára belőle folynak. A' harmadik szakaszban a' dézmát históriai, jogi, köz- és magán gazdasági szempontokból tekintve, földerítendjük hasonlólag ennek keletkeztét, történeteit, nemleges és tényleges kárait. A' második rész első szakaszában elmondandjuk, minő üdvös befolyással leend a' robot és dézma-rendszer megszüntetése mezei gazdaságunkra általában, az eddig földetlen néposztályra, és magára a' nemzetre? A' második cikkben vizsgálat tárgyanul felveendjük nagyobb földbirtokosaink terjedelmesb jószágait általában, aztán ezeknek mostani kezelését; vé-

gül azon jövődöben várható jövedelmezést, melyet ezek nyújtandnak, ha ama káros hatású két tényező, a' robot és dézma, ezeknek kezeléséből száműzetik. Berekesztetik a' második rész annak megvitatásával: minő időpontot lehet, és kell kitűzni a' robot és dézma megszüntetésére? előadtván az akadályok, és az ezek természetéből merített okok, egyfelől a' sietésre, másfelől az elhamarkodás eltávoztatására.

Végül, itt előre nyilvánítani bátrak vagyunk, hogy mi, jelen értekezésben megemlítendjük ugyan minden tárgynál az okszerűleg gazdálkodó nemzetek példáit, de csak párvonalkép, és koránsem azért, hogy a' fölöttük határozást más népek tekintélyére akarnók építeni; mert jól tudjuk, hogy minden nemzetnek, sőt egyénnek is mezei gazdálkodása, olly hely és jellem különféleségek által módosítatik, olly sok nemzeti, és más egyéniségek által föltételeztetik, hogy a' melly rendszer jó egyik helyen, másutt már káros lehet. Hasznos azonban a' külföldi mivelt nemzetek és országokbani széttekintés anynyiban, hogy ha az itt előforduló dolgokat valaki vizsgálat tárgyául tűzi ki magának, azon elvekben, miket saját alapos meggyőződéséből merítend, más nemzetek példája által is megerősödjék.

ELSŐ RÉSZ.

ELSŐ SZAKASZ.

Az urbér, a' mellette és ellene harczoló
okokkal együtt.

Mielőtt a' jelenkorunkban divatozó, magyarhoni urbért értelmeznők, tekintsük meg földműves jobbágyainknak őskorban sorsát, és azt, mint jutottak ezek fokosként jelen helyzetökbe. Ezen históriai fölvilágosítás nem látszik ugyan első tekintettel tisztán mezei gazdasági munkába valónak, sőt mintegy ide nem illő hors d'oeuvre-nek mutatkozik; azonban esekély véleményünk szerint, még sem maradhat ki innen azért, mert ezen értekezésnek világosan kitett főirányai közül való az, hogy: „az összes haza magának alapos meggyőződést szerezzen az efféle dolgok valódi helyzetéről.“ Illyet pedig lehetlen szerezni történetirási fölvilágosítások nélkül. Mi, leginkább olly irányból tárjuk fel magyar jobbágyainknak hajdani jobb sorsukból rosszabbra lett alászállását, hogy ezen históriai mutatóványból előtűnjék azon nagy nemzetgazdasági igazság, melly körött jelen pálya kérdés is forog, hogy millyen a' jobbágy földműves sorsa, ollyan a' földbirtokos jövedelme is; és valamint kiszívott föld, lehetlen hogy kellőleg táplálja gazdáját: így a' magyar jobbágyoknak a' korlátlan urbér által elnyomott helyzetével, legtöbbet veszítettek földesurak minden időben. Most már lássunk a' históriai rajzhoz.

Az árpádi házból választott királyaink alatt egészen más vala, mint ma, mezei gazdaságunk ábrázatja, földműveseink sorsa is lényegesen különbözött a' maiakétól, sőt az akkori egyik jobbágyé is a' másiktól, a' szerint, a' mint egyik királyi, másik főpapi, egyik főnemesi, másik zárdai vár aljában lakott. A' vezérek és sz. István, sőt darabig az árpádi királyok idejében is, minden magyar vár, a' körötte fekvő 's nagy terjedelmű várföldekkel együtt, a' magyar király sajátja volt, melly földeket kétféle, úgymint: felsőbb és alsóbb osztályú földművesek műveltek, a' főispán, a' királyi tárnok és lovászmesterek felügyelése alatt. Felsőbb rangú földművesek voltak a' várjobbágyok, kik örök haszonvevői voltak a' várföldeknek, mellyeknek sajátja ugyan a' magyar királyoké volt, mint állodalmi javaknak, de ezeken a' várjobbágy és maradéka mindaddig lakhatott, míg tartozásainak eleget tehetett; mellyek valamely kevés földbér fizetéséből, leginkább pedig hadi szolgálatból állottak.*) Olly jobbágyoknak kell ezeket tekintenünk, kiknek nem ritkán saját haszonbérleők voltak, mivel hadi szolgálattal tartozva, földeiket magok haszonnal nem művelhették. Kézay írja, hogy ezek jobbadán elszegényedett nemesek ivadékaai voltak, innen ezen név: jobbágy azaz jobb-ági, vagy jobb családbeli, kik nem élhetvén, elsőbb királyainktól nyerték szolgálat fejében említett földeket. Ezeknél jóval alsóbb, de mégis tisztességes fokon állottak a' várpolgárok, kik már kényszerített kézi munkával is tartoztak azon földért, mellyet a' földekből kiszakasztva birtak. Ezek szabad szállóknak — hospites — is neveztettek, azért, mert a' várjobbágyokkal együtt földhez kötvék nem voltak, hanem szabad költözésűek. Azonban tartoztak robottal, dézma-, vagy hegyvámval; alájuk vetettek a' megyei tiszteknek, és ollyan forma szolgálatot tőnek, mint a' mai házhelyes jobbágyaink, nem

*) II. Endre király 1231. j. k. 15 t. cz. l. Kovachich vest. com. p. 110.

levén azonban kiszabva, hány nap szolgáljanak igás vagy tenyeres munkával, és tőlük el nem vehető földesajátal bírván. Ezek későbbben vagyonosságra és pénzre szert tevén, kiváltották magokat a' robot, dézma és a' megyei tisztek húzavonái alól, és a' királyok által városi szabad polgárokká tetettek; és itt találjuk honi városaink eredetét is, mint Fejér György szépen fölvilágosította az 1821-diki Tud. Gyűjt. 5-ik kötetében, l. 44. Az alsóbb osztályú jobbágyok közé tartoztak a' városolgák, kik megint kétfélék valának, úgymint: béres cselédek, és rabszolgák. Elsők udvarnok név alatt is fordulnak elő, és olyan pénzen vett, vagy hadban elfogott, de tisztességes neveltetésű és ügyes kézimunkájú cselédek voltak, kiket sz. István szabadoknak szeretett volna ugyan, — mint II t. k. 55. t. cz. mutatja — tekintetni, mint keresztyéneket, de nyers magyar uraink szolgálknak tekintették őket. Azonban, hogy ezeknek is voltak földeik, miktől őket későbbben a' hatalmaskodó urak megfosztották, magokat pedig rabszolgaságra ígázták, megtetszik IV. Béla királyunknak alul idézett törvényéből*). Öskori földmiveseink között tehát legalsóbb fokon állottak a' rabszolgák, kik mint a' pogányságban konokul megmaradtak, sem a' királyok; sem a' főpapok könyörületének tárgyai nem voltak; törvénykönyveinkben, jelesen I. László III. 2. uzbégeknek is nevezetnek, kik pénzen adattak, vetettek, ingó és ingatlan sajátal nem birhattak, és mint barmok úgy tekintettek.

Míg szent István alkotta összerkezetünk állott a' maga erejében, míg a' lerajzoltam fensőbb osztályú jobbágyaink saját földdel, emberi és személyjoggal bírtak, gazdag volt a' király, és vagyonosak vár-

---

*) Art. II. Item volumus, quod omnes terrae castri vel udvornicorum, ad quos populi nostro nomine, vel dominae reginae sunt congregati, castro vel udvornicis restituantur, et ipsi illi gaudere debeant privilegiato nomine hospitum liberorum. M Kovachich Vest. Com. l. 136.

jobbágysai. Első azért, mert mint Kollár cs. k. könyvtárnok Bécsben — előadja:*) „minden megyei vár sajátja levén, ennek várföldeivel együtt, akármellyik megyében utazott, teli magtáraiban és pinczéiben, nyájjaiban, csordáiban és gulyáiban gyönyörködhetett.“ De jóléttel dicseklhetett a' jobbágy is, mert földsjátot és tőle el nem vehető jogokat birt, és ipara által annyirament, hogy magát 's földét kiválthatta, mint a' várospolgárok-ról láttuk; a' várjobbágyok pedig, mint a' túrmezseiek IV. Béla alatt, vitézségük és hadi érdemeik által, jobbágyból országos, vagy egyházi nemesekké lehettek. Még az alsóbb rendű jobbágyoknak is voltak szabadföldrök, mint láttuk, kiket és a' rabszolgákat az 1243-beli mongoljárás nyomott helyzetökből egészen fölszabadított.**)

Ámde ezen leírt boldogsága ősjobbágyainknak csakhamar elenyészett az összerkezettel együtt, némelly árpádi királyok pazar bőkezősége, és a' megyei várföldek elajándékoztatásában kimutatott rövid látása által. Mivel, a' mint Kollár idézett munkájában írja: „Bár sz. István is, a' megyék földröiből elég sokat adott a' két érsek és több püspök számára; de ezzel még mitsem ártott a' hon javának. Hanem utódjai már számtalan zárdákkal terhelték meg honunkat, mint hajót szükségtelen terhekkel; kik jóval okosabban tőnek, ha szolgáló nemeseiknek és várjobbágyaiknak kedveztek volna jobban. Különösen II. Endre királyunk a' tulságig fecsérlette el birodalmi várainkat és ezek földröit. Alkalmat nyujta ezen nemzet elleni bűnre, említett királyunknak szent földre tett kalandján és e' miatt fölszedett adósságain kívül az, hogy egykori nagy megszorulása idején, némelly a' honnal keveset gondoló zászlósak e' kárhozatos tanácsot adák neki, hogy a' királyi várakat, megyéket, a' korona javait 's jövedelmeit adja el örök áron a' báróknak 's ne-

*) Historiae, jurisque publici regni Hung. amoenitates. II. s. 7.

**) Fessler: Die Gesch. der Ungern. II. I. 821—22.

meseknek, vagy vesse zálogba; mit ő, mint maga vallja,*) meg is tett; sőt szabad és örökös grófokat tett, mi ez előtt honunkban hallatlan volt, a' grófi czímet csupán hívatalt jelentvén. Illy nagy darab földet adott Tamás nevű bazini grófnak, mellyen egy város, Szakolecza épült. Így idegeníté el a' várföldeket, egy római származású és Orsini családból való, István és Baboneg nevű fő uraknak, kik őt 250 lovaggal követték a' szent földre. Miből aztán az lett, hogy a' várjobbágyok nem akarván régi szabadalmaiktól megfosztatni, és úri önkény alá jutni, szétoszlottak; kiket a' király későbbben hiába akart újra összegyűjteni, mint ezt a' n. Várad Regestrum tanúsítja.**)

Ne gondoljuk azonban, hogy csak II Endre volt ilyen pazarlója a' várföldeknek, ilyen megrontója a' jobbágyoknak. Így tőnek elődjei és utódai is, néhány bölcsesebben kívül, minők: sz. László, Kálmán, IV. Béla, és III. Endre, kik közül a' három utósó sok várföldet visszavett, és sok várjobbágyot fölszabadított. Így keletkeztek aztán honunkban a' nagy uradalmak, és ezekkel együtt a' várszolgákká aljasított, hajdan szabad birtokos és jó karban volt jobbágyok; kiknek sorsa koronként rosszabbult 1) az által, hogy a' várpolgárok apránként kiváltogatván magukat, és így a' följebb említett szekerezés, robot és dézma ezeknek nyakukról levétetvén, amazok vállaira tétetett. 2) Első Lajos királyunk alatt bejövén a' banderiumok, ezeknek tartását, és szükség idején kiállítási költségét, ez a' zászlós urakra tolt, kárpótlás fejébe adván nekik a' kilenczedet, melly újabb teher lőn megint a' jobbágyok vállain. Nyújtott ugyan említett király ezeknek is valamit kármentesítésül; jelesen: a' szabad elköltözhetést, mit már a' jó lelkű III. Endre megpendített, I. Lajos után pedig 'Sigmond, I. Mátyással együtt gyakorlatba is hozott; de ki tudta jät-

*) 1218-diki oklevél, Praynál : *Annal. part. I* p. 210.

**) §§ 361 366. 368.

szani e' törvényt is némellyek ármánya, a' kiknek jobbái, mint Fessler jó adatok után állítja, feledték az elköltözést; mert uraik cselei által olly lefizethetlen adóságekba keveredtek, hogy sorsuknak hely és urvátoztatásával jobbitásáról még csak nem is gondolkozhattak.*)

Ha már most az árpádok, és az anjouk alatti urbéreket megtekintjük, milly nagy különbséget veszünk észre ezek között! Kollár többször idézett könyvében így adja elő a' legalsóbb lépcsőn álló jobbágyok, vagy várszolgák ősrégi urbérét: „Tartoztak, úgymond, learatni és lekaszálni az úr gabnáját és szénáját; ezenkül Mártonnap tájban adtak egy cseber mézet, egy juhót, hat cseber méhsert, hat köből búzát, és hat petrencze szénát, és még kötelesek voltak szekerezéssel is oda, hová az ur parancsolta.“ Vessük egybe ezzel azon urbért, melly I. Lajos alatt divatozott Gyeleti—Gilet—nádorfraknoi uradalmában.**)

Feketetónak — ma Taicht — urbére ez volt: „Fizetnek évenként száz forintot; ötven cseber bort kimérnek; adnak száz tyúkot, tojást, ludakat 'stb.; halászatért fizetnek tíz mázsa halat. Tűzre és épületre való fát pénzen vesznek az uradalomtól. Tizedet és kilenczedet mindenből adnak. Mindenféle robotot szolgálnak. Van e' falunak is szabad halászata a' Fertőtáiban.“ Így a' többi falvak is, kevés változattal.

Lássuk már, mi lőn a' várföldek elpazarlásának, 's a' jobbágyok rabszolgákká lealacsonyításának következése? Az, hogy királyaink elszegényedtek, és a' honvédelemre elégtelenek levén, e' teher a' várföldek birtokába jutott főnemesek és papok vállaira gördítetett a' banderiumok behozása által; mellyek őket úgy elszegényítették, hogy ennek természetes következése lőn, a' jobbágyok újabb

*) Gesch. d. Ung. IV. l. 982.

**) Bona vetustae familiae ducum Giletorum, et urbarium arcis Frakno, et bonorum ad eam pertinentium, anno 1360, ex vetusto ejusdem urbario, nunc vix amplius legibili excerptum, et descriptum, jussu principis Pauli Estoras. r. Hung. Palatini 1687.

esigázása és terhelése, mit ezek nem bírhatván, elsőben Erdélyben lázadtak fel 1437-ben Biró Antal és Márton vezérlete alatt, kik a' fő nemeseket 's papokat kegyetlenül leöldösték, váraikat felgyújtották és kirablották; míg elvégre Csáki László vajda által legyőzettek, főnökeik kivégeztettek, elfogott czimboráik pedig, vétségeikkel aránylag, kezök-, orruk-, fülök- és ajkaik levágva haza küldettek. *) Hasonló parasztforrongás ütötte ki magát Horvátországban, egy Gubek Máté nevű paraszt főnök alatt 1573-ben, melyet Keglevics és Alapi csendesítettek le, Gubeket és társait kannibáli módon végezvén ki. **) Honunkban mik estek II. Ulászló alatt 1514-ben a' Dósa által uraik ellen fellázított parasztok által? mindenki jól tudja. Nékünk csak azt szükség itt megjegyezni célunkhoz képest, hogy a' jobbágyok elnyomásával elszegényedtek királyaink, főnemeseink annyira, hogy majd mindnyájan a' módnélkül uzsorás zsidók hálójába kerültek; a' jobbágyok birtokolhatlansága pedig megállítván, a' nemesi földbirtok olly guny-árra süllyedt, hogy ezt alig hínók el, ha Fessler***) hiteles adatokkal nem kezeskednék.

Illy előzmények után született nálunk az urbér, melyet most már szükség mindenek előtt értelmeznünk. Az urbér olyan bizonytalan sok időre, a' földbirtokos és jobbágy között, nem költsönös szabad szerződés, hanem törvény által tettleg behozott 's megállított tartozás, mellyel köteles az urbéres koronkint, a' törvényhozás és megyei hatóság által följobb emelhető, vagy leebb szállítható közteher alá vetett földétől, köztehermentes földesurának és a' mellynek két fő tényezője van: ugyanint kényszerített munka vagy robot, és nyers termékben kiállított földbér vagy dézma. Szellemi bonczkésünket, az észet elővéve, ennek segélyével taglalgassuk már most ezen sötétkori, és őszalkatunkban ismeretlen szüleményt, hogy átláthassuk ennek mai kor- és jogsze-

*) Turóczi Chron IV.

**) Kerchelich Hist. Eccles. Zagrab. pag. 249.

***) Gesch. V. I. 643—5.

rütlenséget. Mint mindenki átláthatja, ez némileg a' szerződés és haszonbér nemei közé tartozik; de sajátszerűleg ugy, hogy sem egyiknek, sem másiknak nem lehet őt nevezni. Haszonbérnek nem, mert ebben a' jobbágy fizet olyanért, minek ő mi hasznát sem veszi, sőt kárát vallja. Kényszerített munkáinak egy részét ugyanis azért köteles tenni, mint Hüllman *) bővebben fölvilágosította, hogy földesuri pártfogás alatt lehessen, ki őtet minden megtörténhető sérelmek és erőszak ellen biztosítsa, fölötte silány levén középkorban az állodalmi és hatósági védelem elannyira, hogy minden földdel nem bíró, vagy birható egyénnek saját földesuri védelem alá kelle vonulni, és e' védelemért kézi, vagy más munkát tenni földesurának. Ezen históriai köteleességet és jogot már tisztára letöröltte az idő, melly jelenkorban más védőt nem ismer, 's nem is kíván ismerni, mint a' küllellenség ellen ugyan a' királyt és ennek hadait, belmegtámadók ellen pedig a' törvényhatóságot; miknek számára azonban eleget adózik a' jobbágy, az ugynevezett hadi és megyei pénztárakba. A' patriarchai, kegyuri, és atyáskodó védelemre tehát, melly tudjuk millyen szokott lenni, ma már szükség nincs; sőt ez alól örömet szabadulna majd minden jobbágy, ha lehetne, azon okoknál fogva, miket alább az urszékek alkalmával megemlítendünk.

Továbbá a' haszonbér vagy örök, vagy ideiglenes. Az urbért sem öröknek, sem ideiglenesnek nem lehet mondani, mert a törvény minden harmadik évben rendelkezhetik róla, meddig tart tehát, bizonytalan. De szerződésnek sem lehet azt igazán nevezni; mert ez szerződő felek közötti szabad egyezkedést föltételez, ámde urbérnél a törvény állította meg a' jogokat és köteleességeket, az ur és jobbágy befolyása nélkül, és így „rólunk nélkülünk.“ Az is igaz, hogy a' szerződésben pontosan föl kell tenni minden köteleztetést, határozot-

---

*) Deutsche Finanzgeschichte. Art. Landfrohenen.

tan ki kell mondani minden terhet, hogy tudja mindenik fél magát mihez tartani. Ugyde az urbérben, jobbágyot illetőleg, ez nem történik, mert az ő hadi és házi adózása följebb is emelhető, és így ingatag. Minő terhekkal és kezelési visszaélésekkel jár a' nem pénzben, hanem kényszerített munkákban és nyers termékekben kiállított földbér? ezekről alább. Itt csak azt említjük, hogy nincs biztosb, alkalmasb, könnyebb és olcsóbb kezeléssű földbér, mint a' pénz; — de csak úgy, ha ennek kulcsává sem az ingatag, följebb vagy alább szökellő termék-ár nem tétetik, mint némelly honokban, sem a' különféle political conjuncturák szerint könnyen változható pénzkelet; — mert ennek kezelésében nem eshetnek olly sokféle visszaélések, minők majd mindennapiak a' nyers termékeknel, és a' kényszerített munkáknál, mik épen ennél fogva az adót kezelők, és adózók erkölcsére is veszedelmes befolyást gyakorlanak.

Azonban urbért illetőleg, itt megint a' sötét kor nyomorúságaival találkozunk. Jól tudjuk, milly pénztelen volt az, és milly nyomoru eszközöket gondolt ki, a' pénz becsének állandósítására. Nem akarunk ismét a' históriai szövevények rejtekei közé tévedni, hanem azt mégis ki kell mondanunk, hogy jelenleg több pénz megfordul egy tehetősb jobbágy kezében, mint hajdan száz, vagy több jobbágy telekkel bíró földesurében, ha föl vesszük, hogy a' 12dik században az oklevelek tanusításai után, olly nagy darab föld, mellyen Szalonta mezőváros fekszik, vásárjog-, rabszolgák- és földdel együtt, 1300 táján 82 ezüst márkán, vagy 328 ezüst forinton kelt el; Mykus- uradalom egy negyede pedig, várkastély-, ötszólóhegy-, malmok-, szolgák-, és szolgálókkal együtt négyszáz márkán. *) Illy csekély levén a' forgásban levő pénz mennyisége még a' 16 században is a' magyar birodalomban, mind Magyarország, mind Erdély, mind Tótország, állandóan megállította a' szükséges dolgok

---

*) Katona, Hist. Regg. t. V. p. 180

árát; melly árszabás, mintegy félszázadig, a' gyakorlatban sértetlenül meg is maradt. Maximilián alatt 1563 nálunk következő ára volt törvényesen megállítva az előszámlálандó dolgoknak: egy mérő muntliszt 20 ezüst fillér, árpa 13, zab 15, rozs 10, egy kövér lud 6, hatökrös szekérszéna 60, szalma felényi 's a' t. *) Erdélyben 1536ban egy ökör, vagy fejős tehén ára volt 6 forint, egy hároméves vágó marha pedig, de a' mellynek faggynját és bőrét vissza kellett adni, 60 fillér, egy kövér bárány 8, egy juh 12, egy lud 2, egy tyuk 1, egy köből zab 5, 'sa't. Schlavoniában **) 1538 még a' készítmények ára is megállítatott a' törvény által, a' termékekkel együtt, például: három rőf daróczposztó 1 for., egy rőf nehéz selyemkelme 2, egy pár jó esizma 45 fillér, egy ökör 12 for., egy fejős tehén 6, egy hízott sertés 2, egy sovány 1, 'sa't. ***)

Most már, ha kérdjük: minő alapon nyugszik az urbér? azt kell mondanunk: olyan fogalom- és körülmény-zavaron, mikhez hasonlóra alig lehet találni; mert mint láttuk, ez szerződés is, nem is, haszonbér is, nem is; jog is, mert haszonra adott földért csakugyan kell fizetni mindenütt, de jogtalanság is, mert ugyanazon dologért kétszer is kell fizetni; de körülmény-zavar is, mert a régi pénzetlen kor nyomai összezavarvák benne a' mai már nem olly pénzetlen idő körülményeivel, az avult patriarchalismus, ököljog, és hűbéresség, a' mai jogléttel, mindenikből van benne bizonyos adag; melly különböző elemek aztán annak koronkénti foltozgatását teszik szükségessé, de ugy, hogy mivel általában hibásak az elvek, és az egész, mint láttuk, következésében nyomasztó, „elutasíthatlan kötelessége — mint R o t t e c k szól****) minden fölvilágult, jog-

*) L i s t h i i Comment. de Coron. Maximiliani: Bél Mátyásnál illy czímmel: Collectio monumentor. l. 503.

**) Vagyis azon részében Magyarországnak, mellyet hibásan Schlavoniának neveznek.

**) Kerchelich. hist ecclae Zagrab. l. 319.

****) Staatslexicon. Art. Frohnen.

szerető, vagy legalább a' korszellemet eszélyesen méltányló törvényhozásnak, ezen tetteleg, de nem jogilag fennálló elnyomási viszonytól, az elnyomottakat megszabadítani.“

Mi, sem a' tisztán históriai, sem a' tisztán észjogi iskolának nem levén tanítványi és kedvelői, a' hol lehet őszhangba kívánjuk hozni mind a' kettőt; örömet nyújtjuk tehát füleinket az ellenfél kihallgatására, és így itt is hiven elősoroljuk azon vé d o k o k a t, mik az urbér mellett felhozatnak, ennek számos barátaitól.

I. Védokok az urbér mellett, és ezek bírálata.

1. „Az urbér, így szólunk, sok tekintetben hasonló levén az örökös haszonbérlethez, osztozik ennek kitünő hasznaiban is. Ez által nyer a' tulajdonos, nyer az urbéres. Első azért, mert tulajdonosi szabadsága, őseitől öröklött adómentessége, és ősiségi joga örökre biztosítva van, magának és maradékainak. Nyer a' második, mert birási joga ennek is hasonlólag ingatlan alapon áll, mellynek öntudata neki ösztönt, és e' fölött reményt is nyújt arra, hogy urbéres földet javítására fordított költségei és fáradsága gyümölcsét nemcsak maga éldelheti, hanem örökösei számára is biztosította; mi őt, ha jól gondolkozik, megint arra serkenti, hogy kéz- és pénzerejét urbéres földet gyarapítására fordítsa.“

2. „De jövedelme is biztosítva van, tulajdonosnak úgy, mint jobbágnak az urbéri rendszer által, mert mindenik tudja, mivel tartozik szerződő társának, nem úgy, mint az ideiglenes haszonbérben, melly mellett boldog 's termékeny évben nyer a' haszonbérő, vesz a' tulajdonos; mostoha évben nyer a' földbirtokos a' haszonbérő kárával. Nem így az urbérnél; urbéres, ha több terem többet ad, ha kevés terem, kevés dézmát nyújt a' tulajdonosnak. Valóban az urbért sokkal üdvösbnek lehet tartani a' haszonbérí rendszernél, mert ez egyenes elmentétbe tevé a' haszonbérő érdekét a' tulajdonoséval.

és arra bírvin, hogy saját hasznát ennek kárával eszközölje, sokféle csalásoknak, versengéseknek, jobbágynyomorításnak nyit ajtót, a' szükséges javítások előtt pedig, mikre csak a' hosszú időre biztosított birtok, és ennek bizonyos reménye buzdíthat, az utat bevágja. Mert ha az itt előadott szempontokat kissé figyelmesebben megtekintjük, úgy találjuk, hogy csalásokat illetőleg, el merte mondani egy mezei gazdaságban megöszült és első embere Európának, hogy „ha a' legjelesebb törvénytudók négy egész hétig egyetlen egy bérlési kötéssel foglalkoznának, még sem tudnának olyat készíteni, melly a' jószágot egy csalárd haszonbérő rontásai ellen megoltalmazhatná.“ — A' versengéseket mi illeti, ezeket sokféle dolog szülheti, kivált mikor a' jószág visszaadására kerül a' sor, részint az igen különböző becsük, részint a' becsüsök önkénye miatt. De legtöbbet szenvednek a' jobbágysók, mint ezt a' felső olaszthoni, és kivált az írlandi jobbágysók sorsa eléggé bizonyítja, kik közt amazok sorsa jóval nyomasztóbb a' magyar jobbágysokénál; mi abból is kivehető, hogy Burger, ki mindkettő sorsát jól ismerte, felső olaszországi remek utazásrajzában azt meri nyilvánítani, hogy csak úgy mentetik meg említett tartomány szerfölötti népessége az éhhalálástól, ha minden az országhoz és kegyes alapítványokhoz tartozó földek örök haszonbérbe adatnak a' kormány által, de csak olyan földműveseknek, kik iparuk által bebizonyítani képesek azt, hogy az örök haszonbérnél nincs biztos eszköz a' földben fekvő tőkepénzből tetemes, csonkítatlan, és a' termékek közép árával egyező évenkénti jövedelem nyerésére. Az írlandi elszegényedett jobbágysók pedig mire jutottak a' haszonbéri rendszer mellett, Europaszerte ismeretes: amazok sorsához képest a' magyar jobbágys állapotja valóban irigylésre méltó.“

3. „De ne menjünk messze a' példákért; vegyünk fel csak a' két testvérhoni jobbágysókat, és vessük egybe az erdélyieket a' magyarhoniakkal. Milly keserves sorsa

van amazoknak, emezekével egybehasonlítva! A' derék Teleki Domokos gróf híven lerajzolta amazokét egy 1841-diki, a' Pesti Hirlapban közlött értekezésében, melyben előadja, hogy az 1791-diki törvény előtt, előbb vetette a' földesur jobbágyát testi büntetés alá, mint őt kihallgatta volna, ugyan azért említett törvény ez eljárást tiltva, a' kihallgatást előbb megtenetni rendeli. Mi ezen abnormis helyzetnek az oka? Az, hogy Erdélyben mind e' mai napig nincs urbér a' szónak igaz értelmében, mert Mária Terézia urbére 1791-ben elfogadtatott ugyan provisórie, és az urbéri állapotnak jelenleg is fő alapjául szolgál, de azért az urbéri viszonyok teljesen megállítva nincsenek ezen földalatti termékekben gazdag kis országban; sőt — mirabile dictu! — még ugyanazon egy faluban is különböznek az urbéri illetőségek.“

4. Végül az urbér- barátok erősségül felhozzák ügyök mellett mind azt, hogy az urbér fölötté régi, és még sz. István korából való, — ki igen bölcsen kiszabta a' várjobbágyok tartozásait és kötelességeit, egylegendában följegyezve ezek meg is maradtak egész I. Károly idejéig, de ekkor elsikkadtak; azonban, hogy volt törvényvel megállított urbére sz. Istvánnak az őskorban, erről mind az 1222, mind az 1231 években költ arany szabadság czikkjei kételkedni nem hagynak; *) mind pedig azt, hogy a' mezei gazdaság legnagyobb csillagai az új korban, jelesen: Joung Arthur, és Thaer porosz királyi tanácsos, a' földbér változatlansága mellett nyilatkoznak, első azt mondván, hogy „az angol földbér változatlanságát nem magasztalhatjuk eléggé, ennek köszönhetjük jobbadán azon földjavításokat, miket szomszédaink csodálnak.“ A' második pedig így nyilatkozván, hogy „az örök haszonbérbe adás hasznai olly nyilvánvalók, hogy annak szoros számításu korunkban nem sokára közönségessé lételéről kételkedni nem lehet.“

*) 1222: 19 és 1231 : 27. Statuimus jobbationes castrorum secundum libertatem a sancto rege concessam.

Illyen védokokkal védik a' maradás baráti az urbért; rázogassuk meg már most, mi ezeket együl egyig. Az első védokot illetőleg, ez más szavakkal ide megy ki: „őrizzük körömszakadásig az urbért, mert ezen, mint alapon nyugszik nemesi szabadságunk, adómentességünk, ősiségünk, és úgy szólván minden előjogaink, miket Europa nekünk irigyel; mert ha az urbér kiüttetik már is megingatott nemesi előjogaink épülete alól, legott összedől az, mivel a' jobbágyság kiváltván és olly szabaddá tevén magát, mint mi, bizony nem viselendi helyettünk a' közterheket, nem katonáskodik, földbirtok- képes leend, és ekkor hova lesz a' mi szabadsalmunk, mit derék eldődeink nekünk vérrel szerzetek? Hiszen elég az, hogy mi az urbéri telkeket közteherviselésre már átengedtük; átengedjük-e sarkalatos jogainkat is, és befogassuk-e legszebb lovainkat diszhintainkba, 's ezeken küldjük-e ki robotosainkat robotra, ezeken hozassuk-e őket haza is, hogy szegények utközben elne fáradjanak?'' Nem akarunk most, mivel itt helye sincs, közjogi kérdésekbe mélyen bonyolodni: de urbért illetőleg, ki kell mutatnunk, ennek tényezőinek jogalaptalanságát, és ennek mint ilylennek, földbirtokosra úgy, mint jobbágyra, igen káros hatását. Mert csak tekintsük meg az urbért, ennek egész kiterjedésében és minden oldalairól mint illik, nem pedig mint szoktuk, egyoldalulag, és kérjük: miért olly parányi jövedelmezésűek a' magyar uraknak urbéres jószágaik, sőt miért olly káros a' robot és dézma? Feleljük azért, mert az urbéri terhekkal elválhatlan kapcsolatban áll a' közteherviselésnek már szinte elviselhetlenné vált kötelessége; melly annyira kimeríti a' jobbágy erejét, hogy neki csak parányi erővel lehet művelni azon földet, mellyet bir, pedig tudjuk, hogy földművelés sok pénzbe, fáradságba kerülő befordítások, javítások, szóval pénztőke nélkül nemcsak nem jövedelmező, sőt káros, és olly csekély hasznu, hogy a' jószágkormány által majd minden hasznaiban fölemésztetik. Mert ha jól meggondoljuk a' dolgot, nem az urbéri tartozás

teszi az urbért terhessé, — mivel ez bizony szenvedhető, — hanem az, hogy olyan mellékteher van vele egybekötve, értjük a' közterheket, mellyek jóval nagyobbak magánál a' sajátlag vett urbérnél, mivel amaz határozott mennyiség, emez határozatlan, és így a' mellékteher jóval nyomasztóbb, mint a' fő teher. Aztán, ha ilyen is, csak históriai és jogalapon nyugodni: de azt lehet mondani, egészen jogalaptalan. Mert hogy az urbéres földek históriai eredetére ismét visszamenjünk, ezek Árpád apánk, és főleg sz. István óta, együl egyig megyei várföldek voltak, és valóban közteher- viselésre rendeltettek, mellyektől kelle katonáskodni, dézmával adózni eleitől fogva a' várjobbágyoknak és polgároknak, de — értsük meg jól — nem a' magános földesuraknak ám, hanem az állodalomnak; mert a' magyar király ezeket nem úgy bírta, mint családi javakat, hanem mint közteherviselésre rendelt, és roppant kiterjedésű földeket. Igaz tehát, hogy feküdt ezeken eleitől fogva közteher, de nem feküdt földesuri. példanl: kilenczed, robot, füstpénz, és egyéb; ezek csak akkor nehezettek ezekre, midőn a' várföldek magános uraknak, zárdáknak, főpapkának, jog- és helytelenül elajándékoztattak, mivel az által szenvedett a' honvédelem, mellynek az elszegényedett, megyei hadaktól többé hadba nem kísérhetett királyok által szükségkép azok nyakára kellett gördülni, kiknek ajándékoztattak az eddig is közteherviselő állodalmi földek. Nyilván említi ezen körülményt Roger alul idézett szavaiban, fejtegetve azt, miért áradott el rajtunk olly hamar és könnyen a' mongolok iszonyu serege. *) Ezen históriai adatokat tudnunk kell, hogy az

---

*) De destructione Hung. per Tartaros facta. cap. X. Per prodigalitatem quorundam progenitorum suorum -- Belae IVti -- jura comitatum erant adeo diminuta, ut meritis, et demeritis personarum non discussis eisdem possessiones, villas, et praedia ad comitatus pertinentia in perpetuum contulissent; ex quo -- reges -- viros comites non haberent, et cum incederent, simplices milites, propter diminutionem comitatum putarentur.

urbérrel **1715** óta egybekötött közteherviselés jogalap-talanságát megérthessük. A' dolog tehát így áll. Ősrégi alkatunk alatt jelen jobbágyföldek egyedül csak közter-heket viseltek, urbért épen nem, mert egyéb földesurat nem ismertek, mint a' magyar királyt, ezt is úgy, mint ál-lodalom fejét, nem mint magán földbirtokost. Némelly árpádi, és más királyok alatt igen nagy részben elide-genitettek ezek főuraknak, úgy hogy **II. Ulászló** alatt már ezek vagy elajándékozvák, vagy zálogba vetvék vol-tak. Az **1514**: **2. t. cz.** ugyan óvást tett a' pazarlások ellen; de már későn, mert a' következő **3ik t. cz.** tanúsít bennünket, milly csekély számra olvadt le azon hetven vár, és ugyanan-nyi uradalom, miket első királyunk rendelt a' honvédelemre, és ugyanaz örökre szomorú tanuja leend az austriai házból került királyaink előtti magyar statusgazdálkodásnak. E' miatt lett maga **II. Ulászló** is olly pénztelenné, hogy mint **Heltai**, kortársa írja: „a' budai husárosoktól mindennap rovásra hordatta a' hust, és a' budai királyi fénylak azon korban igen drága üvegablakai kitöredezvén, ezeket nem bírta kijavítatni.“

Méltánytalan tehát a' közteherviseléssel egybekö-tött urbér; mert közteherviselés **1715** előtt, nemcsak a' mai urbéres földeket nyomta kizárólag, hanem együtt, sőt tulnyomólag az allodialisokat is, és midőn a' jobbágy-földek minden kárpótlás nélkül tetettek említett évben kizárólag ilyenekké, amazok pedig fölmentettek, ez ál-tal olly csapás esék jobbágyainkon, minő esnék azon bar-mon, mellyre ura két nyeret tenne. Vagy talán adatott némi engedmény akkor jobbágyainknak? Vannak fájda-lom! elegenden még ma is olyanok, kik ilyen históriai tévedésben vannak, és azt hiszik, hogy a' földesurak ek-kor engedték át urbéri telkeiket a' közteherviselésre. Ám-de ez olly állítás, miből egyetlen betű sem áll. Tény az, hogy midőn a' magyar fő nemesség a' honvédelem kö-telességét nyakáról lerázta, egyetlen telket sem adott uradalmából át szabadon bírásra jobbágyainak a' közte-herviselés fejében; egyetlen napot sem engedett el az

urdolgára szánt napok közül azoknak: és így az állandó adó behozatalakor egy mákszemnyi áldozatot sem nyújtott a' hazának, semmi kárpótlást a' jobbagynak. Olly jog tehát, mellyről az első védokban szó van, az urbér által korán sem biztosítatik, mert erre az kívántatnék, hogy szilárd alapon állana históriailag az urbérnek a' közteherviseléssel mindenkori összeköttetése; mi valaminthé ismétlése képtelen, úgy históriailag ki nem mutatható.

De 2or jövővelmi biztosítékot is fölötte csekélyet nyújt az urbér, földesurnak úgy, mint urbéresnek. Elsőnek nem, mert ezen rendszer osztozik az örök haszonbér minden alkalmatlanságaiban és káraiban. Első ezek között az örök lekötés, melly valaminthé mindenben, úgy kivált a' mezeti gazdaságban fölötte káros. Mert ugyan mire építjük ezt? Tán arra, hogy a' gabnaár nem változik és örök becsét mindenkor megtartja. Láttuk följebb a' história szövénékénél, minő ára volt 300 évvel ez előtt annak, bár törvény által volt állandósítva; de azt is épen azon históriai nyomon állíthatjuk, hogy ezen törvény daczára a' 16ik században volt olyan év, — 1583 — mellyben Erdélyben öt köből búzát lehetett venni egy, — kilencz akó hort, két magyar forinton*). Korunkban is jól tudjuk voltak évek, mikben a' gabnaár egytől ötven forintig emelkedett. Hol van itt a' gabnaár változatlansága? De tán a' pénz állandó becsére építjük az örök kötést? ez még ingatagabb, mint a' gabnaár, mint ezt is jól tudjuk. Vagy talán a' kézi munka becsének örök állandóságára? ez is mellékes és esetékes körülményektől függ, és különösen a' népességtől, melly változékony. Illy ingatag alapokra építeni már örök kötést, fölötte káros. Nincs olly viszony, melly jövőben nem változhatnék: ugyanazért örök kötést tenni már magában képtelen és káros, mert a' dolgok becsai változnak az idővel együtt, és lehet olyan telek, melly a' körülményekhez képest idővel magasb árra emelkedhetik egy

*) Felmer. Hist Transsilvaniae pag. 182.

egész helység határánál. Mert valljon ismerjük-e a' föld gyomrában rejlő kincseinket együl-egyig? tudjuk-e bizonyly, hogy ezekben nem rejtezik vagy valamelly gazdag kőszén-, vagy más kincsbánya, melly annak becsét mód nélkül emelni képes? Állíthatjuk-e biztosan, hogy soha sem menend el örökre lekötött földünk mellett valamelly közlekedési vonal, melly azt igen bőven jövedelmező kincsforrássá teheti? és ezen esetekben a' földbirtokos a' jövedelem minimumát, igaz, biztosította magának, de a' maximumról örökre lemondva; mi mikép egyezték meg az okszeres gazdálkodás elveivel, meg nem foghatjuk. —

De a' jobbágy jövedelme sines biztosítva, azon okoknál fogva, miket eddigelé elősoroltunk; mert a' közteher koronkint följebb emelhető lévén, reá örökös, határozatlan teher rovatott, mi alatt előbb utóbb sülyedni kell. És valamint az ezelőtt száz 's több évekkel örökre lekötött, de még akkor jobbadán víz alatt hevert, nagy terjedelmű uradalmak birtokosai, fölötté nagy kárt tettek maguknak 's maradékaiknak, hogy azokat gúny-árért örökre elidegenítették vagy lekötötték, mivel azoknak becse jelenkorunkban százszorta nagyobb, mint volt akkor; épen így van a' dolog az urbéresekre nézve is, ezek is örök urbér által olly terheket voltak kénytelenek felvállalni, mik akkor még nem is léteztek, és azóta óriási nagyságra emelkedve, majd minden tiszta jövedelmeiket elnyelik honunk mostohább vidékein.

Az ideiglenes haszonbéri rendszert illetőleg, ennek igaz, vannak árnyékoldalai, de vannak fényoldalai is; mellyek olly honokban, mellyekben nagy intelligencia, törvényhozási felügyelet, okszeres gazdálkodás honosak, mint például Angolhonban, olly igen tulnyomók és fényesek, hogy kártalanítják annak esetékes ártalmait; de ezekről alább bővebben, a' második rész 2-dik szakaszában.

3. Erdélyt illetőleg, igaz, hogy ezen testvér honunkra nézve az urbér behozatala kívánatosb lenne a' mostani korlátlauságnál; valamint a' Mária Terézia urbére is valóban nagy jótétemény volt akkori Magyarhonunknak

azért, mert a' legkisebb jó is kívánatosb, ennek teljes távollétinél, de csak addig, míg az urbér elavításának előzményei, minők: tagosztály, hitel, 's törlesztő bank, ösiség eltörlése, birtokolhatás, 's t. b. meg nem születnek, de ekkor ott is, itt is olly korszerűtlenné váland az urbér, mint öseldődink által gyakorlott sátorban lakás, a' házban lakhatás —, lóháton járás a' gőzösen utazhatás korában.

4. Urbér régiségét, és jelenkorunkban is nagy nevek általi támogathatóságát mi illeti: milly különbség létezett az ősrégi, még a' közteherviseléssel nem párosított urbér és a' mai között, a' följebbiekben láttuk. Itt tehát csak azon különbséget kell kiemelnünk, melly van az angol földbéri változatlanság, és a' magyarföldi között. Igaz, hogy a' derék agronom, Young teszi említett megjegyzést; ámde itt is kérjük: dicsekhetik-e magyar állodalmi földadónk angolhoni állandósággal és változatlansággal? épen nem, mert ez, ha a' história szavára hallgatunk, öskezdetben nyomta dézma név alatt földesurainkat úgy, mint jobbágyainkat; melly dézma, mint alább meglátandjuk, országadó volt, és honvédelemre rendeltetett. Angolhonban most is legtöbb országadót fizetnek az urodalmak birtokosai, még a' király is saját uradalmaitól; itt tehát a' birtoktalan földmives aránylag keveset adózik, és ezen adó is változhatlan levén, nem nyommasztó. De nálunk milly igen emelkedtek a' közadó rovatai csak egyetlen század alatt, mutatják az ebből eredett súlyos körülmények. Jelesen: honunk egy megyéjében, melly öt királyi várost birván kebelében, és mind fekvési mind kereskedelmi tekintetben beneficiált helyzettel dicsekhetvén, adozó népe csak egyetlen évről 155,133 p. forinttal maradt adós a' hadi pénztárba; 30,316-tal a' háziba; melly 185,449 p. forintnyi summát, ha ő megfizetendi, bizonynyal a' jövedelmező tőkéhez kell nyúlnia, mi már a' tönkre jutásnak előfutára; mert földbérnek és adónak mindig a' tiszta jövedelemből kell kikerülni, épen úgy mint a' kamatnak. Ezért fakadtak aztán jelen országgyűlésünkön a' KK. és RR. azon szomorú vallomásra,

hogy: „a' közköltségek mellőzhetlen nevelése, az adózó nép erejét fölül haladja.“ Szükség ezen aggasztó helyzet okait földeríteni. Legfőbb oka rejlik ennek adózó rendszerünk már említett ingatagságában: minél fogva a' jobb-ágý sohasem tudhatja közadója maximumát, és e' miatt örök bizonytalanságok között hányatva, biztos számítást nem tehet jövedelme alapján. Mi igen keserves helyzet. Másik oka ennek az, hogy bár a' födesurat illető tartozások, minők: robot, dézma, füstpénz 'stb. úgy látszik állandóbbak, mivel törvénnyel megállítvák, és így legalább egyik országgyűléstől a' másikig följebb nem emelhetők; ánde ezeknek egy része nyers termékekben szedetvén ki, alá van vetve az illynemű földbér nyomasztó csalékonyságának, melyről alább bővebben szölandunk. Most már következnek:

II. Az urbér ellen harezoló okok.

Elsőben az urbér jelenkormunkban korszerű lenni megszűnt, mert nincs öszhangban a' mai tisztább, alaposb és nemesb fogalmakkal. Ez, mint látjuk, az önző sötét kor szüleménye, és e' fölött Olaszhonból került, különben nem érdemetlen királyaink alatt csúszván be alkotmányunkba, mind e' mai napig nem hagyja kifejleni földművelési, gyár- és kereskedelmi iparunkat. Korszerűtlen tehát a' legnagyobb fokon, mert ellenkezetben áll a' mai emberibb eszmékkal, minők ezek: hogy a' kézi és más munka senkit meg nem becstelenít, sőt a' hajdan királyok és fővezérek által is gyakorlott földműves munkán áldás látszik. Ellenkezetben van továbbá azzal, hogy az adózás és közteherviselés senkit nemtelenné nem tesz, sőt olly polgári erény, mellynek magas bece van minden el nem fogúlt előtt. A' közép korban ugyanis, meg kell vallani, szűkkeblű önzés lelke járta át a' fennsőbb osztálybeliek szívét, mellynek eredménye az lón, hogy például Angolhonban az egész brittföld 33,000 család között felosztaték, és ebből a' dolgos köz- és alosztály méltatlanul kirekeszteték. Így nálunk is ösalkatunk elhanyatlásával. Ánde jelenko-

runk méltán nemtelennek bélyegzi ezen szűkkeblűséget, és olyannak, mely csak családjára —, az állodalom fölvirágzására, a' jog- és méltányságra pedig mitsem ügyel. A' mai korszellem jeligéi, a' jog, és szabad fejlődés. Útálat-tal olvassuk ma a' spártaiak helota-vadászatát, a' rabszol-gaságot, a' népességet gátló törvényeket, a' néposztályo-kat egymástól elkülönző előjogokat; mert ezek ellentétei az emberiségnek és a' tisztább kereszténységnek, mely-lyek jog- és kötelességbeli egyenlőséget kívánnak; és azért, mert tudjuk, mikép emberiségünk földadata az, hogy legyen szabadság és szabad fejlődés e' földön; az állo-dalmaké pedig az, hogy a' honpolgárok egyenlőkép vé-dessenek és boldogíttassanak; a' fensőbb néposztályok ne legyenek kényurak, hanem erényes honpolgárok; él-jen mindenki, és hagyjon élni mindenkit. Ne zárkózzanak el a' nemzetek, mint a' hajdaniak, hanem alakítsanak egy nagy nemzetegyletet, mely közölje nemzetestvéreivel a' találmányok és fölfedezések kincseit; dicsőségének tartsa minden honpolgár minél több áldozatot vinni a' hon oltárára, ellenben szégyeneljen elviselhetlen terhet gör-díteni a' roskadt vállakra, akadályozni a' szellemi fejlődést, mely vétek az emberiség ellen, útjába állani a' közmivelt-ségnek, és gátlani a' közjólétet. Pirúljanak azok, kik ezen emberi elveket életbe léptetni vonakodnak, és emberibb századunknak ezen dicső jellemét felfogni nem bírják.

Milly sokban kell tehát különbözni ilyen jobbra vál-tozott korban, köz és magán gazdálkodásunknak is a' kö-zépkoritól: miután már tudjuk, milly nagy befolyása van az erkölcsi és szellemi erőnek a' gazdálkodási életre is, az iparnak pedig az önállásra és szabadságra, a' munka okszeres felosztásának az előmenetelre; miután a' múltak tükréből tudjuk, és látjuk, miként buktatá meg és tette tönkre a' hűbéres szolgákra bízott földmivelés a' legvi-rágzóbb állodalmakat, végre miután meggyőződünk a' felől, hogy az okos iparrendszer által öszhangba hozott kor- és okszeres földmivelés, gyártás, és kereskedés min-den állandó életre számolható status alapja. Mind ezeket

nem tudá, sőt nem is sejdíté a' középkori köz-, és magán gazdálkodás. Ez a' védrendszerre támaszkodott, és a' jobbágy földmivesek örök kiskorúságban tartásában vélte föllelhetni üdvét; magok pedig a' védők gyűlölői voltak a' csendes iparos életnek, kedvelői a' harczzszomjas, foglalni szerető nyugtalan életmódnak. A' sötét kor tehát békóba veté a' földet és földmivest, elfordúlt a' földmivelés nemtőjétől, melly egyedül képes embert és barmot megmenteni a' nagy éhségtől, a' tönkre jutás iszonyú vészzeitől. Tudnunk kell azonban, hogy még is tűrhető vala az urbéri rendszer középkorban azért, mert az e' korbeli emberiség szükségei jóval csekélyebbek voltak, mint ma, népessége is felényinél kevesebb a' mainál, az éhség, a' hadak, a' dögmirigy korlátlan ereje iszonyú embertömeget elragadván. Ámde minő fonákság az, midőn valamelly állodalom, testület, vagy egyén, nem ügyelve a' korok illy metsző ellentételeire, nem figyelmezve a' középkori gazdálkodás káraitra, és roszz következéseire; nem az új eszmék-, újabb találmányokra, a' jogtan óriási haladásaira, keleti hanyagsággal tespedni akar tovább is a' középkor régen elavult rendszere árnyékában! Hiszen az emberiség haladásait nem említve, milly nyomorú nézetei valának a' sötét kornak a' jogról! Ez jognak szentesíté azt, mi csak tény volt; azon dolgot, minek akármelly uton birtokába jutott, úgy tekinté, mint többé el nem vehető sajátot; mit egyszer gyakorlatba vett, — joggal-e, vagy jogtalanul? azt nem kérdé — ehhez makacsul ragaszkodott: vélvén, hogy a' birtok és gyakorlat egyszersmind jog is, e' szokásos birtokot és gyakorlatot felbonthatlannak hitte, és az elidősödés nyomorú elvét sok esetben használta. Végül csak magánjogot ismert, a' közjogról pedig alig álmodott, innen rút élete szüntelen harczzban, vérengzésben, és nyugtalanlásban folyt le.

„Jaj de, így szólnak itt az urbérbarátok, sokat szelidültek ám az időkkel együtt az urbéri viszonyok, nem olyanok ezek ma, mint voltak a' sötét korban. Vessük csak össze a' II. Ulászló korabeli urbért, az 1836-diki-

val, olly nagy különbséget találunk ezek között, minő van a' föld, és ég között.“ Mi is tudjuk, hogy ennek hangos dicsérői voltak, és vannak; méltán is: mert ennek t. ezikkjeit áthatotta az emberibb kor méltányos szelleme, és mégis ezen jótékonynak látszó urbér ellenében, — melly az 5-dik cz. 3-ik §-ában azt rendeli, „ha valamelly irtvány a' jobbágytelki állományban foglaltatik, elannyira, hogy természetét elvesztvén, már az állománynak részét tenné, az ettől többé el nem szakíthatatik“ — Zemplén megyében nem rég megtörtént, hogy a' Tisza és Bodrog közt fekvő K. helységben, négyszáz család lőn földönfutóvá a' miatt, hogy őseik fáradatlan szorgalma és ipara, 19,000 holdat vevén ki a' feneketlen lápok, ingoványok, alkalmatlan bokrok és surjánok körmei közül, és jutányos földbért fizetve, élvezett boldogságuk irigységet gerjeszte. . . Hogyan? ugy hogy említett magasztos törvény-czikk 4 §-sa azt rendeli, hogy: „a' jobbágytelki állományok föleserélései, mennyiben ezek a' földesúrnak kijelentett megegyezése nélkül történtek eddig, ez által felbonthatók.“ Ez jó ürügy lőn a' K. földesúri családnak, a' régi gyakorlat felbontására, és 400 jobbágycsalád tönkretételére. A' birtokos család tehát megtiltva az irtvány felosztatását, urszéke előtt megkezdte a' pört, természetesen jó sikerrel, ugy hogy az urbéri illetőség 11 és $\frac{1}{4}$ telekre szorítatván, és ezek is olly helyen adatván ki, hol a' szántásvetés emberemlékezet óta meg nem kísértetett, ekkép a' földészeti munka teljes lehetlenséggé vált; ugyanazért az elcsapott nép föl nem véve irtvány díját, és kimetszett földeinek míveléséhez sem fogott, mi által olly inségre jutott, hogy sem adóját nem fizette, sem magát nem táplálhatta. A' mi itt legborzasztóbb az, hogy mig ennyi számú iparos, és status adóját hiven teljesített, csöndes lelkületű nép, kétségbe esve éhhalállal küzdött: addig a' fensőbb helyeken is megfordult, és urszéki adatok nyomán helyeseltetett pör, a' földesúri család részére szerencsésen dőlt el. Sőt a' megyétől kiküldött választmány még hálás tisztelettel is

magasztalá a' nagylelkű földes-uraság kegyelmét, melly önhaszna mellőzésével az eredeti négy telken kívül, hét és fél telekkel méltóztatott az adóalapot megszorítani.

Másodszor: az úrbérnek említett ónsúlyú kor- és jogszerűtlenségénél még súlyosb vétke az, hogy ez gá-
tolja az okszerű mezei gazdaság kifej-
lését, ápolván és gyámolítván az aggszokásos gaz-
dálkodást, mellyen áldás nincs. Urbéri viszonyainknak
köszönhetjük, hogy ezek miatt honunkba sem okszere-
sen gazdálkodó földmivesek, és haszonbérlok, sem gyár-
nokok külföldről nem jöhetnek, kik egyedül képesek len-
nének szunnyadó földmives és gyáriparunkat hosszas
álmaikból fölébreszteni. Mert, tudjuk meg, okszerű ipar
lebilincselte földön nem létezhetik, szabad erőfejtésre sza-
bad föld és vagyonbátorság kívántatván: miket az urbéri
viszonyok lehetlenné tesznek. Nincs igazabb, mint a'
mit a' derék List mond ez ügyben *): „A' történetírás
tanítja, hogy a' művészetek és mesterségek városokról
városokra, egyik honból a' másikba vándorlottak. Saját
honokban üldöztetve, sőt elnyomatva, olyan helyekre me-
nekültek, mellyek nekik szabadságot, védelmet, és se-
gélyt nyújtottak. Így vándorlottak ők Göröghon és Ázsiá-
ból Olaszhonba, innen Német-, Flandria-, és Brabant-; innen
megint Németalföldre, és Angolhonba. Mindenünnen az ér-
tetlenség és zsarnokság kergette el őket: a' szabadság
szelleme pedig vonzó erővel hatott rájuk. A' szárazföldi
kormányok balgasága nélkül Angolhon alig jutott volna
kézművesi fenségre. Kérdjük már most: bölcs nemzethez
illőbb-e elvárni, míg más nemzetek olly balgák maradnak,
hogy saját kéz — tegyük hozzá mi magyarok: és föld —
művészeit elkergetik, és arra kényszerítik, hogy nálunk
keressenek menedéket; vagy pedig az, hogy mi épen ne
várjuk az illyen körülményeket, sőt hasznos föltételeket
ajánlva nekik, magunk hívjuk ide őket a' megtelepedés
végett? Igaz, hogy a' tapasztalás tanítja, miként a' szél

---

*) D. n. System der. polit Oeconomie. I. 174.

néha más vidékbeli magvakat szórt át egy vidékből a' másikba, és az által rideg puszták lettek már sűrű erdőséggé. Ámde bölcsnek lehetne-e nevezni az olly erdőszt, a' ki arra várakoznék, hogy a' szél tegye meg ezen földmívelési javítást a' századok hosszú során? Balgául lenne-e ő, ha bevetné e' pusztát alkalmas magokkal, és kevés évtized alatt célját érné? épen nem, és ime az évkönyvek mutatják, hogy egész nemzetek sikerrel tévék azt, mit ezen erdősz cselekedett."

„De ugyan minek nekünk magyaroknak — így szólnak az aggszokásos mezei gazdálkodás baráti — külföldről hozatni, vagy hívni mezei gazdákat? hiszen jobban tudjuk mi, kiknek fejünk kiskorunktól fogva ebben főtt, mit tesz gazdálkodni; azt is tudjuk, sőt látjuk, milly sűrűn kerülnek csőd alá az ollyan újítók, kik idegen éghajlatú és földü tartományokból hozatnak jószág-igazgatókat; kik mitsem értve a' gyakorlati gazdasághoz, és jobbadán csak szobában, és könyvből gazdálkodva, arra valók, mint a' csipős nyelvű *Pethe* szól: hogy még jobban meglapítsák a' földesúrnak már különben is lapos erszényét." Vannak igaz, erre is példák, és megvallom én is több bizalmat helyeznék olly gazdatisztben, ki a' gazdaság mezején csupán józan esze és tapasztalása után okúlva, a' hely körülményeihez intézi rendelkezéseit. Ámde ne zavarjuk össze a' fogalmakat, és értsük meg jól, minő különbség létezik az okszerű, és szokásos gazdálkodás között? mik közül elsőt az urbér lehetlenné teszi, a' másikat pedig ápolja. Az okszerű gazdálkodás isszintűgy mesterség, mint a' szokásos, mert mindkettő bizonyos szabályok szerint gyakoroltatik, csak hogy az az égtávoli különbség van közöttük, hogy midőn emez gépszeresen, és gondolomra gyakoroltatik, akkor amaz elvek szerint, hely, és korszeresen űzetik. Az okszeres földmívelő mindenütt tudja magát tájékozni, 's megkülönböztetni a' helyet, időt és esetet, ellenben a' szokásos el nem bír távozni azon kaptától, mit egyszer követett, bár módszere csak egy tájhoz alkalmazható. Ez

tehát kénytelen függni szolgailag a' természet, föld és időtől; míg amaz vezetni bírja a' természetben rejlő erőket tetszése szerint. Ez például türni kénytelen, hogy a' folyó homok több négyszeg mértföldnyi legjobb földet elborít az országnak olly részében, melly a' természettől mintegy előjogosítva van arra, hogy a' hon szívében feküdven, holdja több száz forintot érjen. Ámde mi történik vele most? az hogy a' bócsai pusztai földnek holdja, osztálykor alig becsültetik többre két forintnál, pedig ha okszerűleg műveltetnék, és ártézi kutak által termő földdé varázsoltatnék, becsára végtelenül növeltethetnék. Igy: ha az alföldi szokásos gazda tőzek helyett más anyagot használni tudna tüzelésre, jelesen torfot, kőszemet, és egyebet, mik pedig bőven fekszenek földünk gyomrában, ha értenénk a' lápok kiszáritásához, mint Vedres mérnök sikerrel tön Szeged mellett Vedresházán; értenénk a' csatornázáshoz, a' rétöntözéshez, a' folyó homok megkötéséhez, miket már nemcsak tanít, de sikerrel is gyakorol az okszerű mezei gazdaság, mennyi fát megkimélhetnénk, mennyi jó földet megmenthetnénk, mennyi most kopár vidéket édenre változtathatnánk?

Továbbá az okszerűleg üzőtt mezei gazdálkodásnak iránya — melly abban áll, hogy minél többet, és jobbat természetesen — nagyszerűbb levén, mint a' szokásosé, műveletei és gyümölcsei is áldottabbak. Innét van, hogy eddigi slendriánunk mellett, egy két terméketlen év után tönkre jutottak a' jobbágyok, a' földesurak pedig a' tőkéből élni kénytelenek valának. Igen: mert a' szokásos gazdálkodás csak kevés számú népnek tud adni táplálékot, mint középkorban; ő a' népességnek élhelhalás, dögmirigy által áll ellent; ellenben az okszerűnek legjobb barátja és segéde a' népesség, mert ő nem hagyja szunnyadni a' természetben rejlő erőket, sőt együlegyig fölkeresi azokat, és munkásságba hozva a' föld termő erejét, őt- sőt tisztasítja. Példával világosítsuk a' dolgot. Míg nálunk némelly uradalmakba a' rétöntözés, a' kereskedelmi és takarmány-növények termesztése, a' juhá-

szat okszerűbb kezelése lábra nem kapott, addig azok alig láthatták el takarmánynyal száraz években csekély számu nyájaikat 's gulyáikat. Ámde most tekintsük meg csak az alsútít és a' m. óvárit: minő különbség létezik ez utósóban, a' mai és hajdani kezelés között! A' régi posvány helyett fáskertek, faiskolák, és buján termő rétek szemléltetnek. Most a' rétek háromszor is kaszáltatnak egy évben, és azon 30,000 juh, és 80 schweizi tehén, melly itt tartatik, soha szűket nem lát.

Ezenkívül, míg a' szokásos gazdálkodás nem is álmódja, milly sok és nagy hasznót nyújt a' természetnek, a' külföld mezei gazdálkodásának ismerete, a' gazdasághoz tartozó jobb szerszámok elterjesztése, a' házi állatok, és gyümölcsök nemesb fajai, a' tűz, és jégkármentesítés, a' tagosztály, a' mezei rendőrség, 'stb. a' mezei gazdaságnak; az okszerűség elve használja az ó és új kor becses találmányit, és fölfedezési kincseit, és olly kellemes foglalkozássá varázsolja a' mezei gazdaságot, minőnek tekintette azt már a' böles régiség. Ki veszi tehát azt aggkori alakjából és azon törpeségből, mellyben sinylik az főleg honunkban sok helyen; nem egyéb levén, mint hálátlan munka, mint örök pörpatvar, és csikorgónyomor, és szegénység tanyája. Erkölesibb is az okszerű földmívelés, mert ez nem kívánja mások rovására és a' közbirtokos társak kárával jövedelmeit szaporítani, előtven például csekély teleknyi birtokjog után a' közös nagy határt juhnyájaival, hanem valamin! maga jogszeres, és mások jogait méltányló, úgy szabad szellemű, a' zsarnokságot, 's potiorok önkényét nem tűrő.

Imnár minden eddig leirt boldogságoknak útjában áll az urbéri rendszer, mellynek alább a' robot és dézmánál bővebben előadandó fonák elvei, és rendszabályai korán sem ösztönözvén a' jobbágyot erényre és iparra; inkább ingerül szolgálnak a' vétkekre, például: a' csalásra, a' hanyagságra, a' békétlenségre, ezek által kútfejeivé válnak számtalan nyomornak. Mert kérjük nyájas olvasóinkat, gondolják meg, mikép barátkozhatnék meg a'

mezei gazdaságot gépileg űzni kénytelen jobbágy az újabb elvekkkel, az újabb gazdasági jövedelemforrásokkal, például: iparnövényeknek hazánkban honosításával, a selyemtenyésztés nagyobbsszerű űzésével, a répának czúrkorkészítési irányból nagyobb mértékben termesztésével, 's egyebekkel, most midőn napjai és órái számlálva vannak, midőn ő még földesura gazdaságát is szokásosan kezeltetni látja; midőn egyetlen példány-gazdaságot látni sem szerencsés egész életében, mellyek pedig élő czáfolatai az aggszokásos mezei gazdálkodásnak. Él tehát ennek henyevárában, és épen nem igyekszik levetkezni az urbéri korlátok között, a' már különben is vértben rejlő idegenkedést az újságtól és újítástól, inkább teng, és csikorog a' régi vágásban, mint új utat törne magának sorsa javítására, mint a' szabad, és ügyes éjszakamériakai Yankee, a' ki kétféle elvet követ, egyfelől a' már üzletes ágak javítását, másfelől az egészen újak megindítását. Ezért dicséri aztán őket List, kinek munkáiból talán mi magyarok tanulhatunk legtöbbet, és már csak ez is hatalmas indító okunk lehet az urbéres földművelés megszüntetésére, hogy soha mi addig teljesen szabad, mivel, és önálló nemzetisé nem leszünk, míg e' mostani urbéres, azaz, szolgálai földművelésünket okszerűssé nem változtatván, ennek örvendetes kézfogóját a' műiparral el nem lakjuk. Hogyan? úgy hogy nincs nyomorúbb élet, mint a' csupán földművelő nemzeté, mint mi vagyunk, mert itt említett okoknál fogva, a' gazdagító gyár- és kereskedelmi ipar nem létezhetvén, a' nemzet alig csikorog, és szellemi 's anyagi kincsekben mindig szegény marad, mint mi. Ellenben ott van a' nemzeti önállás, honvédelem, és joglét biztosítva, a' hol a' műipar egészíti ki a' nemzet egyik karját. Itt segíti a' gép- és műtan a' hadakozást, itt van gazdaság, ész és erély, itt van legtöbb önálló, 's annál fogva hon- és honi érdekhez esatolt honpolgár, midőn a' törpe mezei gazdálkodásból tengő nemzet rozsdás kardú és gyakorlatlan született honvédeivel, éhkel holt, 's apa-

thiába süllyedt hadaival, honszeretet által épen nem hevített urbéreseivel, nem nagy félelmet képes előidézni az ellenség szívében. Nemzetünk fiatalkori éveiben ez épen nem így volt. Szabad, és fűldsajátból ki nem rekesztett várjobbágysáink erős védfalul szolgáltak honunknak; és bámulni lehet Árpádjaink böles belátását, hogy ők azon sötét korban, ilyen erőteljes, szabad, és honszeretettel lángoló közép rendet tudtak alakítani, ama harezszomjas időkben. Innen lehet kimagyarázni dicső győzedelmeiket. Ámde elnyomatván, sőt elpusztulván várjobbágysáink, gyérültek győzedelmeink; alsó alapjaiban megrendítette polgári szerkezetünk ez által, a' Sajó, Várna, és Mohácsnál történt veszedelmek útjai egyengettettek. És ez nyájias olvasóim! sokkal nagyobb figyelmet érdemlő történelmi adat, minthogy ezt egy két hiteles író szavaival bebizonyítani szükségesnek nem tartanók. II. Endre király alatt már szétoszlottak mint láttuk a' vitéz jobbágysáink; mi lett a' következése ennek a' honvédelmet illetőleg? az, hogy ennek helyét a' kényelmesb élethez szokott nemesség foglalván el*), ezek Sajónál 1242, mint Tamás esperes írja — „a' csatarendelő IV. Béla szavára mitsem hajtottak, a' kalocsa érsek kéréseit, átkait, áldásait, fenyegetéseit, pedig füleik mellett elbocsátották.“ Így vonták aztán honunkra ama rémitő büntetést, mellyhez hasonlót a' világ évkönyveiben nem találunk, és seholsem olvassuk, hogy nép illy példásan meglakolt volna azért, hogy a' honvédő derék szabad osztályt ősi szabadságából, póri kötött állapotra lealázza, dicső királyát pedig, és ebben a' hazát hitetlenül elhagyta. Tekintsük meg a' mohácsi vénapot: itt is úgy találjuk, hogy ősi szabadságából kiforgatott jobbágysáink hiánya szülte a' veszedelmet. Mert kikből állott jobbadán az itt megjelent tábor? vagy elpuhult és feslett életű, előjogaira hivat-

*) Thomas Archidiaconus in Hist. Salon. cap. XXXVII.
Hungari nobiles cuncta quidem suae vitae tempora in apricis
sylvis, et amoenis pratis cum uxoribus transigentes, non
de bellorum strepitu cogitare poterant; qui non seria, sed ludicra
quotidie tractabant.

kozó, késedelmes, királyi parancsoknak nem engedő köz nemességből, vagy pedig már elnyomott jobbágyságból: mint az 1526: 10; és az 1523: 19. t. czikkely tanúsítják, és ezekről báró Herberstein,*) Tubero**) és a' szemtanú Broderies püspök bizonyosságot tesznek.***) Nagy leczke adaték tehát már ekkor nemzetünknek, mint kell a' földműves népet, ember-, és személyes jogaiban meghagyni, sőt hatalmas karral védni.

Végül harmadszor: az urbéres rendszer utjában áll a' földműves osztály értelmes, erkölcsi, és főleg iparos nevelésének. Mi igen jól tudjuk, hogy a' középkori honvédelem ideje egészen lejárt, melly leginkább néptömegi nagyságra, testi erőre építetett, és lelkesedésre; nélkülözhetők levén benne azon tudományok és gyakorlatok, mellyek a' lőpor, és löszerek feltalálása óta ebben lényeges szükségűek. Fegyvert tehát már mi sem kívánunk adadni jobbágyaink kezébe honvédelem végett, mert katonáskodás, és békes földművelés, ma ugy látszik öszszeférhetlen dolgok. Azonban az ész, erkölcs, és ipar fegyvereit még sem kívánjuk tőlük elvetetni; mert ezek azok, mikkel a' földet teljesen legyőzhetik, és a' benne rejlő áldás-forrás zárait feltörhetik. Ámde urbéres rendszerünk ezen fegyverektől fosztja meg őket mindennap, mint, ha a' következőkre figyelmezzünk, könnyen átláthatjuk. Láttuk az okszeres

*) Nihil remissum est a pompa, fastu, insolentia, ac lusu, donec concideret: ut non inepte quidam ex antieis dixerit: Se nunquam vidisse, vel audisse regnum nllum quod maiore atque Hungaria, gaudio et tripudio periret. Commentarii rerum moscoviticarum. p. 145.

**) Ad edictum Ludovici II-i pauci admodum nobiles convenere; quidam enim diutius otio desides, militiam detrectabantur; alii pecuniae ad equos, et arma paranda deerant: nonnulli paucis in speciem missis, ne dicto non audientes esse viderentur, domi latitarent. Tuberonis Commentarii, rerum suitemporis. L. 41.

**) Descriptio cladis Mohacsiensis: Francofurti 1681. Quorum — nobilium — aliqui dum mandatum regium exequi recusant; dum privilegia sua, et morem baronum sub regis tantum signis militandi jactant, ea quoque res — Dravi scilicet: defensio — fuit praetermissa.

gazdálkodás rajzánál, mikép gondolni sem lehet, hogy földművelésen áldás feküdjék, értelmiség, jó erkölcs, és ipar nélkül: ezeket pedig együl egyig megsemmíti azon szabadtalan helyzet, mellyben élnek urbéreseink, a' szabadság levén eleme mind az értelmi, mind az erkölcsi kifejlésnek, mind pedig az iparnak. Mert valljon kifejtőzhetik-e ott az első, a' hol erőtetett viszonyok és az aggszokás vaspálczája uralkodik? erkölcsöket illetőleg, nem folytatik-e ott el minden nemes érzés, nem vágatik-e el minden út a' valódi erényhez, nem tétetik-e lehetlenné a' közdolgokbani részvét, nem önt-e el az önzés iszapos árja minden hajlamot és cselekvényt, a' hol folytonos nyomás nehezkedik testre lélekre? Az ipar nem-tője megáldhatja-e azt, ki földsajáttal nem bír, és azon földről, mellyet mivel, szabad tetszése szerint nem rendelkezhetik? nem állván neki szabadságában, mit ültessen abba, kereskedési növényt-e vagy gabonát? kinek nem szabad felszántani rétvét 's legelőjét, és tenni gabonatermő földdé, eddigi szőlőjét pedig gyümölcsössé, vagy kaszálóvá; nem válthatja fel ugarrendszerét termékváltoztatásával, nem szabhat annyi éves turunst, mennyit jónak lát? Értekezzünk e' dolgokról részletesebben.

Az urbérnek tehát jobbágyra áradott kárai részint szellemiek, részint anyagiak. Elsők a' férfias észt kifejezeni nem engedők, 's erkölcsrontók; ez utóbbiak pedig ipart-ölők, és ötet anyagi jólétre eljutni nem engedők. Az urbér alatt tehát a' jobbágy értelme úgy mint kellene öncselekvőségre ki nem fejtőzhetik, és így ő ezen kényszerítő rendszer alatt mindenkor kiskorú marad. Észjellemme szolgál leend mindenkor, és olyan, melly irtózik minden újítás- és haladástól, jobbra 's helyesbre töréstől, mivel ezekre gondolkozás kívántatik, ez pedig neki több fáradalomba kerül, mint a' testmunka. Miért van ez így? megmondjuk. Jobbágy örökre el van foglalva, hol urdolgával, hol megyei és más tartozásai teljesítésével: és így ő nem ura saját idejének; önállóság nem kezdhetvén semmibe, és azt nem folytathatván sok ideig, hozzá szo-

kik ahhoz, hogy parancsoljanak neki, mint a' gyermeknek, mert különben magától mihez sem kezd. Így elméje elveszti rugékonyságát, és olly tompa, feszes marad, mint teste. Ebből kimagyarázható az ő komolysága, újtástól idegenkedése, melly alatt mindig valami neki ártót, vagy ártani akarót feküdni gyanít.

De főleg erkölcesei szenvednek, és erkölcsi hibái között kitűnő a' henyesség. Azt mondja egy német közmondás: „Wenn der Bauer nicht muss, so rührt er weder Hand, noch Fuss.“ Lustaság mindig a' fej ürességének gyümölcse: a' ki nem gondolkozik, mitseni kíván; a' kinek kívánnai nincsenek, nem leend kedve a' munkához is. Munkásság akkor ébred fel az emberben, midőn hasznót reményl; és mivel a' paraszt munkái igen rosszul jutalmaztatnak meg, és ő véres verítékivel is csak kevésre mehet honunkban, megkedveli a' dologtalanságot, melly más erkölcsi gonoszt szül ő benne, látván t. i. hogy ő gyakran saját hibája miatt nem mehet semmire, és holt szegény, csalás, lopás, boszu, és irigységre hajlandó; de fogékony a' zendületre is, mert urai nem ritkán írgalmatlanok, és benne az elégtelenség, és konokság szellemét táplálják. Illyen levén a' jobbágy erkölcsi jelleme, benne az emberi méltóság érzete föl nem ébredhet.

De főleg ipara marad igen alacsony fokon; említett okon kívül azért is, mert földbirtoka sem elkülönzött, sem örök. Milly varázs erővel hat a' birtoksajat az iparra, erről már nagy nevű Széchenyink eleget írt Stadiumában, és ezen nagy emeltyűjét a' nemzeti gazdaságnak ékes tollal kiemelte, 's nagyobb földbirtokosaink lelkére kötötte; ilt tehát nekünk csak az maradott fenn, hogy egy nagy agronomnak Youngnak erőteljes szavait idézzük: „adj valamelly embernek egy darab kősziklát szabad, örökös, és elkülönzött birtokul, ő abból édent fog alkotni; adj neki gőzsen termékenységu földet csak bizonyos évekig haszonbérbe, vagy kölcsönös használat terhe alatt, nem sokára hogácskórót termend az.“ Följebb

említett es. k. kormányzékai tanácsos Burger pedig így nyilatkozik: „ha valamely keresetágot virágzóvá akarunk tenni, minél előbb arról gondolkozzunk, hogy a' vállalkozóknak az ne silány, vagy igen kétséges hasznot nyújtson.“ Ezek mind lélektani adatok, és az emberi természet mélységeiből merítvük: tekintsünk már most szét a' népek között, és hitelesítsük nézeteink igazságát ethnographiai adatokkal.

Milly áldott hatása van a' földmivesi szabadságnak az iparra, sőt a' népességre is, csak két példával világosítjuk. Egyik Északamerikából, másik a' szomszéd Lengyelhonból vétetett. Tudjuk milyen polgári és földmívelési szabadság virágzik Északamerikában: de látjuk azt is, hogy nincs iparosb nép mint az itteni ugynevezett Yankee. Ez még az evés óráját is ugy tekintí, mint kellemtelen félbeszakasztását szükséges dolgainak: ugymint a' ki magát foglalkozás nélkül nem tekintheti, ugyan azért nincs szomorúbb napja mint a' vasárnap. Ezen földmíves osztály mindig kész módosítani foglalkozásait, változtatni szerszámaikat sőt mesterségét. Kivált Connecticutban alig van olly gazda, ki magának valamely gépet ki ne talált, vagy földmívelési rendszerén lényegest ne változtatott volna. A' Yankee, ha ugyan jóra való, mindig táplál lelkében valamely tervet, 's nyerekedő kinézést a' vörös folyamtól öntözött földekre, vagy a' texási pamuttermő vidékre; elméje tele van gyarmatosítással, sőt kiköltözéssel is, ha saját érdeke kívánja. Ő reggel a' munka idején szárazon, feszesen és egyes szavakban fogadja el a' látogatót, és nem is igyekszik eltitkolni türelhetlenségét, mert pontosan felosztotta napi idejét és munkáit; ellenben ugyanazon ember este tele van szívésséggel és udvariassággal. Nem csoda tehát, ha illy lelkület mellett sokra megy élteben.

Ha azzal állana itt elő valaki, hogy ezeknek vérökben van az ipar; mi az örök váltság által felszabadított néhány lengyel faluk földmiveseinek iparára hivatkozunk. Fájdalom! említett honban is ugy bántak a' paraszt-

tal, mint nálunk. Itt is földfüggelékeknek tekintetett a' jobbágy; itt sem pörölhetett földesurával saját neve alatt; itt is büntetlen megölelhetett a' jobbágy saját ura által, mi több, ez sokszor még a' vérdíjt sem volt kénytelen lefizetni: sőt a' nemzet kitünő gyalázatára még 1768-ban is, olly illusorius törvény hozatott jobbágy-ölést illetőleg, hogy ha a' birtokos által elkövetett gyilkosságot két nemes és egy paraszt nem tanusította, mint szemtanúja a' tettnek, akkor a' gyilkos csak pénzre büntettetett. Voltak azonban itt is emberileg érző földesurak, jelesen: Chreptowicz, lithvaniai alcancellár, Bryzetoszky apát, és Stanislaus herczeg, különösen pedig Zamoyisky főcancellár, kik engedve a' méltányos kor-szellemnek, a' földmivelést, mennyiben rajtok állott, uradalmáikban kimentették a' nyomasztó urbéri bilincsek alól. Különösen mint Wiebitsky lengyel író írja*) Zamoyisky jószágain tetszék meg legjobban a' fordultnak áldottsága, a' masoviaai grófságban, hol 1760ban hat jobbágyfalu lett egészen szabaddá örök váltság útján. Ezekben, míg kötött helyzetben voltak, tíz év alatt csak 43 született gyermekkel növekedett a' népesség; fölszabadult korokban pedig 1760—1770-ig már 62-vel, 1770—1777 éveken 77 gyermekkel; a' szabad faluk jövedelme pedig három annyi lőn mint jobbágykorokban vala**)

*) Patriotische Briefe an den Canzler Zamoyisky.

**) E' tekintetben Francia, Porosz és Szászországból, Belgiumból, Hollandiából és Norvegiából magasztos és országos kiterjedésű példákkal lehetne szolgálni —

MÁSODIK SZAKASZ.

A' robot, jónak látszó és rossz oldalaival együtt.

A' robot mint az urbér egyik főtényezője, együl egyig magán hordozza ennek jellemeit, ugymint: kor és okszerületlenséget. Ezen szavakkal kimondottuk reá is a' kemény ítéletet, mellyet már most okokkal támogatni szoros kötelesség, annál inkább, mert ennek számtalan védői vannak honunkban. Tudjuk, hogy minden dolognak két oldala van, és dicsőségére válik a' világfolyamnak, hogy nincs itt olly tökéletlen lény, tárgy, és intézkedés, mit bizonyos tekintetben tűrhetőnek ne lehetne nevezni. Hanem az aztán a' baj, hogy midőn valamelly intézkedés, szokás, kor- és okszerűtlenné válik a' fölvilágult és mély belátásnak előtt; a' maradásnak fontolva haladni szerető baráti visszaélve említett parányi hasznokkal és okokkal támogatható, 's ki is mutatható fényoldalakkal ugy el tudják vakítani a' különben is újítástól rettegő lomha sereget, hogy ez még tovább is megmarad szokott henyevárában, világos kárával a' köz, és magánjónak. Ugyanazért nekünk előbb el kell mondanunk azon látszó hasznokat, mellyeket nyújt a' robot, és a' miket a' robot-barátok olly nagyoknak festenek, hogy a' kényszerített igabarmos és tenyeres munka nélkül a' nagyobb birtokosak, nagyobb terjedelmű földeit honunkban alig mivelhetőnek állítják. Ezek illyen védokokkal álianak elő a' robot mellett:

I. A' robot nélkülözhetlen a' földesurnak honunkban azért, mert földmivelést emberkézerő nélkül folytatni lehetlen, Magyarhon pedig néptelen ország; a' kik tehát főleg csak ujitási vágyból akarják elavítani a' robotot, nem tudják, vagy nem gondolják meg, hogy okos mezei gazdának nincs nálunk drágább kincse a' mindig készen levő gyalog-erőnél. Ugy van, a' gyárnok segíthet magán gépekkel; a' kereskedő hajóslegények helyett használhat gőzerőműveket, de nem így van ez a' földmivelésnél; mert bár divatba jöttek már honunkban is némelly különözknél a' külföldről nagy költséggel hozatott czifra gépek, de szükségtelenné tették-e a' tenyérrel dolgozókat? épen nem, mert Éjszakamerikában, ama gépek honában is két 's három ezüst schillinget kész fizetni a' szorosan számító Yankee napszámosának egy napra, mert tudja minő kincs fekszik a' kézerőben. Kivált a' magyar urodalmakban érezhető a' kézerőhiány, mikben olly munkák szoktak előfordulni, mikre egyszerre nagy erő kell, azért, mert egy naptól véghetlen sok függ. Mit csinálna ilyenkor a' jószágkormányzó robotosak nélkül, ha napszámos-fogadásra szorítatnék, hol találna egyszerre elegendő munkást akkor, mikor ezek legdrágábbak 's legkapósabbak? De

II. Méltó joggal is szoríthatja a' magyar nemes jobbágyát a' kézi munkára, mert az adósa neki; ha már ez adósságát egyébkint le nem róvhatja csupán kézi munkája által, miért nem lehetne őt kényszerített munkára szorítani? Nem róvhatja le pedig egyébbel, mert honunk pénzetlen ország is, és tudjuk miként jobbágyaink még a' közadót sem fizethetik, a' haszonbérlok adósak maradnak évről évre, milly oktalanság volna már ollyan földbérrel megelégedni, mit tudunk, hogy jobbágy saját zsebéből letenni nem bír, és kihagyni csuszamlani kezeink közül azt, mellyet, ha különben nem, bot által megszerezhetünk magunknak?

III. Azt sem lehet mondani, hogy a' magyar földesurak ölcsön miveltetik a' robot által földeiket, mert ves-

sük csak egybe jelen urbérünket, robotot illetőleg a' morvai, austriai, stájeri és galicziai robottal, meglátjuk, hogy midőn nálunk 104 a' napszámok maximuma, említett honokban 156, pedig ezekben a' robottal milly nyomasztó megszorítások és terhes adók járnak együtt. Itt előbb engedelmet kell kérni a' jobbágyok arra, hogy házasodhassék, engedelmet a' kölcsön fölvevésre, termésének, marhájának eladására, sőt adóssági fölvevésre is földesuri jóváhagyás kívántatik. Itt faizásról mitsem tudnak az egy Galiciát kivéve, a' legelőnek a' földesurától elkülönzésére törvényes lépést tenni nem lehet, mint nálunk, itt a' dézmán kívül adnak még a' földesurnak esírkét, kappant, tojást, méhet, borjut, mik alól az 1836-diki urbér már fölmentette a' magyar jobbágyot, sőt néhol még az ugarban termesztett növénytől is megveszik a' kilenczedet. Végül mennyi itt a' laudemium, a' mortuarium, elköltözési taxa és más! mikről a' magyar paraszt mitsem tud, de jól tudják azok, kik ezen tartományokat bejárták, és azt, mit felhevült képzelődésű íróktul a' magyar jobbágyok elnyomattatásáról beszélni hallottak, meséknek találták.

IV. Sőt könnyű bebizonyítani, hogy a' jobbágy nálunk tetemes kárt vallana, ha robotjától elesnék, mert hiszen a' földművelés neki szintolly mestersége, mint más kézmíveseknek a' tű, gyalu, fűrész, olló, kalapács és üllő segélyével véghez vitt munkája; mi lenne belőlük, ha ők ezen munkát nem gyakorolhatnák adósságaik lerovására, ha minden urdolga helyett pénzzel kellene fizetniök? hiszen most egy eselédés jobbágy mennyi napszámot lerov gyermekeivel egy nap, elmegy ezekkel szomszédja vagy jó embere helyett is urdolgára, és igy mennyit keres évenként? Valóban csudálkoznunk kell némelly urak rövidlátásán, kik csak azért, hogy valami újat és feltűnőt mondjanak, készek a' földesurakat tönkre tenni idéttlen terveik és javaslataik által, és azt tenni ezekkel, mit egykor Mátyás király tett Gömörmegyében, hogy miveljék maguk

földeiket önkezeikkel, robotosaikat pedig ültessékbe hűs szobáikba selyem pamlagaikra és karszékeikre.“

Feleljünk már most ezekre röviden. Legnyomosabbnak látszó ellenvetés a' robot megszüntetése ellen az, melly a' kézerőnek megbecsülhetlen voltából és honi népességünk csekély fokából vétetik. Mi elismerjük, hogy a' többek közt e' két ok szűli nagyobb földbirtokosainkban a' robothoz folytonosan ragaszkodó hajlamot, ez akadályozza nálunk a' termésváltoztatási jobb rendszer behozatalát, ez nem engedi száműzni az ugarost. Igaz tehát, hogy nincs drágább kincse mezei gazdának a' kézerőnél, nálunk úgy, mint széles e' világon. Ámde nem kell összezavarnunk itt is a' fogalmakat, és felednünk, milly roppant különbség van a' kézmunka és kézmunka között, ép olyan, mint a' szabad és kényszerített kézerő közt. Midőn első egy vagy két forinttal is fizetni napjában hasznos, az utolsó alig ér öt hat garast. De erről alább bővebben, midőn majd a' munka természetét vesszük bonczkésüink alá és ennek logicájáról írunk. Nagy baj az is mi nagyobb gazdaságban a' napszámos szűkvoltából és ennek ősforrásából a' magyarhoni néptelenségből keletkezik. De most már kérdjük, megorvosolja-e e' két bajt a' robotrendszer? épen nem, mert ezen bajok örökre megmaradnak, míg az állandó, sőt ennek gyökeréről bő erővel tápláltatnak. Vannak nekünk magyaroknak számtalan pusztáink, és ki hinné? némelly megyéinkben majd annyira megy a' puszták száma mint a' helységeké. Mi ennek az oka? fölfedezé a' derék Bezerédj; mi azt adjuk hozzá, hogy míg a' robot fenn áll, addig a' német iparos földműves mindig inkább megy honunkat elkerülve a' dagadó Oceanon keresztül a' förtelmes éghajlatu, de szabad Amerikába, mint termékeny, de szolgaföldű honunkba. Aztán azon bajon, melly a' napszámos szűkvoltából és a' néptelenségből keletkezik, épen nem úgy kell segíteni, hogy ragaszkodjunk tovább is a' gyenge tudatlan és készpénzfizetést nem igénylő napszámosokhoz, hogy hevertessük földeinket, és kárhoztassuk azokat olly meddőség-

re, melly bennünket szűkölködni, embereinket éhen halni vagy lopni kényszerítse, hanem az, hogy markoljunk annyit, mennyit jól megszoríthatunk, ha kézerőnk kevés, tegyük akárhova azon földünket, mellynek jó művelését meg nem bírjuk, ha mindjárt negyedét, harmadát vagy épen felét tenné is az elcsapott föld eddigi birtokunknak: Ne gondoljuk, hogy azon kezünk között megmaradt és jól művelt föld ki nem pótolná a' haszonbérbe vagy felébe kiadott föld termését. Vagy ha sem kéz sem géperőhez nem juthatunk, fordítsuk fölösleg földünket kaszálóvá vagy követ legelővé, hogy így az el nem kelhető vagy igen olcsó termékeink megemésztésére heverő marhákat is tartassunk, miknek hizlalása által a' termékeket szintugy pénzzé változtathatjuk, mint a' gyapjuval.

Most a' robot-rendszer mellett, hogy már a' második ellenvetésre feleljek, a' pénztelenség örvényébe sodortatik honunk, különösen földbirtokosaink és jobbágyaink; mert amazok tiszta jövedelmét a' jószágkormányzás nyeli el, ezeknek tiszta hasznát pedig az aránytalan adó, mellyről alább. De ha ezen áldástalan rendszer megszűnend, első az örökválság által nyerendő összegekkel a' mezei gazdaság haszonnal folytatására nélkülözhetlen befektetések és javítások alapját vetendik meg; mivel megint azt nyerendik, hogy kevesebbet markolandnak ugyan, de azt jobban megszorítandják; ezek is föld-sajátjuk művelésire fordítva jobb erejüket, nem stereotyp, hanem igazán productiv gazdaságot üzendnek. Milly sokat nyerend ezáltal a' hon, alig szükség említni. Ekkor a' kelet népéhez igen illő laktalan, kopárságukban végtelem láthatárral bíró pusztáink megnépesednek, és magyar földesuraink ama vészteni vágya is talán megszűnik, minélfogva ők most minden szorgalmukat arra fordítják, hogy a' munka helyett a' földet szaporítsák és a' földből előidézendő hasznót mellőzve, azon vannak, hogy sok igen sok földet birjanak, pazarolva az aránytalan térre a' párányi erőt, melly kisebb téren három annyit gyümölcsözött volna. Ez tehát még ázsiai kovász nálunk, valamint

azon előítélet is, hogy a' népesedés ellentétben áll a' föld-birtokos vagyonosságával. Igen is, ha a' régi robot és dézma-rendszer mellett maradunk, de ha az újabb socialismus elveit követjük, — mellynek tanai közt legfőlségeesebb az, hogy a' föld termékenysége azon arányban növekszik, minőben az népesedvén iparteljes kezek által okszerűleg műveltetik, — épen nem tévedezünk amaz antisocialis eszméire, hogy hagyjuk inkább parlagon pusztáinkat, semhogy azokat nyomoru jobbágysokkal betölteni iparkodjunk.

Harmadik ellenvetést illetőleg, ennek első része olly igaz, mint a' napfény, másikat azonban kétségbe vonhatjuk. Valóban a' magyar főnemesnek fölötte sokba kerül jobbágyföldrének robotos műveltetése. Ha ő ezektől úgy adóznék, mint az angol lord és franczia paire, előbb utóbb megkellene szöknie ezekről. De erről alább. Azon állításra, melly a' magyar jobbágyoknak a' szomszéd cseh, morva és austriai jobbágyok sorsánál boldogabb állapotját erősíti, csak egy adattal felelünk, melly az, hogy midőn ezek hegyes és sziklás földük daczára szaporodnak, népesednek szüntelen, a' magyar jobbágy szaporodását még a' csak túrt izraelitáké is jóval felül haladja honunk legtermékenyebb megyéiben. A' szaporodás, úgy véljük, legjobb mérlege a' jólétnek, tegyük tehát ennek egyik serpenyőjébe az austriai birodalomban levő jobbágyoknak honunkon kívül, a' másikba ezeknek honunkban élő részét. Malthus, Balbi és Hoffman becses iratait után bizonyos, hogy Morvaországban egy □ mértföldön 4552, Csehországban 4722, Austriában 5000 ember is találja élelmet, kiknek képeik-, házaik- és öltözetükből ítélve, én ki őket figyelemmel megvizsgáltam, e' hegyes vidékeken is nagyobb jólétet olvastam ki, mint magyar földnépünkéből a' legjobb tájakon. Nálunk a' legtermékenyebb megyében, Szerémben csak 2320 ember él egy □ mértföldön, a' legterméketlenebb Mármarosban pedig csak 930. De a' tulságoktól óvakodva, vegyük fel a' közép termékenységgű Borsodmegyét és tekintsük meg itt a' népszaporodást,

párvonalt huzva a' személyes terhek alól fölmentett izraelitasság és a' kényszerített munkával mai napig terhelt jobbágyság között. Ugy találjuk, hogy midőn amazok 30 év alatt 2,270-ről 5,232-re szaporodtak hiteles táblák után, ugyan akkor a' földművesek, kik II. József alatt 134,441-en voltak e' megyében, 30 év eltelte után csak 161,000-en találtattak, pedig boldogok boldogtalanok együtt, és így koránsem olyan arányban szaporodtak ezeknek reál-terheket emelő osztálybeliei, mint a' személyes terhek alól fölmentett zsidók, pedig ezen megyebeli urbéresék még boldogok annyiban, hogy Gömör, Szepes és Sárosmegyékből évenként jönni szokott számos munkások alkalmazása által segíthetnek magukon nyári sűrű munkáikban.

Mi a' negyedik ellenvetést illeti, bizonyos az, hogy a' jobbágynak színtolly kézimesterséginek kellene lenni a' földművelésnek, mint a' kitanult asztalosoknak és más kézműveseknek saját szakmányaik. Ámde minő égtávoli különbség van a' szokásos honi jobbágynak közt divatozó és az okszerű földművelés között, már följebb érintettük. Szükséges gonosz ez oly honban, melly csak most kezdi átlátni, hogy említett mesterség nem születik velünk, hanem huzamos gyakorlat, ismeretszerzés és éles tapintat által megszerezhető, különösen pedig gazdaképző számos iskolák által, — miket országos erőnek, nem egy két vállalkozónak kell alkotni, — előidézhető. A' robot vaskarjai alól kiszabadult országok alkottak is már ilyeneket, sőt a' möglini, hohenheimi és schleishheimi nagyszerű intézetek földművelési egyetemeknek tekinthetők, mellyek példánygazdasággal is ellátvák levén, jótékony erővel hatnak a' kisebb gazdasági tanodákra, különösen a' szokásos gazdaság elavítására, és annak bebizonyítására, hogy ezen árvizként növekedő fényűzés jelenkorában lehetlen oly honnak el nem szégyenedni, melly a' szokásos földművelés henyevárában nyugodva, a' föld jövedelmeit magosb fokra emelni nem bírja.

Illyen ellenokokkal lehet meggyöngíteni a' robot jónak látszó oldalait. Vannak azonban szempontok, melyekből tekintetve ezen korszerűtlenné vált intézkedést, olly fonák és okszerűtlennek mutatkozik el nem fogultak előtt, hogy ennek minélelőbbi elavítása szükségesnek látszik. Ezen szem- és álláspontokra kívánjuk mi már most nyájas olvasóinket fölemelni, mit úgy vélünk legjobban elérhetni, ha előbb a' robotot értelmezve, kimutatjuk azon okszerűtlenséget, melly ennek eszméjében rejlik. A' robot tehát olly kényszerített kézi munka, mellyet a' honi törvény minden egész fél vagy negyed jobbágytelek és házhely birásáért ugyan aránylag, a' földminőséget illetőleg pedig különbség nélkül és egyenlően tetetni kíván a' jobbágyok által földesuraik javára. Vegyük fel most egyenkint az ezen eszmében levő minden egyes fogalmakat, mikimezek: I. A' robot nem szabad, hanem kényszerített munka. II. Törvény, nem pedig kölcsönös szabad szerződés útján készült tartozás. III. Mindenféle osztályzatú és fekvésű földre egyaránt kivetett teher.

I. Kényszerített és így nem szabad munka tehát elsőben a' robot, e' fölött pedig már a' közvélemény régen eltörte pálczáját. Nem is ok nélkül, mert ha a' munka logicáját megtekintjük, ez nem más, mint embererőnek küzdése az anyaggal. Erre, hogy diadallal koronáztassék és gyümölcsöző legyen, három dolog kívántatik, elég erő, igaz kedv és alkalmas idő. Ha a' küzdelmet korlátozzák, az erőhiány, a' kedv nem léte és az idő alkalmatlansága, úgy sikeretlen leend az, földesurat úgy, mint jobbágyot illetőleg; mert minél több erőt, időt és kedvet vesztegetendő el az ellenerőkkeli vitában, annál jobban roskadozand a' rárótt terhek alatt, elveszti kedvét és beéri tengéssel, ellenben, ha ereje's kedve nevededik, például az által, hogy ő magának's nem másnak dolgozik, önkényt rendelkezik erejéről és anyagairól, nem hatatik el robotra csak azért, mert most nap süt, nem kénytelen a' magáét vesztiben hagyni a' máséért, annál jobban nevedend életkedve, ezzel gyarapodand ereje, ezzel

megint diszlend munkája és gazdagsága. Hajdanta a kard szerze történeti jogot a földhez; ma a munka hódítja meg ugyan azt és kényszeríti arra, hogy az okszeres munka által meghódított föld úgy öntse a hasznót, mint a sajtó által összenyomott szőlő az édes levet. Valóban a kényszerített munka áldástalan mindenütt, ellenben a felszabadított dolognak kell tulajdonitnunk azt a dolog-kedvelést sőt lelkismeretességet is, mit az angol munkásoknál találunk a legnagyobb fokon. Ők mint szabad emberek érzik mélyen belbecsüket, és mindent becsületeset készítenek mindenek; ők műpontosak, rendszertők és csinosak. Ámde tennék-e ők ezt, ha náluk is a munka lebilincselve volna? épen nem, illy helyzetben úgy tennének ők is, mint a spanyolok; ezek közt ha a tügyár asztalánál tíz némben dolgozik, egy felügyelőt kell tartani, sőt illyen felügyelők felügyelőjét is drágán fizetni, vagy hogy közelebbi példával éljek, a magyar robotosak, kik közül soknak jól esik, ha mást megcsalhat's az illyen csalás által aztán magát csalja meg legjobban; mert illyen csalárd munkával ők soha a becsületes munkások, sőt nemzetük is az önálló nemzetek sorába be nem léphetnek és örök szolgaságra kárhoztatvák; miként a kisebb tömegű égi testek arra, hogy a nagyobbak közt forogjanak. Mert valamint minden az ész fönségének enged, úgy a szabad föld és kézműiparos nemzetek azok, kikkel a munkát és földet felszabadítani nem akaró népek korán sem versényezhetnek.

Nincs productivabb munka, mint a földmivesi, mert ez által a legvalódibb szükségünk fedeztetnek. Mi nem vagyunk olly elfoglaltak, hogy a physiocratákkal csak a föld nyers termékeit tartanók productiv műveknek; mi a pénzt, a csereárukat, sőt az elmeműveket, találmányokat és fölfedezéseket is illyeneknek lenni ismerjük, mert tudjuk, hogy emezek által az embermunka könnyítetik és gyorsítatik, például a gépek által, de azt is jól tudjuk, hogy legszükségesebb munka lévén a földmivesi, ezt kellene minél előbb feloldozni bilincseiből, mert a nemzet

minden egyénei nem élhetnek haszonbérből; rájuk nézve tehát jóval fontosb a' munka, mint a' gazdagság; első emennek forrása, ez pedig nem létezik többé, mihelyt a' munkához kedv, erő és iparforrás kiszárad. Mind Smith, mind mások, mind közelebb List munka philosophiája röviden ide megy ki, hogy „a' munka is már nem kűtfő, hanem folyam, melly kifoly az észből és a' jó szokásból; mert minél inkább átlátja valaki, hogy neki gondoskodnia kell a' jövőendőkről; minél miveltebb kebelvel bír és élénk érzelmei által arra hajtatik, hogy magát 's családját biztosítsa a' sors csapásai ellen, minél inkább szoktatott ifjuságától fogva a' gondolkozásra és munkásságra, minél több 's szebb példát látott, minél több alkalom nyílik neki arra, hogy testi 's szellemi erejét sorsa 's helyzete javítására fordítsa és itt minél kevesebbé kotvék kezei; minél nagyobb biztosítékkal bírnak fáradalma gyümölcsei, minél több elismerésre tarthat számat azért, hogy ő a' közterhet emelni segítette, és végre esze minél tisztább az előítéletektől, babona és tudatlanságtól, annál áldottabb lesz munkája gyümölcse, annál többet és jobbat állit ki ipara által, és azt annál inkább megtakarítja.“ De legnagyobb tényezője még is a' munka sikerének a' szabadság, mivel a' történetírás tanítja, hogy valamin az olasz, németalföldi, angol földmivesi ipar akkor emelkedett, mikor említett honokban a' nemzeti 's polgári szabadság megalapítatott: úgy a' velenceiek, hánzavárosok, spanyolok és portugálok nemzeti ipara akkor kezdett elhanyaglani, midőn politicai szabadságuk elenyészett, semmi ipar, semmi takaréknak 's leleményes ész nem pótolhatván ki a' szabad intézmények hiányát*)

Továbbá az okszerű mezei gazdálkodás a' munka felosztáson alapszik, mire a' derék Smith Ádám tőn bennünket figyelmetesekké; ámde a' robot ezt is lehetlenné teszi. Valamint a' gyárakban, ha a' munka felosztatik és például egy tíz ember kezén megyen keresz-

*) Liszt d. n. Syst. der polit. oeconomic. I. 206.

tül míg meg készül, de ezen tíz ember, a' munka felosztásnál fogva, — minő a' hegyezés, kiszurás, simítás, 'stb. — száz tőt készít el addig, míg a' munka felosztást mellőző tíz ember, ki minden munkát maga tesz, csak tízet; ugy a' földmivelésben sőt általában a' nemzeti gazdaságban is fő elv az, hogy a' földművesi, kereskedelmi és gyármunka megosztassék a' néposztályok közt; például a' városi mesterember, mint nálunk, ne szántson, vessen, ne járjon vásárra, a' jobbágy ne készítsen utat, ne kapjon mindenbe, hanem csak azt tegye, mi tanult mestersége; mert így himpellér munkát teend mindenben, és időt vesz, miből sok kár háramlik a' nemzeti gazdaságra, mely az egyének jó vagy rossz munkájának eredménye. Legyen szabad e' nagy és fontos igazságot mint a' munka természetéből merített elvet honi példával világosítani. Mi magyarok tudjuk, milly boldog jövőndője lehetne nálunk a' répacukor-gyártásnak; mely elkezdődve a' földműveseken, folytatva a' gyármunkásokon és végződve a' kereskedőkön, hatalmas érdekekkel bírná az egész iparosztályt kellő élénk munkásságban tartani és munkája után boldogítani. Ámde ez csak ugy esnék meg kellő sikerrel, ha ezen jövőndő dús vállalat a' munkafelosztás nagy elvét követné 's nem tenné azt, mit eddig tett, vagy legalább tenni kénytelen volt, hogy t. i. a' vállalkozók magok termesztettek répát a' cukorfőzésre, magok kezelték a' nyers cukorfőzést és végre magok is finomították azt. Mi lőn ezen eljárás következése? az, hogy husz cukorgyárunk megbukott, három négy teng és csupánegy kettő virágzik. Ha már most a' fennebb mondottakat ezen statisztikai adat fölvilágosítására használjuk, ennek oka nem másban gyökerezett, hanem abban, hogy a' munka illőleg föl nem osztatván, kívánsikert nem nyújthatott a' miatt, hogy a' cukor-iparágak sem egyik sem másik kezelőinek fáradsági-gyümölese biztosítva nem volt. Jelesen a' földművesek nem adhatták magokat e' vállalatra azért, mert nagy számu vevőkre nem számíthattak, a' nyers cukorgyártók és e' mellett az aprólékos finomítással is foglal-

kozók czukra sem igen kerestetett a' kereskedők által, mert ez a' jóféle cukorral a' versenyt ki nem állotta; így tehát csökkenni kellett nálunk ezen jövedelmező iparágak. Ellenben mi jósolni merjük, hogy ha részvények útján egy nagyszerű középponti cukorfinomítógyár felállítatik, mellynek aztán egyedül a' raffinrozással kell foglalkozni, ha az ország minden és minél több részeiben felállítandó nyerscukor-készítő-gyárak mellőzendik a' raffinrozást és a' répacukortermesztést, bizván ezeket a' földmivesekre, fölviruland ekkép elsőben a' földmivesi, a' marhatenyésztési 's hizlalási ipar, föl a' czukorgyáripar; mert mindenik osztály termékei és gyártásai kívánt számu vevőkre találандnak.

Ezekből világos, hogy míg robot-rendszerünk álland, addig nálunk sem szabad, sem kellőleg felosztott munka helyt nem találhatván, távol leendnek földmiveseinktől azon indító okok, mellyek leginkább emelik és ébresztik azok producaló erejét. Ilyen földmivesi aggszókás aztán soha nem bírja életbe léptetni a' kézmives és gyáripart, mik bölcsőben feküdve, a' nemzeti bel 's külkereskedésről szó sem lehet, és így örök kiskorúságban sinylend, a' nemzet örök függésben tespedend, a' hon földmívelési politicájának silány fonáksága miatt, midőn aztán a' nagyobb belátással bíró nemzetek az ilyen hont, mint hordót, saját kényük szerint csapra ütök és kevés életnedvét is kiszívni ügyesek, mit mi csak úgy távolíthatunk el, ha okulva a' munka logicájából, a' kényszerített munkát csak fegyelem alatti embereink szűk körébe szorítjuk, a' szabad földmívelések köréből pedig örökre száműzendjük, mint nemzeti és egyéni ipart előlő daemont.

II. Látnuk följebb, hogy a' robot olyan tartozás, melly nem a' földesur és jobbágy közötti szabad 's kölcsönös szerződés, hanem a' törvénynek közbejött és mintegy keresztül vágott útján készült; és így figyelmet érdemlő fogalom a' robot eszméjében. Mi elismerjük, hogy nagy jótétemény volt a' hatalmaskodó és zsarnok szellemű földbirtokosak ellenében, az első ugyan II. Ulászló

alatt, 1514: 16. t. cikkben megállított robot*), mert tudjuk, hogy későbben Erdélyben, sőt hihető nálunk is, két's több napi robotot is kívánt a' földesur saját jobbágyától egy héten; de elismerjük azt is, hogy van joga bele avatkozni a' törvénynek e' dologba, mivel históriai igazság az, hogy azon 5 millió holdra menő jobbágyföld, mely most robotosak által miveltetik, hajdan álladalmi várföld volt, és még most sem kizáró tulajdona a' földesurnak, mert a' jobbágyságra nézve legszerencsétlenebb emlékeztető korban is örökké hozattak törvények, azt mutatók, hogy a' jobbágyföldnek igazi ura az állodalom, és ennek van hatalmában meghatározni urbér által az ur és jobbágy közötti viszonyokat, mit nem tőn, ha a' jobbágyföld tiszta sajátja volna a' földesurnak. Azonban ennyi idő lefolyása után még is csak van a' jobbágyföldhez valami joga a' földesurnak is, és el kell ismernünk, hogy jólelkű, jámbor és okszerűleg gazdálkodó földbirtokosak ellenében ez csakugyan okszerűtlen bánás; mert elsőben itt sem ur, sem jobbágy előbb kihallgatva nincs, és így „rólunk nélkülünk;“ mi alkotmányos léttel öszhangba nem hozható lévén, némi jogtalanságot és önkényt árul el. Lehetnek 's vannak zsarnok földesurak, de vannak jó lelkűek is, kiknek szabadsága a' rosszak miatt rövidséget nem szenvedhet. Azt is tudjuk másodszor, hogy földmivelésben általános szabályt hozni, a' föld, körülmény, hely végtelen különbsége miatt csaknem lehetlen, a' nélkül, hogy vagy a' földbirtokos, vagy a' földműves tetemesen ne csalódjék. Bajos harmadszor az is, hogy ugyanazon föld három urat ismerjen: állodalmat, főnemešt és jobbágyot; mert a' mai elvek szerint csak egy lehet a' tulajdonos, a' többi vagy haszonbérllő, vagy adós. Valamint már az adóst kötelezni nem lehet, hogy ő holtig kamatozzon a' fölvelt pénztől; hitelezőt épen úgy nem, hogy ő egyszer, akkor fel ne vehesse pénzét adósától; haszonbérllőt szorítani nem lehet,

*) 1514: 16. Rustici qualibet hebdomada . singuli uno die dominis ipsorum servire teneantur.

hogy holtig haszonbérelője legyen haszonbérbe kiadójának, valamint ezt, hogy mindig egynek adja ki jószágát árendába; így nagy jogtalanság fekszik abban, hogy a' törvény védve saját állodalmi tulajdonát, 's mint adóalapot, az urbéres földet; ezen méltó alapot vevén ürügyül, a' földesur és jobbágy jogait törvénye által úgy megszorítja, hogy ezeknek még akkor sem lehet újabb szerződést kötni egymás közt, mikor már a' körülmények, a' kor, a' földmívelési rendszer egészen megváltozott, és az urbér földesurnak úgy mint jobbágynek károossá lett. Annál inkább mivel:

III. A' robot mindenféle osztályzatú és fekvésű földre egyaránt kivetett teher; és így aránytalan tartozás. Jelen robot-rendszerünket azon aránytalanság, és így jogtalanság terhes vádja nyomja, hogy a' marhás és gyalog napszám mindenütt egyenlő az egész honban, pedig a' kik ennek minden vidékbeli földet ismerik, jól tudják, hogy nálunk nem öt, hanem legalább tíz osztályt kellene állítani, ha igaz arányt akarunk alapítani. Tekintsük meg közelebbről vidékbeli földjeinket. Csongrád, Békés és Torontálban egy búzamag tízet, húszat ad akkor, midőn Sáros, Szepesben egy zabmag, mert itt már búza nem terem, csak másfelet. Ha már az említett felföldi legjobb földeket egy osztályba tesszük a' nevezett alföldi legjobbakkal, és a' két különböző tájakon fekvő jobbágytelkek adózásait, 's robotjait egyenlőképp állítjuk meg, így a' legnagyobb aránytalanságra építendjük a' legnagyobb jogtalanságot; mert a' felföldi megyékben a' legjobb és így első osztálybeli falu sem mérkőzhetik alföldön a' negyedik osztálybeli falu földével. Ugy van: kitünő a' különbség a' honbeli legjobb és legrosszabb jobbágytelkek között elannyira, hogy midőn Haczfelden's másutt vannak telkek, miknek csak haszonvételi becsáruk 4,000 forint; vannak ismét mások olyanok, miknek becsárukat 100 forintnál többre tenni nem lehet. Igaz, hogy nagy különbség van a' robotban is: mert midőn a' csongrádi jobbágy 52 nap dolgozik erős

két ökörrrel, ezen marhas napi munka két p. forintot is megér akkor, midőn a' rusznyák fakószekérrel és riska két ökörrrel tett napi munkája alig ér egy huszast, demég is csak fenn marad az aránytalanság, melyből aztán az keletkezik, hogy terméketlen földön megcsalatik a' jobbágy, mert rossz föld annyi robotot nem érdemel; termékenyen és jón megcsalatik az ur, mert csekély az, mit robotban szolgálnak neki. És ez, mind az általános, mert törvényszabta robot következése, és annak eredménye, hogy a' törvény kizárta a' földesur és jobbágy közti szabad egyezkedést 's szerződést, mely ha nem akarja sújtani vagy az urat, vagy a' jobbágyot, annyiféle leend, mennyi a' határ; és így épen nem általános törvény rendelkezése alá tartozik.

Illyen képtelenségek, sőt ellentétek feküsznek a' robot eszméjében, melyet már más oldalairól is megtekintve, fölötte korszerűtlennek bélyegezhetünk. Mert ha kérjük: mikor kezdődött az? akkor midőn ez eszme divatozott, hogy csupán a' terjedelmes birtok ad tekintélyt és hatalmat az által, hogy a' háboruk világában a' nagy földbirtokos annál több hadat tarthat, melynek emberei őt szükség idején segítik, de a' kiket mivel a' pénz szűke miatt nem díjazhatott, földet adott nekik, hogy ettől robotoljanak és termékeikből dézmát fizeszenek. Ezen eszme, és ennek életbe léptetésének eszközei, tagadhatlan illettek az ököljogot tartó, harczszellemű, és pénzetlen századokhoz, mint olyanokhoz, melyeknek fogalma sem volt az emberi és polgári jogokról, hanem mindent a' tényleges jogok szemüvegén tekintetek; nem a' nemzeti gazdálkodásról és arról, hogy ezen rendszer mellett éhhalál, örök kiskorúság, más nemzetektől függés leend osztályrésze a' nemzetnek. Ma már változott a' kor, és ennek eszméi 's fogalmai. Hajdan a' földnek mód nélküli felosztása, a' gyárerő tökéletes elfojtása nem tartatott hon ellen elkövetett bűnnek, ma tudjuk, hogy az első törpe földmívelést, második a' nemzeti gazdálkodás törpeségét vonja maga után. Mert első

illetőleg, nem okszerűtlen-e az olyan földművelés, melyben mindenki, boldog, boldogtalan, néhány talpalatnyi földet művel, és ezen természet annyit, mennyi őt 's családját az éhhaláltól megmenteni képes; és e' fölött még azt is úgy művelni kénytelen, mint ezt az ezer éves urbéri rendszer meghatározta, nem pedig úgy, mint a'kor szükségei és a' hely kedvezései kívánják. Egy nagy városhoz közel eső helységnek például, egészen más rendszert kell tartani földművelésében, mint az attól messze fekvőnek. Jelesen: midőn emez hasznosan tenyészt gőbölt, amaz hasznosabban hizlal marhát; midőn az gabnát nagyobb nyereséggel természet, ez több hasznot vesz be a' nemesített gyümölcsből, zöldség, tojás, vaj és tejből. Hát a' nemzeti gazdálkodás milly törpe a' robot-kedvelő nemzeteknél! kik közt a' gyáripar föl nem virulhatván, ezek hasonlóak az olyan afrikai nemzetekhez, kik szintugy főzhetnének pálinkát, mint mi, és mégis egy hordó pálinkáért készek gyermekeiket örök rabságra adni, szintugy készíthetnének gyapotkerméket, mint mi, mert a' használatlan gyapot úgy is elrothad fáikon, és még is egy szép gyapotkelméért, hat annyit érő durva anyagot adnak.

De hogy korszerűtlenné vált a'robot, és nekünk is magyaroknak fölötte kell ovakodnunk attól, hogy földműveseinkre elviselhetlen terhet tegyünk, őket robot, dézma és még közadóval is nyomtaig terheljük, megtanulhatja a' két testvérhon, a' mostani török szultán példájából, a' ki 1843 évi moharrem — februarius — hónapban kelt nagy uri fermanjában megparancsolta, hogy a' muszliman földesurak, Bosznjákországban keresztyén jobbágyaikkal, vagy a' rájakkal emberibben bánjanak, jelesen: „azon földbirtosak, kik a' termékekből kilenczedet vagy ötödöt vesznek, a' rájáktól hetenként csak két, vagy egynapi szolgálatot kívánhatnak; azok pedig kik negyedét, vagy a' termés felit veszik el, semmi szolgálat-tételt nem követelhetnek.“ El is törölték ezt már minden miveltebb nemzetek, követve a' frankok példáját,

kik azt még Illírországban is elavították, mint okszerűtlent, és mind földbirtokost, mind jobbágyot illetőleg igen nyomasztót, de a' melly honban ez, elmulván a' frank uraság, ismét helyre állítatott. Vannak ugyan mellesleg megjegyezve, kik könnyen megbarátkoznak a' robottal, mint a' dézmával, és emezt nyomasztóbbnak találják amannál; de jól meg kell jegyeznünk, hogy a' dézma is fölötte terhes ugyan, kivált ott, hol mind kilenczed, mind tized nyers termékben szokott kiszedetni, mert ezen ötöd a' jobbágyot úgy tönkre teszi, hogy ő, ha a' magot és munkát felszámítja, alig marad élni valója; a' robot pedig úgy, a' mint az urbérben áll, nem soknak látszik. Ámde ha meggondoljuk, milly sok visszaélés esik a' robot körül, milly sok napszámot szolgáltatnak le irgalmatlan tiszték a' jobbággyal előre, épen akkor, midőn ennek mindené vesztiben van; de leginkább, ha eszünkbe vesszük azt, hogy a' robot előli a' szellemi erőket is, és a' szabadnak született embert géppé lealacsonyítja, önérzettől, öncselekvéstől és ipartól megfosztja, lelkét leveri és elbutítja, erkölcsét megvesztegeti, őt alávaló felügyelőknek martalékul adja, legjobb idejét ellopja, valóban azt kell mondanunk, hogy a' robot több kárt tesz a' jobbágyinak erkölcsileg és szellemileg, mint ugyan ő neki a' dézma anyagilag.

Eddig szoltunk a' robot általános káraitól; most már térjünk közelebb honunkhoz és tekintsük meg, milly káros hatással van az magyar mezei gazdaságunkra, jobbágyainkra és földbirtokosainkra.

I. Nemzetgazdaságunkat illetőleg, a' robot olly korban, mikor még az okszeres földművelés és gazdálkodás áldásait nem ismerték, az egyének és állodalmak szüksége kevés volt, a' közterheket nemes és jobbágy egyaránt viselte, midőn képzelhetlen pénzszerzés uralkodott, és azt sem tudták a' népek, mi a' nemzetgazdálkodás, tűrhető volt. Ámde ma egészen ellenkezőleg állanak a' körülmények. Ma a' szükség szaporodott, a' pénz szűkét bankjegyek pótolják, a' nemes a' közadó terhet

jobbágyra tolá, e' fölött a' földművesi silány munka a' jóval nagyobb népességet többé táplálni nem képes: így tehát ezen rendszer a' megváltozott körülmények 's viszonyok közt nemcsak nem hasznos, sőt fölötté káros. A' nemzet mezei gazdaságának jelenkorban általában elismert főelve ez: „szabad föld, szabad földműves.“ Általában pedig a' nemzetgazdaságnak még magosb elve és jeligéje ez: „fölszabadított földművesi, gyár és kereskedelmi ipar.“ Ugyanezért minden mivelte honban fölszabadították már földművelést ugyan a' robot és dézma; kézműveket a' czéhkényszerítés; kereskedést a' zárendszer bilincsei alól; mert átlátták, hogy az ész't 's ipart korlátozni, emberiség elleni bűn; mivel az ész- és iparszabadságban fakad a' nemzeti jólét forrása. Honunk is bővebb tudományt meritve a' miveltebb nemzetek példáiból, és átlátva a' robotos földművelés silányságát, kísérletet tett ugyan az 1836-diki törvény által a' bottal járó földművelés kinövéseinek letisztogatására, mivel sejtteni kezdette, hogy eddig gyakorlott mezei gazdálkodása gépszeres, szokásos és olyan, mellyet szabad 's mivelte ember méltánmegvet és utál, mint olly szűk forrást, melly csak urat tengethet, és szolgát táplálhat; gyár, — annálinkább kereskedelmi ipart pedig épen nem, mert az ilyen földművelés mellett sokszor ur és szolga majd élhelhal; mikép jutna ennek fölöslegéből valami a' gyármunkásnak? Az ur tehát nyomoru jövedelme miatt kénytelen volt falun lakni, és főgyönyörét ló 's kutyatartásban és vadászatban keresni, melly utósót ugy tekintette, mint földesuri fölségének saját élvezetét, miből az lett, hogy nyul-, szarvas- és farkas-vadászat feszítette keblé, szüntelen, eszme és ismeret-vadászat soha. Minő az ur, olyan volt a' jobbágy. Ez tunyaságnak adta magát; a' munkát, melly miveltek előtt ezer élelmény forrása, büntetésnek; az időt, mellyről a' műiparos angol ezt mondogatja: „az idő egytetérő a' pénzzel,“ ásitozásnak, unalomforrásnak tekintette. Mikép fogott volna, és mikép foghatna ilyen ellenkező elemmel kezelt az ipar? Mind-

ezen bajokat átlátta az említett évbeli böles törvényhozás; de most már kérdeni bátrak vagyunk: meghagyván említett törvény a' mezei gazdálkodás főtényezőit, a' robotot és dézmát, és így a' főgonoszt ki nem irtván, elősegítette-e a' mezei gazdaság kifejlését honunkban? feleljük: alig; mert azt a' bajforrást nem dugta be, melyből legbővebben árad a' honi földmivelést elöntő iszap; mikről meggyőződünk, ha a' többször említett, különben korunknak becsületére való törvényt figyelmesebb szemmel megtekintjük. Minden törvénynek legnagyobb dicsérete az, ha ez, a' gyöngébb fél jogait hatalmasan biztosítja az erősbek ellen. Az 1836-diki pedig ezt nem bírja tenni, sőt tág kaput nyit a' visszaélésekre az által, hogy a' magyar jobbágyoknak saját földesura elleni keresetében is az urszéke levén a' bíró, — bár ezen esetben a' földesur maga, vagy tisztjei soha elnökök, vagy közbírák nem lehetnek, hanem első másokat köteles kinevezni, bár továbbá urszékeken a' törvényes bizonyság, egy szolgabíró, eskütt és ellenőrködés végett a' megyei ügyész mindig jelen tartoznak lenni, még is, — ki nem látja? hogy itt elég tág kapu nyílik a' földesuri befolyásnak. Mert kérdjük: minő biztosítéka van ott az említett törvényben a' magyar jobbágyoknak nyújtott jogoknak, a' hol az urszéken a' földesurak által választott, gyakran tőlük rendes fizetéssel ellátott tisztviselők ülnek? Rendeli ugyan az 1836: 7. t. cz. 11 §-sa, hogy „a' jobbágyok szeréntüli munkákkal ne terheltessenek:“ ámde ezek mégis sokszor megtörténnek, pedig büntetlenül, azért, mert e' törvény földesurak 's tisztjei által könnyen kijátszható. Hogyan? úgy, hogy a' törvény nem rendelkezett arról, hogy a' jobbágyok részéről kellőleg bizonyíthatatnék szeréntuli terheltetésök; például: a' tisztség által minden ledolgozott napról, ennek végével errőli bizonyoságadásra kötelezéssel. Most a' megyék ezen elvet állítván fel, hogy a' jobbágy vallomása saját ügyében érvényes bizonyásznak nem vetethetik, — mi elméletileg áll is, — de gyakorlati oldalát tekintve a' dolognak,

most már mivel bizonyíthatja be a' jobbágy, hogy őt több robotra kényszeríték, mint mennyivel tartozott? és ki fogja tudhatni, hány nap hajtattott munkára? Ő ezt biróilag soha bizonyítani nem képes; tág kapu nyílik tehát vérengező gazdatisztnek őt szabadon hajtani munkára, mint ezt, hogy gyakran megtörténik, némelly megyék végzései tanúsítják; valamint azt is, mily kevésbé lehet a' törvényességet, az önkénynek tág kaput nyitó urbéri rendszerrel kellőleg kibékíteni. Ezért 's az ilyenekért nem jönnek aztán hozzánk angol, belga 's német remek mezei gazdák 's gyárnokok, kikre pedig legfőbb szükség volna; kik jönnének is nagy számmal, mert itt pusztá van elég, de nem jöhetnek, mert a' földet és földmívelést még nem emancipáltuk, az iparölő robotot 's dézmát el nem töröltük, és ezek által meg nem szüntettük azon idegenséget, mellyel a' külföld nem ok nélkül viseltetik irántunk. Jóravaló földműves tehát hozzánk nem jön; mert nincs kedve ott letelepedni, hol az uré a' föld, és ennek teljessége, hol földművesnek ember 's polgárjogokat élvezni tilos, a' polgári alkat, előítélet és aggszokás miatt, pedig itt különben az iparnak olly dicső tér nyílnék honunk topographiai helyzeténél, gazdag lapály-, hegy- és folyóvizeinél, köszén bányáinál, terjedelmes erdeinél, mindenek előtt pedig a' nyers termékek bőségénél fogva.

A' törvényhozás magasztos szavára egyszerre megszűnnék ezen kedvetlen körülmény; lehullanának a' szolgaföld és szolgaföldműves bilincsei, nemesak úgy, ha ezentul törvény által kimondva lesz, mikép nemesak azon öt millió urbéri hold föld jövedelme viselend ezután honunkban minden közterhet, hanem azon huszonöt millió majorsági föld is, melly most úgy szólván köztehermentes. hanem még úgy is, ha az urbéri föld a' jobbágnak vagyonává, valódi tulajdonává változik, fölszabadítván a' földmívelést bilincsező termékekbeni adózástól és a' kényszerített munkák terhe alól. Ámde ezen eszme eddigelé nem fér fejökbe földesuraink nagy részé-

nek, kik képesek jogokat képzelni kötelesség nélkül, kik előtt a' birtok minden, a' személy semmi, kik nem látják, hogy mahónap a' jobbágy nem bírván a' közterheket, ezek az ő vállaikra gördülnek, és ezen ajtó előtt álló fordulat nem a' legkényelmesebben oldandja fel az eddigi hűbéres viszonyokat.

Mezei gazdaságunknak a' robotrendszer mellett elsatnyult silányságát eléggé tanusította az 1834-diki rendkívül száraz esztendő; melly országSZerte a' kaszáló réteket tarmezővé változtatván 's még a' lóheréseket is kiégetvén, a' marhateleltetést lehetlenné tette nálunk, és lovat, marhát guny-áron elvesztegetteté földművesekkel. E' baj még más bajt is szült, mert az 1835-diki tavaszon nem volt elég vonó marha, a' trágya hiányzott, és azon földek, mikre a' téli trágya szánva volt, silány termést nyújtottak. Kérdjük már most: más honokban, mikben említett évben szintolly szárazság uralkodott, de okszeres, azaz szabad gazdálkodás divatoz, — mit nálunk a' robot megsemmít és felvirulni nem enged, — olly nyomasztó vala-e a' téli takarmány szűke? Korán sem: mert ezekben, mint a' gazdasági hírlapokból olvasuk, az iparos gazdák mihelyt látták, hogy a' fű elaszott, legott arról gondolkoztak, mivel pótolhatnák ki a' széna és lóhere-takarmány hiányát? Juliusban tehát, mindjárt a' föld felszabadulta után, a' hűs és nedves helyen fekvő földeket, keverten zab, búkköny és tarka borsó-maggal; a' porhanyókat pohánkával tisztán, vagy búkkönnyel keverten; az iszap-földeket fejr répával; a' legmelegebb tájakat pedig tengerivel, — mellynek természetbőségével semmi táplanövény nem mérkőzhetik a' füvek osztályából — bevetették. Voltak olyanok is, kik mivel előre látták, hogy zöld táplálékról is kell jól előre gondoskodni, melly jövő tavasszal a' kiégett lóherét kipótolhassa, a' tarlós, de felszántott földbe őszi rozstot ketettek még augusztusban, ősszel rajta járatták marhájukat, és áprilisben lekaszálták.

Mindezeket magyar jobbágyaink nem tehették; mert

aggszokásilag mivel földjeiket az urbéri munkák miatt kellőleg el nem készíthették; már pedig a' ki hamar növé takarmányt akar termesztetni, annak a' földet jól meg kell porhanyitni, tisztítani és elegendő trágyával ellátni; mit ha nem tehet, úgy tanácsosb, ha a' magot és munkát megkiméli, mivel a' rosszul szántott 's kiesigázott földnek sovány adománya sem ezt, sem amaszt kellőleg nem jutalmazza. Így történt aztán nálunk szokásos magyaroknál, hogy említett évben a' marha rendkívül olcsó vala, — a' lónak csak bőr-árát adák, és mégis olly kevés vevője akadt. Voltak vidékek, hol tetemesb falkajuhok adattak tartásba olly kötés mellett, hogy tavasszal a' tulajdonosok csak felét fogják a' tartásba adott mennyiségnek visszakívánni; sőt sokan még azon pontot is foglalák az irott kötéshez toldalékul, hogy a' kiteleltetésért azon esetre, ha a' szükség nyomasztóbb lenne, a' visszajárandó falkaszám gyapjának 's bárányinak még felét is készek odaadni.

II. Vessünk már most futó tekintetet, robot által a' jobbágyra árasztott károkra. Ezek részint szellemiek, részint anyagiak. Elsőket illetőleg már följebb érintettük, mikép el kell fajulni szükségkép azon népnek, melly olly igen meg van terhelve kényszerített munka, földbér és adó által, hogy akármelly ágát válassza az iparnak, és bármilly nagy erőt fejtsen ki, ipargyümölcse említettem terhek által elnyeletik. Mikép szabadulhat ki az ilyen a' tudatlanság, az előítéletek és a' rosz szokások tömkelegéből? Mikép hat ilyenre a' czélszerűbb népoktatás és a' helyelközzel adott jobb példa? Ha már most meggondoljuk, hogy az országokat nem a' fegyveres erő, hanem a' népnek ész- és jellemmiveltsege tart fenn; ha megfontoljuk, hogy ész és erkölcsi erőből telik ki minden: valóban lelkiösmeretes dolognak látszik emnyi embertömegnek szellemi fejlődését, akadályozni a' bottal járó földmivelés és kényszerített munka által; melly nép azonban, — és itt figyelmet kérek — harmincz milliót ad évenként a' közterhek és közszükségek

fedezésire akkor, midőn a' kiváltságos osztály ezekhez csak tizenöt millió elvállalásával járulni még most is vonakodik, pedig övé a' föld és annak teljessége.

Mi magyarok igen különös és sajátságos nép vagyunk. Mi magunk is tudjuk 's érezzük, hogy a' földmívelést elnyomni bűn; tudták ezt eldőeink és törvénykönyvileg kimondák, hogy: „a' nemességnek az elnyomott jobbágyokon elkövetett méltatlanságai kiálltanak boszúért az egekre.“ Tudjuk azt is, hogy elnyomtatott, polgári jogoktól megfosztott, alkotmány sánczai közé be nem vett népnek erkölcei jók, simák nem lehetnek; mi mezei rendőrséget akarunk törvényeinkben. Ámde lehetők-e mindezek addig, míg jobbágyainkat nyomott helyzetökből ki nem ragadjuk és őket emberibb földbér által emberibbekké nem tesszük? Nem; mert vegyük fel csak például mezőrendőrségi törvényeinket: valljon gyakorlatba vehetők lesznek-e ezek addig, míg az elnyomott jobbágyoknak ilyen erkölce leend, minőnek kell annak lenni jelen helyzetében? Nem: mert ilyen levén erkölcsi jelleme jobbágyainknak, hol találunk olyan erkölcsi sajátságokkal felruházott egyéneket, kik a' mezőbiróságra minden helységben alkalmasok lehetnének? kikre pedig elkerülhetetlen szükség van, miután a' rendőrszolgabíró mindenütt jelenléttel nem bírva, egy maga nem eszközölhet tökéletes rendet egész kerületében. A' mezei biróban már kellene lenni olly szilárd a k a r a t n a k, melly ne rettegjen guny, rágalom és csüre felgynjtásától; olly r e n d s z e r e t e t n e k h o g y a' tilalomtartásban ő legyen az első; olly r é s z r e h a j l a t l a n s á g n a k, hogy merje büntetni rokonait úgy, mint nem rokonait, vagy onost úgy, mint szegényt. Ilyen erkölcsi jellem bot- és robotrendszer alatt nem fejlődik ki, épen úgy, miként aromás gyümölcsök csak a' szelid éghajlat alatt teremhetnek.

Ilyen levén mindenütt a' föld hátán az elnyomott jobbágy erkölce, mint ezt Garve, igazán philosophiailag földterítette*): ipara, mellyre az erkölcsnek nagy

*) Über den Character der Bauern. Breslau. 1796. 8.

befolyása van, sőt gazdasága is, melly ipara gyümölcse, általában jó lábon nem állhat; melly kettőnek hiánya aztán neki anyagilag igen káros. Kérdjük most már: mi okozza benne ezen iparhiányt? elsőben súlyedti erkölcsese; azután az, hogy a' robot idejének javát tőle elvonja. Lássuk mindkettőről röviden. Érintettük följebb, mikép a' jobbágy jelenleg odavetve a' gazdasztek durva bánásának és önkényének, nélkülözve személyes szabadsága és ideje nagy részit, 's ezek miatt elkeseredve, magát a' vésteli iszákosságnak adván, erkölcsi jellemében úgy lesüllyed, olly bizalmatlanná, csalárdná tétetik, hogy azon szép erkölcsi saját, mit a' szabad földművesben mindenkor tapasztalunk, az a' nyíltság, mivel a' városi alig bírhat, róla lekorholtatik, az a' derültség, mivel a' természet keblébeni lét ajándékoz meg bennünket, beborul; és ezek által alig hasznavehető tagjává silányul a' honnak. Említettük, hogy még nagyobb kár az, mikép a' földműves a' szakmáyi dolgozás közben természetté vált tünységét, saját és önmagáért tett munkálkodásaiba is beleviszi, mi tetemes kár, magán úgy, mint a' honi földművelésre. „Az immel ámmal tett robotos munka által, így szól a' derék Széchenyi, igen sok idő és erő elpazaroltatik; és 30 millió napszamból 10 millió elvesz” már pedig mennyi hasznost lehetne ezen sok kézzel és sok napon tenni, ha azokat a' kényszerítés alól feloldott munka báj-ingere elevenítné; ezeken a' szabad rendelkezés alá eső és az édes sajátot mívelő munka tételnék?

Nincs nagyobb ellensége az iparnak, mint az, midőn valaki sem erejéről sem idejéről, úgy mint kellene, nem rendelkezhetik szabadon. Már pedig a' jobbágy ép ilyen helyzetben van. Ő idejének nagy részét a' közteher viselésére, a' más földé mívelésire levén kénytelen fordítani, hogy saját földet jól mívelhesse, kénytelenítetik több márhát és cselédet tartani; mi aztán minden tiszta jövedelmét fölemészti, és őt földig nyomja. Ha ezt nem teszi, földet elromlanak és alig termik meg, a' neki szük-

séges barna kenyeret, mi aztán őt elkedvetleníti, és kedvetlenségét szesz italok által elűzésére ingerelve, állatóságából kivetkezni nem engedi. Milly kevés és rossz ideje marad jobbágnak saját munkáira, kivehetjük e' következő számitásból: vegyünk fel egy telkes jobbágyot, ennek azon 300 köznapból, melly van egy évben, 78 napot föl kell áldozni közmunkákra, minők: előfogatolás, utesinalás, levélhordás, középület-építés, aerarialis és katonafuvar, 'stb. 104 napot urbéri munkákra, a' községi és egyházi munkákat csak 18 napra számitván, nem marad a' jobbágnak szabad napja több mint száz. Most már ha elgondoljuk, mikép egy évben van olyan nap ötven, min semmi külső munkát nem lehet tenni; ha megfontoljuk, hogy a' földesur sürgős munka idején, kivévén egyedül a' szántást, a' telki állomány aránya szerinti munkát, minden héten megkettőztetheti: ezekből kijön, hogy 365 napból alig marad a' robotos földmívesnek 50 szabad gyalog napja; mi csakugyan föltötte kevés.

A' robot ellen legalaposb vád az, hogy az okszeres gazdálkodásnak utjában áll; és valamint napi fényben dereng már ma ezen igazság, hogy roboterő a' miveltebb gazdálkodásban már haszonvehetlen, sőt a' semmivel csaknem egyenlő, mert az anyaföld csak az okszeres munkának és iparnak nyitja meg kincsforrásait: ugy a' jobbágnak saját maga javára tett munkája is ép ilyen természetű levén, áldástalan. Szegény tehát általában a' magyar jobbágy az áldott földön, mit öltönye, hajléka is eléggé hirdet. Vannak, tagadni nem akarjuk, vagyonos jobbágyaink is: de hogy ezek jobbadán saját földesuraik kárával ilyenek, már érintettük és alább bővebben előadjuk; okozván ezen jólétet az urbéri terhek aránytalansága, mellyek jó és rossz földön egyenlők. Valóban, a' ki el nem fogult szemmel megvizsgálja urbéri legujabb törvényeinket, láthatja ugyan elömlöve azokon koruak emberibb és méltányosb szellemének sok vonalait: ámde azt is láthatja, hogy azok nem olly határozottak és világosak, mint kellene; min épen nem lehet csodálkozni,

mert a' real, és személyes terheket szentesítő törvény nem is lehet ilyen, mert honunk vidékei föltötte különbözök. Egy helyt jobb a' föld, másutt silány; egyik vidék erdős, másik erdőtlen, és róna; egyiknek jobb piacza, vásártere van, másik félre esik. Ezek mind befolyással vannak a' földmives gazdaságára és anyagi jólétére. Honunk vidékei, igen természetesen különbözők levén, ezeknek érdekei egymással szinte ellenkeznek; miből az foly, hogy lehetlen olly urbéri törvényt alkotni, melly minden vidéknek igazságos legyen. Már pedig, De á k F e r e n c z szerint, hogy egy tájnak nagyobb hasznáért, más vidékek igazságtalanul szenvedjenek, azt kívánni sem lehet." Homály nyomván tehát urbéri törvényeinket, ezek a' birói önkénynek, mint már följebb is láttuk, tág kaput nyitnak; és mivel honunkban a' törvényhozás ézeknek hiteles és illető magyarázója, ez pedig csak minden harmadik évben ül össze: így a' sokfélekép magyarázható 's kijátszható törvények illető tekintéllyel nem bírhatnak; következőleg pontosan soha sem teljesíthetnek: mi pedig szomorú állapot. Olly törvény, mit szüntelen magyarázni, olly intézkedés, mit szüntelen foltoztatni kell, pártolást alig érdemel.

Említett baj szűliaztán, hogy a' robot kezelése körül, mindkét oldalról számtalan visszaélések történnének; mik károsan hatnak, a' jobbágy anyagi jólétire. Földesuraknak jelesen tág kaput nyit jobbágyaik terhelésére az urbéri szabályozásról szóló 1836-diki törvénykönyvnek 10-dik cikkelye, melly valamiut több testvére is homályos, két 's többfelé is magyarázható, és így módosítás 's kiegészítésre várakozó. Ebben a' 6. §-nak pontja megrendeli ugyan a' dűlők osztályzatát, de azt világosan ki nem mondja, hogy ott, hol már régi, az az, M. Terézia alatti osztályzat divatoz, meg kell-e állhata-tosan e' mellett maradni, vagy újat kell készíteni, és ezt használni kulesul a' szabályzat minden munkálataiban? vagy pedig közép utat tartva, most a' régít, majd az újat kell használni.

Vannak mind a' három modornak pártolói, még pedig a' jobbágyok kárával. A' melly földesur az első modort használja, ez sok esetben nagyon megnyomoritja jobbágyait: mert 70 év alatt, az akkor jó földek 's viruló rétek, már ma elromolhattak; és akkor első osztálybeli létfökre, most harmadik osztálybeliekké silányulhattak, már csak ezen egyszerű oknál fogva is, hogy hajdan fölötűk fekvő derék erdők által fedetve 's az északi szelek ellen védve voltak, miket a' szegényebb, vagy pazarló földesurak elpusztítottak, és most már ezen rossz földért annyi robotot kívánnak, mint a' hajdani jóért; ez, láthatja mindenki, merő jogtalanság és visszaélés.

Ámde ilyen visszaélésre nyit utat a' második modor is, mert ámbár ez jogszeresbnek látszik első tekin-tettel az elsőnél, de még is megtörténhetik, hogy a' jobbágy kevesebb földért épen annyit fog robotolni, mint hajdan többért, vagy épen annyi földért, mint eddig birt, többet fog adózni. Legjobban megnyomorodik a' jobbágy ott, a' hol mindkétféle modor használtatik; mert itt a' földesur jobbágyai megrontására teheti azt, mit álnok tőzsér szokott tenni, t. i. kettős mértékkel él: mással szedi be jobbágyaitól a' földeket, hogy a' magáéval összekeverje, és ismét mással adja azokat nekik vissza. Megfordítva urbéri törvényeink lehetőkké teszik az olyan eseteket is, mik egyenesen a' földesurakat károsítják. Ilyen eset volt az, midőn ezen elvnel fogva, miszerint egy kaszás rétben annyi tért kell adni, mennyin egy szekérszéna megterem, a' földesur a' föld terméketlensége miatt kényszeritetett 2—4000 □ öllel számítani a' rétnek egy ember vágóját; mi a' birtokost illetőleg, valóságos jogtalanság volt; mert ha a' föld szénatermesre sovány, föl kell azt szántani és egy kaszás rét helyett egy hold szántóföldet adni. Jogtalanság azért, mert egy kaszás rét térsége a' szántóföld legutósó fokozatát, az az 1300 □ ölet fölül nem haladhatja.

Hát még az eredetileg divatozott, sőt rendelt szokás idején, miszerint a' tisztviselők a' kaszálót csak

szemmértékkel becsülték, — ex prudenti oculorum iudicio — mennyi visszaélés eshetett! Mi szabad szájára eresztette az önkényt az is, hogy a' kaszálók mértékeül hajdan az urbéri rendeletek azon tért szabák ki, mellyen közép-szerű évben egy szekérszéna megszokott teremni, annélkül, hogy a' szekér nagysága, vagy az arra rakatandó széna terhe meg lett volna határozva. Valóban a' ki Pfahler munkáit, ki az urbéri perekről irt, figyelemmel megolvassa, láthatja a' tömérdek visszaélést. Mi annál sajnosabb, hogy már több nemzedék hunyt el, mióta a' robot-rendszer behozatott, és még most is alig vagyunk itt tisztában, némelly elítélési elvek és joggyakorlat fölött; jele, hogy nem is leendünk soha, mert korszerűtlenné vált az egész, és urunk szerint: „uj bort, ó tömlőbe tölteni, haszonnal nem lehet.“

III. Menjünk át már most, robot által a' földesurakra árasztott károk megvizsgálására. Még most is friss emlékezetben él Z. grófnak, a' sz. i. urodalom birtokosának egy őszinte vallomása, mellyben nyilvánítja: „Higyje el ön, urodalmam legbeneficiáltabb helyzetű, négy város közelében; faluim a' dunára fekszenek, a' legjártabb országut közelében; gazdatiszteim jók; földeim első osztályzatnak: és mégis ezeknek évi jövedelmét a' jószágkormányzás egy fillérig fölemészt; nekem csak azon jövedelem marad, mit allodialis földemen tartott 11,000 birkám hasznából huzok.“ Kevéssel ezután egy hirlaphól olvasám*), mikép E. J. ur Bánátban fekvő és így áldott termékenységű helységének lakosait felszólítja, hogy kívánnának-e vele olly szerződést kötni, miszerint minden robot és dézmától fölmentetnének? 's a' válasz az lön: hogy ez szívöknek legforróbb kívánsága. A' szerződés megkötött egy egész teleknél 37 p. forintban; és most néhány év óta, mind a' földesur jobban biztosítottaknak hirdeti évi jövedelmeit, mind a' jobbgység áldja nagylelkű földesurát. Több illy-

*) Pesti Hirlap: 1841. I. 766.

nemű példák előhordásával is tanusíthatnók e' nagy igazságot, hogy midőn Majland környékén, a' Vettebia csatornája mellett, a' réteknek 1600 □ öles holdját 104—130 p. forintjával bérlik évenként, a' derék Burger állítása szerint; midőn Skótországban egy hold szántóföldtől rendszeren 40 's több p. forint haszonbért fizetnek: nálunk harmincznégy holdnyi legjobb földtől, ha 37 p. forintot nyerhet évenként a' földesur, igen szerencsésnek tartja magát. Magyarazzuk ki már most ezen nagyérdekű adatokat robot viszonyainkból. A' földművesi munkákra, hogy jól gyümölcsözzenek, kettő kell, erő és ügyesség. Már valljon, elsőt illetőleg, mit várhatni a' jobbágy erőtlen vonómarhájától, rossz ekéjétől, vasalatlan szekerétől, mikép töri ez föl tavasszal a' megkeményedett ugarföldet? erőtlen 's a' robotmunkát most kezdő gyermekeivel, mikép miveli a' szőlőt? tanulatlan cselédei miként teszik azon urdolgot, mikre betanult ügyesség és nagy vigyázat kívántatik? Tudjuk, hogy nálunk a' jobbágyból minden kitelik és ő úgy szólva ezermester. Ő házat rak, gazdasági eszközöket készít, földet mivel, kertész, marhatenyésztő, szőlőműves, fuvarozó; mi előismerjük a' házi gyárnokság nagy becsét, de hogy ez az okszeres és jövedelmező mezei gazdaságot hátráltatja, az is igaz. Minő munkát tesz például egy olly sereg robotos, melly az uraság szőlőjében dolgozik! és a' mellyben van gyermek, ifju, a' szőlőműveléshez mitsem értő, és inkább kárt, mint hasznót tevő. Nem jobb volna-e ezen szőlőt tanult szőlőművesekre bizni, mint ilyen kontárokkal miveltetni? Az ilyen aljas szakmáymunka aztán kétféleképp káros a' földesurnak, mert elsőben az ezt tevők, mivel nem magoknak dolgoznak, mitsem törődnek azzal, sikeres leend-e munkájok, vagy sem. De másodszor káros annyiban is, hogy akadályozza a' gazdaság ok-, hely- és korszeruezését; és így stereotyp gazdálkodást szül, és tart fenn, min javítani nem lehet, és így az ingyen munka kedvéért le kell mondanai a' jövedelem két vagy háromszorozása reményéről.

Lássuk már most, milly drága áron vásárolják meg földesuraink ezen silány roboterőt és hitvány szakmáymunkát. Ha most mellőzzük a' közteherviselési, és a' jobbágyra önkényesen rakott terheket, mik most már szerfölöttiségük miatt jogtalanok, és nem sokára a' földbirtokosak által is viselendők: jobbágytelekért fizet az urbéres füstpénzt egy forintot, mi most ugyan semmi, de hajdan nevezetes somma volt. Ez eredetileg egy arany volt*), ez pedig olly korban, mellyben a' hármaskönyv első része 133 czime szerint, négy forinton lehetett venni egy derék ökröt, vagy két borjatlan tehenet, nem vala csekélység. Károsodik tehát itt a' földbirtokos.

De ezen kárt csak igen parányinak lehet nevezni, azon tetemes kárhoz képest, mit robotrendszerünk okoz hazai erdeinket illetőleg, álladalomnak úgy, mint földesurainknak. Méltó e' tárgyat részletesebben előadni és itt fontosságához illetőleg kiemelni. Mindenki jól tudja, milly nagybecsű országos kincsek az erdők; mellyek föltétei a' gyáriparnak, ezzel együtt a' belszorgalomnak, sőt a' nemzetgazdaságnak, nyújtván szakképzésményi műszereket, lehetővé tévén az érczolvasztó's tégláégető kemenczéket, hutákat és egyebeket. Honunknak nemcsak tudni, hanem érezni is kell azt, hogy növekedő népességünk szinte kényszerít bennünket arra, miként erdeinket mostani szenvedőleges állapotjukból kisegélve, erdei gazdaságunkat a' tökély polczára emelni törekedjünk: meggondolva azt, hogy a' nélkülözhetlen fapótlék nincs mindenütt honunkban, a' tüzelőfahiányt pedig csak sok év múlva lehet kipótolni. Az is figyelemre méltó, hogy gyáriparnak is mostani bölcsőjéből valahára kilépni és nevedezni kell. Ugyde mikép lehető ez, míg jelen urbéri viszonyok állanak fenn?

---

*) 1514 : 15. Singuli rustici sessionati, per singulos annos, dominis eorum terrestribus, singulos centum denarios, unum florenum a u r e u m facientes, ubilibet solvere teneantur.

alig megfogható, mivel ezek mellett alig hozhatunk jobb erdőtörvényeket, mint minők az 1791: 57. 1807: 21. t. czikkek. Más honok nem így tesznek. Napóleon látván, hogy a' frank forrongás alatt az erdők igen elpusztultak és az alább szált erdei gazdaság miatt már elegendő sőt nem főzhetni; a' faszűke ellent állván, a' gyáripár elő nem mehet; egész Frankhont 29 erdőörségre — conservations de ferets — osztatta, és olly erdőöröket rendelt, kiknek kötelességivé tettetett a' magánosok erdeire is vigyázni, és arra, minő állapotban tartatnak azok? 's nem fogyasztatnak-e kelletinél följebb? Hállom, hogy fölzudul itt sok magyar földesur, és azt mondja: „nincs joga a' törvénynek beleavatkozni olly tárgyakba, mellyek a' saját és magánjog körébe tartoznak; ki kötheti meg kezeit egy magyar földesurnak, ha minden erdeit egy pillanatban levágnatni akarja is?“ — Kelemen k. tanácsos eldönté e' kérdést, midőn így tanította*): „nem minden jog és törvény a' földesurak sajátságai 's tulajdoni jogából és hasznából foly ki, midőn arról van szó, mikép kell az erdőket jó karban tartani és legjobb móddal mivelní, ha azt akarjuk, hogy ne növekedjék szüntelen az a' nagy fahiány 's drágaság, melly a' népesb városokban már is igen terhes. Mert az egyének hasznának mindig alá kell rendeltetni a' közjónak.“ Valóban, a' ki honunkat erdőszeti szempontból megtekintí, úgy találja, hogy törvényhozásunk eddigelé kellő figyelmet nemzeti erdeinkre nem fordított. Vannak vidékek honunkban, mellyekben erdők olly bőven találtnak, hogy fatermékeink elrothadván, az anyaföldet táplálják. Itt tehát hutákat 's gyárat lehetne állítni, jobb közlekedés által szétosztatni a' fölösleget, vagy a' gabna-földet szaporitni irtás által. Viszont vannak tájak, mikben az erdők a' közös birtok, a' közhasználat, vagy inkább közrombolás miatt hasonlítanak közös lóhoz, melly jó nem lehet. Vannak ismét erdőtlen helyek, hol a' futóhomok

*) Instit. Jur. priv. Hung. L. II. Vol. I. p. 547.

dulongásának határa nincs; vannak posványosak, miken égerfák a' legszebb sikerrel növeltethetnének.

De térjünk közelebb a' dologra. Nagyobb földbirtokosainknak vannak szép 's nagy darab erdeik. Ezeknek minden hasznavétele, jelen rendszerünknel nem egyedül az övék; mert a' faizás mind vágás alkalmakor, mind egész évben a' száraz gallyak szedése is meg van engedve a' jobbágyoknak; de meg a' vadgyümölcsök és orvosi fűvek szabad szedése is, és ezeken fölül az erdei legeltetés. Ha már most ezekhez számláljuk az urbéri épület 's tűzifa kiadásának kötelességét is: ezen dolgok az erdő tiszta jövedelmét úgy elnyelik, hogy a' birtokosnak erdeje művelésére, 's erdei szolgák tartására az erdők jövedelméből mi sem marad. Hogyan? úgy, hogy faizást illetőleg, az erdők természetét értő földesurak tudván azt, hogy minél öregebb az erdő, 's minél több kiszáradás történik benne, annál több bűngészeti fát nyújt a' jobbágyoknak; ellenben, minél fiatalabb az, annál kevesebbet. Így tehát ők az erdőkbeni csatangolásokat gyérítendők, 40—60 évi forduló — turnus — helyett, 20—25 éves fordulókat hoznak be, mik szinte több pénzbeli hasznót adnak ugyan, de honunk erdeit mondhatlanul pusztítják; és bizonyos levén az, hogy az erdei fák nem örök életűek, az unoka-birtokosoknak föllötte sok kárt tesznek, mivel így a' tövi hajtások jókor kölkesek lesznek, és a' hajdan híres erdők idejekorán elpusztulnak.

De a' gyümölcs szedése is nagy kárt tesz az erdőknek, mert a' földesurak látván, milly sokféle rombolásnak, csatangolásnak, a' szép fiatal fák kiszemelésének 's ellopásának teszik ki ez által martalékul erdeiket, készeknek nyilatkoznak a' vadgyümölcsfákat ezekből egészen kiirtani, mellyek termékeinek haszonbérbe adásából eldődjeik hajdanta olly szép hasznót huztak.

Legtöbb kárt tesz az erdei legeltetés megengedése. Tapasztalt dolog ugyanis az, hogy a' legeltetett erdők 80 éves korukban alig adnak 35 ölfát addig, míg

olly erdő, melly soha nem legeltetett, képes 50 ölet adni. Ennek oka világos: mert amabban semmi fiatal magkeletés fel nem nőhet a' marha típrása és harapása miatt; de az erdőnek is, a' marha járván azt, ritkásnak, keményföldűnek, és a' termékenyítő esőt bevenni nem képesnek kell lenni.

Jól tudjuk azt is, hogy a' robotoló jobbhágyinak köteles a' földesur tűzi és épületfát adni. Illyen viszonyban tehát a' jobbhágy az ur erdejét éjjel nappal, télen nyáron rombolja, a' fákat körül metéli, lehéjazza, tövét — hogy kiszáradjon — fejszével verdesi, és a' falopást vagy semmi, vagy igen csekély bűnnek tekinti. De tegyük fel, hogy a' földesur nagy költséggel elkülönzi erdejét, azt őrizteti, pagonyoztatja, vidékvadászt és kerülőt tart 's fizet, hogy erdeje jó karban tartassék: valljon így is nem esik-e porba munkája, és elkerüli-e, hogy költekezései gyümölcseinek nagy részét ne adja áldozatul a' robotrendszernek? Épen nem: martaléka ő így is a' robotnak, melly egyaránt sujt hont, jobbhagyot, földesurat; mert a' jobbhágy azon egy ölfának két mértföldre szállításaért, mit robotban megtenni köteles, évenként eléget és fölépít legalább négy öl hasábfát; „mi, mint Gáthy megjegyzi, olly drága fuvar, hogy azt talán annyiért Green is elvitetné léghajóján.“

Illyen sorsa és jövődjöje van, robotrendszerünk mellett mind jelen erdeinknek, mind ezután következő erdőbirtokosainknak!

HARMADIK SZAKASZ.

A' dézma históriai, jogi, köz és magángazdasági szempontokból tekintve.

A' dézmának legelső kigondolóját, József patriarchát, annak a' papság jövedelem-forrásává tevőjét Mózes-t, a' keresztyén egyházbeli papságra is kiterjesztőjét, n. Károly császárt, és honunkban polgári alkotmány által szentesítőjét, sz. Istvánt, sokan vádakkal 's rágalmakkal terhelik. Józsefet illetőleg, így szólnak: „Ha közgazdaságunk hiba-forrásait nyomozzuk, háromezer évet kell visszalépnünk, hogy azokat megtalálhassuk. Mi egyébnek, mint a' mózesi törvényhozásnak kell tulajdonítunk a' veszedelmes dézma behozatalát? és ki vala azon első pénzügyminister, a' ki ezen keserű gyümölcsöket termette, 's merő fiscális szellemet lehelle a' pénzügy kezelésébe? Ollyan izraelita, a' ki négy ezer évvel ezelőtt álommagyarázóból nagy vezérségig emelkedett, és egy éhhalál iszonyu szükségét arra használta, hogy a' néptől elvegye saját földjeit, és azokért azt örök jobbágság bilincseibe verje“*). Amanagy törvényhozót, Mózes-t ekkép vádolják**): „Csak megtetszik, hogy Mózes is jobban szerette saját családját, mint a' többi nemzetséget, mert bár a' Lévi tribusa legkisebb volt, még is ennek

*) Über den Credit vom g. Steph. Széchenyi. Leipzig. 1830. l. 334.

**) Thomae Godwini, Moses et Aaron. Ultrajecti. 1790 p. 467.

jövedelme jóval fölül haladta a' legnagyobb tribus jövedelmét is; mert ennek csak dézmából, saját termékén fölül több gabnája volt, mint amazok közt a' leggazdagabbnak; mit ekkép lehet megmutatni: tegyük fel, hogy mindenik tribusban termett évenként 10,000 köböl búza, illy arányban Lévi papjainak jutott minden tribusból öszvesen: tizenegyezer köböl, maradván mindeniknek csak kilencezezer.“ Nagy Károlyt saját barátja Álcuin megróvja azért, hogy a' dézma behozásával megnehezítette a' még pogány százszok között a' keresztyénség elterjedését, és ezen Krisztusnak megnyert nép közé nem papokat, hanem rablókat küldött.*) Első királyunk dézmája is, milly nagy ellenszegülésre talált halála után a' pogánysághoz ragaszkodó magyarokban, tudjuk Turóczi chronicájából.**)

Meg kell vallanunk, hogy a' dézma kiterjesztve minden állati és növénytermékre, olly bőv forrás, miből nemcsak a' papság, de az egész állodalom minden szükségei könnyen fedeztethetnének; nyomasztó tehát az, már első tekintettel is. Azonban ennek behozatalaért sem Mózeset, sem a' vallás mellett buzgó keresztyén királyokat olly igen vádolni nem lehet. Nem első, mert a' dézma harmada a' szegények, özvegyárvák tápláltatására rendeltetett***), és így igen jótékony célra; a' középszázadokban pedig honvédelemre, és így nem a' papok kényelmére egyedül. Ennyit állíthatunk, hogy bár a' dézma kezelésével történtek valamint nálunk, ugy minde-

*) Alcuini opp. epist. CIV. Si tanta instantia leve Christi jugum, et onus ejus leve durissimo saxonum populo praedicaretur, quanta decimarum redditu, vel legatio pro parvissimis culpis edictis necessitas exigebatur forte baptismatis sacramenta non abhorrerent. Sint tandem aliquando doctores fidei apostolicis eruditi exemplis; sint praedicatores non praedatores.

**) Part. I. c. 89. Tres precones debuerunt proclamare: „Edictum et verbum Dei, Endre et Levente; ut episcopi cum clero sint necati; decimator trucidetur; paganismus abolitus resumatur.“

***) Deuteron: XIV: 28. 29.

nütt visszaélések, — mikről alább; — e' nagy jót mind-azáltal minden honban eszközölték, hogy a' dézmaszedési jog a' papoknak 's szerzeteseknek megadatván, ezek saját hasznuktól indítva, terjesztették a' polgárosító földmívelést, hogy annál több tizedet húzhassanak; és az emberi műveltség évkönyvei tanítják, hogy a' természeti ipar a' püspöki várak és zárdák környékein kezdett legelsőben fölvirulni a' papok és szerzetesek munkája által. Ezen adó nemének kell tehát leginkább tulajdonítani, hogy a' földmívelés az egyháziakban nagy előmozdítókra talált; kik a' rómaiak kora óta elhanyagolt szántásvetést fölélesztették, erdőket irtattak, gyümölcsfákat nemesítettek, mocsárokat szárították, mi nem kis haszon volt az emberi műveltségre.

Azonban még is állván ezen adatok, elmondhatjuk a' dézmáról, hogy ez is főforrása a' robottal együtt nemzeti és egyéni szegénységünknek; és tanuja köz és magángazdasági ügyetlenségünknek. Melly szomorú igazságról, hogy voltakép meggyőződünk, értelmezzük elsőben is a' dézmát. Ez olyan termék-adó, melly a' nyers, állati, és növényi termékből került jövedelemből adatik, nem tizedik, hanem meghatározott hányados — quota — szerint. Már tehát legelsőben a' neve is csal; mert tudjuk, mikép honunkban van ötödöt, nyolczadot, kilenczedet és tizedet nyújtó dézma. De van, mint alább a' nyers termékekben adatni szokott adót bonczkésünk alá vevén meglátandjuk, olyan tized is, mit igazabban másadnak kellene nevezni, mert épen felét veszi el a' tiszta jövedelemnek.

Hogy mi jogi tekintetben helyesen ítélhesünk a' dézmáról, föl kell emelkednünk átalában az adó philosophiájára; melly megtanít bennünket arra, hogy minőnek kell lenni az adónak, hogy az elsőben méltányos legyen, nem pedig nyomasztó és iparölő; másodszor, ne fajuljon el jogtalanná, magán és közgazdaságra igen károsná. Mellékesen jelentjük, hogy mi itt az adó természetét, a' földbirtok logicáját már ma más

szempontból tekintő böcs agronomok nézetei, elméletei, és elvei szerint adandjuk elő, kik jól tudták, mit csináltak akkor, midőn a' kor- és jogszerűtlenné vált dézmát eltörölni segítették, és ennek helyébe alkalmasb földbért állítottak. A' helyes és jogszeres adóztatás és földbér kellékei tehátimezek: elsőben ennek pontos földbecslésen kell alapulni, olyanon, melly kellőleg mutassa a' földnek, mellyre vettetik, pénzbecsét; e' végre a' földnek hold és ölszámra kell fölméretni, nem lépés, vagy szemmérték szerint, mert ez mindkettő olly bizonytalan, mint a' belevetett mag szerinti becslés; továbbá fontolóra kell venni: sok vagy kevés munkát kíván-e annak mivelése, valamint azt is, minő termék előhozására legalkalmasb, természetére és eladási helyére nézve? Ezenkívül számba jöu annak termésbeli jövedelme; mellynek meghatározására legalább 25 évet. kell fölvenni, mert kevesebb idő alatt, alig történhetnek ollyan lényeges változások. Másodszor: a' földbérnek távolról sem kell megtámadni a' föld-vagy ipartőkét, az az, ezt egyenesen a' föld tiszta jövedelmére, nem pedig az ebben fekvő, vagy fekhető tőkére, és a' föld becsét emelő, vagy emelhető iparra kell vetni. Jogszeres kutfeje a' földbérnek egyedül a' tiszta jövedelem, nem pedig a' befordított tőke; mert ha az adó ebből is, és már nem csupán a' tiszta jövedelemből kerül ki, az illyen adó megtámadja magát a' forrást, melly aztán időnap előtt kiapad. Tőke alatt pedig, követve az újabb közgazdaságtan nézeteit, nemcsak a' földet tekintjük, hanem az ipart is, mert e' kettőnek egymással kötött szövetsége a' termék forrása; miket a' tulajdonítás által bedugni annyi, mint a' nemzeti gazdaságot fogyasztani. Tiszta jövedelemnek nevezzük itt azon hasznót, melly fennmarad akkor, miután azon költség a' nyers, vagy összes jövedelemből levonatik, mellybe emez került; melly a' szükség fedezésire fordíthatatik a' nélkül, hogy a' tőke kisebbednék. A' nyers termék tömegét tehát épen nem lehet adó alapjaul fölvenni, mert ebben már nemcsak

a' tiszta jövedelem, hanem a' tőke egy része is benne van; t. i. a' befektetési és ipari, miket, mint láttuk, nem lehet illetni a' nélkül, hogy az adóforrás meg ne támadtatnék, ellankadván így az ipar, mi fölötté nagy tényezője köz és magán gazdaságban a' jövedelemnek. Harmadszor: a' földbérnek arányosnak kell lenni, azaz, nem kell neki jobban terhelni az iparos adózókat, mint az ipartalanokat; ilyen pedig az általánosan kivetett adó, vagy az olyan, melly az egész ország minden vidékein lakó, mindenféle iparos, vagy hanyag egyénekre vettetik különbség nélkül; és ezt azért, mert a' hon vidékei fölötté különbözők termékenységet illetőleg: ugyanazért a' nyers adót még akkor is nehéz igazságosan kivetni, midőn csak egy egyén jön kérdés alá, mert bajos a' tiszta jövedelmet úgy külön választani a' brutto jövedelemtől, hogy azáltal emez meg ne támadtassék; mennyivel nehezebb lesz tehát ezt általánosan kivetni minden vidékeire az országnak; kiváltolly honban, melly mitsem törődött azzal, minő fokon áll megyei földjeinek termékenysége vagy soványsága, minő kedvezései vannak természetből vagy fekvéstől ez vagy amaz megyének általában, vagy ez, vagy amaz helységnek külön? szóval nem tudja azon tőkekincset, melly minden megye földében, sőt minden helység határában fekszik. Csak ezen ösvényen lehet bizonyos adatok, hivatalos összeírások és nagy gondnal készült megyei special statisticák után eljutni a' tiszta jövedelem tudalmára, melly nélkül nyers adót kivetni jogsértés; mert könnyen megesik, hogy annyit adóztatunk termékellen vidéken a' nyomoru jobbággal, hogy neki semmi tiszta haszon nem marad; mint ez megtörtént, mint Luntzel írja*) Hildesheimban, a' hol nem több, mint két fillér tisztajövedelme maradt a' jobbágyoknak, miután nyomasztó adóterhőket lefizették. De ez arányosságon fölül, egyenlő terhűeknek is kell lenni az adó minden neveinek, minden honpol-

*) Rottecks Straatslexicon. art Abgaben.

gárt illetőleg; mert nem szabad a' honnak személyválasztást tenni fiai között, és egyik megyebelít a' másíknál jobban terhelni, nagy jogtalanság lévén az, mi nálunk is gyakran megtörténik, főleg a' dézmánál, hogy a' rossz rendszer egyik hazafítól nem tizedet vesz, hanem huszadot, másiktól pedig negyedet, vagy ötödöt, mint alább meglátjuk. Negyedszer, minden keletkező csalárd-ságot és visszaélést ki kell zárni a' földbér kezeléséből, mert különben a' csalárd ember álnokságát és tolvajságát a' becsületes földműveseknek kell pótolni, mi igen visszás dolog; ne is legyen annak beszédése olyan formásság által megnehezítve, melly néha terhesebb magánál az adónál. Végül historiai jogon kívül, ész vagy természeti jogalapja is legyen a' földbérnek, melly szempontra ha nem figyelmeztünk, megtörténhetik, hogy a' jobbágyot kétszer is megadóztatjuk, vagy olly jogon kívánunk tőle adót, mellynek alapját a' kor régen megsemmisítette és felforgatta.

Mérjük már most ezen alapszabályokhoz dézma-rendszerünket, hogy annak jog-, ok-, és korszerűségéről ítéletet tehessünk.

I. Földismeretet és földbecsülést illetőleg, nincs nyomorubb ország egész Európában országunknál; mert az adóiszonyban fetregő földbirtokosaink irtóztak még a' hontéri, vagy arealis nagyságának ismeretétől is, féltek annak napfényre derülésétől, mennyi holdat tesz az urbéres föld? mennyit a' majorsági? és a' midőn Frankhon Napoleon kezdeménye után iszonyú számú milliókat költött az országnak catasteri fölmérésére, mi magyarok földbér kulcsaul olly képzeleti számokat veszünk fel, mik hajdan valóságban vétettek ugyan, de hajdan is nevetségesek voltak, jelesen: nádori portákat, azaz udvarkapukat, miken egy szénásszekér beme-hetett, noha ezek is változtak, mert már 1609 így hangzott a' nyomoruságos 62-ik t. cz. „mivel ezen nyomoru ország hadak és forrongási zenébenak által úgy ki van meritve, hogy nemcsak a' végvárakra, de még a'

kisebb szükségek fedezésire kellő költségeket sem pótolhatja; ez oknál fogva végeztetett, hogy: a' megyék főfő nemesiből választassanak rovatolók, — a' kik számlálják fel a' portákat, úgy hogy négy paraszt udvar tegyen egy portát, és 12 zsellérház ugyanannyit; úgy hogy a' gazdagabbak és nagyobbyszerű mezei gazdaságot űzők segéljék a' szegényebbeket, a' zsellérek pedig ne legyenek kénytelenek ingyen munkákat tenni, 's más terheket is viselni" 'stb. Fölséges Isten! milly képtelenség ez! földadót akarni kivetni, és még is adókulcsaul nem a' földet venni fel, hanem a' jobbágy iparát, és erre vetni a' földbért! és a' mi még szebb, ezen elv még 1741-ben is állott, mert az ekkori 8-ik sarkalatos t. cikkben is kimondatott, hogy: „a' közterhet semmikép sem lehet a' telekre gördíteni“; hát mire? a' jobbágy iparára, és ezt hihető azért, mert nem akará tudatni a' főnemesség a' jobbágyföldek mennyiségét, mikből korlát nélkül csipegetett majorsági földeihez; de a' jobbágyföldön élősködő alnemesség sem akart földadót fizetni, melly titkolózás aztán azt szülte, hogy a' föld nagysága, nem mondom minősége, titokban maradt mindaddig, míg az 1836-diki törvény ezen nemzeti bünt, úgy a' mint, helyrehozta 's letörlötte. Nevetséges, vagy inkább szánandó képtelenség vala tehát önző saját érdek miatt, homály alá takarni a' magyar földet, urbérest úgy, mint majorságít, azért, hogy amazit büntetlen és szabadon lehessen csonkitni, noha az közadó alapja; emezt, hogy a' közteherviselés képzelt iszonyatos rémétől megóvassék, és ezen gög, 's önzés szülte elvből indulva ki, olly nagy különbséget alapítani meg jobbágy és nemes telek között, mit a' halhatlan II. József már följebb idézettoklevelében megrótt; és mi is kérdeni bátrak vagyunk: ugyan minő lényeges különbség van a' nemesi és urbéres föld között? mert ha emberek közt tesz is némi különbséget a' születés és származás, mi szükség ezen kéreményes különbséget az anyaföldre is átvinni? Valljon édesebb, szebb. 's több gyümölcsöt terem-e az allodialis major, mint

az urbéres telek? a' nemes helységek határa kitünik-e az iparos sváb jobbágyoké fölött? épen nem: pedig kitünhetnék ép úgy, mint kényén kedvén tartott paripa délczegebb 's termesb a' három éves korában már előfogatok alá használt paraszt lónál, és van is ennyi különbség, a' már említett philosoph császár bölcs figyelemzetése után, a' kétféle telek között, hogy a' nemes teleknek, mint adómentesnek termékei sokkal kevesebb piaczi árt igényelhetnek, mint a' sokféle adóval megrótt jobbágy földei, és így drágábban természettek, mit azonban magyar kiváltságosaink gyakorlatba ereszteni, úgy véljük, nem igen hajlandók.

Földismeretünk tehát Magyarhóban fölötte szűk, és alig tudunk annál többet, hogy urbéres föld van mintegy 5, majorsági pedig 25 millio hold; első viseli a' közterheket, emez pedig előjogosított; de hihető, hogy jelen országgyűlés dicső és igazán nemes iránya kiegyenlítendi ezen aránytalanságot; mi meglevén, földismeretlenségünk homálya is elmuland, ezzel együtt elenyészend a' rovatos összeírás, mit jobbadán önkény és hazug előadás férczel össze ellenőrség nélkül; elkerültetik azon nagy aránytalanság is, mit az emberszerető Kossúth derített föl, minélfogva „mostani portális rendszerünk mellett, a' mostoha fekvésű árvai hold földre közel négyszer annyi földbér esik, mint a' különben is beneficiált helyzetű fejmegyei Canaánban fekvőre.“

De azt mondhatná itt valaki: „mi szükség volt itt, midőn földesuri dézmáról van szó, ilyen jeremiádokat előhozni, és a' közadó aránytalanságát emlegetni; mit tartozik ez a' dézmarendszer helyes, vagy helytelen voltának megítélésére.“ Feleljük: nagyszükség van ezen előterjesztésre azért, hogy a' baj gyökerét egészen kitanulhassuk; nem egyébért ragaszkodván a' magyar aristocratia tagjai közül sokan a' hűbéres rendszerhez, mint azért, hogy adómentességét tovább is fentarthassa; ezért titkolózott eddig is, ezért nem akará tudatni mind azt, minek napfényben kell derengeni, ha igazságos földbért

akarunk; ezért adóztatá az ipart, mit tenni nemzeti jólét ellen elkövetett bűn. Ha ő ezután eszméit, nézeteit, és elveit változtatva 's jobbakkal fölcserélve, tökéletes földismeretet teend lehetővé, ha ennél fogva a' föld minőségét veszi adókulcsaul, és igazságos arányban huszadott kíván ott, a' hol eddig ötödöt huzott; és megfordítva, ötödöt követel ott, hol eddig huszaddal is megelégedett; ekkor, 's csak akkor hagyandja bántatlanul az ipartóké; így és csak így kerülendi el azt, mitől szíve borzad, a' közteherviselési kénytelenséget; mert nem gördülend szűz vállaira egy hamar azon közadói tehernek majd egy tized része, mit már az adózó nép évenként fizetni nem bír, azon 455 ezernél többre menő restantia, mi minden évben csak a' hadi adóból fizetetlen marad*) Följebb leírt földismeretet tehát minél előbb, hogy a' gondolomra kivetett dézmaadó nyomasztó aránytalansága megszűnván, a' föld népe képesebb legyen a' közadózásra is.

II. A' dézmarendszernek kegyetlen fonáksága, és undorító ok- és jogtalansága abból tetszik-ki leginkább, hogy ez az adóterhet nem annyira földre, mint az iparra nehezíti; mit mint jótékony áldásforrást, mindig kimélni és sértetlen hagyni kötelesség. Szabad legyen ezen fölvet itt bővebben földeríteni. Tudjuk, hogy a' dézmaadóban, a' nyers termék, a' bruttó vagy összes jövedelem tetetik adókulcsnak; azaz, nem választatik el a' tiszta jövedelemnek adó alá eső része attól, mit földesurnak adó alá vetni nincs joga, minők: az ipar és befektetési tőke; mert ezek a' jobbagynak szintolly sajátjai, mint ingatlan javai. Nem vétetik tehát a' kilenczed beszédésekor illő tekintetbe az, mit adott kitűnő iparnélkül maga a' föld, mit nyújtott a' földműves munkája és ipara, mit a' netalán e' végre feláldozott javítási tőke. Ennél fogva, teszem valamelly iparos földműves befektetett pénze és kitűnő ipara után nagyobb 's bővebb termést idéz elő, mint azon jobbagy, kinek ezt tenni eszébe nem jut, az ilyen-

*) Fényes Elek M. ország statisticaja III. 22.

nek fáradalma 's költsége, nemhogy megjutalmaztatnék, sőt a' több dézmakövetelés által megbüntettetik akkor, midőn a' hanyagabb földmivestől adatott kevesebb dézma ellen semmi kifogásnem tetetik. Mi valóságos jogos oktalanság; és mezei gazdaságot illetőleg ezen gonoszt is szűli, hogy a' számítani tudó paraszt nem is gondolkodik a' befordításról; sőt ha módja volna is ebben, pénzét inkább kamatra adja ki, semhogy ezt cselekedné. Úgy hogy bátran lehet állítani, mikép még a' dézmarendszer fennáll hoinunkban, addig a' jobbágyinak nincs érdekében földet javítására kitűnő munkát és költséget fordítani, azért, mert a' dézma a' föld tiszta jövedelmének legnagyobb részét megemésztí, és így nem hogy ösztönül szolgálna arra, hogy a' földmives pénzzel és fáradsággal javítsa földet, sőt mintegy megbüntettetik azért, hogy ezt cselekedte.

Úgy van: minden munkának arányban kell állani az ipar emelkedéséből aránylag folyó haszonnal, így leend az kitartó, sőt növekedő. Ámde dézmarendszerünkben ez ellenkezőleg áll; most a' ki dézmásföldet bír, annál többet adózik tőle, minél több szorgalmat fordít rá; midőn a' közepszerű iparú földmivest semmi sem sujtja azért, hogy kevesebb dézmát nyujt közepszerűleg mivelte földjétől. Fő figyelmet érdemel az, hogy a' földmives annál kevesebb tiszta haszonra számolhat dézmás földéből, minél jobban megmivelte azt. Ezt már a' derék Bezerédj István számtani bizonyossággal kimutatta.*) Mi ennek az oka? A' dézmarendszerben uralkodó földbérnek határozatlansága, melly egyenlő lépést tartván a' bizonytalan nyeresémmel, ezt hacsak lehet, mindenütt megsemmisíti, vagy elnyeli; épen úgy, mint a' pauperismus cselekszik, melly ellenezvén a' kivitelből merítendő hasznót, ezt úgy gátolja önkényesen fölemelt határvámjai által, hogy ez mindig elnyeli a' tiszta hasznót, és azt, mit a' külföldi jobb piac nyujtana az iparos kivi-

*) Társalkodó 1841. l. 121.

vőnek fáradságos vállalata jutalmául. A' mi kis haszon fordulna tehát a' kitűnő munkán, 's nagyobb befektetésen a' földmivesnek, az ezen pharaóféle rendszer alatt, a' dézmaszedő csűrébe és pinczéjébe vándorol. Illyen kiállító igazságtalanság van a' határozatlan földadóban!

III. De nem helyesellhető az is, hogy a' dézma mitsem ügyelve az arányosság és méltányosság elvére, kedvez az olyan jobbágnak, kinek különben is kedveznek a' körülmények; snjtja azt, kinek helyzete már magában is nyomasztó; mert tudnunk kell, hogy vannak honunkban olly rosz földek, melyekből egy hold tiszta jövedelmének egy száztoliát kívánni sok, ellenben vannak olly jók, miknek tiszta hasznának ötven száztoliát követelni épen nem nyomasztó. Minek átlátására vegyünk fel két ellenkező körülmények közt levő jobbágyot, de a' kiknek földjei térségre egyenlők. Ezek között az elsőnek kevés munka után jó és befektetést nem igénylő földén terem annyi nyers termék, melly őt évenként 200 forint tiszta jövedelemmel megajándékozni képes. A' második is kitűnő ipara, és nagy befektetése által silányabb földén képes ugyanannyi termést előidézni, mint az első, és a' dézmaszedőnek ugyanannyi dézmát adni. De kérdjük: marad-e már ennek annyi tiszta haszna, mint az elsőnek? Koránsem: mert midőn az első csaknem ingyen 200 ft. jövedelemhez jutott; ez utolsó munkát és befördítást abból leróva, csak 100 ft. tiszta jövedelemmel bír; mert egyenlő térségű földétől egyaránt adózván, tiszta jövedelmének egy részét a' dézma fölemésztette. Kérdjük: nem tett volna-e okosabban, ha dézmás földére nem fordítva annyit, mennyit fordított, befektetési tőkéjét kamatra adta volna ki? mikép ezt az igen jeles Török János az 1840-iki Athenaeum II-ik félévi 32-ik számában szépen előadta.

Itt felszólalnak a' dézma barátok, és ezt vetik: „Milly éles az emberi ész a' vagyonosak elleni küzdésben! hát nem látja minden el nem fogúlt elméjű, hogy a' földesur, mikor földbér, vagy földadó helyében elveszi jobbágyának terméséből a' kilenczedik részt, épen azt teszi.

mit ő vele tesz saját jobbágya akkor, midőn neki arat, vagy nyomtat; hisz ez is dézmát, az az tizedet, vagy kilenczedet húz ekkor, és senkinek nem jut eszébe jajveszékelní a' földesur károsodása mellett; aztán sokkal könnyebb a' természetnyadó, mint a' pénzadó, mert amazt abból adja a' jobbágý, mit már a' természet jóvoltából, munkája után kezeihez vett, emennek forrásához pedig nem olyan könnyű férni; de az sem áll, hogy egyenlő térségű, jó és silány földtől egyenlőkép kellene adózni, mert a' hol jobb a' föld, kevesebb a' tartozmány, a' hol pedig silányabb, ott nagyobb terjedelmű. Feleljünk ezekre röviden. Égtávoli különbség van az arató, vagy nyomtató rész, és a' dézma között; mert emez, mint közelebb láttuk, határozatlan, amaz határozott adó; amaz szabad szerződési, emez kényszerített adó; amaz egyszerű, emez fölötte complicált: nincs tehát közöttük semmi hasonlatpont, csupán az, hogy mindenik bizonyos hányados — quota — után fizettetik. Az arató és nyomtató részt minden évben meghatározza az idő; a' dézmát mint láttuk behozta Pharaó, és azóta nyomja ez a' világot. Mi a' második ellenvetést illeti, ez nagyon illik földieink szájába, kiknél gyűlöltebb dolog nincs, mint a' számítás; kik közt szokás a' terméket vesztegetni pénzhiány miatt, épen úgy mint kíváncsiak pazarolják az éretlen gyümölcsért a' jó búzát kétszer töltve, azaz annak három árát adják. Mi a' harmadik ellenvetést illeti, igaz hogy terméketlen földű megyékben több holdból áll a' jobbágytelek; ámde szerencsétlen alapelv az, mintha a' minőséget mennyiséggel helyre ütni lehetne, mert erre az kívántatnék, hogy a' jobbágý jó erővel bírva, sokat fektethetne be terméketlen földébe; de mikép teheti ezt olyan földműves, ki holt szegénysége miatt, kevés földet sem képes jól művelni, a' ki vasalatlan szekeren kénytelen járni, és olyan marhákkal dolgozni, mik kisdud mintái a' magyar vonóbarmoknak?

Nyomasztóvá teszi tehát a' dézmában nyújtott földért az, hogy a' tiszta jövedelem, nem pedig a' nyers ter-

mék tevén, mint följebb láttuk, az igazságos adó alapját, — és ezt azért is, mert e' kettő közötti viszony fölülte különböző lehet, a' föld termékenysége vagy soványsága, a' bő vagy szűk esztendő miatt; — megesik gyakran, hogy a' jobbágy kétszer kénytelenítetik lefizetni a' földért: elsőben a' földtől, mellyet használ, azután a' befordított tőkétől; így a' tiszta jövedelem sokszorosan összezavartatik, a' földben fekvő és álló, viszont a' kerengő pénztőkéké kamatjaival, és a' ráfordított kézi munkák gyümölcseivel. És ezt már ama jeles agronom, Joun g Arthur is igen jogtalanának látta; a' kinek a' dézmárolí véleménye megérdemli, hogy itt helyet foglaljon. „Minden valaha kigondolt adók közt, a' dézma legveszélyesb: nem egyéb, mint valóságos sarcz, melly a' földműves jövedelmét úgy megtámadja, hogy tőle minden iparkodv elraboltatik, és minden javítási szándék megsemmisítetik. Örök torsalkodásban vannak azok, kik a' dézmát szedik és adják. A' legtökélyesebb egyenlőségi alak alatt, ez a' legegzenetlenebb földbér, és már csak e' miatt a' legkeserűbb szemrehányásra méltó. Ezen mocskot azért érdemli, mert a' nyers, nem pedig a' tiszta jövedelemtől szedetik, melly pedig egyedül lehet az adóztatás tárgya. Mert vannak olly termékeny tájak, hogy ezeknek nyers termékének fele elegendő arra, hogy a' beléjük fektetett tőkét, a' szokott kamattal együtt visszaadják, úgy hogy annak fele, vagyis öt-tizede, megmarad a' földműves javára; ellenben, vannak mások, mik igen terméketlenek, miknek munkáltatása azonban olly sok költségbe kerül, és mégis termékek olly csekély, hogy a' beléjük fordított tőke megtérítésére, az egész termésnek négy-ötöde kívántatik, elannyira, hogy a' földművesnek nem marad egyéb, mint a' termésnek egy-ötöde, vagy két-huszada, földbeli haszon fejében. A' dézma tehát termékeny földön csak ötöd részét, terméketlenül pedig felét nyeli el a' jövedelemnek. Illy aránytalan adónemének mutatkozván a' dézma, fölülte káros hatással van a' nemzeti gazdaságra, úgy, hogy szinte lehetlenné teszi a' föld-

mívelés javítását, 's tökélyesítését; mert minthogy a' dézmabirtokos mindenütt egyúttarat ott, a' hol ő mivelsém járult azon költségek pótlásához, mik a' nagyobb aratást idézék elő, e' miatt a' dézmával tartozó földműves elkedvetlenedik a' földnek javításától. Sok esetben gátolja is a' dézma a' jobbágyot az olly növények termesztésében, mik több jövedelmet nyújtanak, ez oknál fogva, mivel ezek nem olly könnyű dézmálásnak, vagy a' dézmabirtokostól nem használtathatnak. Smith Ádám állítja, mikép Angolhonban nem elébb leheté buzért — Krapp — termesztetni, csak miután a' parliament megrendelte, hogy egy buzérral bevetett hold földtől tiz schillinget lehet adni dézma helyett. Tudjuk azt is, hogy az olly igen hasznos takarmány-vetemény és gyümölcs-termésnek semmisen áll némelly helyeken annyira útjában, mint az attóli félelem, hogy majd át kell engedni az ezekből keletkezendő jövedelmet a' dézmásurnak, ki ott is akar aratni, hol nem vetett.“ Nálunk is tehát Magyarhonban épen nem lehet jobbágyot arra kényszeríteni, hogy ő ollyannak nyújtson bő dézmát, ki őt a' befordításban nem segítette; valamint arra sem, hogy ő olly hon nemzeti tőkéjét gyarapítsa, melly őt mindedig emancipálni vonakodott.

„Úgyde, így szólnak a' fontolva haladók, magának használ legtöbbet, ha földét javítja; és a' földtulajdonosnak is bővebb földbért nyújthat.“ Erre azt jegyezzük meg, hogy ha találkozik is ollyan, ki iparszellemtől átjárva, vagy nem érezve, hogy ipara jutalom helyett megbüntettetik, meg nem szűnik földé javításán dolgozni, ezen néhány mellett találkoznak tiz annyin, kik ép azon körülmény miatt megrestülnek, és ezen lustaság sokkal jobban fogyasztja a' nemzeti tőkét, mint egy két iparos földműves szorgalma; pedig mi legsajnálatosb, kétféle tőkét fogyaszt, anyagit és szellemit; egyik a' javított földben, másik az iparos szellemben áll; mik közt melyik jövedelmezőbb, alig lehet megmondani.

Honi és külföldi hiteles adatok, melyek a' bányász-
 zat köréből merítvék, tanusítják, és szinte megteste-
 sitve szemeink elébe rakják ezen igazságot, milly káros
 és nyomasztó a' nem tiszta jövedelemre, hanem a' nyers-
 termékre vetett aránytalan és határozatlan adó, vagyis
 a' dézma. Malchus*) elmondja, mikép 1812 a' west-
 fali királyságban, a' bányajövedelemnek tizenkét évi ősz-
 szeirásából keletkezett közép jövedelme tett 9829,100
 frankot; a' rátett költség pedig tett 8569,788-at; és így
 a' tiszta jövedelem nem ment többre 1259,312 franknál. "Most
 már így szól említett író, ha a' bányák valamelly
 urodalomhoz tartoztak, és belőlük a' tizedet ki kellett vol-
 na adni, a' munkásoknak iszonyu fáradalmaikért csak
 2³/₄ tisztajövedelmük maradt, és így maguk, egyéb adó-
 juk is levén, teljesen tönkrementek volna." Würtem-
 bergben sem megy többre Malchus szerint a' bányák
 tiszta jövedelme; a' harzi bányák pedig csak tizszázto-
 lit nyújtanak. De azt mondja valaki: „ezek kormányszéki
 kezelés alatt állanak, melyek sohasem adnak any-
 nyi tiszta hasznot, mint a' magánosak kezelései." Jól
 van; igaz ez az urodalmi gazdálkodásokról is, melyek
 alig hoznak be három száztólit. Ámde kérdjük: szabad-e
 a' szegény földmiveséből pótolni azt, mit saját kezelé-
 sünk által a' földből kivenni nem bírnunk, mi kik szabadon
 intézkedünk munkáinkról, kiknek napjaink 's óráink
 megszámlálva nincsenek, kik éllhetünk gépek segélyével,
 kik országadót nem fizetünk, kiknek magtáraink kipótol-
 hatják egy-két év rossz termését? Badenben az 1827.
 törvény szerint, a' nagyhercegi bányadézmanak a' tisz-
 tajövedelem huszadrészét nem szabad fölülmulni; eltöröl-
 tetvén ugyanakkor az eddigi urbura és minden egyéb
 adó neme. Valamint tehát jelen országgyűlésünkön az
 1/10 bányavámra azon észrevétel tetetett, mikép „ez a'
 bányászat mai állapotjában nyomasztó vám, — miután
 ma az érczbányák nem olly gazdagok, mint hajdan vol-
 tak, és miután ma olly iszonyu mélységből kell az érczet

*) Finanzwissenschaften I. 24.

előteremteni; a' bányászat fölvirágoztatása tekintetéből, megkérendő lesz ő Felsége, mikép a' nyomasztó bányavámost lejjebb szállítani kegyeskedjék; "épen így említett méltányos alapra kell állítani az urodalmi dézmákat is, hogy a' jobbágy és adózó nép fölötté el ne erőtele nedjék.

Az is igen kártékony elem a' dézmarendszerben, hogy az a' versenyzés éltető szellemét, melly nélkül a' földmivelés könnyen megkövesül, kegyetlenül megfojtja, a' helyett, hogy azt előidézné. Ez minél iparosabb a' gazda, annál több dézmával terhelve azt, ellenkezőleg működik a' jól rendezett országokkal, mellyekben a' természeti ipar jutalmak által mozdítatik elő; és tudjuk, hogy a' kis Württemberg, hol pedig már az okszerű gazdálkodás a' legalsóbb néposztályban is elterjedt, évenként 60,000 forintot fordít földmívelési jutalmazásokra. Ott, hol ezen versenyzési emeltyű bölcsen használtatik, és jutalmak tetetnek a' legjobb gyümölcstermesztésre, a' legtöbb bor- vagy gabona- kiállításra, ebből nem csak azokra háramlik pénz, vagy becsületbeli haszon, kik pályadíjt nyertek, hanem háramlik anyagi haszon még azokra is, kik a' jutalomtól elestek; mert ezek egy két fáikat csakugyan nemesítették, bort néhány akóval, gabonát néhány mérővel többet termesztettek, mint az előtt, és pályautáni törökvésőket már némileg czélütésnek lehet nevezni. Vannak ugyan, tagadni nem lehet, nálunk is olly derék földbirtokosak, kik a' dézmarendszer mellett is, a' versenyzést életbe léptetni iparkodnak: ilyen például, hogy többet ne említsek, a' szentpéteri urodalom tulajdonosa, gróf Zichy Károly*); ámde ilyen példa kevés van, és ekkor is hasonló az ollyan bölcs és jó autocrator által létesített közboldogsághoz, minek egy hideg-lelés véget vet.

IV. A' méltányos földbér lényeges kellékeihez soroltuk följebb azt is, hogy amaz mennyire lehet, tág me-

*) I. Helmecei Társalkodóját: 1834. I Félév. sz. 65.

zót ne nyisson az azt kezelők visszaéléseinek, mindkét részről. Mint kezelték a' középkori magyar papok dézmájokat? mutatják eléggé honitörvényeink. Amazok fölszabadított és rabemberekből egyenlőn vőnek dézmát*), és így nemcsak a' magyarok minden barmaikból és termékeikből. Ez mennyire ellenkezett, mind a' keresztyénség szelid szellemével, mind az emberjogokkal, alig szükség említeni. Nagyobb az, hogy rabszolgák, kik pogányságban maradt emberek lehettek; egy osztályba soroltattak a' barmokkal**); mímegtetszik abból, hogy alul idézett törvényben a' jó kergecsek — talán ebből: jó kergezők, vagy behajtók; valamint hajdu, ettől hajtó — kötelességivé tetetett, a' bitang barmokat és szökevény szolgálát a' megye székvárosába hajtani; mellyek itt sz. Mihály és Gergely napokig tartattak bizonyos helyen; ekkor, ha urok nem találkozott, a' püspök kivette belőlök a' dézmát, két-harmadot a' királyi pristald, egy harmadot a' főispán. Püspöknek joga volt, a' zárdabeli apátok által fölszabadított emberekből is dézmát venni***), mi annál méltatlanabb, mert ezek kétségkül már keresztyének voltak.

A' földmivesek és jobbágyok ama védangyala I. Mátyás, eltörölte ezen keresztyén főpapokhoz illetlen méltatlanságot. Ő tehát alul idézett törvényben a' dézma alá eső tárgyakat kiszabta, és a' dézmakezelésbeli kihágásokat némileg megszüntette.****) Végkép azonban még

*) I. László I. c. 30. Episcopi de liberis accipiant decimas; liberi vero cuicumque episcopo adhaeserint, sicut eis placuerit, ita habeantur, salva tamen libertate.

**) I. László III. c. 13. Rerum fugitivarum collector, quem vulgariter Jo k e r g e c k dicunt, quidquid colligit, ad civitatem ejus provinciae congregat; et regis agaro, et comitis ejusdem civitatis in suburbio stabulum faciant, ubi usque ad festivitatem S. Michaelis archangeli, quidquid pecorum collectum erit, servetur: duae partes fugitivorum hominum donentur regis pristaldo, tertia pars comiti.

**) I. László I. t. k. 27. cz. Abbates de liberis suis, dent diminutionem episcopis.

****) I. Mátyás 1481. I. t. cz. Imprimis quod domini praelati et caeteri ecclesiastici, decimas habentes, de nullis aliis

sem törölhetette el, mert az utána következett Jagellók alatt újabb visszaélések csusztak be*); sőt a' benedeki szerzetesek dézmálói arra vetemedtek, hogy a' bordéz-mán fölül, spanyolviaszra pöcsétpénzt is szedtek 2 — 12 denárig, azaz ennyi ezüst garasig.**)

Ha már a' dézmákat nem a' főpapok kezelvén, hanem ezeket a' földesurak örökös, vagy ideiglenes szerződések mellett haszonbérbe vevén, és helyettök évenként bizonyos pénzösszeget fizetvén, az említett visszaélések nyomai eltűntek: de megmarad a' fő visszaélés, mellyért az angolhoni főpapság olly igen korholtatik és méltán egész Europa előtt, az ír honi dézmát illetőleg. Ezen honban t. i. van 400,000 angolegyházi, ezeknek van négy érsekök, 18 püspökök és 1309 angol közpapjuk. Ezen érsekek és püspökök jövedelme ment az 1828-ik évben 2'268,000 p. forintra; itt melleleg megjegyezve, hogy az angol közpap jövedelmének 9600 p. forintnál kevesebbnek lenni nem szabad: ez itt congrua. És ezen tömérdek jövedelem forrása, a' jobbadán r. catholicusoktól szedetni szokott tized. „Miből élnek már most, — kérdi itt valaki — a' r. cathol. egyház 4. érsekei, 22. püspökei és 1994 közpapjai?“ Önkénytes adakozásokból, kiknek évi jövedelmeik alig haladják meg a' 110 font sterlinget.***) Épen illyen visszaélés mutatkozik a' két testvérhonban. Magyarhonról most hallgatunk. Erdélyről azonban meg kell említünk, hogy itt ép illyen visszaélés létezik a' királyföldön, vagy a' szászok között;

---

rebus, praeterquam vinis, frugibus, agnellis, apibus, milio, siligine, hordeo, et avena, juxta antiquam regni consuetudinem decimas exigant. Quodque deinceps omnes aliae in ordinatae exactioes, quas decimatores eorundem dominorum praelatorum et caeterarum ecclesiasticarum personarum temerarie facere consueverunt, cessare debeant. És még art: 2, 3, 4, 9.

*) II. Ulászló t. k. 1498. 27. Praelati barones et proceres regni universi, — a' jobbagionibus suis non a' kones, sed nouam partem vinorum exigí faciant: és 49 t. cz.

**) 1495: 40. és 1481: 5.

***) Maltens Bibliothek der neuesten Weltkunde III. 136—143.

kiknél jóval nagyobb számmal lévén az itt lakó görög nem egyesült oláhok, ezek az ágostai vallásu papoknak kénytelenek dézmát fizetni; mint ezt, Lemény Jánosnak, egy görög cath. püspöknek az erdélyi 1843-diki országgyűlésre felterjesztett sérelmek lajstromából láthatni. Az ágostai hitvallásu papok tehát Erdélyben, Young mondata szerint, ott is aratnak, a' hol nem vetettek.

V. Végül, a' helyesadó eszméjét följobb meghatározván, szükségesnek lenni mondottuk, hogy a' földbérnek historiai jogon kívül, melly az időekkel együtt elenyészhetik, természeti vagy észjogi alapja is legyen, melly örökké megmarad. A' földesurak természeti, vagy észjogi örökké megmaradandó alapon követelnek dézmát jobbágyaiktól; mert ezeknek így szólhatnak: „adj földbért, mert én meg földet adok.“ De már a' főpapság csak historiai jognál fogva követelheti ezt, és így szólhat a' magyar jobbágysághoz: „adatok dézmát, mert elődjünk védték a' hont, és ekkor az egész világ azt hitte, miként dézmányujtás által tanusíthatja mindenki, hogy ő valóságos keresztyén; és egyházi tizedadás nélkül nem lehet üdvözülni.“ Igaz tétel mind kettő, de csak historiai; és így időben lett, és időben elmult. Nem akarunk itt mélységes historiai és közjogi vitatkozásokba elegyedni: de mivel jelen pályakérdés egyik főiránya a' honi földmivelés akadályainak földterítése, csak ki kell mondanunk némelly historiai adatokat, viszonyokat, és közjogi elveket; mert: *alitur vitium, vivitque tengerdo.* — Virgil.

Igaz tétel tehát az, hogy a' dézma mind őskirályainknak, mind főpapjainknak, a' honvédelem tekintetéből adatott; kik meg is feleltek hiven e' kötelességnek, mert elsőket most mellőzve, csak a' mohácsi ütközetben, püspök Broderics szemtanu bizonyossága szerint*), három, ugymint: Szalaházi Tamás veszprémi, Váradi Pál egri, Gerendi Miklós erdélyi püspökökön kívül, — de a' kik

---

*) „*Descriptio Cladis Mohacsensis*“ czímű könyvben.

közül a' két első II. Lajos királyunktól küldetett a' Budán maradt királyné mellé, utósó pedig az ország megbizásából foglalkozott az egyháziaktól adott ezüstnek pénz-zé veretésével — minden magyar püspök megjelent, kik közül mind a' két érsek, ugymint: Szalkai László és Tomori Pál, és ezeken kívül öt püspök, ugymint: Perényi Ferencz váradi, Móré Filep pécsi, Paksi Balázs győri, Csaholyi Ferencz csanádi, Palisnai György bozniai, a' hon védelméért dicső halált szenvedtek. Egyébkor is a' dézmából banderiumokat tartottak, mivel amaz egyenesen honvédelemkedveért adatott nekik, mint ezt II. Ulászló 3. t. könyvének 52-ik és az 1517-diki tolnai törvénykönyv 3-dik és 4-dik t. czikkjei világosan állítják*) sőt az 1523: 42. világosan kimondja, hogy a' kanonokok dézmabeli jövedelmeiket pénzzé tevén, küldjék el a' sereg tartására.***) Későbbben is, hogy a' dézmaszedési jog ugy tekintetett, mint alapja a' honvédelmi kötelességnek, világos mind az 1552: 3., mind az 1555: 5. és sok egyéb törvényczikkekből.***) Királyaink is ez oknálfogva huzták a' dézmabeli jövedelmet, még a' nemeseiktől is; mi megtetszik az arany bulla 5 és 29;

---

*) 1498: 52. *Domini praelati ratione proventuum eorum decimalium gentes eorum pro defensione huius regni, necessario tenere habebunt. 1517: 3. Capitula et conventus, praepositique et abbates, ultra gentes eorum, quas ratione decimarum conservare tenentur — singulum unum equitem sint mittere obligati. art. 4. Dominae quoque sanctimoniales, et aliae mulieres viduae, jobbagiones habentes, modo simili exercituari facere teneantur.*

**) Tot mittantur equites, quot sunt in capitulo Canonici, et insuper decimas quoque jobbagionales praenarratas mittere teneantur.

***) 1552: 3. *Ex proventibus decimarum eorum praelatorum, praepositorum, abbatum, et capitulorum, quorum redditus per Turcam magna ex parte dissipati sunt, vel occupati, ex singulis centum florenis non quinque equites, prout in dicto conventu — ez volt, az 1545-diki Nagyszombatban tartott országgyűlés — fuerat conclusum, sed duo tantummodo per eosdem ecclesiasticos, qui decimas percipiunt, ex earundem decimarum proventibus, in praedicta ex-*

viszont II. Endre 1231 t. könyve 12. cikkelyeiből*) illy móddal, hogy a' serviens nemesek örökös jószágai-ban a' tized dolga a' vármegyék főispányainak hatalma alá vettetett; a' cseberreli dézmálás a' királyt illette, és nyilván mondatik, hogy a' magyar királyok többé tizeddel nem kívánják terhelni alattvalóikat, hanem a' huszaddal beelégesznek, mi eleitőlfogva az ő járandóságuk volt. Vannak ugyan tudósok, jelesen Kovacsics**), kik az 1231: 29-ben előforduló tizedet és huszadot úgy magyarázzák, mintha itt a' tizedből, királyainknak a' püspököktől adatni szokott huszad értetnék, de ez nem valószínű; mert ezen adó így nem a' népet, hanem a' püspököket terhelte volna. Fejér György tehát***), Kelemen-nel és Perger-rel együtt oda hajlik, hogy a' tized a' királyok sajátja volt kezdetben, ez a' várfölddektől adatván a' királyoknak honvédelemre; és az Árpádok alatt legalább, főpapokat csupán saját jószágaiból illette a' dézma: mit tanusítani látszik I-ső Lajos törvénykönyve 6. cikkje, melly így hangzik: „a' jobbágyokkal bíró főpapok és egyházi személyek is, ezeknek minden gabná- és boraiból előbb vegyék ki a' tizedet, aztán a' kilenczedet.“ Későbbben lőn az, mint II. Ulászlónak alulidézett törvénykönyvéből értjük, hogy a' főpapoknak ezen joga más jószágokra nézve is kiterjesztetett****): mi-

---

peditione alantur: és 1555: 5. *Praeterea domini quoque praelati, et aliae personae ecclesiasticae decimas habentes, ratione decimarum suarum — — ad publicam defensionem, gentes alere teneantur.*

*) 1222: 5. *Comites parochiani praedia servantium non discutiant, nisi causas monetorum, et decimarum; 1222: 29. Comites, jure comitatus sui tantum fruantur; caetera ad regem pertinentia, scil. cibiones, tributa, boves, et duas partes castrorum rex obtineat. 1231: 29. Praeter vicesimum, quam ab antiquo rege s habent, decimas non exigemus, quia per hoc populus gravatur.*

**) *Vestigia Comm. edit. 1790. p. 117.*

**) 1821. Tud. Gyűjt. V. köt. lap. 41.

****) 1507: 15. *Decimae isto modo semper reddantur, ut de decem capetis, una pro dominis praelatis, pro decimis; altera vero dominis terrestribus pro nonis exigatur: octo colonos seminantibus remanebunt.*

kor t. i. a' várföldek, mik eredetileg a' honvédelemre szentelve voltak, mint főlebb érintettük, elajándékoztattak, sőt elpazaroltattak a' honvédelmi alap nagy meggyöngyítésével. Ezeknek dézmáiból és kilenczedeiből kellett tehát kikerülni a' hadtartási költségeknek, melyeket a' királyok tenni többé nem birtak: már banderiumok tartására szorítván az ország főpapjait és főnemeseit; a' minthogy I. Lajos is nyilván kimondja: *ut per hoc honor noster augeatur, et ipsi regnicolae nostri fidelius possint famulari*, mellyel öszhangzik az 1559: 14. is.

Azon tétel is igaz, mit följebb említettünk, hogy hajdanta mindenki azért volt köteles dézmát fizetni, hogy keresztyénységét bebizonyítsa, és üdvözüljön. Megtetszik ez, az 1498: 52. t. czikkből, hol ezek vannak: *Sunt quam plurimi rusticorum, qui absque solutione ullarum decimarum, in plerisque locis commorantur: seque christianos esse minime recognoscunt. De kiviláglik III.* Endre királyunk 1297-diki okleveléből, mellyben Filep, r. pápai követ ezen szavai idéztetnek: *Quod sine administratione justarum decimarum, animae salvari non possint.* Ez is olyan állítás, melly említett sötét kor hierarchiai színezetét viseli; időben kelt, időben el is múlt. Dézmadásbeli kötelességről Urunk mitsem tanított, hanem igen is a' farizeusoknak elviselhetlen igájáról, kik még a' kaprot, mentát, és köményt is megdézsmálták: — Máté 23, v. 23. — és nem előbb, mint 585-ben, a' *maconi* frank zsinatban mondaték ki elsőben a' dézma jogszerűsége; 1789 pedig, ugyancsak a' frank nemzeti conventben minden dézma, mint csupán historiai jogon alapuló, eltöröltetett kárpótlás nélkül. Látni való tehát, hogy ha amaz említett sötétkori tan állana, úgy jelenleg a' most élő keresztyénység legnagyobb része elkárhoznék.

Ítélje meg már most akárki, szintolly jogszerese a' jobbágyot adóztatni dézmával olly egyénnek, ki őt jelenleg egy szalmaszállal sem védi kül ellenség ellen, mint a' millyen észjogszeres őt adóztatni hadi adóval a' királyi fölségnek, ki őt zsoldos seregeivel hatalmasan védi

kül és belelenség ellen. T. i. első adózás historiai, másodig észjogi alapon épül. Azok, kik olly historiai nézetből indulnak ki, hogy a' tized a' cath. egyház fenntartására kiszabott nyilvános adó, semminemű védokokkal nem bírják említett 's felhozott törvénytári ellenokokat meggyöngíteni; sőt csak azon képtelenséget sem tudják megfejtetni, miért hogy a' nemesség már ma nem járul dézmával a' cath. egyház fenntartásához, sőt azon nemtelen catholicusok sem, kiknek szántóföldeik nincsenek? Hát csak épen az urbéres földön lakóknak áll kötelességükben az egyház fenntartása? merő szövevény, ha eltérünk őszalkatunk eszmejétől, melly a' földadót 's tizedet azon várak földeitől szedetni rendelte, mellyek legerősb bástyái voltak a' honvédelemnek; ha tehát az ezeket bíró urbéreseket még hadi adóra is szorítjuk, úgy bizonyos, hogy kétszer adóztatjuk őket ugyanazon tárgytól.

Milly káros és nyomasztó az egyházi dézma közgazdasági tekintetben, ezekből átláthatni. Még nyomasztóbb vala ez hajdanta. Voltak idők, mikor az esztergami érsek megtizedelte a' magyar királyoknak minden bányabeli jövedelmeit, az egész honban; meg a' haszonbérbe kiadott kamratelieket, azon barmokban kiállított adóval együtt, mit az oláhok és székelyek adtak a' fölségnek. Az egri püspöknek pedig joga volt kivenni a' tizedet azon tizenegy vármegyebeli királyi vámok jövedelméből, mellyekben feküdt az ő püspöki megyéje*): pedig ezen jogok biztosítvák voltak, az ezeket átengedő királyok iszonyú fenyegetéseik, és az őket elvenni akarókra oklevélileg kimondott szörnyű átkok által. De térjünk vissza ezélunkra.

Ha már illy kevéssé felel meg a' nyers termékben nyújtott, és így a' tiszta hasznót csaknem egészen elnyelő, határozatlan, egyenetlen, és aránytalan, sok visszaélésnek tárt kaput nyitó, bizonytalan jövedelmetadó, ezek mellett kétséges historiai jogon alapuló földbér, azaz a'

---

*) Fessler's Gesch. der Ungern. II. B. 985 — 995.

dézma, — a' földadó igazi és helyes eszmejének: ebből következik, hogy káros az, jobbágnak úgy mint földesurnak: „hasonló levén az, — mint Török János megjegyzí — a' kertész-ollóhoz, mely a' szorgalom növekedését meggátolja, 's többet vesz az által az adózó, mint mit a' tulajdonos nyer.“ Vajha jelen századunknak tartatnék fel az a' dicsőség, hogy miután a' múlt és philosophusinak nem ok nélkül nevezett XVIII-dik századnak sikerült az örökös jobbágyságot eltörlni honunkban; ezen XIX-nek sikerülne a' tisztes földmivelő rendetkivenni a' kiskorúságból is, az ósiség és jobbágyi birtokképtelenség megszüntetése által, hogy beteljesednék az, mit az emberszerető II. József olly forróan óhajta, hogy neki a' nyers termékből, minden adózásait leróva, maradna legalább is hetven száztolija. Valóban minden jólelkű magyar önálló, tehetős földmiveseket akarhat; de ez csak kegyes óhajlás leend addig, míg a' jobbágnak dézmát kell fizetni. Mert

Elsőben: a' dézmarendszer őt, 's iparát megkötvén, majd mindenütt gabona és más úgy nevezett polyaneműek termesztésére szorítja: holott jól tudjuk, hogy ez némelly hegyes vidékeken, kivált ollyanokon, mellyek porhanyó földből állanak, sok kárt tesz; mivel a' szántás, a' kapálás, a' már különben is porhanyó földet még jobban megritkítja, a' záporok és felhőszakadások ártalmainak kiteszi; mik által a' föld termékenysége annyira kimerítetik, hogy számos határokon hegyek, és néhány száz holdnyi térek találatnak, mellyek ez előtt szántóföldek voltak, de most már nem miveltetnek, mivel a' magot és munkabért meg nem térítik. E' miatt aztán egész faluk elszegényednek: mellyeknek lakosi jólétöket fentarthatnák, ha szabad földet birva, vagy ezt legalább szabadon használva, termesztési szabadságuk nem korlátoltatnék, hanem azokat olly célra fordíthatnák, mellyre azok természetöknél fogva legalkalmasabbak. Szerencsénk volt nekünk egy időben a' mivelt Némethonnak okszeresb földmiveléssel diszló tartományainak nagy részét beútatni, és itt látni, minő mivelés alatt

vannak a' leghegyesebb és zordonabb tájak is. Innen honunkba visszafordulván, kedvetlen hatással volt ránk annak gyakori látása, hogy itt a' vizesések és mosások számtalan holdnyi térföldet mivelhellenekké, a' legjobb legelőket haszonvehetlenekké teszik. Sőt a nálunk útazó idegen rémülve látja, mikép Fejér, Komárom, Zala, Veszprém, Nograd, és más megyékben olly életkoczkázató útakon kell járni, és olly vizárkok tátongó torkolataival találkozni, mikhez képest a' rablók csapataira bökkenmi tán nem olly rém és szerencsétlenség. Miért nem találunk ilyenekre mivel honokban? azért, mert itt mindenki sajátját miveli; azzal veti vagy ülteti be, mit a' föld természete kíván, nem mit az urbér parancsol; itt nincs közös vagy mindenkitől bitorolt földtér, és így nem tágnulhat ki olly nagyon az évenként nőtten nőni szokott vízárkok, mivel itt közérő áll ellent a' közellenségnek. Kitapogattatik tehát a' vizroham hajlama; azután olly nagy árok ásatik, melly arányban van a' víz nagyságával az egész határon keresztül; minek emeltebb kezdete egy öblös medenczét képez, hogy minden víz, eső-ár, abban központosúljon, és innen a' számára készített vízmederben arra csalogattatik, merre minden kártét nélkül a' kívánt helyre folydogálhasson; egyetlen mesterséggel készült, 's fűzzel párkányozott árokban, mellybe vezetnek a' többi, idővel iszonyú árkot ásható esermelyek, és esővizek is, úgy hogy felső végökön az esőviz útja tömött fonású sövénnel, vagy ha szükség két- három öles kőfallal záratik el, a' mesterséges árokba vezetve. Melly új pályáját megszokván a' víz, a' régi mélység vagy eltemeti magát, nem tápláltatva többé víz által; vagy az emberkéz által eltöröltetik örökre.

Másodszor: az okszeres szőlőmivélés- és lehető legjobb bortermesztésben is gátoltatik a' jobbagy a' dézmarendszer által. Tudjuk, milly alacson fokon állanak ezek nálunk, és Kossúth elmeré mondani, hogy „szőlő 's borkezelésünk gyökeresen hibás a' szőlővessző ültetésétől, egész addig, míg bornkat kancsóra

szűrjük, „Elég szomorú, ha így van. Tudjuk, hogy ok-
szeresen mivel szőlőshelyeken háromszor is szüretelnek,
a' különböző szőlőfajoknak nem egy időben érése, és asz-
szúszőlő nyérése miatt. Ámde nálunk, a' hol hegyvám nincs,
a' dézmarendszer csak egy szüretet engedvén, a' szőlőfa-
joknak különböző időbeni elkészülését figyelembe nem
veszi; melly figyelmetlenség miatt sok, pedig a' legne-
mesb koraérésű fajok szüretig elrothadnak, vagy a' dará-
soktól elpusztítatnak. Aztán különben is nem lehet ugyan
azon helységben is egy időben haszonnal szüretelni. Mert
ha kora a' szüret, az éjszakra 's magasb hegyen fekvő
szőlők el nem készültek, mikor már az alantabb 's délre-
fekvők teljesen megérték. Megfordítva ezek esős időben
már akkor megrothadtak, midőn amazok teljes érésre kez-
denek jutni. Figyelemre méltó; hogy III. Endre királyunk
alatt már meg volt engedve a' tizednek készpénzzeli meg-
váltása, mint ezt 1291: 26. t. cz. mutatja; de már a'
gyenge Jagellók alatt, a' szoros igazságú nemesség amazt
természetben adatni kívánta, mint az 1498: 49. t. cz.
tanúsítja.*)

Harmadszor: minden anyagi károknál nagyobb
az a' szellemi kár, mellyet szenved a' jobbágy a' dézmának
erkölcsére hatása által. Ez őt elsőben ipartalanná te-
szi. Valóban, ha jól megfontoljuk a' dolgot, így is kell en-
nek lenni szükségkép. Mert midőn a' jobbágy tizedet, vagy
kilenczedet ad földesurának, ha szorgalmas — magát, ha
tunya, földesurát csalja meg kétségtelenül: mivel első
esetben szorgalma gyümölcsét adja, mellyel nem tarto-
zik, mert az az övé; második esetben, nem adja meg azt,
mit a' földbirtokos igényelhet, és így megcsalja azt; to-
vábbá, ha a' föld terméketlen, a' jobbágy pedig iparos,
ekkor nem kilenczedet 's tizedet, hanem mint följebb
láttuk, másadot, vagy harmadot ad. Illy viszonyok, 's

---

*) *Decimae non argento, aut pecuniis, sed sicut terra protulerit
fruges et vina, juxta contenta Decreti quondam domini Andreae
regis in perpetuum exigantur.*

körülmények közt, lehetlen lustává nem lenni neki. Innen megfejthető aztán az, hogy tizedrendszert követő honokban, a' nemzeti gazdaság nagy kárával olly silány állapotban hagyják tengeni földeiket a' jobbágyok, minőben azokat szemlélhetjük: kerülve a' szokottnál nagyobb szorgalmat, és mindent a' jó természetre bízva. De a' dézma örök tespedésben tartja elméjét is a' jobbágyoknak; mert a' földmivelés okszeresb kezelésének ösvényétől elzárva, szinte kényszeríti őt, hogy maradjon a' kopott vágásban: mivel teszem, hogy ő áttörve a' földmivelési schlendrian korlátait, termékeinek termesztését megváltoztatná, szabva azokat földé természetéhez, ekkor ezzel a' dézmalók előtt felelőssé tenné magát, kik őt e' jó szándékában kétségkül meg is gátolnák, összeütközvén e' vállalat az ő érdekekkel. Sikeretlen, sőt káros lenne tehát minden probatétele 's kísérlete. De mindezek mellett is

Végül; senkit sem sujt annyira a' dézmarendszer, mint magát a' dézmatulajdonost: mivel azon maroknyi hasznót, melly ebből bejönni látszik, jóval fölülmulja azon tényleges kár, melly ezzel mindig egybekötve van. Nem igazabb mint az, hogy dézma birtokos sohasem számíthat biztos és állandó jövedelemre; mert ezen rendszer ingatlaggá teszi mezei gazdálkodását, melly csakugy jó, ha okszeres, ennek pedig főmérlege és próbaköve a' gazdasági viszonyoknak megfelelő tisztajövedelem tartós állandósága. Ugy van: az állandóság a' lelke a' gazdaságnak és kereskedésnek egyaránt; ellenben oktalan és előbbutóbb tönkřejuttató az ollyan gazdálkodás és kereskedés, melly a' biztos jövedelem és nyeresemény állandóságát feláldozva, egyedül a' jövedelem pillanatnyi fölrugtatása után sovárogi. Mert vannak ugyan termő idők, és ilyenkor jeles mennyiségű dézma foly be a' dézma birtokos csűrébe és pinczéjébe; ámde jóval több az aszály, jég és más veszélyek által meglátogatott sovány esztendő. Az illyen földbirtokos tehát, ki csekélyebb, de bizonyos jövedelemnek elébe teszi a' nagyobb, de bizonytalan jövedelmet, hasonló az ollyan hitelezőhöz, ki meg

nem elégedve a' csekélyebb, de bizonyos kamattal, ötven száztől után sóvárog, és e' miatt gyakran tőkéjét is elveszti.

Ha nagyobb földbirtokosaink nagy része megszabadulna előítéleteitől, jelesen csak pillanatig is nem tartaná anyagi érdekei fölláldozásának az örökváltság megengedését, és átlátná, hogy neki a' dézma nem ad annyi hasznot, mennyi kárt tesz az a' jobbagynak: igen könnyű volna őket meggyőzni sokszor említett rendszernek magukra a' földesurakra károsan ható természetéről az angolok példájával. Valaha itt is nagyszámu albúbérese — copyholds — mivelték jobbadán az angol aristocratia földjét; kik csak öt — hat holdat birtak, ép úgy mint jobbadán a' mi urbéreseink. Ezeken az angol földbirtokosak már ma odább adtak, és 200—700 holdas bérjóságokká alakították földjeiket, azért, mert tapasztalták, hogy ezeknek jövedelme, okszeresen kezeltetve, nagyságukhoz képest számtani aránybannövekedik jó haszonbérnőkök kezében, mivel ezek annál olcsóbban állíthatják ki termékeiket, minél nagyobb vállalatjuk; nem csupán gabna és más utféli termékek termesztésével foglalkoznak — mellyen túl szegény jobbagyaink is alig terjeszkedhetnek — hanem bérbevett jóságuknak sokszor negyedét- vagy harmadát is, takarmány 's marhategyesztésre fordítják: miből az az-igen nagy haszon keletkezik rájuk, hogy mikor a' gabnaár csökken, ők marháikból még is tetemes hasznot huzhatnak; és így többféle 's nagyobb jövedelemmel ellátva, uraiknak is jóval több haszonbért adhatnak.

Ezen angolféle gazdálkodást földbirtokosaink mindjárt életbe léptethetik honunkban is, mihelyt itt a' robot és dézmarendszer elmúlik. Mert akár földben adatnék ki a' földesurnak a' tized, mint némellyek javasolták, akár iszonyú terjedelmű pusztáink gyarmatosítatnának, mind a kétféle ösvényen gyéritetvén az igen kicsinyre aprózott földek, és az ezeken tengő jobbagyok: ezentúl nagyobb terjedelmű földeken lehetne üzni ahhoz érték által

az angol gazdálkodást. Így aztán vége szakadna valahára ama sötét korban keletkezett, bizonytalan jövedelmet nyújtó, sok csalásnak kitett, iszonyú költséggel, czivódással, és boszúsággal járó földbérnek, a' dézmának. De ezekről a' következő szakaszokban.

MÁSODIK RÉSZ.

ELSŐ SZAKASZ.

Mezei gazdaságunknak a' robot és dézma megszüntetésével reménylhető fordulata.

Mielőtt azon jó következményeket kifejelelnők, melyeket a' robot és dézma megszüntetése után ész szerint 's a' dolog természetéhez képest, mezei gazdaságunk kifejlésére várhatunk: szabad legyen három kérdést tenni, és ezeket megfejtetni; mik közül az első ekkép hangzik: „Ha ilyen korszerűtlen, káros hatású, tulajdonosra és jobbágyra egyformán nyomasztó, nemzetet a' szegénység vaskarjai közt tartó, a' magyar jelen urbéri, jelesen a' robot és dézma rendszer, minőnek azt ezen értekezés első részében, hű adatok és ok-szeres gazdasági elveknél fogva rajzolgattuk: miért nem szüntettük meg ezeket már jóval ezelőtt? Feleljük: van nekünk magyaroknak egy hibánk, az önámítás; mit valaminth ezelőtt, úgy most is kedves foglalkozásnak tekintünk; hallgatva némelly íróinkra, kik az ártalmas előítéleteket bennünk megerősíteni és honunk moeskait pártolgatni nem tartják hon ellen elkövetett iszonyu bűnnek. Ilyen ártalmas előítélet már az, hogy polgári alkatunk mindenben olly fölséges, olly hibátlan, sőt jobbithatlan, törvényeink olly tökéletesek, hogy ezeknek még betűi-hez is kell ragaszkodni; régibb political és statusgazdasági elveinket pedig olly hiven kell őrizni az újabb ész-

mék és elvek befolyásától, mint palladiumot; mert a' magyaroknak míg 8 százados alkotmánya áll, addig bár minden egyebet elvesztett, mindene meg van: ennek meggyöngyülésével, vagy elhanyaglásával érné őt a' legnagyobb csapás és veszély. „Nálunk magyaroknál, — így szól egy névtelen, de nagy tekintélyű és ezelőtt három évtizeddel igen olvasott író*), az igen derék alaptörvények kezeskednek az iránt, hogy a' földesur soha rosszul ne bánhassék jobbágyaival; de arról is, hogy ezek uraik ellen föl ne kellessenek, és nálunk áll igazán teljes erejében a' „Habeas corpus“ törvény; mert itt minden honi nemes király a' maga telkén, kinek ajtai előtt minden erőhatalomnak hallgatva kell megállani, míg a' törvény meg nem szólal, és őt bűnhődésre méltónak nem itéli. De barátom! ön azt mondja itt: a' magyarok által ezen olly igen dicsőített alkat ennyiben még is igazságtalan, hogy az álladalmi közterheket egyedül a' jobbágy viseli, és a' hon nemesei köztehermentesek;“ igaz hogy első tekintettel némi méltatlanság látszik terhelni alaptörvényeink ezen részét: de ha meggondoljuk, hogy nálunk a' jobbágy nem készpénzen szerezte szántóföldeit, réteit és erdeit, hanem ezeket ingyen vette át urától, ön könnyen átláthatja, mikép a' magyar földmivest úgy kell tekinteni, mint haszonbérlet, kinek a' gazdasági tartozmányok azért engedtetlek át csekélyebb áron, hogy ő emelje azon álladalmi terheket, miket különben urának kellene viselni. — — Aztán, mi is emeljük ám a' közterheket, mert a' magvaszakadt javakkal a' királyt segítjük, fölkelünk had idején, subsidiumot adunk 'stb.

Mi sem akarjuk bántani a' magyar alkotmányt's alaptörvényeinket; mivel ezek épen úgy, mint dicső nemzeti nyelvünk, különös tökélyre fejleszthetők: de hogy törvényeink közül némelyek elavítást érdemlenek, azt is

*) Freymüthige Briefe eines ung. Edelmannes, über das österreichische Staatssystem: geschrieben während des 90 tagigen Krieges. Austerlitz. 1806. I. 80—89.

állítjuk. Egyébaránt idézett önámításra jelesen megfelelt gróf Széchényi: mi tehát itt csak a' jobbágyság viszonyait illetőleg teendünk némi megjegyzéseket. Jelesen: azon praesumptio alaptalanságát kísérvük kimutatni, melynél fogva állítatik, hogy a' magyar jobbágy jelen helyzete és urának irántai viszonyai szoros igazságon alapulnak; és így ezen helyzeten 's viszonyokon változtatni nem lehet a' nélkül, hogy a' tulajdon szentsége meg ne sértetnék. Nézzünk tehát kissé most szemébe ezen szoros igazságnak és állítólag sérthetlen jognak. Mondatik, hogy „a' magyar nemes átadta fekvő vagyonának egy részét tűrhető föltételek alatt a' jobbágyságnak, olly teher alatt, hogy ettől robotozzon, dézmát adjon, és minden közadózási terhet viseljen.“ Ezen állítás sem historaiilag, sem és zjogilag nem áll. Nem történetirásilag; mert mint főlebb is láttuk, nincs bizonyosb, régi enlékeink, évkönyveink és törvényeink tanusítása után, mint az, hogy a' magyar jobbágyok kezdetben szabadok, földet saját joggal birhatók, fegyverviselők, és a' megyei hatóság alá tartozók voltak; — bizonyságok erre: Fejér György*), Baehrenkopf**) és Perger***), jeles régiségbuváraink; — kik adóztak ugyan országos adóval, minő volt a' dézma: ánde ez alól még a' nemesség sem volt kivéve, szinte Albert királyunk idejéig; mint ezt az 1439: 28. mutatja****). Várjobbágyaink hajdani boldogsága, mint láttukt, elenyészett a' várföldek elpazarlása, és azáltal, hogy az anjouházból lett királyaink alatt, bejövén honunkban a' hűbéresség, az ösiség és a' banderiumtartás, szemlátomást romlott az ősjobbágyok sorsa; kiknek jogait I. Károly lejjebb szállítván, és még sz. Ist-

*) Tud. Gyűjt. 1821. V. köt. I. 38—39.

**) De dominio nobilium hung. Posonii. 1790. I. 32—38.

***) A' magyar és hazája régenten. Pest.

****) 1439: 28. Nobiles, tam jobbagiores habentes, quam non habentes, de cima s dare non teneantur, antiqua eorum libertate requirentes. NB. Ezen csillogó záradék több helyen is fordul elő törvényeinkben, sulyt adni akaró az eddig viselt teher eltörlésének

ván legendáját is, melyben ezeknek szabadságaik meg-
 irták, elsikkasztván*), I. Lajos pedig őket kilenczedadás-
 ra kötelezván, kiadattak apránként martalékul a' főneme-
 sek önkényének, melyből lett a' paraszt lázzadás II.
 Ulászló alatt; de a' közterheket egész 1715-ig együtt
 viselték uraikkal, ekkor gördítettek azok jobbágyaink
 vállaira; pedig mint fölebb előadtuk, a' nélkül, hogy
 egyetlen hold szabad földből álló kedvezés nyújtott
 volna nekik kárpótlásul.

És zjogilag vevén a' dolgot, kérdjük: igazsá-
 gos-e a' jövendőnek minden terhét, mely határozatlan
 és napról napra növekedhetik**), egy már többé nem nö-
 vekedhető földdarabbal leróni akarni? „Leróhatja, így
 szólnak, kényelemmel növekedhető, sőt növekedni kellő
 ipara által.“ Leróhatná valóban, feleljük, ha keze és
 földje kötvék nem volnának; ha adóterhe csak egy szá-
 zad alatt is irtóztató arányban nem növekedett volna, pél-
 dánl a' hadiadó által: mellyről így szól maga az 1827:
 15. t. cz. által kiküldött országos válaszmány: „az or-
 szág védelmének rendszere lényegesen megváltozott:
 1715 előtt állandó rendezett katonaság és ezzel egybe-
 kötve az ország minden nemtelen lakosai által folytono-
 san fizetendő adó, törvényeink előtt ismeretlen volt.“
 Ugyde azt mondja itt a' jogszeresség alakjába öltözött
 önzés: „az 1836-diki urbéri engedvények és az ország-
 gyűlési költségek átvétele által eleget könnyített már a'

*) Sed dictam legendam serenissimus princeps, genitor ves-
 ter, dominus Carolus, — — ad scitum omnium nostrum,
 tempore Johannis quondam custodis, de sacristia interiori ex-
 cipiendo, ad Wysegrad fecit deportari. Literae capitul.
 albensis, de anno 1349. in Fejér Cod. Diplomatici
 VII. volum. I pag. 108.

**) Minő arányban növekedik, mutatja ezen adat: Pestmegyé-
 ben 1736. évig nincs nyoma, hogy a' házi pénztárba valamit
 fizettek volna a' községek, kivéve a' curialis helyeket, mi-
 nők: A s z ó d, A c s a, G ö d ö l l ő, stb. Emeltett évben vette-
 tett rájuk minden rovat után 36 pénz, és így összesen az egész
 megyebeli községekre 9,783 fl., 1780 már: 50,035 fl., 1796-
 ban 114,749. 1,819-ben: 294,806 vfor. 1842-ben: 129,600 fl.
 Pestmegyei válaszmányi munkálattól.

nemesség a' jobbágyok sorsán.“ Ámde a' kik tudják, milly elviselhetlenné lesznek koronként az országos terhek azon osztály vállain, melly termékei árának esékélysege miatt — mit eléggé érez a' nemesség is, mint a' kereskedés elnyomott állapotjából eredő keserű gyümölcsöt — már már ezeket alig képes viselni, az ilyenek áldozataikkal alig fognak kérkedni, jól tudva, mikép ezen kérkedés, pírulás nélkül alig hallgatható.

Második előleges kérdés: „valljon eltörölhetők-e joggal az olyan adók és tartozások, mellyek a' szabad föld és szabad földmives eszméjének útjában állanak, tökéletes kárpótlás mellett is, miután ezek számtalan törvény és régi gyakorlat által szentesítvék? Nem esik-e ezen eltörlés által jogsértés olyan földesurakon, kik a' magyar törvényt és ennek végrehajtását úgy tekintik, mint erős várat, melly a' birtokosak sajátjait is ép olly erős karhatalommal védni tartozik, mint a' birtoktalanokeit; és a' kik jó lélekkel bírják 's használják uri jogukat, és az újabb szabadsági 's egyenlőségi eszméknek épen nem engednek magokra olly nagy befolyást, mint a' frank nemzeti gyűlés tagjai, 's ezek által nem tudnak olly lelkesedésbe jőni, mint amazok 1789, kik az egy haszonbért találva igazságosnak, a' többi tartozásokat, mint semmi jogalapon nem állókat, 's mint a' barbar törvényhozás maradványit, és általában károsokat, kártalanítás nélkül egy éjjel eltörlötték?“ Hogy ezen nagy kérdésre méltányos feleletet adhassunk, a' historiai jogokat jól meg kell különböztetnünk az észjogoktól. Elsők, bár kezdetben igazságosak, később lehetnek jogtalanok: ilyen például jelenleg a' tizedszedés, mit hajdanta mint egy részét a' statusadónak minden magyar fizetett azon honvédelemért, mellyet a' püspöki és zárdai várak nyujtának mindenkinek, és mellyekben a' dézma jövedelmeiből az egyházfőnököknek zsoldos katonákat kelle tartani*)

---

*) Rogerius de Destructione Hung. Cap. XV. Cum ergo — Bela IV. — postmodum versus quadragesimam per-

kiknek örökösége nemcsak bátorságot nyújtott az erős vá-
rakba menekvő uraknak és jobbágyoknak, mint például
a' mongoljárás idején Esztergomban; hanem ezen zsoldos
katonák, mint az országadó- vagy tizedből élők, első
tartoztak megjelenni az ellenség előtt a' hon védelmére.
Ma már a' honvédelem szilárdabb alapra építetvén, tud-
juk, mikép egyedüli honvédő a' király és ennek serege,
mellyet a' jobbágy hadiadó által élelmez. Megszűntnek
látszik tehát említett historiai jog, és jogalakját elvesztet-
te. Vannak olyan historiai jogok, mik eredetileg sem
voltak igazságosak, minő például: a' rabszolgákból adott
dézma, — **I. László 3: 13.** — mert az emberiség ki-
fejlésére olly szükséges személyszabadság elvehetlen
jogunk: ezeket tehát az ész és jog létkora kárpótlás nél-
kül megszüntetheti.

De már az észjogok, mint öröklők elvehetlenek,
sőt ezek criterionai a' historiaiaknak is; mivel emezek
csak akkor erősek, ha öszhangzanak amazokkal, ha pe-
dig azokkal ellenkezetbe jönnek a' változott körülmények
által, vagy pedig ha kezdetben sem volt köztük hange-
gyen, mint láttuk a' példákból, akkor kimélés nélkül el-
törlendők.

Illy szempontból tekintve a' kérdéses tárgyat, azok,
kik a' historiai jogoknak, akár egyezzenek azok az ész-
jogokkal, akár nem, általános baráti, még igen kevés-
re mentek a' jogtanban: őket tehát a' fölvilágult embe-
rekből állani kellő törvényhozás nem méltányolhatja. Mert
ha ez amazok szavára hallgatna, ugy paralysálná saját
erejét, és magát szolgájává tenné a' barbar törvényho-
zásnak, a' sötét kornak, és a' szolgai jogtannak: mi a'
nemzeti és törvényhozási méltóság ellen lenne világosan.
Kimélni kell ugyan neki is a' historiai jogokat, ha ezek

---

geret iter suum, magis ac magis fama huiusmodi — de Tar-
tarorum adventu — crebrescente; — — archiepiscopis,
episcopis, et aliis regni majoribus convocatis, de-
liberabat assidue, qualiter possent de tanto negotio providere,
monens, et hortans eos saepius, quod quilibet haberet
suos stipendiarios milites praeparatos.

kezdetben úgy, mint ma igazságosak: de ha ilyenek akkor sem voltak, vagy a' körülmények által ilyenek lenni megszűntek, ha az erőszakolás által születtek, ha jogalapjuk van is, de a' telhetlenség bélyegét viselik, legott megszüntetendők: mitsem hajtván a' kor szellemétől elmaradott, vagy ezzel ugyan haladó, de az önzés által megvakított és magokat bonae fidei birtokosoknak színlők akaratjára; kik a' szolgai jogtannak illynemű kifogásait használják bitangolásaik fedezésére: „a' törvények és a' békes gyakorlat által megszentezett jog sérthetlen: a' saját haszon, tökéletes kártalanítás nélkül elvehetlen; és ha az állodalom elveszi a' birtokosaktól eddigi hasznaikat, pótolja ki ezeket saját kincstárából.“ Az ilyenek, kik esféléket hánytorgatnak: úgy látszik még nem fogták fel ezen nagy eszmét, hogy a' statuspolgárok mindennemű magánjoga, csak a' közjog kifolyása. Mi állván, ebből következik, hogy a' statusjognak fensőbbisége van minden magánjog fölött, kivált ha ez a' közjó érdekébe ütközik. Példával világosítom a' dolgot. Tudjuk milly nagy kincs rejlik a' folyókban, és patakokban azon hasznokon kívül, miket eddig a' magánosok élveztek, és mint sajátot kizárólag használtak. Illyen kincs a' többek között az, hogy az ezekből vezetésű csatornák által, a' gyakori tartós szárazság miatt, minden éltető nedvtől megfosztott rétek és legelők megöntöztesse: mi által mind a' föld termékenysége előmozdítatik, mind pedig a' szárazságnak a' marhatenyésztésre ható rossz következtései meggátoltatnak. Ha már a' folyókon gyakorlott malombeli, és más magánhaszonvételek a' törvény ürügye alatt képesek meggátolni a' folyóknak, a' közjó 's különösen a' mezeti gazdaság érdekébeni észszeresb használatát: úgy a' státusjogi eszme egészen megsemmisítetik, és a' közérdek, a' status közecéljaitól eltérő, 's a' polgári közboldogsággal egyedáruskodó magánérdekeknek áldoztatik fel; melly dolog megsemmisíti a' nemzet közgazdálkodását.

Itt tehát ezen elv segít ki bennünket fennérített kérdést illetőleg. Nem kívánja semmikép a' magyar álladalom, hogy nagyobb földbirtokosaink olyan lelkesedésbe jöjjenek csupa eszmék által, mint a' frankok a' nemzeti conventben: de azt megkívánja, hogy ők, mint a' törvényhozó testület tagjai, olly fölvilágultsággal, emberiség érzetével birjanak, melly képesekké tegye őket arra, hogy engedve azon oksulynak, melly a' robotot és dézmát sem közgazdasági, sem jogi, sem politicai, sem emberiségi tekintetből hasznosnak nem, sőt birtokosra ugy, mint urbéresre, károsnak lenni bebizonyítja, simuljon az örökváltság eszméjéhez: de nem ugy, hogy minden historiai jogairól lemondásáért. miket eddig gyakorlott, magátkártalanítani kívánja: mert ilyeneket értve, mikről bizonyos, hogy hajdan országadók voltak, minő a' tized, és most az adórendszernek e' mai ész- és jogszeresb korában ez úgy is más czim, jelesen hadi adó név alatt viseltetik a' föld népétől; ezért ugyan semmi kártalanítást nem követelhet: épen úgy, mint főpapjaink a' régen megszüntetett szabad ember-, és szökött rabszolga — dézmáért.

El kell tehát ismerni mindenkinek a' törvényhozó felségnek azon kétségtelen jogát, minélfogva ez az öröklő észjoggal ellenkező historiai jogot minden óráu megsemmítheti kártalanítás nélkül, mint ollyat, melly gátja a' statusiránynak, és a' mellynek gyakorlata megalacsonyítja az azt gyakorlókat együl egyig: miután a' közvélemény ezekre a' jogtalanság bélyegét sütve, a' velök élőket nem tekinteti jólelkű joggyakorlóknak.

A' historiai vagy tényleges, de jól megjegyezzük, a' természetiekkel ellenkezetben álló jogokat azért sem kell túl becsülni és kímélni, mivel ezek a' körülményekkel együtt változhatnak, és észjogalapjuk hiányozván, az erősbek által felforgattathatnak, épen úgy, mint örök észjogok darab ideig felforgattatnak az erőszak által. Ilyen viharok között mi fog a' status hajója kormányosainak iránytűt nyújtani a' dagadó tenger veszélyei között, ha az észkormányt kihagyjuk csuszamlani kezünkől? mi

lesz így a' joglétből, melly netovábbja a' statuséletnek? nem más, mint szélvitorla, mit az ellenkező szelek ide 's amoda hajtogatnak. Jegyezzük meg azt is, hogy valamint mindenkinek van joga ahhoz, hogy a' törvény megtartásáék addig, míg az el nem töröltetik és áll, úgy a' törvényhez magához senkinek sincs joga: az az, nincs ahhoz, hogy az álljon örökké: mert ezen jog homlokegyenest ellenkeznék a' törvényhozó fölség jogaival; miket egyedül az örök igazság köt meg, és még némileg az alaptörvény is; magánosak aprólékos kára, vagy haszna pedig épen nem. Úgy van: a' törvényhozásnak tökéletesen szabadnak, és csupán észjog, 's alapszerződés által korlátoznak kell lenni az új törvények szerzésében, és azoknak elavításában. Ha ő csak historiai előjogokon álló hasznok védőjévé hagyja magát silányíthatni, és kezét megkötetni, úgy szolgatörvényhozássá aljasul, és nem érzi sem saját méltóságát, sem valódi rendeltetését, sem az álladalom céljait.

Magyarhoni törvényhozásunk eddig legalább nem így tön, és mint véljük, teljes joggal. Ha ez, urbéres viszonyokat illetőleg, eltörölhetette a' jobbágyok földhezkööttségét, megadhatta nekik a' saját felpörösséget, meg a' büntető perekben, mikben a' nemetlenek a' nemessel együtt mint bűntársak állanak, a' följobbvitel jogot; meg a' hivatalképességet, és mindennemű éledmód szabad választhatását; meg a' nemesi jóságoknak zálogban, polgárföldeknek és jobbágytelki haszonvételeknek örökös megszerezhetését, urbéri tartozásaiknak szabad egyezkedés útján tökéletes és örök időkre megválthatását; meg minden ingó és ingatlan szerzeményeikről szabadon rendelkezést. Ha ezeket honi törvényhozásunk megtette, és megtehette: ugyan miért ne tehetné azt meg, hogy a' földbirtokosakat tökéletesen kármentesítve, eltörölje az egész robot és dézmarendszert, miután annak némelly káros kinövéseit elvagdalta? és ha már eddig ment, miért ne mehetne tovább egy lépéssel? és mintán ezen rendszernek gyászthozó kárait teljesen állátta és kiismerte,

az eddigi részletes eltörlés és mintegy foltozgatás helyett, min áldás lenni nem szokott, miért ne törölné azt el egészen?

Ámde itt megint három nehézségre találunk. I. Miként szünteljük meg egészen a' robotot és dézmát, mik majd olly régiek, mint alkotmányunk? II. Földbirtokosainknak minő egyetérőtt adunk azokért? III. Kicsoda tartozik ezt adni; a' jobbágy-e, a' község-e vagy az aladalom? Feleljünk ezekre egyenként.

I. Régiséget illetőleg, ezen oksúly csak a' régiség túlbecslői, a' szokás és maradás baráti előtt érvényes: kiknek azonban fájdalom! honunkban legio a' nevők. Ezeknek elsőben azt feleljük, hogy nincs régibb, mint a' bűn; melly még az édenkertben keletkezett, és mégis minden jólelkű kíván tőle szabadulni. A' kik értekezésünk első részét figyelemmel megolvasták, meggyőződhetnek a' felől, miként emberiségi, köz és magán gazdasági elvek, és viszonyok elleni nagy bűn követtetvén el az urbér, és ennek kinövéseinek fentartása, ápolása, 's foltozgatásai által, nem leend ollyan magyar, ki ezen kor — jog — és okszerűtlenné vált intézkedést tovább is kívánná fentartatni jelenkorunkban; mellynek más, és valljuk meg helyesb, méltányosb, és emberibb eszméi vannak mind a' mezei gazdálkodásról, mind a' szabad és kényszerített munka természetéről, mind a' nyers termékekben álló földbérről, mint harczszellemtől hevült, természettani ismeretekben szegény, statusgazdaságról pedig épen nem is gondolkozott eldődeinknek lehettek, a' kik fényűzés nélkül egyszerűleg éltek, ellenkezőleg mai utódaikkal, kik közül a' hőbb keblűek valóban szégyenlik, hogy törvénytárunkat még ezen XIX-ik században is az urbéri szeny moeskitja, kik széttekintve külföldön is, látták: mennyivel okszerűbb, 's jövedelmezőbb mezei gazdálkodást űznek itt, a' nálunk kétségkül műveltségben előhaladottabb népek. Ezek ugyan is, noha mostohább éghajlat alatt, terméketlenebb földön lakva, roppant földadó által nyomatva, még is kényelmesebben élnek, mint mi, kik hűbéres eszméinktől megsza-

badulni nem bírván, kénytelenek vagyunk a' szokásos mezei gazdaság esikorgó vágásában járni, és ennek kopár mezein tengődni; mi, a' kik áldott földön, 's boldog éghajlat alatt lakunk, és még e'fölött, elég kor-, ok-, és jogszerűtlenül, köztehermentesek is vagyunk. Ennyit a' régi szokás és maradás barátinak.

II. Jóval fontosb a' második kérdés, melly a' dézma és robot tulajdonosainak adandó kárpotlás, és egyetérőnek megfejtésére várakozik. Mi jól tudjuk, hogy a' kilenczed — és robotban tagadhatlanul ész- és örökjog rejlik, mi kiegyenlítést vár: de azt is tudjuk, mikép földbirtokosaink, ezeket illetőleg, magas váltságárt épen nem igényelhetnek; és azok, kik jól gondolkoznak, nem is igénylenek, ha komolyan felszámítják, milly csekély azon tiszta haszon, mit nekik eddigelé az urbérnek ezen két fő tényezője behozott, és ha fölveszik említett dolgoknak csupán viszonyos becsét, mellyel azok rájuk nézve bírnak, koránsem pedig azon általános terhet, melly általuk a' robotosra ígáztatik, fölszámítván pontosan, mennyit érnek a' marhas és tenyeres napszámok, mennyit a' kilenczed? Mert így azon kívül, hogy tetemesen megrontatnék a' földműves, maga is a' földesur nem egyebet tenne, mint magát ámitgatná, és ábrándos nézetei által Junó helyett felhőt ölelne. Egyébaránt a' tökéletes egyetérőnek meghatározása terjedelmes munka, és törvényhozás tárgya lévén, itt messze vinne bennünket kitűzött célunktól. Menjünk tehát

III. A' harmadik kérdés megfejtésére, és vizsgáljuk meg: ki tartozik egyetérőt adni a' kényszerített munkáért? Ha széttekintünk azon országokban, mellyek ezeket eltörlötték, úgy találjuk, hogy ezeknek megváltása sehol sem tétetett egészen a' nyomorú jobbágy vállaira; hanem ezeknek egy részét elvállalta az álladalom, részét a' község, részét a' jobbágy. Elsőt, u. m. a' statust illetőleg, ő ezt tenni köteles, már csak azért is, mivel ő felelős azért, miért hagyta ennyire meggyűlni az adózó nép vállain a' közterhet, mit már most ez meg-

tenni nem bir? a' status felelős azért, hogy mikor a' népre mindig növelkedhető közterheket rakott, miért nem könnyebítette annak vállait olly terhek levétele által, mik a' hűbéres világban keletkezve, többé sem jog — sem korszeresek. Végül amannak főkötelessége lemosni azon szennyet, melly az adózó nép soká tartott elnyomásáért, alkotmányára ragadt, és a' mit magyarjaink is az I. Ferdinánd X. t. könyvének 26. cikkjében dicséretes nyíltsággal elismertek. *)

De a' község, mellyben él a' jobbágy, sem maradhat ki a' közmunkák megváltásának terhe alól; főleg azért, mert a' kényszerített munka kétféle, u. m. tisztán urdolga, és meg y e d o l g a: minők, utcsinálás, vontató, 'stb. Elsőről a' jobbágnak magának kell eleget tenni; de már a' közterhek kiváltásáért, ötet magát fizettetni. kiáltó jogtalanság lenne. Mert egyes emberek elhalnak, vagy elköltöznek, semmi nyomot nem hagyva magok után, ellenben a' község megmarad. Milly nyomasztó, és jogtalan volna már azt kívánni, hogy az öregkorú jobbágy, kinek például gyermekei sincsenek, letegyen olly tőkét szabad váltságáért, mellyet sem ő, sem eldődjei soha senkitől fel nem vettek, és a' melly adósság az ő halálával bizonyosan elenyészik? Itt gyökerezik azon jog, minélfogva a' község köteles ezen terheknek egy részét hordozni; annak megítélése aztán a' törvényhozás dolga, van-e, és mennyiben jogalapja a' jobbágy közterheinek? nem adó-z-e ő kétszer ugyanazon közhaszonvételeért? és mennyi azon passiv adósságbeli tőke, mellynek letételét tőle joggal meg lehet kívánni örökváltsága alkalmával?

Frankhonról már említők, hogy a' közteherviselést mindenkire kiterjesztvén, kárpótlás nélkül eltör-

---

*) 1547: 26. Cum nulla res magis ab aliquot annis, florenti quondam Ungariae nocuisse videatur, oppressione colonorum quorum clamor ascendit jugiter ante conspectum Dei, — — in hoc conventu conclusum unanimitur, ut libertas subditorum, miserorum colonorum, superioribus annis quacunque ratione illis adempta, restituatur.

lött minden kényszerített közmunkát. Baden ezt nem tevé; hanem 1820 felszámítván az évi robot becsárát, és ezt tizenyolczszorozván, ezen öszveg letevésére szorítá a' jobbágyot. Ámde ezen eljárást az 1831-diki kamrák méltányosnak nem látván, azt rendelték, hogy: „számitassék föl a' földesurnak az évszerint előforduló robotokból bejövő tiszta haszna; — de értsük meg jól, nem azon tehernagyság szolgálván ám kulcsul, melly e' miatt a' jobbágy vállait nyomja, hanem csak a' belőle földesurat illetőleg bejövő tisztajövedelem: mik egészen különböző kulcsok; — e' tiszta hasznat tizenyolczszorozva, ezen öszveg egyharmadát tegye le a' nagyhercezség, két harmadát pedig fizesse a' jobbágy. A' status és illetőleg megye terheit, ezeknek esztendei becsára tizenkétszerezettvén, egy harmadát viselje a' status, egy harmadát a' község, egy harmadát a' jobbágy! Ezen elvet követé Hessen is a' kényszerített munkák eltörlésében*).

Harmadik előleges kérdés: Miként és móddal lehet a' korszerűtlen és nyomasztó robot és dézmarendszert honunkban megszüntetni? Így: vagy a' méltányosb és jövedelmezőbb haszonbéri rendszernek behozása, — de a' mellyről a' következő szakaszban, — vagy pedig az eddigi urbéres földnek a' jobbágy sajátjává változtatása, vagy is az örökváltság által. Valóban ez utósó honunkban sok tekintetben kívánatos és méltó, hogy illy értekezésben, minő ez, helyet foglaljon ennek több oldalról megtekintése. Hasznos leend tehát az örökváltság elsőben fennálló alkotmányunk és sarkalatos előjogaink biztosítása tekintetéből. Mert a' föld és földműves megszabadulva ónsúlyu bilincseitől, ezáltal a' közterheket viselni tartozó néposztály teherhordozásra alkalmasabbá tetetik; melly momentum főleg a' tehermentességet igénylő földesurak részéről nagy súlyu. Mert bár a' tehermentességet ott, hol közterhek helyébe rendelt honvédelmi kötelességek, harmincz év

*) Rottecks Staatslexicon; Art: Frohnen.

alatt alig egyszer gyakoroltatnak, joggal senki sem kívánhatja öröklővé és folytonivá tenni: de azért addig is, míg a' mostani elnyomás az alkotmányos szabadság színetét viselendi; addig is míg a' kiváltságos osztály saját méltóságát érezve, és Europa kárhozatását többé nem tűrve nyíltan kimondhatja, hogy ő komolyan akarva a' haladást, és így tetteleg is akarja annak eszközeit, mik közt első: a' szabad föld és szabad földmives; addig mondom főszükség a' teherviselő osztálynak anyagi erősítése, mert hogy ez erőtlen, már maguk az országrendei 1843-ban ő felségéhez fölterjesztett első fölírásukban megvallották. Ez tény, és nincs igazabb, mint hogy honunkban a' közteherviselők ma holnap nem leendnek képesek a' közterhek emelésére. De az is tény, hogy a' kiváltságos osztály is, aggasztólag sodortalik a' közelszegényedés örvénye felé; szinte tény levén az is, csak valjuk meg, hogy mi közülünk sokan semmiáron nem akarnak adót fizetni. Mi lesz aztán így belőlünk, ha sem magunk nem akarjuk a' közterhet viselni, sem azok vállait nem hagyjuk erősödni, kik ezt teszik helyettünk? Szép eszme az, hogy a' közgazdaság ép azon sarkelveken alapszik, miken a' magángazdálkodás. Mit tesz emez? Ha jól felfogta érdekeit, szakít ugyan el néhány boldnyi földet majorház építésére, kényelmes lak és czipra kertre: de azon van, hogy ezen kényelemre való költség kiteljék a' jól mivelt szántóföldek, szőlők, rétek, 's kaszálók hasznából. Így kell nekünk is tennünk, ha már ugyan valahára életnyilatkozatot akarunk tenni: „instruáljunk jól, mint Kossuth szól, a' földmives osztály földkeit is: különben úgy járunk, mint polgármester, ki aranyos bíbor párnácskán átnyújtja a' fejedelemnek a' város kulcsait, mellynek pedig sem árka, sem fala nincs.“

Másodszor: nagy befolyása leend az örökváltsági, már törvényben ugyan kimondott, de életbe mégsem léptetett eszme valóztatásának nemzetünk politikai önállására is, és arra, hogy élete boldogabb szakára minél előbb eljuthasson. Hogyan? úgy, hogy képvisleti

rendszer hiányában, egy ország sem lehet boldog. Ámde míg korszerűtlenné vált, és bunkocratiává fajult patriar-
chalismusunkkal föl nem hagyunk, és a' földet 's földmi-
vest nem emancipáljuk; addig emez mindig kívül leend az
alkotmány sánczain, és így képviselőt soha sem nyerend
a' törvényhozásban; következőleg oly alvó vulkán ma-
rad, melly kitörései által az 1768, 1783, 1831 diki vér-
jeleneteket megújíthatja. De ha ezt nem teszi is, késlel-
tetheti a' nemzet élete boldog szakának elérkezését, —
melly pedig hovatovább naponta nemzeti közakaratra
nyilvánul, — melly ezekben mutatkozik: okszeresb
földmivelésből, a' sűrűbben keletkezendő gyárakra kifej-
lés; továbbá kereskedési önállás; az országos pénztlen-
ség elhárítása; az anyagi és szellemi műveltség; és vég-
re ezeknek tetőpontja, a' politikai önállás; mikkel aztán
párosuland az annak érzetéből meritendő boldogság is,
hogy legjobb fejdelmeink nem uralkodnak többé régi sze-
génységéből kivergődni nem bíró nemzeten, hanem oly-
lyanon, melly büszke öntudattal léphet föl európai nem-
zettársai között.

Honunk szebb jövődjének egyik főfő szellemi alap-
ja vettetének tehát meg az örökváltság által, mivel ez
rokonszenvet és kiengesztelődést eszközönd a' birto-
kos, előjogosított 's köztehermentes ur, és a' saját bir-
tokkal 's előjogokkal nem bíró, azonban mégis közter-
heket kizárólag hordozó jobbágy között. Migmi ennek
szabad földet és személy-szabadságot nem adunk; addig
ugy véljük mi, ezt magunk iránt soha ki nem engesztel-
jük, és a' mi legfőbb, néposztálybeli érdekesítést nem
eszközöndünk, bár az országgyűlési napdíjak fizetését el-
vállaljuk, bár minden vagyonunkat subsidiumkép föláldoz-
zuk is; mert míg a' jobbágy nyakáról említett terhek le
nem vetetnek, míg ő és földé szabadnak nem nyilvánít-
tatik, addig a' fölebb érintett rokonszenvet, a' pusztá
fizetés soha elő nem idézend. Már pedig óh milly szép és ál-
talános lelkesedésre méltó eszme a' nemzeti egy-
ség, mellyre segél bennünket a' közös eredet és köz-

érdek elgondolása, mik pedig fő tényezői nemzetek életében a' nemzeti közérő kifejtésének. „De hát csakugyan nincs köztünk magyarok közt nemzeti egység?” Mikép volna olly honban, melly daczára a' közeredetnek és municipális alkatnak, négy fő néposztályra szakadt, és ezeket illetőleg négyféle nála a' személy- és birtokjog, a' végrendeleti képesség, az örökösödési rend, a' polgári és büntető törvénykezés. A' törvényeknek e' különfélesége, milly igen fogyasztja már a' nemzet erejét, milly sok surlódást szül, alig szükség említni.

Illy sok political érdek levén párosulva az örökváltsággal, ennek kívánatos voltában már nemzet és fejdelem részéről az 1836-diki törvény nyilatkozott, és tudatja velünk, hogy a' fölséges kormánynak érdekében áll, ez üdves eszmét valósítani, mivel öszpontositnunk kell a' magyar népet a' hon és király szeretetében, és a' honnak közérdekeiben; mik most szétoszlanak a' jobbágyi viszonyok, a' földesurtóli függés és egyéb kártékonyan ható elemek által. Sőt mit mondunk? kártékonyan hatnak a' hűbéres viszonyok arra is, hogy a' népnevelési és magyarodási eszmék életbe léphessenek. Mig szolgálai állása leend egy nagy néposztálynak, mig ő egy magyar alkat sánczain kívül leend; addig valamint a' kiváltságos osztálynak nem nagy érdekében fekvend az ő fölvilágítása és közértelmességre emelése: ugy ő is nem nagy érdekét találja abban, hogy ő a' magyar nemzetiséghez simuljon; miknek következései aztán szemmel láthatók, mert mig Erdély eloláhosodék, honunk eltótosodott: és ezek főleg a' hűbéres rendszernek áldástalan gyümölcsei együlegyig.

„No hiszen, így szólunk itt a' maradásak, föltéve, de meg nem engedve, hogyennyi állítólagos érdek csatlakozik az örökváltságához, ám álljon ezt illetőleg, az ezt megengedő törvény: de mennyiben ugyan rajtunk álland, azt soha meg nem engedjük, hogy itt kényszerítő törvény létesüljön; mert elsőben, már maga ezen eszme, hogy szabadföld, képtelen, mivel az érzéketlen

földnek jogokat adni akarni nevetség; kényszerítő törvény pedig nem egyéb, mint jogsértés és olly ellenség, melly a' tulajdont tetemesen megsérti." Feleljük: ez nem egyéb, mint valóságos szóharcz, vagy logomachia: a' föld szabadsága sajátlag állván az azt művelőnek adott jogokban, hogy például ő ne ollyan birtokezimek alatt birja földét, mint eddig; — mikről meg kell jegyeznünk mellesleg, hogy ezen nemcsak a' művelés módját, hanem a' föld gyümölesözése mértékét is föltételezik, és ezt emelik, vagy alább nyomják; — hanem birja és művelje azt, mint sajátját; mi aztán igen fontos leend, és anyagi, kézzelfogható, gyakorlati következésű. A' kényszerítő ezimtől sem kell megijednünk; mert minden valódi 's tetteleges törvény ilyen, a' kényszerítés alapja gyökerezvén abban, hogy a' régi engedelem ideje lejárt, és ma már a' körülmények, a' fölvilágultabb kor, a' nemzet helyzete más törvény létrehozását parancsolják, — annál inkább, hogy, mint az éles elméjű Bezerédj megjegyzi, a' hozandó kényszerítő törvény által nemcsak a' jobbágyi vagyon szabaduland föl az örökváltság ösvényén, hanem a' földesurak tulajdonai is, mik most például urbéri jövedelmeikben léteznek; mellyek jelenleg az urbéri viszonyok közt, mintegy börtönben tartatnak, a' jobbágyéival minduntalan összeütköznek 's egymást esonkitgatják. Kicsoda volna már az, ki ezeket kényszerítő, vagy helyesebben parancsoló, tetteleges törvény által kiszabadítani ne ohajtaná. Ha már életbe lépett nálunk a' kisajátítási áldott törvény, miért ne létesülhetne, tetteleges törvény útján, az örökváltság is; mi különböző alakban nem más, mint expropriatio? Jól tudjuk, milly kényszerítés fekszik a' közös birtokban és abban, midőn ugyanazon földön földesur, vármegye, pap, jobbágy fönségi hatalmat gyakorlanak. Ezért aztán olly silány és törpe a' magyar földművelés; mert közös birtok, épen ugy, mint közös ló, jó 's jövedelmező alig lehet.

Egyébaránt az örökváltság üdves voltát tanusítják mind a' honi, mind a' honunkonküli számos pél-

dák. Jelesen élőpéldák erre a' magokat örökösen megváltott községeink, melyeknek helyzetök tagadhatatlanul jobb azon jobbágyokénál, kik még most is a' feudális bilincsek alatt nyögnek, és a' kikről országilag el van ismerve, hogy néhány gyéren mutatkozó és így mitsem bizonyító egyéneket kivéve, tartozásaiknak eleget nem tehetnek; mert mindenöket oda adván az adóra, még adósak maradnak. Külföldi példákat illetőleg, már némelly jól sikerült lengyelhoni örökváltságokról szoltunk. Szükség, hogy még itt egy oroszthoniról emlékezzünk, mit Kurakin herczeg létesített 1802. Ezen nemes keblű herczeg 59,341. desjetinnyi jószágát, örökváltság útján eladá 2986 jobbágyainak egy millió százezer rubelért, melly összevet 25 év alatt kelle határnaponkint lefizetni. Ezen részletes lefizetések, beléjük számálván a' hatszáztolias kamatokat, 25 év elforgása alatt tőnek 2,600,000 rubelt: mellyek az eladás esztendejében, 1802 hatszáztolias lábon 609,000 rubelnyi kamattal jövedelmeztek. Az eladás előtt szinte ezen jobbágyoktól bevett jövedelme a' herczegnek tett 30,000 rubelt; miknek tőkéje 500,000 rubel; nyert tehát ő az eladás által 109,000 rubelnyi tőkét; és a' részletes fizetés egyegy jobbágyra kivettelvén, egyre évenkint nem esett több 11—20 rubelnél. Milly sokat nyert ezen örökváltságban az álladalom, 3,000 új szabad földműves keletkezésével, alig kell említnünk *) A' többi földesurak javára szolgálendő hasznairól az örökváltságuk, a' következő szakaszban.

„Együlegyig mind kívánatos dolgok, így szólnak itt némellyek, csak az a' kár, hogy az örökváltság útja és módja eddigelé a' rejtények, és a' meg nem fejtett talányok közé sorozandó. Mivel ez pénz nélkül meg nem eshetik: úgyde hol vesz a' nyomorú jobbágy pénzt, kinek, valamint urának olly kevés hitele van? Talán zálogbankot állit fel a' hon? üdves lenne ez, csakhogya

---

*) Der Credit, von St. v. Széchenyi. Leipzig. 1830. S. 333.

tudjuk meg, mikép a' tőkepénzes, mikor jószágra pénzt kölcsönöz, akarja tudni a' zálogba vetendő jószágnak mennyiségét, és azt, hogy szabadon rendelkezhetik-e az-
 zal a' zálogba adó, vagy nem? akarja továbbá, hogy ne-
 ki rögtöni elégtétel nyújtassék akkor, ha a' zálogba adó
 nem fizethet. Mily nagyon szerencsétlenné már pénzét az
 minálunk, ki azt zálogbankba adná, ezekből világos, mert
 tudjuk, hogy sok helyen tagosítás még nem levén, a'
 jobbagy nem tudja miye van, nem is rendelkezhetik ő
 földéről szabadon, és mivel ez nem egyedül magáé, nem
 is lehet ezt, nemfizetés esetében per útján elfoglalni.
 Való igaz, hogy országos jótállás nélkül nem is létesíthe-
 tő az örökválság létrehozására alkotandó zálog-^s tör-
 lesztő bank: így pedig igen, mert kimondatván az
 1836diki t. cikk által a' magyar jobbagynak telkében
 fekvő birtoksajátsága tiszta és örök sajátja, a' bank erre
 neki mindig bátran adhat kölcsön pénzt, mellyel ő aprán-
 ként lefizetheti válságdíját; és egy szabad törvényhozás,
 minő a' magyar, mindig talál olly óvószerekre, mik a'
 tőkepénzeseket biztosítani képesek a' csalás ellen. Így tön
 például a' bajor honi zálog és váltó bank; mellyet
 a' maga nemében legtökélyesebbnek lenni mondanak, és
 ugyan azért ezt itt részletesebben megismertetni célirá-
 nyosnak véltük.*) Ennek fő sajátja az levén, hogy a'
 földművesi és gyáriipart emelje, nem pedig, hogy a' nagy
 birtokosak különben is emésztő osztályának consumtióját
 előmozdítsa, és a' productívtalan speculálók vállalatait
 segélje; ezen bank nagy előjogokat nyert a' bajor kor-
 mánytól, jelesen azt, hogy bár ez magános vállalko-
 zók által felállított társaság, rá mégis az álladalom kü-
 lönösen felügyel, és működéseiben hatalmasan segíti. Az
 anyabank helye München, de vannak fiókbankok is,
 például: Augsburgban, és másutt. Olly hitellel bír, hogy
 maga egyedül bocsáthat ki bankjegyeket, mellyek a' köz-

*) Statuten der bayerischen Hypotheken, und Wechsel Bank, in
 RottechtsStaatslex. art: Bai. Hypoth. u. Wechs.
 Bank.

pénztárakban is folyópénz gyanánt elvételnek; ebből nem csak úr, hanem jobbágy is vehet ki kölcsön pénzt becsüértékig fekvőbirtokára, vagy az ezen fekvő terhek lerovására, vagy ennek czélszerű javítása tekintetéből. A' legkisebb összeg, mit e' bankból föl lehet venni 500 forint. A' visszafizetés módja e' következő: Azon jobbágy, ki telkét meg akarja váltani, fölvesz innen például 500 pftot, ez összeget ő részletesen is lefizetheti, úgy hogy az említett tőkéből járó ötös száztolin kívül, évenként tartozik még a' tőkének egyszáztoliát — Annuitaet — lefizetni: minek következtében 43 év alatt az adósság teljesen letisztáztatik a' jobbágy megerősítése nélkül, mikor aztán a' tulajdonosnak, vagy örökösének az adósságlévél visszaadatik, a' ki említett évek után, minden adósságtól mentten bírja a' jószágot, melyet azon pillanatban, midőn földesurát kielégíti, amúgyis korlátlanul és szabadon használ. Ne gondoljuk azonban, mintha csak 43 év elforgása alatt tehetné ő ezt; ez csak maximum: ha pénze van, és a' bankba, teszem nem egy, hanem ötven száztolít tehet be, úgy annál hamarabb sajátjává teheti urbéri telkét.

Misem gördítne azonban nagyobb akadályt az anyira üdvesnek ismert örökváltság útjába, mint az, ha a' törvényhozás valamelly általános kulcsot állítna meg amazt illetőleg; mert ez csak nehezítné a' dolgot. Ugyanis mint már följebb láttuk, honunkban a' körülmények olly különbözők, a' jobbágysors sorsa, és vagyonossága olly sokféle, hogy általános kulcsot itt felállítani épen nem lehet, a' nélkül, hogy épen úgy, mint a' robot- és dézmánál, vagy a' földesúr ne károsodjék, — kit jelenleges jövedelme csökkentésire semmi törvény nem kényszeríthet — vagy a' jobbágy túlterheltebbé. Ugyanazért egyik megváltási szerződés, a' másíknak minta és példa gyanánt épen nem szolgálhat: csupán és egyedül csak serkentésül úrnak és jobbágyoknak; kik mindketten nyernek ez által. Első saját tőkéjét és jogait szabadítja ki a' hűbéresi tömkelegből; másik iparát és sze-

mélyét. Ugyanezért mérsékeltnak kell lenni a' föltételeknek mindkét részről: különben a' kísérlet már kezdetben mindjárt elakad. Kövessék földesuraink, mérsékletet illetőleg, a' felsőtői és kokasdi jeles példákat, mellyek tündöklő fényben mutatják egyaránt az észet és nemes keblet, mindkettőnek egyformán dicséretire válván. Eddig van az előleges kérdések megfejtése; menjünk át már most azon jó következmények előadására, mellyek urbéres rendszerünk megszüntetéséből áradandónak mezei gazdaságunkra.

Már a' lelkes Klauzál figyelmesekké tőn bennünket jelen földmivelésünk hiányaira: *) mi úgy véljük, hogy ezeknek nagy része jobbadán hűbéres viszonyainkban gyökerezik. Első nyavalyáját mezei gazdaságunknak okozza szerinte, a' magyar földi népességének, melly már magában is nem nagy, honunkban aránytalan elosztása. Ez hegyeink között sűrű; a' tömérdek gazdasíkon pedig, melly számtalan állat 's növény termesztésére, ezekkel együtt nagy népesség befogadására, 's táplálására alkalmas, igen gyér és csekély. Sereggel jönnek hozzánk a' lipthói, turóczi, 's más hegységekről, valamint a' krajnákról, az eléhezett, magasszál, és nyomorú öltönyű tótok, 's más emberfajok, a' kaszálást és takarást tavasztól késő ősziig nálunk, 's pusztákon napszámban végzendők. Mily nyomorú fényben tűnik itt fel nemzeti, főleg mezei gazdálkodásunk? Amott igen is sok az ember, a' munkabér pedig alacson fokon áll; emitt a' kéz kevés levén, emez is magasra rúg. Földmivelést űző és jobbadán ebből élő alföldi városaink is olyan puszták közepén fekszenek, mellyekben fekvő tanjáikba jövé-menés megemészti idejüket épen úgy, mint zabkőnyű tótjainknak testi lelki nyomorát okozzák vándorlásaik. Ez aztán az igazi nomadicus gazdálkodás. Mi okozza ezt? Az, hogy mi magyarok, valamint a' gyarmatosítástól idegenek vagyunk, úgy jeles földműves külföl-

*) Gazdasági Tudósítások: első évi foly. 1. füzet.

diek inkább sietnek Amerikába, mint a' magyar hűberés viszonyok alá. De ha szokásos gazdálkodásunk megszűnik, ha földbirtokosaink nem ragaszkodnak olly makacsul a' földbirtok- és tulajdonosi joghoz, kivált ha ezen előítélettel együtt, levetkezendik a' köztehermentességi már most szégyenlendő dicsőséget: ekkor városaink derék gyarmatokkal lesznek körülvéve, pusztáink szorgalmas emberek lakjaivá változnak át; kikben olcsóbb, haszonvehetőbb, és bizonyos munkásokat találándunk, 's bennök tiszta hasznót nyerendünk; de úgy, ha a' megszállítandó földre előbb lakóházakat építetünk, és velök olly haszonbéri mérsékelt alkura lépünk, melly nem nyelendi el egészen tiszta hasznukat; magukat pedig nem alacsonyítandja le a' rabszolgaság egy bizonyos nemére, mint eddig.

Láttuk följebb azt is, hogy robotrendszerünk igen alkalmas arra, hogy a' jobbhagy elméjét homályban, érzelmeit dermedtségben, kedélyét lomhaságban, erkölcsét lustaságban, iparát bilincsben tartsa. És íme, mi fájdalmasan érzi mezei gazdaságunk azon miveltséghiányt, melly földnépünkön és földünkön első pillantásra észrevehető. Ellentét által világosbak az eszmék. Utazott emberek jól tudják, mily különbség létezik, egy a' legalsó érzékiségig süllyedt oláh, egy már miveltebb, de mégis csak úrbéri helyzetű magyarhoni sváb, egy angol haszonbérelő, és a' jelenkor miveltségétől semmiben el nem maradt porosz földműves földje és mezei gazdasága között. Első a' nála nem sokkal miveltebb magyar paraszttal együtt bő termés után képzeleten túl pazar; mostoha évben ritka stoicismussal tűri az éhséget. A' sváb följebb áll ugyan jóval a' földművesi miveltségben emezeknél; azonban jelen helyzetében ezen balítélettel küzd, mintha már netovábbját elérte volna a' gazdasági fejlődésnek: ő tehát haladni épen nem akar. Nem így tesz az angol és porosz földműves. Ezeknek öltönye, laka, és telekje, egyszerre elárulja a' szabad, mivel, és a' jólét felső fokán álló embert, úgy hogy

ezeknek látása 's egybehasonlítása, meggyőződéssé magosítja bennünk e' gondolatot, hogy általános műveltség, valamint fő forrása a' mezei gazdaságnak, úgy a' műveltséget gátló hűbéres viszonyainkból foly leginkább földművelésünk törpesége. Ha a' hely engedné, könnyű volna tanusítnunk, mikép azon sebeket, mik miatt honi mezei gazdaságunk csak teng most és sínlődik, erőre nem kaphatván, jobbadán az okozza, hogy mi földet és földmívest, mindezideig emancipálni vonakodtunk. Ezen fő bajból folyt, és foly a' nagy és terjedelmes földbirtokoknak, nem az okszeresb és jövedelmezőbb angol haszonbéri rendszer, hanem az ugy nevezett házi gazdaság — *domestica administratio* — általi igazgatása, és önkezelése; a' honi közlekedésnek rossz állapotban léte; a' földbirtokoknak a' pénzirtok fölötti túlbecsülése; az embererőnek, ott hol lehet, a' géperővel föl nem cserélése; a' rétek és legelők művelésinek feledése, a' gabna-termesztésnek a' nagyobb nyereséget nyújtó kereskedelmi növények termesztésével nem párosítása; állattenyésztésünknek, 's marhahizlásunknak a' legalsóbb fokon állása. Mindezen elősorolt bajokon, hisszük, segített hűbéres rendszerünk megszüntetése; noha hálásan meg kell vallanunk, hogy e' bajok részletes elhárítására jótékonyan hatottak mind az 1836-diki, és más törvények; mind József és Károly főhercegeink, Andrásy, Batthyányi, Festetics, Károlyi, 's más grófjaink jól rendezett, okszeres, és magas műveltségre mutató, 's buzdító gazdaságainak serkentő példái.

Menjünk tovább jelen mezei gazdaságunk ismergetésében. Fájdalommal tapasztalják a' honunkban megforduló külföldiek, hogy a' magyarnak nincs önálló földművelése: természetes tehát, hogy ne legyen önálló gyár-ipara, mint szinte az is, hogy ne legyen önálló kereskedése. Igen: mert ezek természeti kapcsolatban vannak egymással. Nincs tehát most önálló földművelésünk. A' ki erről még kétkednék, vegye figyelmébe azt, hogy most, midőn honunk földének nagy részét robotos kezek

mivelik, más része pedig dézma 's kilenczed alatt van, lehet-e illy körülmények közt önálló a' magyar földmivelés? teremhet-e annyit a' föld, hogy ez biztosítsa a' föld népét több évekre? és idézhet-e elő általános jólétet? Nem, sőt természetünk köztudomásra olly silány, hogy egy két sovány esztendő, mint a' közelebbi években is tapasztaltuk, a' legnagyobb élelemszükséget képes előtűntetni. Így kell ennek lenni szükségkép hibás rendszerünk mellett; mert vegyük fel csak a' kilenczedet, ez terméketlen években, mikor a' föld, csak a' bele vetett magot termi meg, tönkre teszi a' jobbágyot; mert ekkor ugyan azon mag kilenczedelteti meg újra, melly már tavál megkilenczedeltetett. Ugyanis minden földbernek, és így a' dézmának is nem a' tőkéből, hanem a' földtermésének szaporodásából kell kikerülni, valamint régibb törvényeink szerint a' méhraj- és a' báránydezma csak a' szaporításból, nem pedig az anyaméhek — 's juhokból vétetett ki. Ugyde sovány években a' földbe vetett mag, mellyből már múlt nyáron a' vám kivétetett, most újra kivétetik: mi annál képtelenebb, hogy az csak a' földbe vetett magot, és így magát fizetvén ki, úgy tekinthető, mintha nem a' földben, hanem csak a' magtárban telelt volna, és így koránsem termés és szaporodás, hanem tőke.

Azt sem tagadhatni, hogy jelenleg nálunk a' productív erő csaknem haszontalan vesztegel. Mert ennek legfőbb tényezői, például az emberkéz nyáron is ugyan, de főleg télen nagy részben hever; a' tömérdek vízerő használatlanul elfoly; kőszénbányáink a' föld alatt lappanguak; mert a' gyáripárt, mellyre ezek nélkülözhetlenek, mindig a' tőkepenz határozza el, mi nálunk nincs. Mi lesz aztán következése ezen productív erőtespedésnek, és ipartalanságnak? Az, hogy gabna-termesztésünk aránylag fölötte csekély; kereskedési mérlegünk pedig rosszul áll. Tekintsük meg futólag mindkettőt. Esztendei gabnabeli közép termésünket Schwartner 60, Fényes pedig 90 millió

pozs. mérőre teszik, melyből évenként kivitetik nem több mint 3 millió pozs. mérő. Már milly kevés ez, meg-tetszik az egybehasonlításokból. Csehország, — de a' mellyben jegyezzük meg jól, a' parasztok jogai sokkal jobb ellenőrséggel biztosítvák, mint nálunk — négyszer-te kisebb honunknál terjedelemben, mostohább földű, és fekvésű: és mégis az okszerű földmivelés mellett, 24 millió pozs. mérő gabonát terem évenként. Porosz-hon, melly terjedelemben igen kevés-sel nagyobb Ma-gyarhonnál, de jóval soványabb, jó földmivelése, és haszonbéri rendszere mellett, kiküld évenként öt mil-lió scheffelnél többet *) melly mérték $\frac{1}{3}$ több a' mi p. mérőnk-nél. De kereskedésünk sem áll jobb láb-on: mert Becher szerint az évenként 40 millió pengő forintig szenvedőleg áll; és egész összes kivitelünk, csak az egy pamutkelme — fogyasztási szükségünket sem képes kifizetni. Így országban tehát a' nemzetgaz-daság halálos ágyban fekszik; mert benne a' közjólét, 's vagyonság fejtőzése sem a' föld természeti kincsei-vel, sem a' népesség növekedésével, sem egyesek si-kerteljes törekvéseivel öszhangzó lépést nem tart; pedig mint a' híres List állítja **) „Magyarhon fél Német-ország számára termeszthetne kendert és lent, bor-ral egész Galliciát, Morva-Cseh-Szászország nagy ré-szét, és nyugoti Poroszországot elláthatná; dohányt fél Németországnak szolgáltathatna; selymet termesz-thetne annyit, mennyit most az olaszföld: nád-mézzel fedezhetné Némethon czúrkorszükségét, kukoriczaszárból és répából főzöttel; valamint rizsszel is. Most a' bányák alig, a' kőszénaknak pedig, a' közlekedési eszközök és iparágak hiánya miatt épen nem használtatnak.“ Ha mi mind ezeket tudva, sőt érezve azt, hogy Sully her-czeg mondataként: „földmivelés azon emlő, melly a' hont táplálja“ tudva, hogy a' honszeretet levén a' pol-

*) Ferbers neue Beytraege. p. 31.

**) Deutsche Vierteljahrschrift. 1842. Octob. — Decemb. Heft. Nro 20.

gári erények forrása, igen roppant hatásúak, a' hon boldogságát illetőleg azon törvények, mellyek amazta' földműves osztálybeliekben előidézik, vagy pedig ezeket a' hon iránt minden érdektől megfosztják; átlátva továbbá azt, hogy a' fensőbb népnevelés, melly az igaz nemzetiség föltéte, nem egyéb, mint a' nemzet minden fiának és leányának, az ipar által a' nemzeti önállásra nevelése: ha mondom ezeket jól tudjuk, mégis a' nemzeti ipart régi békóiban meghagyjuk, börtönök építéséről 's a' megrögzött gonosztevőknek fegyelem általi új neveléséről gondoskodunk ugyan, de a' mi föbb, a' hűbéres viszonyokat meg nem szüntetve, a' nép fensőbb nevelése akadályait százados helyeiken elgördíttetlenül feküdni engedjük; bizonytal tanújelét adjuk annak, mily bogár nézetünk van az európai politicában; valamint annak is, mily méltók vagyunk arra, hogy politikai halálunk elkövetkezzék; azért mert betegségünket sem ismerni, sem míg időnk volt gyógyítani nem akartuk.

Minden nagyra ment nemzet, az ipar által lett nagygyá; mit hogy fiaiba beoltson, széthányta az iparfejlődés akadályait: mert ipar az, mellynek gyümölcse, a' nemzeti gazdagság, önállóvá teszi a' nemzetet és egyént. Ez Smith Ádám, és az angolnép életbölcsessége; ebből keletkezett e' nagy nemzet valódi nagysága, és világunalkodása. Most már ha ki kérdi: mi az iparnak, az ezt éltető szabadságnak, és megint mindkettő föltételének, az értelmiség — és erkölcsiségnek legfőbb akadály? azt kell mondanunk: a' hűbéresség; melly anyja az urbéri rendszernek. Hajdanta, midőn véres csatatéren küzdett ki a' nemzetek hatalma, túlnyomósága, ez talán öszhangzott korral és korszellemmel: ámde ma jól tudjuk, hogy a' nemzeti önállás nem más, mint az ipar mezején küzdetik ki. Miért tartjuk tehát tovább is békóban azon áldott nemtőt, melly egyedül képes bennünket függetlenségre emelni, és megmenteni a' köz elkoresodás örvényétől? annál inkább, hogy jelen urbéreseinknek tetteleg állapotját, noha az positiv törvények által

úgy a' mint törvényesítetett, észjogilag törvényesnek lenni — mint a' fennebbiekéből világosan kitűnik — el nem ismerhetjük.

Ellenben, föltehetjük előre, hogy azon, honi földünkben, és ennek három, úgymint, állati, növényi, és ásványi országaiban fekvő nagyszerű tőke, — és kincsforrásnak nagy része, melly mostani földmivelésünk mellett használatlanul hever, megszűnván mostani nyommasztó, és fölötte kevés haszonnal gyümölesöző urbéri viszonyaink, élelmény- és segédkútfejévé váland nemzetünknek: mert felszabadulván a' földmivelés, és vele, mint illik, a' műipar párosítván, sőt mint jó házaspár egy kézre dolgozván, remélhető, hogy a' víz-, lég-, és géperő munkásságba tetetik, és ezek által a' nemzeti és egyéni gazdálkodás szemlátomást növekedend. Első azért, mert kútforrásai szaporodandnak, nem úgy, mint eddig, midőn mindenki csak a' nem nélkülözhető gabna- és baromeleség termesztésére szorítatott földmivelésünk nyomorú rendszere által. Majd ekkor életbe, 's mozgásba lépendnek más természetörök is, mihelyt a' hűbéres viszonyok által előidézett tespedése nemzetünknek megszűnik.

Szokás mondani: „a' múlt tükre a' jövőndőnek.“ Vegyük hasznát e' nagy igazságnak; és tekintsük meg az iparban előhaladt nemzetek, jelesen az angolok múltjából népünk jövőndőjét, és mezei gazdaságának boldogabb fordulatát, de csak úgy, ha ez szokásos természetét leöltve, hódoland az észnek, és a' haladó javításnak. Angolhon is, — mellynek ipartörténeteit Anderson és Hume után adjuk — csak úgy gazdálkodott a' sötét századokban, mint egyéb európai nemzetek. Itt is csak olyan miveltség volt, mint most minálunk, és megesett gyakran az, mi itten 1834-ben, hogy nem volt elegendő takarmány összel a' marhának, miokon azt vagy le kellett vágni, vagy olesón eladni. Sertéssel pótolták tehát ki az angolok a' szarvasmarhávali gazdálkodást, miknek olcsóbb takarmány kellett; ezt is magok keres-

ték föl ezen étkes állatok a' rengetegeekben; kevés maglót teleltettek ki az ősangolok, és ezen kevésből is, a' szaporaságnál fogva, tavasszal jókora csorda keletkezett. Itt is úgy tőnek a' nyers nemesek, mint nálunk, hogy erdeikben a' vadakat megszorították, hogy rájuk lődözhessenek; fő dicsőségüket abban helyhezvén, ha váraikból ráúthettek az utazó kalmárookra, és őket kirabolhatták.

Illyen nemzeti gazdálkodás mellett aztán fölötté szegény volt az ország; és azon hon, melly most több vas és aczél árút gyárt, mint együtt véve a' föld minden nemzetei, még a' XIV század elején olly szegény volt ezekben, hogy a' vas kivitelét törvénnyel meg kelle tiltani. Szó sem lehetett még ekkor az üveg, porcellán, papiros, sárgaréz, bőr, festék, bútor, 'sa't. gyártásról; mikért most ezen iparos nemzet 450 millió pengő forintot vesz be évenként a' külföldiektől. Az volt a' szerencse, hogy az angolok jókor, t. i. még az említett században ébredtek föl az okszerű mezei gazdálkodás ápolására, épen azon dolog szolgáltatván nekik alkalmat a' fölserkenésre, mi hat századdal későbbben a' magyar földbirtokosoknak, t. i. a' juhtenyésztés jövedelmes volta. Hume állítja, hogy Spencer lordnak, már 1327: 63 mezei jószágán volt 28,000 juha, 1000 ökre, 1200 tehene, 560 lova, és 2000 sertése. Gyapja tehát ezen országnak már 1. Jakab király alatt annyi volt, hogy két millió rőf durva posztót vihetett ki Belgiumba, itt festették meg azt, és készítették el; mert finom posztógyárak még e' szigetben nem voltak; a' kivitt is nem itt készült, hanem a' hánza városokban vett hajókon tették.

E' bajon úgy segített a' nemzet, hogy szabad földnek nyilvánítván e' szigetországot, a' frank, németalföldi, német, spanyol honokból vallásuk miatt kiűzött gyárnokokat szívesen befogadta, és a' zsidókat, kiket említett türelmetlenség innen hasonlólag kikergetett, kik aztán annyira emelték a' nemzeti ipart, segítette a' sze-

mélyt és vagyont biztosító törvények, a' háborúk dúló árjának ki nem tett szigetfekvés, és más kedvező körülmények által, hogy mint mindenki jól tudja, Angolhon ma iparfenséget gyakorol a' föld minden nemzetein, mit főleg ezen elvnek köszön: „lehetőleg ki kell fejteni a' productív erőnek minden ágait a' szabadság által;“ mi aztán végtelenül emelé a' mezei gazdálkodást a' nagy emésztés, a' műipart a' gyáraruk ócsóbb kiállítása, és kitűnő jósága; 's a' világkereskedést az által, hogy ezen csoda nemzet megszerezte magának majd minden tenger kulcsait. Jelesen a' földközi tengert bezárhatta Gibraltar; a' keletit Helgoland; a' verest Aden; a' persa öblöt Bushir és Harrach őrhelyei által. Most már csak a' Dardanellák, Panama. és Suez vannak hátra; ha ezeket is kezére keríti, — min dolgozik is — úgy minden tenger hajóútjait kénye szerint fölhnyithatja, és elzárhatja.

Minthogy most Angolhonnál vagyunk, tanuljuk meg, ezen sok tekintetben követésre méltó nemzet példájából azt is, mily sokat nyer a' nemzeti gazdaság a' földmivelés felszabadításából önkényt folyó gyár és kereskedési ipar által. E' nagy igazságot Mac-Qveen, figyelemre méltó táblái terjesztik szemeink elébe. *) Van Angolhonnak

I. nemzeti tőkepénze:

1.) Mivelt földekben, bányákban, iga- és más barmokban
3,311 millió font sterling.

2.) Gyárakban, és kereske-
désben, 218 millió font sterling.

Öszveg: 3529 m. f. sterl.

II. Nemzeti jövedelme:

1.) Nyers termékekben: . . . 539 m. f. sterl.

2.) Gyárművekben . . . 259 és $\frac{1}{2}$ m. f. st.

Öszveg: 798 és $\frac{1}{2}$ m. f. st.

*) Edinburg. Magazin. 1839.

Ezen fölszámításból ilyen tanúságot emel ki List,
*) hogy:

1.) Angolhonnak a' földmivelésre fordított tőkéje tizenkétszerre nagyobb, mint a' gyár- és kereskedelmi iparba fektetett; és még is

2.) Az a' tömérdek tőke, melly fektetve van a' földmivelésbe, csak 16 száztolít, az a' hasonlítólág csekély capitalis pedig, melly fordítatik a' gyár- és kereskedelmi iparra, 120 száztolít nyújt. Ámde,

3.) Még azt a' 16 száztolít sem húzná Angolhon okszerű, és jövedelmezési legnagyobb fokra rugtatott földmiveléséből, ha a' 218 milliót be nem fektette volna a' 259 és $\frac{1}{2}$ milliót jövedelmező gyár- és kereskedelmi iparába; mert ez két-, sőt háromszorozta népességét: ez az, melly roppant consumtiót idézett elő, ez emelte föl a' föld becsárát, és a' fölektől fizetett magas haszonbért.

4.) Most már fosszuk meg Angolhont gyáraitól, és világkereskedésétől; földmivelése legott oly törpeségre zsugorodik, mint Lengyelhoné; most 3,311 milliót érő földje mindjárt leolvad tized, vagy huszadrészre, mert ez által lelankadand a' nemzet productív ereje, melly most a' munka felosztása, a' nemzeti föld, — kézművesi, és kereskedelmi erők egyesítése által roppant magasságra emelkedett.“ Eddig List.

Ezekből már három nagy igazságot tanulhat tisztán földmivelő honunk is. Elsőt: hogy tőkénk nagyobb részét, nálunk úgy, mint mindenütt a' földmivelés nyeli el, és még is épen ez az, melly még a' britteknél is, kiknél pedig legmagasb fokon áll, csak 16 száztolival jövedelmez akkor, midőn a' gyár- és kereskedelmi ipar 120 száztolít nyújt. Másodikat: hogy milly fonák nézeteken alapszik ott a' közgazdálkodás, hol nincs egyessítve, a' föld-, kézművesi, 's kereskedelmi ipar; mellyek közül egyik emeli és erősíti a' másikat, mint

---

*) Idézett munkája, 1 ső köt. 338. lapján.

boltív-kövek. Végül: milly fonák politicánk volt eddigelé nekünk magyaroknak, kik a' helyett, hogy ápolnánk és fölszabadítnánk mind a' hármat, békóba tartottuk jelenkorig mindegyiket. Ellenben, ha mi, okúlva a' nagy nemzetek példáiból, életbe léptetjük az okszeres gazdálkodást, széthányva annak legfőbb akadályait, jelesen a' robot- és dézmarendszert, ha amazzal együtt az ipart meghonosítjuk, bizton számíthatunk arra, hogy egy félszázad alatt népünk szemlátomást meginduland a' nemzeti gazdagság boldog vára felé; mert ész- és ipar teremtnék gazdagságot és hatalmat, még olly béka- és sárfészekben is, minő vala hajdan Németalföld, még olly kopár és hegyes földön is, minő a' most már regényes Schweiz. Ellenben milly alacsony fokán áll a' földművelésnek honunk még most is, megítélhetni abból, hogy bár ezt hajózható folyók áztatják, bár gyomrában gazdag ásványok rejlenek, bár földé a' legtermékenyebb, még is midőn 1809 a' frankok ezt meglátták, és a' győri szomorú lapályt megtekintették, álmélkodva így kiállítottak fel: „C'est une desert.“ Igen, mert a' földet szépítő okszeres gazdálkodás szolgaföldön soha sem mulat, és míg a' földet és földművest föl nem szabadítjuk, addig csodálhatjuk ugyan a' szabad nemzetek föld- és kézművesi fenségét, bámulhatjuk a' pesti hídon dolgozó angolok okszerű munkálatát; de köztünk szokásos magyarok, és ezek között olly nagy leend a' különbség, mint úr és szolga, pusztá és kertország között. És mi az alapja e' különbségnek? nem népfaj, nem a' polgári alkat, nem zárt és szigetfekvés; hanem az észnek és iparnak kisebb foka, miket nálunk a' szolgáltság földig nyom, amott pedig a' szabadság éig emel.

Álladalom, melly saját kincsforrásait elhanyagolva, a' műipart mellőzve, ha vihet is valamit más honokba parányi fölöslegéből, t. i. nyerstermékeiből: ámde jóval többet levén kénytelen behozni a' gyárművekből, apránként elszegényedik, nem értvén ennek törvényhozói ama főelvet, mellyet már I. György, angol király ministerei

jól értettek, sőt életbe is léptettek, mely ekkép hangzik: „Annál gazdagabb 's hatalmasb valamely hon, minél több 's jobb gyáreziKKet visz ki, 's minél több nyers-terméket visz be.“ Honi politicánk e' fő elvet nem kívánja, mert nálunk az áldott, és még ötszörözhető termékekben gazdag föld és természet előttünk fekszik: csak ezt kell tehát fölserkentenünk álmából, leend itt elég nyers termék, csak a' termesztő erőt sokszorozzuk a' szabad és okszerű gazdálkodás által. Jelesen váltunk fel és nemesítsük régi állat- és növényfajainkat újakkal, jövedelmezőbbekkel, és jobbakkal.

Ha az európai földművelés gyermekkorára visszatekintünk, itt látjuk, milly gyermeki volt az kezdetben. Semmi elv, semmi okszeresség, semmi természettani ismeret, semmi gyáripari, és kereskedelmi tekintet nem használtatik, hanem ment minden a' szokás vas törvénye útján. Hanem a' vaknak látszó történet néha segített. Így például, nem lévén Európában semmi selyemtenyésztés, és e' miatt a' selyemkermék, mivel Chinából kerültek, igen drágán árultatván, nagy Constantin alatt némelly görög szerzeteseknek juta eszébe, említett honból selyembogártozást lopni be Európába, kifűrt botjaik belüregében; ezen dugárjuk által szaporodott el nálunk a' selyemtenyésztés, mely most nem egy hont táplál. Minő fokon állott csak egy félszázaddal is a' juhászat, a' maihoz képest, alig szükség említni. Nekünk tehát magyaroknak, nem annyira nyers terméket, mint iparos gyárnokokat, angolügyességű haszonbérloket kell honunkba hoznunk, és bármilly föltételek alatt gyarmatosítnunk: de a' kik ilyen viszonyok közé, minőkben van most a' nemetlen a' nemeshez, épen nem sietendenek: pedig bizonyos, hogy a' gyárak és gyárnépek szaporodásának senki annyi hasznát nem venné, mint a' nagyobb földbirtokosak; mint ezt az angolhoni és más földesurak tapasztalják. Viszont Montesquien állítása szerint, „azért jutott tönkre Lengyelhon, hogy nemessége bilinesben tartván a' földművelést és a' műipart; azonban öltözet,

— fényűzés-, — és mindenben szeretvén a' külföldieskedést, e' szolgaföldön szabad szellemű és gazdag városok nem keletkezhettek; kik támaszai lehetnek az örökös uralkodó háznak, és ellensúlyul szolgáltak volna a' választás alá eső királyokban gyönyörködő nemeseknek.“

MÁSODIK SZAKASZ.

A' robot és dézma megszüntetésének reménylhető üdvös hatása a' nagyobb földbirtokosak gazdaságára.

Különös sajátsága az a' nagyszerű elveknek, és a' korkivánta, sőt parancsolta javításoknak, hogy ezek nem csak egyik félnek használnak egyoldalulag, hanem azon félnek is tetemes hasznót nyújtanak, melly ettől eleinte félt és idegenkedett. Ennek igazsága bebizonyult a' tagosztályokon; miktől a' kisebb birtokosak féltek honunkban, úgy tekintve ezeket, mint nagyobb földbirtokosak által az ő tetemes megrontásukra kigondolt eszközt; és most már látják, 's tapasztalják majd mindenütt, milly méltó 's célirányos volt, ezen eleinte általok gyűlölt eszmét törvény által életbe léptetni. Jósolni merjük, így leend ez, nagyobb földbirtokosaink gazdaságát illetőleg, a' robot- és dézmarendszer megszüntetésével is: melly senkinek annyit nem használand, mint ezeknek. Mikről hogy kellőleg meggyőződhecssünk, tekintsük meg elsőben: a' nagy terjedelmű birtokokat általában, és azt, mellyik hasznosabb a' nagyban-e, vagy a' kicsinybeni gazdálkodás? Másodszor: vizsgáljuk meg a' honi nagyobb terjedelmű mezei gazdaságok mostani kezelését, és jövedelmezését. Harmadszor vegyük figyelmünkre ezeknek jövőendőben eszközölhető kezelését, és reménylhető jövedelmezését.

I. Mielőtt a' nagy terjedelmű birtokok mezei gazdaságáról értekeznénk, illő a' nagyobb urodalmakról szólni általában, históriai és political tekintetben. A' nagyobb birtokok a' családok nagyravágyásának miveletei; a' kik fényök és állandóságuk fennmaradását a' birtok feloszthatlanságban keresék, és ezt az ösiség behozása által elérni reménylették: úgy ítélve, hogy kitűnőleg nagy terjedelmű birtokot kell szerezni annak, ki political jelentőségre akar felvergődni. Hogy ezt elérhessék, a' földbirtokot a' nemes néposztályhoz kötötték kizárólag. Ámde ezen sötétkori eszme, sem jelenkorunk emberibb szellemével, sem a' mai okszeres statusgazdaság józanabb elveivel, sem a' bölcs országtannal összhangban nincsen. Mert mi az elsőt illeti, ma már a' political jelentőséget szintúgy meg lehet szerezni pénzzel, mint nagy hivatalokkal; sőt jobban, mint földbirtokkal, melly apránként a' pénzaristocraták kezeire szokott kerülni. A' közgazdaság sem nézheti behunytt szemmel azt, hogy a' magyar föld néhány család kezeire kerülván, ekkép hasonlítson honunk olly kórtesthez, mellyben a' vér egy helyütt összetolúl, másutt hiányzik: mivel a' földbirtoknak keves kezek közötti összhalmazása, kizárja az összes versenyt, mi fölötte csökkenti a' birtok becsét; jól tudván azt is, hogy vannak honok, jelesen Württemberg, hol birtokképes levén általában mindenki, a' különben is minden ösiségi bilincsektől és urbéres nyűgöktől megszabadult föld olly nagy becsár-ra emelkedett, hogy ennek egyetlen holdja 2000, sőt 2500 pengő forinton is elkel. Nem tűrheti annyiban is, mivel tapasztalt dolog, mikép minél nagyobb a' birtok, annál kevesebbé lehetvén azzal bírni, az csekélyül gyümölcsöz: például egy 5000 holdnyi birtok csak felényi összes jövedelmet nyújt, mint ha az több szabad földmives között volna kiosztva. De országtanilag is veszélyteli a' nagy birtok; mert valamint a' nagy pénztőkéknek kevés nagy kereskedők kezeire jutása, ezeket oligarchákká teszi; így a' birhatlanság eszméje által gyámolított terjedelmes birtok,

a' nemzetet eldarabolja: pedig a' nemzeti egység az, melly csodákat idéz elő, mind béke, mind pedig had idején. A' nagy birtokok tehát koránsem üdvösek akár-melly honnak is, sem köz, sem magángazdasági tekintetben. Mellőzve most azt, hogy honunkban az 1827-ki országos választmány 500 teleknyi maximum felállításával gondolta a' nagy birtokból folyó bajokat megszüntethetni, ennyit bizonytal állíthatunk, hogy a' nagy birtokok, kivált ha azok hitrebizottságok is egyszersmind, mondhatlanul akadályozzák egy önálló független földmivesi középrend keletkezését; melly pedig félreismerhetlenül a' nemzet erejének életmágköve. De most ezen szempontokat mellőzve, vessünk ezekre egy két pillantást mezei gazdasági szempontból. Nincs bizonyosb, mint az, hogy ugyanazon jószág több birtokos által mivelve, hasonlatlanul több jövedelmet ad, mint a' terjedelmes birtok, melly egyetlen ember keze alatt sorvadoz, és koránsem önt annyi életerőt a' hon tömérdek testébe, mintha az számos földbirtokos között felosztva, és mivelve, élénk ipart fejtene ki minden ágában a' gazdaságnak. Hajdanta talán hasznot tehettek a' honnak a' nagy urodalmak; mert erős várakkal ellátva, és számos fegyveres kézzel bírva, feltartóztatták a' rohanó ellenséget; de ma károsak a' nemzeti hitelnek; a' családi szent viszonyok köteleit szétszaggatják, és úgy tekinthetők, mint éktelen kinövészek, és mérges daganatok a' haza testén; vagy olyan terebély fák honunk nagy kertében, melyeknek közelében a' fiatal fák csak sýnylenek.

Vannak ugyan elegenden, kik hévvel fölkelnek a' nagy birtok védelmére, ezen okkal élve: „hogy a' nagyobb-szerű gazdálkodás, mit csak a' nagy birtok tehet lehetővé, alkalmat nyújtván a' munka helyes felosztására, a' gépek használatára, és az okszeres gazdálkodásnak is útát nyitván, kevesebb emberkézzel, jóval több tiszta hasznot képes előidézni a' földből, mint a' kicsinyben üzött földmivelés, melly tömérdek élelmet levén kénytelen fordítani a' dolgozó emberek és barmok táplálására, sok pénzt

a' számtalan gazdasági kisebb épületekre és szerszámokra, a' mit itt megtakarít, bölesen befordíthatja magába a' földbe, és ezt két- vagy háromszoros gyümölcsözésre bírhatja. "Melly megjegyzésre csak azt feleljük, hogy ezen nézet csak akkor, és úgy lehet helyes, ha a' földbirtokos illő tudománnyal, tapasztalással, pénzalappal, és szenyvedéllyel bírva, minden földet maga műveltetne; és mint Pethe mondja: „inkább szeretne paraszt lenni, mint gavallér." Amde tekintsük meg nagyobb földbirtokosaink mezei gazdaságát, itt az említett föltételeket épen föl nem találhatjuk el annyira, hogy az elaprózott gazdálkodásban az ipar és takaréknemes csak az, hogy bőven kipótolja a' mondott elsőbségeket, hanem még le is nyomja, és köztapasztalás szerint, kisebb birtok jóval több szesz és tiszta jövedelmet nyújt, mint a' terjedelmes. Az élet tehát itt is megczáfolja az elméletet, annál inkább, hogy honunkban földműveseket képző iskola csak kettő levén, kisebb gazdatiszteinknek alig van fogalmuk az okszerű mezei gazdálkodásról, mellynek áldásait följebb érintettük. Sőt magok földbirtokosainknak is nagyobb része, kik magok kezelik jószágaikat, alig értvén amannak elveit, és mégis az emberi természet szokott útján — auch io sono pittore — magukat gazdáknak tartván, megkisértik ugyan az újabb elméletek alkalmazását, drága költségen új szerszámokat hozatnak, új iparnövényeket termesztnek: de minő sikerrel? a' szomorú tapasztalás, és a' gyakori csődök mutatják. Melly rosszul sikerült kísérlet, említett bajon kívül azt a' még nagyobbat is szűli, hogy mások általa az okszeres gazdálkodástól elidegenedve, megmaradnak az ősök őseitől öröklött kopott vágás, és olyan módszer mellett, mit tanulatlan gazdatisztekkel is lehet folytatni; kik aztán többet használnak magoknak, mint az úrnak.

Hogy a' földbirtok nagy terjedelme már maga legfőbb oka a' csekély, vagy semmi tiszta jövedelemnek, azt ma átlátták minden okszeres földművelők. Sok oka van ennek általában, honunkban pedig még több, mint más-

utt. Legfőbb az, hogy az ilyen nagy birtokok följülműl-
ván a' tulajdonosnak saját felügyelhetési képességét, ezt
másra kell bízni: pedig aztán az a' más, kiben teljesen
megnyughatni, milly cosa rara, jól tudjuk. Honunkat mi
illeti, ez tudjuk pénz- és néptelen ország, hiányzik tehát
itt a' befektetési tőke, az emberkéz; hiányzik sőt még
ezután születik az okszeres földműves haszonbérő és
gazdatiszt; hiányzik a' gyárilap és kereskedés, mik ha
általában károsan hatnak köz- és egyéni gazdaságunkra,
sokkal károsabban hatnak a' nagy terjedelmű urodalmak
jövedelmezésére. „Ámde, azt mondja itt valaki, Angol-
honban is vannak terjedelmes gazdaságok; itt is régóta
fennáll a' nagybirtok-rendszer — Grossgütersystem —
bár homlok egyenest ellenkező a' magyarral; még is tíz
annyit jövedelmeznek amazok, mint nálunk; a' terjedelem
tehát úgy látszik, mitsem tesz a' jövedelem csökkenté-
sére; sőt ha megfontoljuk azt, mit Schütz, Thaer,
és Young mondanak, t. i. hogy „a' földművelésnek nagy-
ban kezelése kevesebb tőkét és emberkezet kíván: mert
ez lehetővé teszi a' gépek 's jobb szerszámok szerzését,
mik által a' munka megoszthatik, könnyebbé és olcsóbbá
tetetik; ez teszi lehetővé a' nagyobbyszerű agronomiai
vállalatokat, az újabb felfedezések- és találmányokkal ki-
sérletet, a' földművelés tökélyesítését: mik a' kis birto-
kon lehetlenek; ugyanazért ennek a' szokás vaskarjai kö-
zött kell sorvadni szüntelen;“ azt kell mondanunk, hogy
többet jövedelmez a' nagyszerűleg kezelt terjedelmes bir-
tok, mint az aggszokásilag művelt kis jószág.“

Ezen ellenvetés valóban nagy fontosságú olly or-
szágban, melly már a' földet és földművest felszabadítva,
a' hűbéres viszonyokat megsemmítve, útat tört az oksze-
res gazdálkodásra. Angolhon egy ezek közül. Ebben nem
urbéresesek, hanem ideiglenes haszonbérők művelik a'
részletekre osztott nagy birtokokat; pedig nem olyanok,
millyenek még jelenleg nálunk a' haszonbérők, hanem
kitanúlt földművelők. Más körülményt, más viszonyt talá-
lunk honunkban. Itt örök urbéresesek művelik jobbadán agg-

szokásilag a' lebilincselte földet; tőke és géphiánnyal küzdő földbirtokosok műveltetik tanulatlan gazdatisztek által majorságaikat, és ezek termékeit olly gunyáron vesztegetik el, a' gyárak, emésztők és kereskedők hiányában, hogy a' tiszta haszon legtöbbször felmegy a' kezelésre, és mostoha években a' tulajdonosnak misem marad. Átlátta a' nagy terjedelmű földbirtokok e' parányi jövedelmezését a' Magyar Gazdasági Egyesület, és ez októl indítva tűzte ki 1841-ben ezen pályakérdést: „milly körülmények közt hasznosabb Magyarországon a' haszonbér a' tulajdonkezelésnél? 's mellyik haszonbéri rendszer volna honi viszonyaink között legezészerűbb.“ Bujanovics úr ügyesen megfelelt ezen szép, de nehéz kérdésre; *) előadván, hogy nálunk az urbéres rendszer, és gazdatisztek által folytatott önkezelés, megmenti ugyan a' nagy birtokosoknak a' tulajdoni jogot, mellyhez honunkban a' földbirtokosok a' jövedelem kárával is mód nélkül ragaszkodnak; de jövedelmök — mi pedig a' főcél — módnélkül csekély marad, és ollyan haszonbéri rendszert ajánlván, mellynek életbe léptetése önkényt maga után vonandja a' robot- és dízma megszüntetését. Menjünk már át a' második tárgyra, és tekintsük meg:

II. A' honi nagyobb terjedelmű mezei gazdaságok mostani kezelését és jövedelmezését. Ifjuságom könnyelműbb éveiben nekem sem volt, ép úgy mint egyéb ifjú társaimnak, úgy szólván semmi érzékem a' nagyszerű természet, fogékonyságom a' mivelte föld bájai iránt. Azonban 1811-ben, melly híres vala szárazságáról, utat tévék a' boldog Békésmegye ekkor aszálytól perzselt határain; és egy szerencsés véletlen eljuttata Szarvasra, hol ekkor a' már nyolczvanos, de még ifjúi elevenességgel működő Thessedik élt, ki nek híre kényszerített engem is gazdasági kertjének megtekintésére. Belépvén e' kertbe, mindjárt e' gondo-

---

*) Gazdasági Pályamunkák; I. kötet: a' haszonbéri rendszerről. Budán 1843.

lat ragadott meg erősen, milly hatalmas az emberi ész, melly kicsukja, ha akarja, műveiből az idő, az elemek káros hatását, és életet, elevenséget 's bájt létesít ott, hol köröskörül a' halál jelei látszanak. Ezen magyar Thaer fölébresztette bennem a' művelt gazdaság iránti érzéket, melly későbbi bel és külföldi utazásaimban is engem el nem hagyott, sőt gyönyört 's ingert nyújtott az úgy nevezett példánygazdaságok megtekintésére. Milly kellemes érzés lepett meg tehát későbbben az alocsúti, a' magyar-óvári, az ürményi, a' tótmegyeri, és más jelesb urodalmak gazdaságainak szemlélése alkalmával! minő örömmel olvastam a' Fellenbergféle hofwyli, és a' Thaerféle möglini remek gazdasági kertek leírását; hol a' folyóhomoktenger közepén, tündéralakú oaz varázsoltatik elő; ez előtt kopár földön kettős aratást láthatni egy évben, rétek öntöztetnek, kövekkel elöntött mezők 's dülők kitisztítatnak, parasit növények kiirtatnak derék gépek segélyével. Itt tűnt fel legelsőben előttem e' gondolat lehetősége, miért istenítette a' régiség a' földművelést és ennek hőseit; valóban, ha isteni annyi, mint csodálatosan, és legfőbb fokon boldogító, e' dicső sajátot az okszeres földműveléstől jelenleg is senki meg nem tagadhatja.

Ámde illy jeles képekkel és eszmékkel fejemben, milly kellemetlenül hatott rám, a' magyar urodalmainkban többnyire létező gazdaságok megtekintése! valamint említett szemléim alkalmával, a' legnagyobb értelmiséget sejtettem azon termésforgatásban, — turnus — mellyben használja az ügyes földműves a' földet, előidézvén abból a' helybeli legnagyobb hasznót: úgy leverő való látnom majd mindenütt azt, milly kevesen fogták még fel honunkban a' forgatás elveit; nálunk a' legnagyobb értelmiséget igényleni látszó urodalmi gazdaságokban is, műveletlen a' legelő; a' hármasszorgatási eltérés oeconomicai eretnokségnek tekintetik; a' legfőbb ipar a' gabna-termesztésre irányoztatik; vetéseket 's legelő állatokat a' nap hévsége, 's a' szelek ellen védni senkinek sem jut

eszébe. A' kapáló ekének híre sínes, és a' burgonya 's tengeri kapálása majd mindenütt kézzel végeztetik. Majd minden széna, amúgy magyarosan egészen kiszáradva rakatik össze, és arra semmi gond, hogy a' természetlenség karmány kevésbé megizzasztatván az összerakás előtt, fűszerillatát megtartsa. A' dohány-, a' burgonyamivelés elhanyagoltatik, és a' búzamagnak szalmájától elválasztása olly káros móddal esik meg, hogy ebből egy tizedrész mag mindig a' szalmában marad.

Kérdjük már most mi az oka ezen példátlan elmaradásnak? feleljük: ennek oka kettőben van; részint az urbéri rendszerben, melly mint láttuk minden javításnak halálos ellensége, és részint az urodalmi önkézelésben. Lássunk itt mindkettőről. A' külföldi nagyobb földbirtokosok átlátva azt, hogy a' reálterhek sokkal nagyobb mértékben nyomják a' jobbágyot, mint a' mennyit ér azon tiszta jövedelem, mellyet nyújtanak; átlátva, hogy azon kevés és aljas termék, mit az urbéres ad, korán sem ér fel azon több, jobb és olcsóbbal, mit a' szabad föld és szabad földmivelés szolgáltat; átlátva, hogy a' teher alatt leroskadt jobbágyaik seregestől kivándorlanak; végül keservesen érezve, hogy ők mint földbirtokosok illy csekély jövedelem mellett elszegényednek, midőn gazdatisztek gazdagodnak a' tőkepénzesek-, sőt a' kézművesekkel együtt; ezeket látva, önkényt bele egyeztek az urbéri rendszer eltörlésébe: melly különben is mint följobb előadtuk kor- és jogszerűtlenné vált az egész mívelt Europa szeméi előtt. Ezen egyszerű előadáshoz, úgy véljük, a' magyar földesurakat illetőleg sem kell semmi commentár.

Urodalmi önkézelést illetőleg, ha gazdatisztekünk mind együlegyig gazdasági iskolákat végzett, példánygazdaságokat látott, fedhetlen jellemű egyének, és a' tulajdonos család biztos gyámjai volnának; ha továbbá egyetlen egy sem találtatnék közöttük, ki jobban értene a' cabbala- és trafikhoz, mint az okszeres mezei gyakorlathoz; egy sem, kiről el lehetne mondani ama csipős meg-

jegyzést: „a' gazdatisztnek két lelke van, egyik istené, másik az ördögé;“ úgy még csak tűrhető volna a' magyar urodalmakban divatos, szokásos önkezelés; urbéres rendszerünk is talán megérdemlené a' törvényhozási foltozgatást, mert a' tulajdonosak szemfülsége, tapasztalása, és őrszeme, nagy ügyel hajjal kipótolná e' hiányokat: de mivel ez utósóknak eddigelé nincs inyökre olly tudománnyal foglalkozni, mellyre egy emberélet kevés, mert a' tapasztalás bányája itt kifogyhatlan; mivel továbbá ugyan ezek kevesebbet markolni, de azt jól megszorítani nem hajlandók, de igen, sok földet bírni, és azt csekély erővel szokásilag mivelteni; mivel végre az értelmes, és jó szívű gazdatisztnek olly nagy szűke mutatkozik: ezen okokra nézve sokkal üdvösb urra és földmivesre nézve ezen avult rendszeren kiadni, és e' részben az európai mivelte nemzetek mezei gazdálkodási gyömölcsözőbb modorát elfogadni.

Mikép gyömölcsöznek aztán az így kezelt urodalmi gazdaságok, mutatja a' nálunk mindenütt hatalmasan mutatózó pénztelenség, mellyre szomorú adatokat mutatott elő Kossúth; *) melly elszegényedés aztán meg más nagyobb bajt is szül, t. i. azt, hogy nagyobb földbirtokosaink az adómentesség polgárilag lealacsonyító kiváltságáról, mellyel más polgárosított honokban csak a' koldus bír, lemondani vonakodnak. Ezek 's az efféle adatok segítik aztán megfejteti azon tüneményt, hogy holott Angolhonban épen a' kisbirtoknak kell megbuknia a' nagy birtokúak mellett; nálunk amazok, ha iparosak, emelkednek szemlátomást, ezek pedig jobbadán csődök alá kerülnek. Igen, mert említett szigetországban minden ellenkezőleg van, mint nálunk. Ott közös gazdaságbeli bitorlás nincs, hanem tagosítás, és minden az elkerítelési törvénynek — inclosure bill — van alávetve. Nálunk egyetlen országos bank sincs, amott csak 1826—1832-ig, több alakult 700-nál; ott híre sincs a' kényszerített munkának,

*) Pestl Hirlap : 310. szám alatti vezér czikk.

robot-, és kilenczednek: hanem a' brittek éles eszökkel jókor kitalálván az iparbeli munka rejtettebb tényezőit, nagy bölcsességgel kiszámított haszonbérbe adták birtokaikat; nem öt — tiz évre, mint nálunk, hanem hét — huszonegy évre sőt egész életidőre: minek az a' nagy haszna, hogy a' bérlő a' bérleti évek felé nem szívja ki tőle telhetőleg a' jószágot; hanem annak javítására nagy töképenzt fordít, mi által megint a' bérlők érdeke úgy összeforrad a' tulajdonosakéval, hogy azok többé egymástól el nem válhatnak. *)

III. A' magyarhoni terjedelmesb földbirtokoknak jóvendőben eszközölhető jobb kezelését, és reménylhető bővebb jóvedelmezését illetőleg, megvalljuk, ennél nincs tükésebb 's nehezebb föladata jelen értekezésnek. Elismerték ennek nehézségét mind az ügyes Kacs Kovics, **) mind a' följebb dícsért Bujanovics idézett munkájában. Első a' haszonbérrel értekezvén, bár megvallja, hogy a' nagy jószágnak bérbe adása tanácsosb, mint annak tiszték általi kormányzása, még is utólján értekezésének, e' nemzet életébe vágó kérdés megfejtését ügyesebb tollra bízza. A' pályakoszorús Bujanovics pedig állítja „mikép e' kérdésre általánosan felelni ugyan legkönnyebb, de ennek gyakorlati alkalmazásának sehol sem állanak útjában nagyobb nehézségek, mint honunkban.“ Vizsgáljuk meg tehát e' komoly tárgynak mindkét oldalát. Láttuk feljebb az örökváltság üdvös voltáról, és itt célunkra tartozólag arról, hogy ez a' földesurak érdekeit tekintve is igen kívánatos, azért, mert az urbéri váltsággal emezeknek tulajdona és vagyona is felszabadítatik, a' közös birtok igen silány hasznót és jóvedelmet nyujtván. De ezt kívánja ezeknek saját pénzügyi érdeke is: megjegyezvén a' derekasán számítani tudó Bezerédj, hogy“ a' töke értékét gyümölcse szertint kell mérni, és így az olcsónak tetszhető váltságdíj,

*) H a z z i, Bemerkungen auf einer Reise nach Frankreich, und England 1836. München 2.

**) 1837-diki Társalkodó, II. félév: lap. 398.

gyümölcsözéséhez képest, roppant somma hatásával hírand; ennek hasznát hozandja be, és helyét pótolandja az azzal jól élő földesúrnál; a' ki más módon, bármilly ügyesen érti is a' gazdaságba bernházást, erre magának pénzt szerezni többnyire még sem képes, és ennél fogva a' gyors, bár mérsékelt megváltással, melly az ő máshonnan nehezebben pótolható hiányát fedezi, magának nem csekélyebbet szerez, mint jobbágyának. Koránsem teendő ezzel maradékainak kárt, mint némellyek vélik, kivált ha meggondoljuk, mikép földesurak közt lehetnek olyanok, kik a' megváltási díjjal talán birói zárt, vagy csődöt szüntethetnek meg, vagy kerülhetnek el. Aztán sok bajjal járó jövedelmük tőkéje, melly eddig csak képzeleti volt, és nem esett szabad rendelkezés alá, most valószínű leendő, mobilisáltatik, 's nagyobb kamatot biztosítóvá tetetik. Igaz, hogy a' tékozló az urbéri váltság után nyert pénzt elköltheti: ámde urbéri birtokát is eladhatja, vagy erre adósságot tehet; és így az executiotól 's a' tönkre jutástól az urbéri birtokban szemlélt nagy bátorság sem mentesít." Eddig Bezerédj.

Sokkal bonyolodottabb az örökváltságnál a' haszonbéri ügy, mellyről most már szólnunk kell, ha nagyobb földbirtokosainkat meggyőzni akarjuk e' nagy igazságról, hogy ők megszüntetve a' hűbéres viszonyokat, sokkal több, 's biztosb jövedelmet húzandnak terjedelmes jószágaikból úgy, ha azokat jó móddal haszonbérbe adandják, mikép az angol lordok tesznek, mint ha azokat ősi szokás szerint tovább is tiszteik által kormányozzák. Mi jól tudjuk, milly tenger kifogás tetetik, pedig méltán a' haszonbérletek ellen, de mindezek mellett is állítjuk, hogy ezen rendszer jóval üdvösb a' mostani önkezelésnél; azonban értsük meg jól, nem a' kised jószágokénál, mikről most szó sincs, — mert az olyan, ki ezeken a' gazdaságot maga folytathatja, bizonyosan több sikert reménylhet, mintha azt bérbe adja; — hanem az urbéri viszonyokkal nem terhelt, 's nagy darab szabad földbirtokbeli jószág kormányzásánál. A' haszonbérletek árnyékoldala

imez. Ha a' haszonbérlet szemközt állítjuk a' birtokossal, ezek közt igen nagy különbséget látva, első tekintettel azt véljük, hogy ezeknek érdeke tőkéletes ellentétben áll. Való igaz is, hogy Leibitzer szerint, mikor a' tulajdonos azon van, hogy gyümölcsöző tőkéje évenként növekedjék, 's így jövedelme is mind inkább gyarapodjék, a' közönséges haszonbérlet csak jövedelmének szaporítására törekszik, a' nélkül hogy legkisebb figyelemre méltatná, vajjon a' jószág ez által aljasodik-e vagy sem? Midőn továbbá a' bölcs tulajdonos majd minden vagyonát a' jószágba kívánja fektetni, emez beruházott tőkéjén fölülsiet abból minél nagyobb nyereséget egyszerre kisajtolni: minek természetes oka az, hogy ő évenként bért fizet, mit mint tulajdonos tőkéje gyarapítására fordíthatott volna, a' haszonbér tiszta nyereségéből pedig nékie élni kell. Első nem irtózik az olyan javítások tételétől is, melyek magukat nem olly hamar fizetik vissza, minők a' réteknek, az erdőknek javításai; utolsó ezeket elhanyagolja, mert ezek hamari hasznót nem adnak, sőt rögtön jövedelmező, de tetemesb és költséges javításokat sem várhatni tőle, mert ez az ő érdekében nem fekszik, ki csak ideiglenes birtokosa a' jószágnak.

A' haszonbérletet háttérbe látszanak szorítani e' következő momentumok is. Mivel mind a' birtokos, mind a' bérlet hajlandóbbak legalább honunkban a' rövid idejű szerződéshez, — melynek oka a' termékek árának ingatlanságában gyökerezik, a' természetények magas árat tett szerződés kedvezvén a' birtokosnak, ugyan ezeknek olcsóságakori kötés pedig a' bérletnek; — ezen rövid időre tett alkut az önhaszonlesésnek szárnyat ad — a' földterhelésre, annak kiszivására és a' jobbágyok zsarolására. Aztán a' bérlet, így szólunk, vagy pénzes, vagy pénzetlen: ha pénzes akkor inkább maga vesz jószágot; ha pedig pénze nincs, mivel míveli azt, 's mivel kezkeskedik érte? Illy körülmények közt lévén nálunk a' haszonbérlet, erre földbirtokosaink nem nagy hajlamot mutatnak ismervé azon kellemetlenségeket, miknek ki-

teszik magokat, a' bérlők fortélyait illetőleg, miket bajos volna előszámlálni. Terjedelmesebb pusztáikat tehát adják gőből alá gazdag örményeknek, kik fizetnek ugyan, mert van miből; de hogyan? úgy hogy egy holdnyi legkövérebb földért adnak két forint haszonbért; sőt Debreczen táján vannak puszták, miknek holdját 52 p. krajczárért gyakran kínálva kínálják a' bérlőknek.

Mindezekre már most jegyezzük meg, hogy a' haszonbér tudománya főelveinek kikeresése igen jutalmazó munka, és megérdemli, hogy a' bérlet följebb emelkedésinek, és alább szállásának törvényeit tanulmányunkká tenni serénykedjünk, már csak azért is, mert el kell ismernünk, hogy angoloknál van illy nemükben a' legfőbb értelmiség; pedig épen e' nemzet az, melly a' haszonbéri rendszerhez állandóan ragaszkodik. Mi e' fontos kérdés megfejtésében, e' következő, legalább általunk erőseknek vélt, támaszpontokat vesszük fel: 1. Gazda, épen úgymint költész születik; és így nem föltehető, hogy minden terjedelmes földet bíró, egyszersmind gazda is legyen, és így jobb ügyes és tanult haszonbérlo segélyével élni, mint öngazdálkodás által kontárkodni; vagy más szavakkal, jobb azt olyanra bízni, kinek úgy szólván bőrében áll a' jól gazdálkodás; mint olyanra, ki ezt ha értene is hozzá, magasabb állása vagy hivatala miatt nem teheti; vagy olyan tisztre, kinek nem sok érdeke fekszik a' jószágnak magas jövedelmezésében, kivált nálunk, kiknél az ugy nevezett száztolizás — procentuatio — csaknem ismeretlen, jöllehet a' szomszéd cseh földesurak, jelesen Fürstenberg herczeg, már ez által kétszerezék jövedelmeiket. II. Mivel köztudomásra nálunk még ezután születendnek a' jó gazdak és jó haszonbérlok, azért, mert mi szokásos magyarok az okszeres földmivelés előidőzésére, úgy szólván, mit sem tettünk; gazdaképző tanodákat, minta-gazdaságokat, 's egyéb efféléket, országos erővel fel nem állítottunk; annálfogva tanácsosb levén az, hogy mi angol, hollandi és más jeles haszonbérloktól tanuljuk meg ezt; szükség leend

legelsőben is a' hűbéres viszonyokat eltörlení: jósolni merjük, hogy ezek sereggel jőnek honunkba, annál inkább, mivel a' föld másik fél gömbjén sines olesőbb föld, mint nálunk, kiknél milly olesón lehet jó földet bérleni, legközelebb láttuk; arra is van példa, hogy az ország kel-
lő közepén, jelesen Szánkon, 50 hold földet 200 forint pengőért kínáltak örök éron 1837-ben. Az urbéresség eltörlése hatalmunkban áll; mert igaz mondás, hogy egy nemzet előtt nincs lehetlen, mivel ennek csak akarni kell és ezt mondani: „legyen.“ és azonnal meglesz minden. III. Maga a' haszonbér fogalma erre ösztönöz ben-
nünket. Mert tekintsük meg csak mi ez? Olyan jövedelem, melly nem csupán személyes iparunk gyümölese, sem hivatalos munkánk jutalma; hanem olyan, melly valamelly meg nem ehető, vagy el nem költethő jószág-
nak néhány évig, vagy örök használatra adásáért ígértetik a' használotól a' birtokosnak. Ezek szerint kétféle a' haszonbér: örök és ideiglenes; az első rovata alá tartozik az urbér, mi firól fira száll és tart mindaddig, míg az urbéres tartozását fizetni képes; hanem jegyezzük meg jól, ez is kétféle, u. m. állandó és változható; tudjuk mikép honunkban az örök haszonbér, vagy urbér följobb nem emelhető. Ámde vannak országok, jelesen Ausztria *) és Poroszhon **) mikben öröklő ugyan a' haszonbérlet, de maga a' haszonbér, a' körülmények szerint följobb emeltethetik, vagy lejjebb szállitathatik. És ezt mi jóval méltányosabbnak, 's bőlesebbnek tartjuk a' honi urbérnél, melly állandóságot mutat ugyan, de csak színre és illusorie, mert a' házi és hadi adó által nagyon is ingatag-
gá tetetik. De mi itt most csak a' nagy birtokosak érdekeit kívánjuk tekintetbe venni. Ezeknek sem jó az örök haszonbér; mert önkezelését teszi szükségessé a' jószá-
gnak, mi fölötte sokba kerül, fölügyelő tiszteket, nem

*) Scheidleins Handbuch der öster. Privatrechts. Wien 1814. I. 516—530.

**) Fürstenthal, Institutionen des allg. preusz. Civil- und Criminalrechts Berlin 1827. I. 223—227.

mindig hű cselédek tartását, úrszéket 's más alkalmatlanságokat föltételezván; mindezek elmaradnak a' haszonbérlnél, a' ki minden gondját arra fordítván, hogy jó karban legyen a' gazdaság, mivel felügyelésre mitsem költ, jóval több tiszta jövedelemhez jut, és így több haszonbért fizethet; melyet, lejárván a' kötött évek, följebb is lehet rúgtatni, ha a' kötött idő alatt a' termékek ára szembetűnőleg nevelkedett, és a' fekvő jószágba fektetett tőkék jobban gyümölcsöznek mint az előtt; miket az urbérnél tenni koránsem lehet.

Ha már elgondoljuk, milly nagyra emelkedhetik valamely földnek évi jövedelme, ha teszem a' mellett vagy országút vonul el, vagy jeles csatorna, vagy vasút; továbbá ha figyelembe vesszük, mennyit emelkedik az, ha azon hon, melyben az fekszik, szerencsés körülmények közbejötte által, tisztán földmivelő országból gyáripáros, vagy mi még több, kereskedő honná válik; mint ez a' múlt században Angolhonnal megtörtént, hol már ma a' szántóföldek tíz annyi hasznót adnak, mint az előtt; ha végre fontolóra vesszük, hogy egy gyárváros alapítása, egy jeles gőzmalom, egy új köszén-, vagy más akna nyitása, egy érczesvíz vagy egy jeles fürdő keletkezése után, mikhez közel fekszik a' jószág, mennyit nyer az becsben; ezeket ha elgondoljuk, szinte ellenkezőnek találjuk a' jó gazdaság elveivel az örök haszonbért, mely mintegy lebilincseli a' jószág nagyobb jövedelmezését; mely avúlt rendszer azon tévedésen és álelven épült, hogy van olyan maximuma a' föld jövedelmének, min az már följebb nem emelkedhetik. Pedig ez gyermeki eszme, és sötét korba való. Mert ma már az ipardús nemzetek példáiból tudjuk, hogy jelesen Angolhounban — mely szépen egyesíti mind a' három, t. i. földműves-, gyár- és kereskedelmi ipart — a' földműves tíz annyit vesz be ma egy hold azon minőségű de okszerűleg művelt földből, mint honunkban. A' physiocratákkal is köz volt még e' tévedés; kik túlbecsülve a' föld szokott, és állandó jövedelmét, az ipar és a' szerencsés helyzet ál-

dásait tekintetbe nem vették: holottma már tudjuk, hogy a' haszonbér nagysága korán sem föltételeztetik csupán a' föld termékenységétől; hanem legtöbbször annak helyzete- és fekvésétől, 's lehet föld, melly semmi termő erővel nem bír, mint a' sziklás Málta, és még is más úton nagy jövedelmet nyújt. Ellenben a' legáldottabb termő föld is csekély haszonbért ad a' birtokosnak, ha tudatlan, 's henye oláhoktól miveltetik, mint jobbadán az aradi, vagy ha a' kereskedési vonaltól távol fekszik, mint a' somogyi 's veszprémi; vagy a' szabályozatlan vizek szomszédságában nyúlik el, mint a' hevesi és baranyai. Hozzá járul mind ezekhez, a' nagy városokhoz közel, vagy távol fekvés: melly körülmény annyira emeli vagy csökkenti az örök haszonbért, annyira rúglatja és szállítja a' föld becsét, hogy a' ki az urbéres rendszernek, földesurakra káros volta felől egyébként meggyőződnie nem tudna, csak ez is szemmel látható okot nyújt neki, említett rendszer képtelen voltának átlátására.

De másnemű kárai is vannak még ennek nagyobb földbirtokosakat illetőleg, már csak az urbéri osztályozásnál fogva. Mert okszerű gazdák jól tudják, minő javíthatóság fekszik még a' legrosszabbnak látszó földben is. Igaz, hogy a' szokásos mezői gazdaság mellett, nem-hogy javulnának, sőt romlanak a' földek, könnyen átlátható okokból. Mert pénz-, és iparhiány, közös birtok, birtokolhatlanság, rossz kezelés, olly akadályai a' javításnak, hogy erről gondolkozni is alig lehet; sőt az eddig jó földek, nem ritkán elhagyott telkekké válnak. Ámde vas szorgalom még is mindent legyőz; és feltehetjük, mikép valamelly iparos gyarmatnak osztatott ki olly határ, melly a' kiosztás, és megszálláskor harmadik osztályú volt, és egy telekhez annyi föld adatott, mennyi harmadik osztályú telekhez szokott adatni. Azonban a' gyarmat ipara annyira megjavítja a' földet, hogy a' harmadik osztálybelit elsőségre emeli; illy esetben a' földbirtokostól adott fölösleg ettől örökre elvesz, mert ezt neki a' megye soha vissza nem téríti. Itt is bebizonyúl tehát az urbéres

rendszer hibás volta; mert az ezen hibás elven nyugszik, hogy a' föld termő ereje sem növekedhetik, sem alább nem szállhat: pedig jól tudjuk, hogy ez sokszor a' földművestől függ, a' ki ha ipart illetőleg harmadik osztályú, az első osztályú földet is harmadikivá sorozhatja le; ellenben ha a' gazda iparban kitünő, harmadik classisú földét is első jóságúvá teheti.

Látjuk is nem gyéren, hogy az urbér mellett, melly a' sajátot kizárja, most igen sok határban szaporodnak az elhagyott telkek, mi természettel foly a' közös föld természetéből; mert igaz e' közmondás: quod multi curant, nemo curat; — de legyen csak örökváltság, tagosítás, kertgazdálkodás mint a' britteknél, majd lesznek mindenütt majorok, miknek ára és becse nőttön nő, és nem fogy mint a' közföldeké; elhagyott pusztá majorokat épen nem látandunk, mint most elég elhagyott telkeket; mikből ez a' jó keletkezend, hogy haszonbéri és majoros gazdálkodás mellett, egy faluja többet érend az úrnak, mint most egész urodalma, mint jelenleg Poroszországban, hol láthatni olly vagyonos haszonbérlőket, kik felházakban laknak és a' földadót mindig év elején teszik le földesuraiknak.

Csakhogy jó haszonbérleti törvényeket alkossunk, és a' cselédséget rendezzük, mint már ezeket teszik is minden polgárosított állodalmak; mert haszonbérlői becsületesség, és jó cselédek, múlhatlanul szükségesek ezen rendszerhez; mert vajmi hajlandók ez utólsók tanácsadás nélkül is azt megtenni, mit Suarez, és Escobar helyesleni látszanak: „Cseléd, kinek kevés fizetése van, ha szegény, nem vétkezik, ha urát meglopja, azért hogy magát kármentesítse: sőt még akkor is, ha nem szegény, mert kevés bért adni jogtalanság.“ *)

---

*) Ellendorf, die Moral und Politik der Jesuiten Darmstadt. 1840. I. 131.

Harmadik Szakasz.

**Minő időpontot lehetne kitűzni a' robot és
dézma megszüntetésére?**

Itt legelsőbbben is azon akadályokat kell megtekinteni, mellyek az urbéres rendszer megszüntetésének útjában állanak, megvizsgálva azoknak természetét, és csak így juthatunk el a' kérdés megoldására, melly két ágra oszlik: u. m. **1.)** Sietnünk kell-e ezzel vagy nem; és **2.)** ha sietnünk, minő időpontot kell erre választanunk?

I. Elsőt illetőleg igen nagy okaim vannak arra, hogy siessünk. Mert elsőben, elég soká tartott önáltatásunk és annak halogatása, hogy magunkkal, köz- és magángazdaságunkkal tisztába jöjjünk. Most már ismerjük a' nemzeti bajok fő kútforrásait, tudjuk mik paralysálják nagyobb birtokosaink anyagi, és kilencz milliónyi vérünk szellemi és anyagi erejét; nemzettestünk betegségének fészkrét értjük. Miért ragaszkodnánk tehát eddigi halogató politicánkhoz? Jusson eszünkbe, hogy mi a' szerencsétlen parasztzendülés óta, melly jobbágyainkat és a' magyar földmívelést jelen méltatlan helyzetbe nyomta, már három század tapasztalait bírjuk nem harczos, hanem békeskorban; kezdjünk tehát minél előbb ez üdvös munkához. Emeljük a' magyar népet magyar nemzetté oly tettek által, miket áldozatnak sem lehet tekinteni; mert

a' XIX-dik században kimondani törvény által, hogy: „a' magyar jobbágy, ha földesurának tetszik, megválthassa magát“ ez nem nagy díeséret jelenkori politicánkra, melly úgy látszik alig képes felfogni ezen political eszmét, hogy a' különféle osztályok összefforrasztása nélkül nem lehet képes a' nemzeti újjászűletést eszközteni; oly nemzet pedig, mellynek betegsége orvosolhatlan, halálosan beteg, és semmi jövőndője sincs. Halált és halálos betegséget említünk. Testi halált okoz az életerő, lelki halált — állodalmaknál — a' közszellemhiány, ezt előidézi a' néposztályok között a' személy és birtokjogi különbség: mi annál nyomasztóbb, hogy a' mai jobbágy eldődei — mint láttuk — szintúgy segítették vérel szerezni a' magyar szabadságot, mint a' mai nemeségnek szokása ezzel büszkén díesekedni.

Ellenben élet a' szükségérzetben, ennek elhárításában, és az akadályok leküzdésében nyilatkozik. Ezt tanítja a' törvényhozás philosophiája: melly az elevenen érzett szükségeket pótolni igyekszik. És mivel minden kornak saját szükségai vannak, innen megfejtethő, hogy minden törvényhozás saját korának típusát viseli. Ma már más, és több anyagi, és szellemi szükségaink vannak. Ne tegyük tehát magunkat azokhoz hasonlókká, kik neveltség tárgyává lesznek, oly ruhát öltvén magukra még ma is, melly gyermekkorunkban ugyan elég bő vala, de már ma hajlott idejű terjedelmes testöket alig fedi be. Ha mi sietendünk levenni a' földművelés bilíneseit oly néposztály kezeiről, melly e' hont népesedéssel, a' kincstárt pénzzel, a' nemességet szolgálattal, a' királyszék bátorságát ontott vérével nagyobb résziint tartja fenn: ezen nagyszerű lépés siettetendi életbe léptetni azt, hogy a' községi rendszer alapjai letélessenek, ez megínt siettetendi a' czélszeresb népnevelést: ez ismét a' gyártási szabadságnak városainkra kiterjesztését, és a' czéhek körüli intézkedést, mint szinte az önálló magyar kereskedés körüli törvényeket.

Tudjuk már, minő politica az, néhány földbirtokosak kedvéért, egy egész hont oly állásban hagyni,

hogy ez műiparos ország magas állására soha föl ne léphessen: hanem kénytelen legyen nyers terméket itthon elemésztő, vagy ebből külföldnek némi csekélységet eladó nemzet alacsony állásában tespedni. Siessünk, mert látjuk, milly csigamenésű különben is magyar törvényhozásunk: melly már az 1729-diki törvénykönyvben kimondá ezen elvet, hogy „a’ minő mértékben élvezi valaki a’ status jótéteményeit, olly mértékben kell viselnie annak terheit is:“ és mégis milly sokára haladt az örökváltsági törvény; mellyből nagy sokára egy kis töredék betéttett ugyan a’ törvénybetűi közé, a’ nélkül hogy így annak életbe léptetése felől remény lehetne. Az elvelfogadásától tehát nálunk a’ tettleges parancsoló törvényig évtizedek, sőt huszadok telhetnek el.

Sietnünk kell továbbá azért is, mert igen igen elmaradtunk. Nem levén önálló földmivelésünk, nincs önálló műiparunk is, pedig azt mondja List: „melly nemzet csak földmivelést űz, hasonlít olly egyénhez, kinek csak egy karja van.“ Mi is tehát míg a’ földmivelést jó lábra nem állítjuk, addig a’ műiparos mezőre csupán azon erőfölösleget fordíthatjuk haszonnal, melly a’ földmivelési érdekek fedezése után fennmaradt.

Végül siessünk, és ne engedjük elhúlni azon megleget, mellyel a’ nemzet jelesbjei forrnak e’ fontos ügy körül; mert minden javításnak meg van a’ maga szerencsekora, melly ha elmúlt, nem ritkán elmúlt örökre; a’ gyógyszer minél tovább késik, a’ jobbágyság terhe minél jobban növekszik, a’ halasztásban annál nagyobb a’ veszély. A’ fontolva haladók ugyan tartóztatni akarják siető lépéseinket, kik ezt mondják: „előbb képzettséget kell oltani a’ jobbágyba, mielőtt őt felszabadítanak a’ nyomasztóvá vált hűbéres viszonyok alól.“ Ámde ez is csak ollyan elkoptatott hibás kör, mint az, hogy előbb becsületérzést kell csepegtetni a’ nemtelenbe, azután kell őt felszabadítani a’ bot alól. Elég itt, hogy az urbér megszüntetése több nemzetek által már majd fél század óta sikerrel gyakoroltatik. Az sem jó, mit talán némel-

lyek nem akarás ürügyéül felhozhatnak: „adjunk még több engedményeket jobbágynak és könnyebbítsük az urbéri viszonyokat.“ Erre feleljük, itt gyökeres rendszer szükséges, említett palástoló gyógyszer pedig csak arra való lenne, hogy említett felszabály mellett hosszú időre kialudnék a' törvényhozás erélye és lelkesedése a' gyökeres javítás mellett, 's utóbb is ezen hamar ellobbanó szalmalángnak csak füstjét, nem pedig melegét érezné a' földmivelő néposztály.

Lehetnek, hisszük olyanok is, kik illynemű ürüggyel élendnek a' sietés paralizálására: „Fokként kell eltörlelnünk a' hűbéres viszonyokat, nem pedig rögtön, és előkészület nélkül: mert a' jobbágyság, tudjuk, erkölcsben mélyen süllyedt: hadd érjen meg előbb a' szabadságra, melly nem másnak csak mivelte erkölcsűnek való.“ Mi erre azt feleljük, hogy az apránkénti engedmények, és a' fokozatos emancipatio, soha sem vezetnek óhajtott célra; melly áll az elkülönzött néposztályoknak, és ezek érdekei egyesítésének eszközlésében. Mert míg az engedményeket aprózzuk, senki azokat, mint a' népbarát Kossúth igen jól mondá, — nekünk meg nem köszönné, valaminőt a' jobbágyság meg nem köszönte azokat ép azért, mert fokozatosak voltak. Ez a' gyümölcse mindenütt a' fontolva haladásnak; mert kétszer ad, a' ki hamar ad. Az sem áll, hogy be kell várunk, míg a' jobbágyság erkölcsileg bővebben kifejlődnek: mert ugyan mi okozza fejletlenségüket? az elnyomás, melly mindig paraszt, azaz alattomos elégületlen, esaltni vágyó, és mogorva jellemet szül, alkalmatlant a' honszeretetre, és polgári erényre. Látni való ekkép, hogy ezen okok és elvek, miket elősoroltunk, rossz elméleten, hibás körön és embertelenségen alapulnak. Mert mi egyéb embertelenségnél, a' jobbágyot elnyomás által erkölcsileg mélyen süllyeszteti; 's azután ezen süllyedtségért őt tovább is büntetni akarai a' felszabadítás halasztása által? Igaz, van a' parasztban sok durvaság, erkölcstelenség, de ezek közösek a' nemparasztokkal is, kiket alig találunk jobbak-

nak amazoknál. Most már ha föl vesszük, hogy a' magyarhoni jobbágy erkölése megrontására háromszáz éves szolgaság, és lealacsonyítás fogott kezét; ha elgondoljuk, hogy ennek is az emberiséggel mítsem törődő törvény az oka, melly őt hontalanná és így a' hon érdekei iránt is fogékonytalanná tévé: valóban csodálkoznunk kell azoknak kegyetlenségén, kik szabadságra képtelenséget és szolgálalkúséget hánynak azon néposztálynak szemére, mellyet magok tettek szolgálalkúvé, 's erkölcstelenséget emlegetnek ott, hol azt maguk idézték elő embertelen törvényeikkel.

II. Hogyha már az forog kérdésben: minő időpontot kell kitűzni a' hűbéres viszonyok megszüntetésére? feleljük azt, mellyben a' robot-és dézmarendszer nagy, és terhes akadályai le lesznek győzve, mellyek sokfélék és különböző természetűek. Vannak ugyanis ennek elősben igazi, és színlett; másodsor: rögtön és csak időjárával elmozdítható; harmadsor: előítéletben és valóságban létező akadályai; mikről lássuk röviden.

Az első rendbelieket illetőleg, meg kell vallanunk, hogy sok igazi és valóságos botránykő áll e' jeles vállalat útjában, miket utoljára együlegyig elősorolandunk, de az is igaz, hogy vannak olyan akadályok is, mik színlettek, előítéletben létezők, és annál fogva helyes előterjesztések által, miket parányi erőnkkel mi is tenni törekszünk, rögtön elmozdíthatók. A' színlett akadályok közül már felhoztunk néhányat, és helyökről elgördíteni iparkodtunk. De van még ilyen több is. Azt mondják a' maradás baráti: „nem lehet addig tenni semmit, míg országos erővel zálogbankot nem állítunk fel, mert hol vegyen pénzt a' nyomorú jobbágy — ki most házi, és hadi adóját sem bírja lefizetni, — örökváltságára? zálogbankot pedig állítani nem lehet, míg az ősiséget el nem töröljük; mi nem egyhamar leebd. Mi több, sok jobbágy maga sem akar örökváltságot, mert tudja, hogy ez által rosszabbra forduland sorsa: hagyjuk tehát ez egész dolgot még most olly boldogabb időre, mellyben ez kön-

nyebben megeshetik.“ Igaz, hogy pénzhiány telemes akadály itt; bizonyos levén az, hogy honunkban, kivált a' felsőbb megyékben sok helység epedve vár a' váltság perczére, de pénzre nem tud szert tenni; legelső teendő tehát itt, egy törlesztő bank állítása, melynek segedelmével egyenesen az urbéri örökváltság eszközöltetnék, mely szerfölött könnyítné e' munkát, és a' mely lényegesen különbözik a' zálogbanktól, és az ösiség eltörlése előtt is alakítható, csak akarjuk. Azonban színllett akadály ez is. Mert tudjuk, hogy már századdal ez előtt történtek örökváltságok; történtek jelenkorunkban is: miért ne történhetnének ilyenek bank nélkül is; helyesen mondván ez ügyet illetőleg Bezerédj „hogy míg gőzös nincs, addig is tehetni valamit vitorlákkal, 's evezőkkel; a'hol az urbéri váltság pénzürtékben épen nem lehet, gabnamennyiség is szolgálhat az érték kiegyenlítésének jeléül 's eszközeül, 's piaczi ár, font szám 's ilyenek után eléggé megfelelőleg.“ Meg kell vallani, az is igaz, hogy lehetnek jobbágyok, kikben az aggszokás kitörlötte a' szabadság utáni vágyat, és a' kik félnek szabadok lenni azért is, mert tudják, hogy örökváltságot tagosztálynak kell megelőzni, ettől pedig azért idegenek, mivel vélik, hogy marhatenyésztés nélkül, melyet a' tagosítás korlátol, meg nem élhetnek, bizonyos levén, hogy a' telek rendezésénél a' jobbágy csak földé művelésére szükséges, — tehát nem eladható — barmok kitarására szorosan elég legelőt nyer. Ámde itt is sokat tehet a' népszerű felvilágítás; és ez is csak olyan tünnemény, mint az vala, midőn az életidejét bastilleben töltött frank Latude, úgy megszokta a' fogságot, hogy elrontatván a' bastille, nem jól esett neki a' szabad lét.

Nagyobb szerepet játszanak másodsor, az akadálytevésben nálunk az előítéletek, melyek fogva 's homályban tartják némelly kiváltságosaink elméjét, miket már most szükség földeríteni, és ha lehet szétszlatni. Ilyen az, mit már följebb is érintettünk, hogy ezek a' kényszerített örökváltságban uri jog, 's tulajdon sér-

tést tekintenek. Azonban milly kevéssé értik a' dolgot, megletszik a' mondottakon kívül abból, hogy a' jobbágföld az 1836-ki törvény után — melly földesurak részéről csak használatot' emleget, — épen nem tulajdonna ezeknek. Kényszerítésnek is csak annyiban lehet ezt nevezni, hogy a' föld felszabadításának útját, mellyet a' jótékony törvény megnyitott, a' földesuri önkény ne zárhassa el a' meg nem engedés által, és abban áll, hogy ha valamelly község, vagy egyes jobbág a' megváltást óhajtáná, ezeknek az illető földesúr önkényesen gátot ne vethessen. Nincs tehát itt helye sem a' tulajdon, sem a' jogsértésnek; ha ugyan a' közös birtokot és az önkényt ilyeneknek nevezni nem akarjunk. Földesuri önfelvilágítás szükséges tehát itt; nem pedig gazdatisztekre hallgatás, kik jegyezzük meg jól, nem kis akadályai az örökváltságnak: mivel csak saját igen szűk körű tanulmányaik, tapasztalataik, és szokásaik látkörét tekintik, s nem akarják, hogy életbe lépjen azon üdvös eszme és elv, miket kimondott ugyan a' törvény, de előítéletek miatt életbe léptetni nem bírt.

Előítélet az is, — melly azonban az urbéri rendszert nálunk életben tartja, — hogy a' magyar nemes általában igen büszke adómentességére. Milly kiszámíthatlan hasznót árasztana egészre úgy, mint egyénekre a' közteherviselés, mind anyagilag mind szellemileg, jól tudják már értelmesbjeink. Azon adót, mellyet a' nyomorú földműves teljesít, elnyelik a' régtől fogva ismert szükségek. Azóta új szükségek támadtak; minőka' népnevelés, közlekedési eszközök, jelesen: vaspályák és csatornák; továbbá gazdaképző intézetek, magyar gazdasági országos egyesület, műegyetem, művészi academia, miknek előteremtésére egyéb segédforrás nincs, mint a' közadózás. Mert hiába mondjuk: „van a' magyar állodalomnak elég jövedelme: lehet ebből az ország jólétét előmozdítani.“ Ezen nem akarási fogódzó tudatlanságon alapszik. Nincs bizony annak tizenhét milliónál több évenkénti jövedelme: mi olly parányi, hogy a' legszük-

ségesebb institutiók fentartását is alig fedezi. Innen meg-
fejlhető mostani tespedésünk, mi annál szégyenelhetőbb,
hogy honunkban igen jeles physical, és szellemi alapok
vannak, mikre építeni lehetne, ha a' följebb érintett bal-
ítélet kitöröltetnék szívünkől. Mi dicsőséget keresünk
abban, mi szégyenelhető, és vonakodunk azt tenni, mit a'
legmiveltebb régi, és újkori nemzetek tettek, 's tesznek.

Ne gondolja senki, hogy e' sorokból a' magyar ne-
messég iránti ellenszenv szólna: mert valóban mi hisz-
szük, 's valljuk, hogy honunkban is szükséges a' nemes-
ség mint másutt; mert ez azon őrfal, melly megőriz
bennünket, valamint a' felőlről jöhető önkény, úgy az
alólról támadható népmozgalmak ellen. Ámde e' nemes-
ség mostani magyar typusában nyújthat-igényt illy
nagy reményre? semmikép, ha csak az angol aristocratia
typusát nem teszi maga elébe példányul. Itt a' nemesség
úgy van alkotva, hogy együtt a' trón érdekeit is védi,
és a' népét is; és ezen érdekegyesítésen alapszik füg-
getlensége, méltósága és állandósága. Ez adóz úgy, mint
az alsó néposztály; és így a' közteherviselés elvének el
nem fogadása által, nem izgat örök kedélyt maga ellen,
mint a' magyar. Fölöslegét továbbá a' polgári néposz-
tályba folytatja le, mi által a' polgárság tömege nemes
érezelmű sarjadékkal szaporodik, ollyannal, melly ettől vi-
szont tudományt, polgári erényeket 's egyenlőségi elve-
ket költsönöz. Nincs tehát itt elkülönözöttség, elszigetelt-
ség, és érdekharez mint nálunk, így kártalanítatik a'
különben vészteli majoratus. Kiemelte ezen intézkedés
nagyyszerű befolyását a' „Verstorbene“ czím alatt lappan-
gó utazó, földieci számára, de a' miből mi is tanulhatunk.

Vannak azonban, mit titkoljunk? olly igaz és valósá-
gos akadályai is a' robot- és dézmarendszer megszü-
ntetésének, miket míg el nem háritunk a' törvény útján,
addig annak tökéletes elavítása nem remélhető. Ugy van,
a' fontolva haladás mitsem ér; de az is igaz, hogy a'
fokonkénti haladás sokkal gyökeresh javítás: mi abban
áll, ha a' fennálló nem tépetik ugyan ki mindjárt gyö-

kerestől, hanem annak szívgyökerei elvágatván, életerejét elfogyasztatik. Valljuk meg őszintén sok teendő van még az urbéres rendszernek nem részletes, — mi most is lehető, mint láttuk, — hanem általános eltörlése előtt. És mivel ehhez még az elemek hiányzanak, ezt az első foknál, azon elemkészítésnél kell kezdenünk, mikről már most szolandunk. Törvényhozási előzményeknek kell előbb megszületni; mivel addig sehogy sem kedvezend ezen nagyszerű vállalatnak az időjárás. Míg a' törvény az örökváltságot parancsolólag ki nem mondja, míg a' közteherviselés elvét elfogadva, ezt életben nem lépteti; míg az ősiség lélekharangját meg nem vonja, a' birtokolhatlanságot el nem törli, törlesztő bankot nem állít: addig ezen üdvös íge általánosan és egyetemesen honunkban testté nem leend. Úgy van: a' nemzetek életfejlődésének philosophiája tanítja, hogy a' társasági viszonyok olly szoros kapcsolatban vannak egymással, hogy míg egyik akadálykő el nem gördítetik a' haladás útjáról, addig a' többi is erősen áll, de mihelyt a' régi rendszer csak egyetlen láncszeme megszakasztatik, mihelyt egy jó szegletkő kivettetik, már ekkor magokban lehúlnak az őrendszer boltozatai, ekkor aztán a' nemakarás is kénytelen magát a' következetesség hatalmának megadni.

Ki honunkat ismeri, átláthatja, mikép említett törvények hozására, e' fennálló viszonyok megváltoztatására idő kell; mivel ezeket úgy kell tenni, hogy senkinek a' létező törvényekbe vetett bizodalma meg ne hiúsíassék, és a' jelen érdekek közül minél kevesebb sértessék; mert csak így remélhető, miként ez őrendszer úgy elavítatik, hogy a' törvény ótalma alatt keletkezendő új állapotban minél kevesebb zavar, és rázkodtatás okoztatik. A' tagosztálynak tehát előbb általánosan meg kell történni honunkban, mielőtt az urbéri tartozások megváltásáról parancsoló, és tetteleges törvény hozattatnék, mert ennek elmellőzése a' közgazdaságra csak károsan folyna be. Ugyanis, országnak a' közteher kivetésében tudnia kell, mit bír meg az adózó, mit nem? miként tudja pe-

dig ezt, míg nem ismeri tisztán az adó alá eső földek mennyiségét; miket addig nem tudhat, míg annyi közerdő, közlegelő van a' honban. Sőt vannak helységek, melyekben még most sem úr, sem jobbágy nem tudják voltakép, mi a' tisztán urbéri? mit 's mennyit kíván a' törvény urbérinek tekintetni? ha tudják is általában, de az alkalmazásban fenakadnak. Maga az urbéri hatóság míg meg nem szüntettetik, addig a' jobbágy nem nagy kedvet érez az örökválságához is: mivel a' földesuri hatalom kötve tartandja mindig a' jobbágyinak azon nemes vágyát, 's azon öntudatát, hogy ő ezután beldolgait önmaga kormányozhatja, feloldva a' földesuri hatalom széleyei és önkénye alól.

Ne gondoljuk azonban, mintha ezen akadályok képesek lehetnének sietésünk paralysálására. Épen nem: szalmavárak ezek a' hatalmas korszellem előtt, mely ezeket nálunk is épen úgy megsemmítendi, mint a' britteknél a' zsidó emancipáció akadályait. Tudjuk, hogy a' maradó párt ellenokai itt is, ott is gyengék mindenkor; és ki hitte volna, hogy Angolhonban a' zsidók fölszabadítását olly hamar létesíteni lehessen, a'hol még 1834-ben nevetség tárgya volt az a' parlamentben, ezt hozván fel gúnyellenokul Malmesburg: „nagy akadállyal van egybekötve e' dolog; mert lenne példaul a' ház szónoka — speaker — zsidó: úgy amaz szombaton össze nem ülhetne, mert ekkor a' zsidóknak sáheszük van.“ Akárkit lelkesedésbe hozhat az akadályoknak hős, és gigási erővel legyőzésére e' gondolat, hogy a' kényszerítő örökválság helyre állítandja a' magyar néposztályok közötti bizodalmat, megnyitandja a' polgári erények forrását, és olly bástyafalat emelend a' magyar alkotmány biztosítására, mely mögött e' földmivelő hon üdve rejlik. Milly fölséges látvány leend, szemlélni évenként a' szabad községek száma szaporodását! és a' régi antinormalis állapot megszűnését! amaz igazságtalanságróli eleven szemrehányással együtt, mely eddigelé a' jobb lelkesmeretűeket égette, hogy mi olly sok éven át nem

osztakoztunk azon teherben, melyet az adózó nép egyedül érettünk viselt; melyet ősei hibáiért egy ideig földhez kötve, szegyenletes viszonyok közt tengődni engedtünk; „támaszkodva, — mint egy lelkes hazafi szólt, — az ősi nem fizetés koldus büszkeségire, és arra, hogy eldődeink vért ontottak azon honért, melyért mi nemcsak vérünket, de nehány fillérünket is odadni vonakodunk.“

Böles királyaink, kik mindig meleg részvéttel harczoltak ez ügy mellett, és azon magas műveltségű honnagyk, kik a' status és egyéni gazdálkodás elveibe mélyen beavattattak, kik eddig is mind országgyűlésen, mind a' megyei teremekben hatalmas szavukat fölemelték e' nemzeti ügy mellett, jogosítnak bennünket a' boldog reményre. Ezeknek kell tovább is érzékebellet vívni az elősorolt akadályok hydráival; nekik kell daczára a' keserű megtámodásoknak, 's gyansításoknak lelkesedést mutatni, ezen üdvös, de fájdalom! honunkban még népszerűtlen eszme iránt. És ezt tehetik tiszta hazafiúi érzetökben, tántoríthatlan elszánással; érezve, hogy küzdőket nem elérhellen célokra és eszményi álmokra irányozzák, mint a' szokás emberei állítják, hanem a' legmagasztosb cél elérésére.

Mi a' maradás embereit illetőleg sem esünk kétségbe; mert ezek is elvégre átlátandják, hogy nekik ha mostani magas állásukon megakarnak maradni tovább is, két tényezőre van szükségök; egyik szellemi fensőség, másik anyagilag jóval gazdagabb helyzet, mint most. Elsőre úgy verekednek föl, ha megismerkednek a' köz- és magán gazdaság újabb, jobb elméleteivel, és ezeket elmentébe tenni tanulva a' régibb kor- és okszerűtlen gazdálkodás elveivel, saját meggyőződésökből, nem mások után, a' magyar közboldogság létesítői lenni törekszenek. Másodikat pedig úgy érik el, ha minél előbb megszabadulnak azon sokba kerülő hübéres bilincsektől, és a' jövődelmesebben folytatandó gazdálkodást gátló súlyoktól, mikről a' közelebbi szakaszban szóltunk. Mi reménylünk náluk is, és hisszük, hogy átölelendi őket is a' min-

denható honszeretet; olly hon iránti, melly őket, mint elsőszülöttjeit kitünőleg szívvérével táplálta. Ez örvendetes kilátással rekesztjük be értekezésünket, visszatérve azon reményhorgonyhoz, mellytől elindúltunk ennek kezdetén: és

Eddigi érczkebelekben, hisszük, honszerelem győz.

ROBOT ÉS DÉZMA,

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI, MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI
TEKINTETBEN.

Második jutalommal koszoruzott pályamunka.

IRTA

KIRÁLYI PÁL.

Ein Vogel trug ein Saamenkorn in ein wüstes Land, und es entstand
eine neue Creation.

J e a n P a u l.

I r á n y s z ó.

Századunknak nyílt homlokán e' szavak olvashatók: világosság, türelem, emberiség! E' szavak fönségében rejlik minden, mit nagynak, jelesnek nevezhet haladásunk. — Igen! ezen eszmeháromság emelé a' romlott világ műveltségét fokunkint oda, hol ezt jelen időnkben magasztos kebellet üdvözli, szentesült ihleménnyel öleli a' tökéletesedés embere. Melly nemzetnél e' három eszme meghonosult, ott a' bajok legsúlyosbika: az anyagi szegénység — melly enyves akadály minden szerencsés haladásnak — vagy legyőzetett már, vagy leendő legyőzetésére biztos ösvény faragtattott; mert e' három eszme nemzője a' lélek nemességnek, melly a' jog mezején — mellőzve minden mást — kiválólag az emberiség egyéni méltóságát tekinti, ennek igényeit méltányolja, jogait őrzi, elnyomatását siratja; e' három eszme teremti a' kor mindenható szellemét, melly a' kiváltságokat — mellyek midőn egyik osztályra kedvezőleg, nyereségesen hatnak, ugyanakkor a' másakra kínos teherrel nehezülnek — vagy megsemmisíti, vagy tágítja; főlemelve t. i. egyiket oda, hol a' másik szabadságot kizárólag élvezett.

Midőn korunk hatalmas szelleme e' mezőn mutatkozik, a' teendők, vagy módosítandók nagy halmaza közt a' kérdés először is a' földnépére tér át.

A' paraszt élete historiai fontosság, — ügye: minden erősödéssre, boldogulásra törekvő nemzetnél életkérdés,

miként szűkkeblű elhanyagolása előbb-utóbb nemzeti sülyedés. „Ha — mond a' nemzetiség népszerű írója — eldődeink annyi vérrel tarták meg a' hazát 's annak szabadságát: hála emléköknek! — ha ők a' sok milliónyi népet szolgaságban hagyák: menthetők! — de ha mi, kik az emberi szeretetnek magasb, tágasb fogalmait szíttuk be, nem sietnénk a' nyomort enyhíteni, a' könnyeket törölni, érdemetlenek volnánk nemzeti létünkre, méltatlanok szabadságunkra.“

Nem szándékom e' hasábokon a' parasztot — mint megvetett, eltaszított csoportját a' föld néptömegének; nem — mint apa 's anya mellett siránczó árvát; nem — mint nyomorut, szegényt, rongyost, míveletlent, butát, 's mégis annyira nélkülözhetlent fölmutatni; nem! — ezt tenni nem szándékom, mert ekkép ezen értekezés is némileg céljától esnék el, 's a' részvétlen politikus is hideg ítéletében azt nem másnak, mint költői siránczásnak guuyolná; ám szándékom hazánk parasztjait úgy, mint vannak históriai és statusgazdasági fontosságukban, mint az országos haladás, boldogulás és gazdagodás vezértényezőit előállítani, melly rajzban főtekintet leend az ezen osztály tartozásira, különösen a' robot- és dézmára.

E' mező az, mellyen — kivált nálunk — működni nem lehet a' nélkül, hogy egyszersmind csoportos előítéletek áljedelmivel ne találkozzunk, 's ha az ész istene thuribulumot nem nyújtana a' művész fásult kezébe, mellynek illatos füstje szétoszlatja az elfogult képzeletek rémjeit, azt mondanám: hálátlanság föllépni; — de hisz a' tizenkilenczedik század kellő derekán állunk, mellynek lelke megoldá a' nyelv eddigi sötét nyűgeit, a' hallérzéseket őszintébb hangokhoz szoktatá, 's az értelmiséget közös vagyonnak jelelé ki, mellyel többé egyedáruság nincs; — és ezen értelmiség oda vezeté elvégre a' magyart is, hogy a' hazafiui szép szót félremagyarázás nélkül értheti, vitatásába ereszkedhetik; elvetheti vagy hasznára fordíthatja.

Jelen értekezés tehát nem más, mint szigorú tapasztaláson épült egyszerű vélemény, mellyel hazánk egyik elhagyatott népágának sorsán könnyíteni — óh mi üdvös lenne! — ezen okból, hogy t. i. egy kis egész állítassék elő, czélszerűnek látám magát az értekezést parasztjaink történeti rajzával megnyitni.

Posonyban, 1844 őszhó 25-én

S z e r z ő.

Magyar parasztok.

A' kilenczedik században, melly a' népvándorlás százada volt, midőn a' hajdan csekély számu nemzet milliókra szaporodva nem leheté magát hon ama szűk korlátú határok között, hová az erőtlen ősöket a' nagyobb erő szorítá, 's mint a' gyermek, ki — mig csecsemő, néhány deszkadarabból összeszegelt bölcsőben is — csak étele ne hiányozzék, nyugottan enyelgi, alussza át élte pitymallatát, később — midőn az izmok erősebbek, az idegek ingerlékenyebbek, már a' szobát, hol bölcsőjét rengeték, szűk körnek, az apai téres udvart kerített börtönnek nézi, 's ki — messze a' szabadra, a' rétekre siet; majd oda hagyva az apai lakot, egész más tájra vándorol, mig végre meggyőződik, hogy nap más-hol is süit az égről, 's hogy tapasztalás szüli az embert; megtelepedik, hol fogalma szerint czélját legkönnyebben megközelítheti. — Így kelének föl a' kilenczedik században a' népfajok ifjuságuk teljes erejében, odahagyva a' sziklás hegyormokat, mellyek az izzasztó munkát gyéren jutalmazák, — a' metsző léget, melly a' kebel melegére jegesítőleg hatott, — a' folyókat, erdőket, mellyeknek halait, madarait már kiélék, 's menének keresni hont, hol ha dolgoznak, legyen munkájoknak jutalom; 's ha fáradnak, legyen fáradalmoknak nyugalom!

E' kilenczedik században, mellynek egyes évei a' történetek lapjain sok helyt véres betűkkel jegyezvék föl, jövének magyar őseink is kaczagányos hét kapitányaik vezérlete alatt a' földterületre, mellyet az akkoriak

Pannoniának, mi Magyarországnak nevezünk. Mondám: e' földterületre, melly — a' világ földabroszát, vagy golyóját tekintve, parányi ugyan mint porszem a' bérzetetön; de elegendő arra, hogy egy nemzetet — a' minő a' magyar — szilárd alkotmány és jótékony törvények paizsa alatt gazdaggá, naggyá tegyen. E' hont, mint a' világ ostroma Etele után törvényes örököket, átvevők az ősök, 's' hagyják nekünk az unokáknak azt lakni, művelni, tökéletesíteni és megtartani.

Átnézve tehát az ide bevándorlott őseket történetileg, köztök parasztot úgy, mint azokat ma ismerjük, nem találunk, de a' rabszolgaság sújtó korbácsa alatt görnyedőkre igen is találunk; — miként találhatni ilyenekre az akkori világ minden nemzeteinél, mert ama kor: lovagkor volt, mellynek pedig sajátzerű jelleme kényúrilag uralkodni, vagy főtebbje parancsinak vakon hódolni.

E' rabszolgák ismét különfélék voltak, némelleyek — mint piaczi árúk vásároltattak, 's életök uraknak tulajdona lett, mellyről rendelkezés kényétől függött a' nélkül, hogy ezért büntető ítélet sújthatta volna az emberiségtapodót; mások már e' honban laktak, alattvalói ama sok uralkodóknak, kik akkor ezen országot magok közt feldarabolva bírták. A' döntő magyarok fegyverei leggyőzvén a' fejedelmeket, szolgálkává tévék azoknak alattvalóit is, kiket — mivel ők fegyver és esatákhöz lévén edzve, az eke szarvánál nem igen nagy mulatságot lelének — földművelésre szántak, jóllehet e' fontos kötelesség teljesítésére legkevesebb időt hagyának nekik, de nem kijelölt föltételek mellett, nem volt irányukban szó az enyim-tiedről, hallgatott rólok a' törvény, melly védő, vagy jutalmazó soraiból a' nyomorgó tömeget négyszáz esztendeig egészen kifelejté; elnémult részökre a' jog, sírt értők a' természet, és panaszkodott az igazság! de az emberek! a' hatalmasok, a' büszkéek, kik birodalmakat rombolának szét, népmilliókon diadalmaskodának, gyengék voltak önszenvedélyükön csak an-

nyi győzelmet kivíni az emberiség 's saját jövőendő boldogságuk számára, hogy felebarátjokat felebarátilag tekinthették volna.

E' néposztály tehát művelé a' földet nem mint paraszt, mert e' név akkorban ismeretlen, hanem mint cseléd: minden szegődségi szabályok nélkül, mint szolga: minden kialkudott bér nélkül, 's a' gyermek, ki szogaanyától nyere létet, szolgaságra született, honnét szabadságra verekedni nem vala út, nem semmi eszköz; ki őt gúnyolá, tapodá: nem vétkezett, — mert már anyja méhében szolga volt, 's maradt szolga a' sírig, hol elvégre koporsója deszkái között ház- és földtulajdonos lett ő is.

A' különféle néptörzsök kik a' magyarok berohanásuk idejekor e' haza sík 's dombos térein élősködtek, nemcsak a' kopár föld jutalmazatlan művelésére szorítottak, de e' fölött használtának minden nehéz munkára, minőt az akkori nyugtalan kor ragadozó szelleme mindennapivá tett; ástának mély gödröket, magas sánczokat raktanak a' fölszaggatott rögökből, 's építének várakat, mellyekben rabságuk töltendő; 's ha a' mai kor embere elhalad egy omladék mellett, elérzékenyülve sohajt: hogy már ez is leélte korát, pedig egykor hatalmas és dús lehetett; de a' költőileg gondolkozó vándornak az nem jut eszébe, mennyi rabszolga hullott el fáradalmai súlya alatt, míg e' falak fölemelkedhetének, hogy idővel ismét összeroskadjanak; nem hallja a' nyögést, nem látja a' keserű könnyeket, mellyek ezüst pillák alól gördültenek alá, nem a' jajgatást, mi önkény korbácssudara alatt csikorgott! — Szent, és tiszteleltre méltók az ős maradványok még romjaikban is, de egyszersmind haldokló tanui annak, hogy melly század erejét illy épület szörnyek felhalmozására fecsérle, ott nem volt tudomány, nem szelidebb emberszeretet, nem finom miveltség; ott önkény uralkodott zsarnokilag, mert mi most pénzmilliókba kerülne a' jogosság és méltányosság korában, nekik csak akaró intésökbe került.

Hogy így, és ide használák a' dús birtokosok a' földmivelésre szánt erőt, kitetszik Béla király névtelen jegyzőjének hagyományiból, többek közt midőn írja: „Borsu engedelmet nyervén, Bodrogh mellékéről Táttra hegyeihez szerencsésen eljuta, 's a' földnépet egybegyűjtvény, Buldus vize mellett várt építetett;“ — máshol: „Zobulchu Ménmaróthoz követségbe küldetvén — látván a' Tisza mentében egy helyet, fekvését megerősítésre igen alkalmasnak találván — összegyűjté a' lakókat, nagy sánczokat ásatott;“ — ismét: „Ethe Oundu fia egybegyűjtvén a' tótoknak sokaságát, Alpár vára és Beulda rév között földből igen erős várt építetett.“ — Ekkép használtatván az erő, a' hazának földmivelése, mezőgazdasága, ipara, 's ezek által önállása nem volt.

Ezen időszakban őseink a' vad szabadság előitéleteiből, szokásaiból ki nem vetkeztvén, állandó lakhelyhez sem köték magokat; a' nagyobb rész sátrak alatt pihené ki éjen át nappala fáradaimait, 's ha a' vidék gyümölcsei, vadai, halai már nem nyújthatának enyhülést, a' következő virradatkor targonczán vala már a' sátor, 's a' vándorcsapat kémlőleg zarándokolt utána. — Mi természetesebb illy körülményekben, minthogy a' föld népe, sehonnét nem segítette, kényszerűltnek érzé magát zsákmányolásra, ragadozásra, 's a' vért, mit ellenség fegyvere megkimélt, hon a' testvérek onták ki; miként Kéza Simon az udvornicusokról írt függeményében följegyzé: „Factum est; quod cum hungari possessa Pannonia christianos, et paganos — more gentium — quosdam captivos occiderent, resistentes aliquos ex captivis virtuosus ad praelium deducentes secum aliquam ipsis portionem de spoliis erogarent, quosdam vero diversis servitiis mancipando in perpetuitatem circa sua tabernacula solebant conservare, iidem captivi e fructu, animalibus, et praeda sola habebant vitam suam.“

Geyza vezér halála után magyarainknak megparancsolá a' pápa, hogy keresztény foglyaikat tegyék szabadokká, és ne kényszerítsék őket élelmők keresetében

tovább is ragadozáshoz nyúlni; de e' parancsot, mint külhatalomtól érkezett, a' magyar urak félre veték; azért már nem parancsolá, hanem tanácslá a' pápa: hogy a' keresztény foglyok uraik földeinek művelésére fordíttassanak, 's munkájok jutalmául a' természetmenny bizonyos része adassék nekik, hogy legyen — miből csendesen élhessenek. 'S csak ekkor kezdék a' megtérített magyarok széles határu birtokaikat foglyaik közt fölosztani, ekkor kezdének falvak épülni, ekkor határozzák el magokat állandó lakhely választására, 's végre ekkor kezdett némileg a' lebilincselte földnépnek sorsa javulni, minthogy az apostoli vallás szelid elve az azt követőket emberiebb bánásmódra ösztönözté. *)

Mivel pedig a' ragadozásoktól visszatartóztatás jóvédelmek csökkentésére szolgált, azért foglyaikra, kik közt birtokaikat föloszták, eleinte igen is súlyos terheket róttak, melly kegyetlenség okul szolgált első szent királyunknak: hogy a' kemény és könyörtelen szívvű magyar urak hatalma alól a' keresztény foglyokat kiváltaná; — de csak a' keresztényeket, mert a' babonás előítéletek hályoga miatt a' pogányokról ő is megfélemlített; amazokat azon jószágokon telepítette meg, mellyek korona vagy on voltak, 's conditionarii névvel neveztettek. Ilyen hely volt a' többek közt Modor, mellyről II. Geyza 1158-ik évben adatolt adománylevélemben emlékezik: „Donavi villam meam Modor conditionalem, ubi falcatores mei residebant.“

Ezen korban két fokozatára akadunk a' fogolyszolgáknak; része ugyanis várjobbágyoknak — servi castrenses — iratik, kik földesuraik engedelmé nélkül azoknak birtokából el ugyan nem költözhetének, sőt őket hadba kísérniök kellett, de föl valónak mentve minden kézi szolgálattól és adózástól; — holott a' másik rész nemcsak hogy el nem költözhetett királyi, egyházi, vagy polgári földesuraik birtokából ezek engedelmé nélkül, de

*) Kéza Simon.

e' fölött teljes hatalmuk alá is voltak rendelve; azoknak kényök, akaratok szerint büntetethettek, eladathattak, elzálogosíthathattak; — mindent mit szereztek, földesuraiknak szerzék. Ilyenek voltak minden hadi foglyok, rabszülöktől származottak, vagy kiket vétkök miatt a' törvényes büntetés ide kárhozatott. *)

És itt van tulajdonkép históriai kezdete a' magyar parasztnak, kik a' következő véres, és bajteli századoknak terheit oszták, fájdalmaít szenvedék, mérge alatt elhaltak; és az utódok sorsa még is — annyi ősi szolgálatok után — még kérdés alatt van: valljon méltó-e, vagy lehet-e a' parasztot a' polgáriság szabadságaiban részesíteni? vagy hagyni ugy mint van!? — Uraim! igazságos urak! kiknek kezökben az erő, a' hatalom, emlékezzenek önök a' mondásra: *bis dat, qui cito dat!*

István első királyunk fáradhatatlan eréllyel fogván a' pogányság kiirtásához, 's az igaz vallás föllállításához, azokat; kik őt ezen istenesült munkában segíték, királyi kedvezéseinek legnagyobb mértékében részesíté; ilyenek voltak leginkább az egyházi férfiak, kiknek nagy kiterjedésű földbirtokaikon kívül még vigasztalásul rendelé a' tizedet is; így: meggyőzvén Kupát, Somogy megyének tizedét marhákból, telkekből, vetésekből, vámokból a' szentmártoni apátságnak ajándékoztá; sőt Chatuicius írja: „Idem — sz. István — de episcopis constituit, ex illorum captivorum decimas persolvere volens, idque adeo exacte: ut si quis decem haberet proles, decimam prolem sancti Martini coenobio daret.“ Ime uraim! egy kép a' földnép akkori helyzetéről.

Árpádi korszakban uralkodó királyaink közül aránylag kevesen hozták törvényt, 's innét a' bölcssek eme mondása után: „*felicissima natio, ubi paucissimae leges*“ — azt kellene következtetnünk, hogy nemzetünk ezen időszakban legboldogabb volt, mi tán némi kivétellel áll-

---

*) *Olahus Ungariae suae* p. 10. — Verbóczy: I. R. 3. czimének 2, 3 §§-ai Sz. István, Sz. László 'sa't.

hatna is, ha e' kevés törvények védő paizsa alá nemcsak kiváltságos osztályokat, de az egész nemzetet, mint egy haza fiait, egy ország polgárait, kik annak terheit viselik, diadalát kívíják, felölelték volna; ez azonban csak távulról sem történt, mert hányjuk föl bár a' 23 király alatt szentesített törvényeket, 's bennök a' földnépre — hacsak ott nem, hol reá adózás vagy büntetésül orrfül elvágatás, vagy szemeinek kiszuratása szabatik — sehol akadni nem fogunk; a' történetek sorain mindenütt csak mint nulla jelenik meg az egész számok között, 's ha fényes győzelmeket vívott is ki, ezt nem saját neve alatt téve, mert ilyenekkel nem birt. És ezért ezen osztály nem követel semmit, nem hivatkozik jogokra, mikkel soha sem birt, hanem esedezik könyörületért, irgalomért, hivatkozva az emberiségre, az igazság szentiségére!

Aba királyról följegyzék történetiróink, hogy királyi méltósága le egész a' pórnépig ereszkedett; de ezt himni nehéz, minthogy ezen időben az ugynevezett pór nép csakugyan a' pórnál is alantabb hevert; egy helyhez kötve jog jelentőség nélküli lény, személye semmi! — Ide nem bocsátkozhatott, és nem is bocsátkozott Aba, itt históriai hiba van; a' külhoni írók t. i. hazánk közneveseit, kik jelenleg is — dicséretükre legyen mondva — az ekeszarvnál hasonlítanak parasztainkhoz, pór népnek vevék, 's ilyennek írva adák át az utónemzedéknek.

Történetirók szerint I. Béla által a' fejevári országgyűlésre is meghivatának, hova nemcsak ketten minden helységből, mikint a' meghívó levél parancsolá, hanem többen is megjelentek, 's zajos lármával a' keresztény vallás eltöröltetését, 's a' pogányság visszahelyezését sürgeték. Hogy az itt összegyűlt Karok és Rendek csakugyan a' földnépből alakultak legyen, kik nagyobb részt keresztényekké születvén, mint ilyenek fölneveltetvén, vallásuk elenyésztetését nem sürgetheték — 's nem-e itt is a' köznemesség neve cseleltetett föl hibásan? eldönteni nem akarom: annyit

azonban hiszek, hogy — mivel akkor urbéri törvények vagy más ilyenféle szabályok ur és paraszt között nem jelelék még ki a' határt, mellynek homloksánczára írva lett volna: ne tovább! sőt egészen ellenkezőleg e' nép, mint pusztán vásári czikk oda és úgy fordítatott, hova és mikép urának tetszett, midőn e' nép czélnek sehol és soha, eszköznek mindig és mindenütt használtatott; tehát mint mondám, annyit hiszek, hogy a' meghívott köznemesek közé sok szökevény vegyülhetett, elnyomóikon bosszút állandók, kik azután a' történetírókat azon balhiedelemre vezeté, hogy Béla király a' földnépet hívá össze országos tanácskozásra!

Mikint mondám urbéri törvények vagy más olyanféle szabályok, mellyek a' tartozások nemeit, számát, idejét határozandották meg ur és szolga között, nem létezett, a' minthogy erre akkori törvényeinkben semmi adat nincsen, — ellenben ha ős királyaink adományleveleit vizsgáljuk, észrevendjük legott, hogy a' tartozások és szolgálatok miképeni kivetése vagy használása egészen az uraságok akarától függött. Ezen állítást erősíti I. Geyzának 1075-ben kelt adománylevele szent Benedek apátsága számára: „Dedi Udvardensium aliam terram ad 40 aratra, et viginti domos servorum super mercatum, quorum servitus, prout placuerit, Abbati sit.“

Némelly adománylevelekben megemlítetnek ugyan a' szolgálatok, de mennyiségök elhallgattatik; ilyen sz. Istvánnak a' pécsváradi monostort megajándékozó levele: „A' nagy ur Istennek nevében István Isten kegyelméből magyarok királya hisszük 'stb. . . . Az Isten annyának Máriának, és sz. Benedeknek tiszteletére a' vashegynek tövében monostort szorgalmasan építettünk, mellyet megajándékoztunk földekkkel, mind szabados mind szolganépekkel, t. i. 200 szabadost, 156 szolgát — kik lovakkal, 469 szolgát — kik lóval és szekérrel szolgálnak, 110 szőlőműveseket, 36 szántókat“ 'stb. — A' szántóknak fölhozott kevés számából a' földművelés akkori silány állapotára kell következtetnünk, mert az ado-

mánylevél végén említetik: szállásaik **1016**, melyek összesen tesznek **41** falut.

Ide mutat Álmos herczegnek **1133**-ban kelt adománylevele. Ajándékozott t. i. Álmos az ötlet herczegségről a' dömösi kolostornak **59** falut, melly prépostságnak és tizenkét kanonoknak volt lakhelye; e' falvoknak lakosi mindössze **761**-en voltak, 's tartoztak adni a' prépostnak évenként minden földi veteményből tizedet, ezen fölül **525** juhot, **1522** köből lisztet, **1522** akó sert — (marici seu mulsi enbulos) **761** kőst; némelyek a' kitett helységek közül különösen adtak **175** akó sert, **2** kész házat, vagy **1000** deszkát, **50** sertést; ezen fölül sz. Margitnak, a' prépostság védszentnőjének ünnepén mindnyájan köteleztettek adni: **4** hizlalt ökröt, **30** legkövérebb juhot, **30** ludat, **20** kőst; ismét minden esztendőben karácsonykor **20** ludat, **40** tyukot, **10** kőst; — husvétkor pedig **20** ludat, **40** tyukot, **10** kőst; ezeket adák a' jobbágyság akár szabadosok, akár szolgák voltak. Ezen prépostsághoz tartozott még — a' többeket nem említve — **25** sóhordó, kiknek évenként hat-szor kelle az erdélyi részekről sóval megfordulniok; 's az erdélyi részekben emberek, kik évenként tartozának adni **20** nyestet, **100** bőrt, **1** medvebőrt, **1** bivalyszarvat; adatott még **138** szőlőföld különféle helyeken és **12** eke nyolcz ökörral 'stb, *)

Illyen alaku volt a' jobbágyság állása, ilyenek tartozásai és adózása; elég súlyosak az akkori szegény időben, 's nem eléggé bámúlható, hogy általános roskadást nem eszközlének; ilyen helyzete volt a' földnépnek előbb királyaink alatt, midőn a' közfigyelem 's nemzeti erély nem annyira földművelésre 's kereskedeésre, mit legfőbb kis értékű cserékben gyakorlának, mint inkább vadászatra, halászátra 's tábori kirándulásokra fordítatt.

Kálmán kormányá alatt szinte sok nyugtalanúságnak az egész ország ugyan, de kivált a' földnépe volt kitéve;

*) Kollár, Keresztúri, Pray Hist. R. II. pag. 131.

nem ugyan a' férfiás király, vagy annak kormányától kénytelenítetett ráért bajait szenvedni, nem! — hanem más istenfélő, jámbor zarándokoktól, kik hon megúnván a' dolgot, hogy vak buzgóságuk üdvösséget nyerjen, elzarándokolának messze földre gyilkolni embereket, kik-től bántalmakat soha nem vevének; e' búcsus csoportok útjukban mindent, mit leltenek, vagy fölemészték, vagy vérengző szeszélyök áldozatává tévék. Mennyit szenvedett ekkor a' hon, mennyit a' föld népe, mellynek minden reménye sárguló kalászain, legelő nehány bármain feküdt, — 's mint érezhetett, midőn amazt a' dühöngők előtt füstölgeni, emezeket élettelen lehullani látá; és neki tartozásait mégis meg kelle adni, adóját le kelle róni.

E' kártékony zarándokolás kisebb nagyobb változtatással egész II. Endréig tartott; némelly királyaink velők született vendégszeretefnél fogva minden enni-iuni valót a' keresztes seregeknek elejükbe vitetének a' lehető legnagyobb mennyiségben, melly szolgálat neme ismét a' föld népére tolatott; ez egyszer azonban némi jutalmat mégis csak kapott, — 1188-ban III. Béla alatt Fridrich császár 150 ezerből álló keresztes hadával Magyarországon átutazván a' szentföldre, tetszett neki nagy táborával egy holnapig honunk kövér vidékin mulatni, 's a' földnépe királyi parancsnál fogva köteles volt neki, 's hadának elegendő eleséget szolgáltatni, fizettek pedig az eladónak 4 jó ökörért egy ezüst márkát. *)

Illyen körülmények közt jött el azon idő is, mellyben uralkodó elem hazánkban a' saraczen elem volt, ennek uzsorája alá voltak temetve egyesek úgy, mint maga a' kormány. — Ki szenvedett e' szívtelen zsarnokság irtó mérge alatt többet, és érzékenyebben mint a' paraszt? neki pénze nem volt, de birtoka sem; ám a' rá rótt terhes tartozásokat azért letisztáznia kellett, — földe kevés, gabonája még kevesebb, de azért papját, urát ki kelte elégítnie, — kenyere elfogyott, de könyező nője, siró gyermekei ételért esengtek; tagjait a' gond, erejét az

*) Katona. Virág: magyar századunk.

éhség elzsibbasztá, de azért dolgoznia, fáradnia kellett, ha azt nem akará, hogy piaczon adassék el. — Mit tett hát üdvöst, mit hasznost illy keserű körülményi közt? tán barátit, embertársait szóllította segélyre? ők hasonló inség alatt nyögtek; urához fordult-e esedezőleg? — ez fényes várban, vagy épen a' hegytetőn lakik, nem mászhat olly magasra. — Ne csudáljuk hát uraim! ha így elhagyatva, így eltaszitva minden irgalomtól áruba bocsátá először gyermekeit, majd nejét, végre önmagát, és — lett rabszolga, mint volt előbb.

E' bajok szülék az 1222-iki törvényt, melly hazánk alaptörvényei között az első helyet vívá ki, 's mellyre a' koronázandó királynak esküdni kell. Nagyszerű e' törvénynek tartalma: nemesi szabadságokat véd az, és osztogat, — de hiába olvassuk soráit, mellyek nem az összes nép számára irattak, a' paraszt innét is kifelejtetett, mert bennök nem adóról, hanem kiváltságról van szó.

Eme kiváltságos század egyik bélyegző jelleme még az, hogy — hol szolgáról vala szó — ott még a' büntetést is szolgálilag használta; így a' hűsz házbeli udvardi jobbágyok elkeseredve nyomoruságukon, Cend nevű szent Benedek rendű apátnak tartozó szolgálatukat megtagadák, miért II. Endre 1228-ban őket félig leborotvált fejjel adatta vissza a' nevezett apátnak, a' mint ez kitűnik ítélő leveléből: „Andreas Dei gratia etc. . . . Unde nos, cum nostro Palatino Dyonisio sententionavimus contra infideles servos Abbatis, quod semirasis capitibus eidem Ecclesiae redderentur.“

IV. Béla alatt e' sorsa a' földnépnek semmivel sem javult, mi kitetszik Gergely pápának ama leveléből is, mellyet a' pilisi apát budai kincstartó és veszprémi préposthoz írt: „Kedves fiaink a' fejevári egyházmegyének kanonokai jelentéssel kiálltatták, és kiálltással jelentették, hogy Mihály, ki magát az ő prépostjoknak tartja, jó hírével nem gondolva — — — némelly szolgálit az egyháznak — megvetvén, s nem kérdvén a' kanonokokat — szabadsággal ajándékozza meg; a' mondott egyháznak

embereit arra kényszeríti, a' mivel nem tartoznak, bilincsekre vereti, addig kinoztatja, míg a' váltságot ki nem zsarolja, egy falvát a' mondott egyháznak lerontatta" stb. adatott Lateranumban 1240 tavaszeli 28-án.

Avvagy illy előzmények után lehetett-e 1242-ben szerencsésebb sajói csatát várnia a' nemességnek, mint nyert? — A' nép, nem lévén joga, mit védjen, nem bírván személyes szabadsággal, minek megőrzéseért küzdjön, — nem volt önépítette biztos tűzhelye, melly körül összegyűjtven családját nyugodtan mesélhetett az ősidők tündéreiből, a' jelen bajokról, 's a' jövő reményéről — mindazokkal nem bírva, mindenből, minek neve: jog, szabadság, kizárva; ne csudáljuk, ha történetlapjainkon olvassuk: hogy a' vitéz magyar tábornok tatárok gyűlevész csordája Sajónál agyon nyilazá; mert a' nagyobb számot, a' karerőt a' nép tevé, kit pedig — mint láttuk — mi fontos sem vonzá hazájához.

És mi következett most az országra? mi a' népra, e' szolgatömegre a' sajói csatavesztés után? — elmondani történetírónak föladata; én csak az osztrák krónikának és Tamás esperestnek szavait írom ide; t. i. „ezen elzaklatott országban tizenöt napi járó földre nem lehetett embert látni. Krisztus születése óta nem történt olly csapás, nem olly nyomorúság valamelly országban, a' minő magyarok hazájában az ő vétkeik miatt; — irározatos és hallatlan éhség szorongatta az országot, többen esének áldozatul az éhségnek, mint a' pogányok fegyvereinek. Kuttyákat, és macskákat evének, — emberhús árullatott! A' sáskák fölemészték, mi önmagától teremhetett. — Megsokasottak a' farkasok, 's bérohanak a' házakba, 's az anyák öléből ragadák ki kisdedeiket. Szomorú látni az elpusztult — egykor gazdag városokat, falvakat; a' füvel benőtt országutakat, a' esontoktól fehérülő termelőket, a' füstös csonka tornyokat, az összerogyott, vagy omlófélben álló templomokat; még szívfagyalóbb látni a' nádasokból, 's egyéb rejthelyekből előcsúszó éhes embereket, kik falat kenyérért jajgatának.“

És ezt szülé az elszigeteltség, a' hatalommali víz-szaélés, a' gyengébbek elnyomása! — És ezt szülendi annyiszor, mennyiszor az elnyomó az elnyomottnak segéd-karjaira támaszkodik; mert az emberek többször szív, mint ész emberei, a' szív pedig — melly mértékben ragzkodni, szeretni képes, azon mértékben gyűlölni is tud, 's adandó alkalommal a' boszúrol sem felejtkezik meg.

Thuróczi írja: Kik életben maradtak, nem valának elegendők a' föld művelésére; ezért idegeneket hozatott be, kiket az adózások terhétől sokáig fölszabadított Béla király; de csak az idegeneket, mert hogy a' már benlevőket is hasonló kedvezésében részesítendette a' jószívű király, arról hallgat a' krónika. Ime magva a' viszongásoknak, a' bizodalmatlanságnak, 's az irigységnek ugyanazon osztály között!

Azonban eme nagy csapás, emez országos leczke sem vala képes e' kort betegségéből kigyógyítani; mert III. Miklós pápa Fülöpöt, barátból lett firmiai püspököt, apostoli követül rendelvén Magyarországba, így írt neki: „Nemes Magyarországnak szükségeit, mellyek gyakran adattak elejébe az apostoli székek, szívünk keserűségével nézzük, és látjuk. . . . A' királyi szék nagyon lenyomatik, és annak elnyomatásával nemesak a' hívek jószágai dulatnak, személyeik sértetnek, hanem“ stb. adattott Vitterbiumban 1278 őszelő 22-kén. — E' levél következtében Fülöp apostoli követ III László, vagy mások szerint IV László alatt Budára híván össze Magyarország papságát, zsinatot tartott, mellynek 68-ik §-a így szól: „A' szőlőhegyek és szántóföldek pusztítóit excommunicáltassanak“ Kelt 1279 őszelő 17-kén. Nemesak tehát hogy nem mívelék a' földet, sőt pusztították azt.

Ezen időszakban, t. i. 1286-ban földhöz kötött része a' népnek még rabszolgaság önkénye alatt görbedt, mi bebizonyul a' nyitrai káptalannak egy tanuleveléből: „Jelentjük, hogy . . . István Chitar Sándornak fia egy részről, Folkus ispány Ludan nemzetségből más rész-

ról, előnkbe jöven személyesen, — ugyanazon István egynémelly szolgáló asszonyt, Aglentnevezetűt, ki is előttünk állott, és magát azon István szolgálójának vallá, Chuka nevű fiával együtt azon Folkus ispánynak öt márkán — mint mondá — örökre eladta.“

E' siralmas helyzethez járul még az, hogy az elhanyagolt királyi fölség miatt egyesek hatalmasodtak el, kik nem félvén senkitől, nem tartva semmit szentnek, elnyomák a' gyengébbeket, el a' népet, melly kopár hantokat szánta, kiszívák a' velőt is, mi még csontjai közt takarva rejtett; 's így történt, hogy e' nép — kifogyva mindenéből, ki igavonó barmaiból, maga vonszolá a' szekeret, mellyet per eminentiam: *L á s z l ó s z e k e r é n e k* hívott.

Ennyi panaszok, ennyi jajok között elközelíte végre a' népszerű, a' dicső király, Nagy Lajos időszaka, ki három tengerpartokig elnyúlt biroda'ma gondjai közt, közegette a' folytonos csatáknak, földicsóítva fényes győzelmekkel — a' parasztról sem felejtkezett meg; ő megszánta a' szenvedőt, letörlé a' könnyeket, mellyek négyszáz évig esőzének, és az emberek sziveit könnyörre mégsem indíthaták; — igen! ő fölszárítá a' könnyeket, frt rendelt a' vérző sebekre, mert kimondá Rendelvényének 6-ik cikkében: hogy a' paraszt szabadon költözködhetik, hogy mit munkájával szerez, az nem egészen másé, hogy megadja földesurának minden természetményeiből a' kilenczedet, és papjának a' tizedet. — Tudá a' jó király, hogy emberi gyarlóság vétkezni, végzé tehát: ha-hogy a' paraszt bünt követne el, ezentúl nem földesura önkénye szabna reája büntetést, hanem a' törvény, 's ennek végrehajtói. És a' nagy nemzet magasztos lélekkel szavazá megegyezését, kinyújtá a' csataedzte karokat, 's jótékonyan ölelé ki a' szolgaság jármából azon osztályt, melly négy századon át mindenben osztályosa volt, csak jogban, szabadságban nem! — És a' paraszt olly hosszú sötét éj után végre virradatot látva, öröm 's bámulat közt nagyot, mélyet sóhajtott; de e' sóhaj nem volt fájdalomé, nem keserűségé bánatkönyek közt —

öröm-, hálasóhaj volt ez; följegyzé örökemléke tábláira az 1351-ki esztendőt a' késő unokák számára is, mert ekkor a' parasztnak rabigáját töré szét e' nemzet, melly nemcsak névre, de szívre, tette is folyvást nemes! Most élvezé először emberi méltóságát, letérdelt, és áldást imádkozott a' dicső magyar nemességre!

Lajos után uralkodó királyaink majd adakozóbban majd fősvényebben — de mégis megemlékeztenek törvényeikben, rendelvényeikben a' földmives osztályról. Így Zsigmond VI Rend. 7-ik czikk ujolag megerősíté a' szabad költözhetést, leróván t. i. előbb a' lerovandókat; sőt ezen költözést hátráltatók három márka büntetés alá is vettetének, melly büntetést Szilágyi Rendelvényének 15-ik czikke hat márkára emelt. — Később megparancsoltatott a' szolgabíráknak a' jobbágyok összeíratása, 's megállapítatott: hogy 33-an adjanak egy lovas vitézt a' haza védelmére.

Azonban e' törvények csak egy nemét határozzák meg a' jobbágyi tartozásoknak, nem terjeszkedvén ki annak sokféle ágaira; bő mezőt engedtek a' földesuri önkénynek a' többi rovatokra nézve. Így Zsimond III. Rend. 15-ik cikkében olvashatni: „dationem aliquam super suum imposuerit jobbagionem“ — és Mátyás IV Rend. 39-ik cikkének 7-ik §-ában: „Si tunc solummodo taxam ad eos imposuerint“ nyilvános jelei annak, hogy habár törvény örködött is a' jobbágy fölött, a' szokás mégis, és a' rossz akarat külön nemü tartozásokat rótt reája.

E' kis szabadságát, melly hol megszorítatott, hol ismét kitágítatott, alig ízlelé meg a' paraszt, midőn Dózsa Györgyben felszületett sorsa átka, ki a' zászlója alá összezsúfult keresztes sokaságot nem oda — hova kelendett — a' török ellen indítá, hanem hírré, gazdagságra vágyván, eszközül használá aljas czélja kivitelére, és lett vérengzés, öldöklés az elnyomorodott hon bércein és völgyein, hulltanak az ártatlanok, jajgatott az árva, sírt az özvegy, gyászolt a' női szemérem, 's eltemetkezett a' személy-, a' vagyonbízottság; míg végre Zápolya

kardja Temesvárott ketté vágta a' csomót, melly magát bőszejében föloldhatlannak hitte, 's a' megtüzesített vas-trón eleget tett a' boszúnak is; és csak most következé-nek el az idők, mellyek a' parasztra csakugyan siralmasok; most készült el az 1514: 14-ik és 15-ik törvénczikk, mellynél fogva a' jobbágnak szabadsága le-tűnt, személye többé nem volt, 's emberek között meg-szűnt ember lenni.

Wrancsics kéziratbani magyar krónikája 1514-ben színte emlékezik ezen berzadalmas időkről, midőn így ír: „Ez eztendewben, hogy az kereztes had immar telliessygel lezallott wona, igen meg kegietlenedinek az magiari wrak zegenseg ellen, sok kepen niwmorgattak az kereztesseket. Kenderessy Andras Bach megieben nemes ember was keresztet chinaltatott wala, es az Jobagyt az homlokan azzal syttete. — — Az Rakos mezein akoron wygezyk, hogy az Jobagy rabia legyen az nemes embernek, és fewldrewl ne legyen zabad elmeny, hanem byría az wra wele mint rabiaval, és hogy zaaz penz ara kentewst felieb ne wyselhessen, és tewb e fele nagy sok nehezsigekeket reyaiok, ky mind Isten ellen wala, megzerzynek.“

Igen! így cselekszik az indulat, így a' föltolult vérláz! Azt írják a' történetek, hogy a' parasztok fölzendültek. Hej Uraim! sok kell ahhoz, hogy e' szavak hitelt nyerjenek; ha Dózsa György is, mikint a' francia tábornokok névkönyvet vezetendett, mellyben embereinek neve mellett azoknak foglalkozási életmódja is föl leendőtt jegyezve, higgyék el önök, hogy a' nyolczvan ezer felzendült, paraszt között — mert az általános számot ennyire teszik a' történetírók — nem nevezhet-nénk csak nyolczad részt is parasztnak, ki t. i. földműve-léssel foglalkozott; mert e' nép együgyű 's magába vont annyira, hogy faluja határin túllépni nem mer, nehogy eltévelyedván édes önnönit elveszítse; sőt ha retten-teni akarjuk, említsünk neki török háborút, 's láthatni arczbarázdáin az ijedelem cseppjeit. — És e' nép fegy-

verkezett volna ünszántából, kit ab immemoriali kötélén fogtak katonának? — Oh ne higgyék önök uraim! e' nép ekéjénél maradt szántani azok számára, kik a' hazáért véreznek. De igenis voltak akkor is, mikint vannak ma is nyugtalanok, tunyák, dologkerülők, ezek használták az alkalmat, 's a' szent búcsu palástja alá nem rettegének ártatlan vért ontó gyilkot rejtteni; ezek összeszövetkezvén holmi vándor diákokkal, fráterekkel, kenyértelen szolgálkkal, pásztorokkal 's kivált a' szerte kóborló idegenekkel, 's kiegészíték Dózsa táborát; a' mint ezt Svastics Ignác Magyarország történeteiben hitelesen olvashatni. És a' törvény szava még sem tett különbséget, az kimondá a' szolgaságot általánosán, hogy lakoljanak azon ezrek is, kik mit se vétének; kimondatott: ha erőszakétel által vétkezik az apa, legyen a' fiu és leány örökös szolga, 's fosztassék meg minden előljáróság viselhetésétől; 's viszont, ha a' fiu követi el a' bűnt, ugyanazon büntetés sújtsa az ősz apát. *)

Ulászlónak ugyanazon Rendelvénye volt némi jótekhony hatással is az elnyomott néposztályra, mert az úri tartozások több rovataira is kiterjeszkedett; így elhatározá: hogy a' parasztakár telkes, akár feleséges zselér, urának évenként 1 ftot fizet. VII. Rend. 15. czikk, — minden aratható, kaszálható, szüretelhető javadalmaiból kilenczedet ad. VII. Rend. 18 czikk, — minden holnapban egy csirkét, minden évben két ludat, minden tíz egész állománytól egy hízott sertést; 's minden héten urának egy napot köteles szolgálni. — Mint látjuk, a' törvény rendelkezett ugyan, melly hamegtartatik az illetők által, a' parasztnak olly sok nyögő oka nem leendett kimondott szolgasága alatt jajgatni; de mivel személyes szabadságától meg volt fosztva, annak bíraskodása alá vettetett, kinek földén lakott; ne ijedjenek meg önök, ha azt mondom: hogy a' paraszt folyvást nyögött.

*) Corp. Jur. Ulászl. VII. R. 47.

II. Lajos első rendelményében olvashatni, ut coloni a nimia contributione sublevantur; de midőn a' jó király e' törvényt életbe léptetni akará, megje'ent Solimán, megtelepedett Mohácson, 's kimondá a' magyarra, és országára a' bölcs szavát: „Omne regnum in seipsum divisum desolabitur;“ az az magyarul: „Átok fogta meg a' magyart, hogy az soha össze nem tart.“ Ott a' koronát egy mocsár temeté el, 's a' nemesség vére pogány aczélon füstölge szét; és lett a' paraszt most már nem szolgálja törvényes urának, nem! — hanem rabszolgája, piaczi árnczikke egy pogány ellenségnek, ki kinzá őt, és nyomorgatá, mfg belé nem fáradott; ötven hatvan ezerenként hurczoltatá el keletre, hol eladatván, — izzadt díj nélkül, míg izzadáscseppjei tengert árasztának, mellynek hullámi közt élettelenül fenékre merült. Hej! pedig Mohács sem lenne a' magyarnál olly szomorú hang, ha akkoron ne csak urai, és szolgálai — hanem polgárai is lettek volna a' hazáinak!

A' magyar jobbágyság sorsa, az idők szelleméhez képest az 1548: 32 szerint kissé szelidült, mennyiben határozattá vált, hogy a' jobbágyok igazság, és illedelemn túlne takáltassanak; — sőt az 1553: 13 törvénnyé tette azt is, hogy ha a' jobbágy a' fönlevő törvények sérelmével teherrel nyomattatnék, az ilyen jobbágyinak elégtételül a' szabad költözés engedtetik meg.

De mind ennyi törvények, mind ennyi üdvös rendelvények sem valának elég erősek a' lesujtott parasztot nyomora sarából kiemelni; mit az 1556-ki országgyűlés elismervén, alkotá a' 28-ik czikket, melly azon földesuraktól, kik jobbágyaiknak a' szabad költözést meg nem engedik, a' följobbviteli jogot végkép megtagadá. — Végre az 1566: 27-ben az országos rendek megkérlik uralkodó fejedelmöket, hogy azokat, kik e' törvényekkel ellenkezőleg cselekednének, minden személykülönség nélkül ama büntetésekkel sújtsa, mellyek az említett törvényben kijelelvék.

Ám e' kor — ezen időszak vala hazánkra nézve folytonosan gyászos; a' nap huszonnégy óráinak mindenikét harcz és háboru foglalkodtatá, melly a' végrehajtó hatalmat szétágaztatván annyira késlelteté, hogy a' jobbágy elnyomatása elleni egyetlen óvszer: a' szabad költözhetés, az **1608: 13** czikk erejénél fogva a' megyék véleményére bízott, 's e' szerint mintegy megszűnt országgyűlési tárgy lenni; és jöllehet később az **1715: 97-ik**, és **101-ik**, — ismét az **1723: 18-ik**, és **61-ik** t. cikkekben az országos rendek a' jobbágyság szegény helyzetén megindulva őket kölcsönös egyezkedésekre, 's így a' rendszer hajdani szellemére akarák visszavezetni; — másrésről őket minden földesuri zsarolástól biztosítandók, a' megyék gyámnoksága alá rejték, — de ezen törvények széles általánossága, melly minden értelmű magyarázatra mezőt nyit, a' jó akaratot a' kívánt sikertől elejté.

E' bizonytalan sorsát jobbágyságunknak végre Mária Thérézia enyhité, ki az urbéri rovatok minden rovatát pontonként, szakaszonként osztályoztatván, azt az országba béhozta **1767—1773** ban; e' pontokban megállapítá a' földesúr 's jobbágyság közti viszonyt; 's ekkép tudá az úr: mit, mennyit és mikor köteles parasztja szolgálni, és tudá a' paraszt is: mit, mennyit és mikor tartozik urának adni? Miután pedig e' rendszabályt az **1791-ki** országgyűlés ideiglenesen, az **1836-ki** pedig átdolgozva, megbővitve, 's a' terhekre nézve kisebbsítve törvényesen is elfogadta; sőt az utóbbi, kivált az **1844-ki** országgyűlésen a' nemességnek a' nem-nemesek iránti engedékenysége több törvényezikkekbe kitünnék, biztosan reménylhetjük, miszerint nem sok idő múlva a' magyar paraszt polgári jogok tekintetében egyik európai társát sem irigylendi.

Legújabb törvényink erejénél fogva a' magyar paraszt többé földhöz kötve nincs, tulajdon fölperességet nyert, megengedtetik neki a' fölebbvitel mindazon büntető perekben, mellyekben a' nem-nemes a' nemessel

együtt mint bűntársak állanak, 's mellyek a' nemesek részéről főlebb vitetnek; nemesi jószágot úgy miként polgári földeket, és jobbágyi haszonvételeket örökösen szerzhethetnek, de azon megszorítással: hogy egyesek 40 egész állományu helységben csak egy telket, 4—80-ig két telket, 80—120-ig három telket, végre 120 telken fölül 4 állományt vásárolhatnak. Megengedtetik: hogy urbéri tartozásaikat, szolgálataikat, és adózásaikat megválthassák, a' földesur 's jobbágy közti szabad egyesség által meghatározandó bizonyos általános összeg lefizetésével, — tökéletesen és örökre; kivéven az 1836: 8 törvénycikkben előszámlált eseteket; — minden ingó és ingatlan szerzeményéről szabadon rendelkezhetik, de jobbágytelkét földesuri beleegyezés nélkül föl nem oszthatja. *)

Ezen jogok irányában vannak a' parasztnak kötelességei is, mellyek ezekben öszpontosúlnak. A' statusnak minden terhét a' paraszt viseli, fizeti a' hadiadót, a' házi pénztárt megyei tisztviselők és szolgák föntartására; az elsőeknek számát eddig nem egészítheti ki, de már — ha elválasztják — lehet birája urának is; ő csinálja az utat kirekesztőleg, és ő fizet rajta kirekesztőleg; megyei tisztviselőknek, katonáknak előfogatókat állít, a' rendes katonasághoz újonczokat küld; a' fekvő katonaságnak szállást ad, azt a' szükséges élelmezéssel megglehetős deperdita mellett ellátja; ő tartja a' plébánust, pópát, predikátort; fizeti az iskolamestert, jegyzőt, kántort, mező-, erdő-kerülőket, pásztorokat; háttárbeli utjait, hidait, az egyház-, iskola-'s helység épületeit jó karban tartani köteles; terméséből földesurának kilenczedet, papjának vallás különbség nélkül tizedet ad **) és ráadásul magát, családját is jól kell tartania, mert ezt a' természet szorgalmazza.

Elszámlálván e' szerint a' jogokat és kötelességeket, mellyek in ratione inversa a' magyar parasztot

*) Fényes Elek M. O. Statistikája, — és hazai törvényeink.

**) Fényes Elek M. O. Statistikája. — Hazai törvényeink.

kizárólag illetik, ha összevetjük állását az austriai birodalombeli más tartományok parasztjaiéval, látni fogjuk: hogy sorsa — ha nem jobb! — de alantabbra semmi esetre sem esik. Azonban, habár ez így legyen is, habár a' magyar parasztot nemzete törvényei több jogok, több kedvezményekben részesíték is: mindég fönmarad számára az öntudat, hogy annyi országos és úri tērheknek alatta csak egy részben dolgozik magának; 's ha az ország erejét, a' közterheket, a' nemzet boldogságát, gazdaságát vesszük tekintetbe, nem lehet amaz óhajást elrejtenünk: vajha ezen osztály is — melly pedig nevezetes részét teszi az egésznek — azon jogokba, szabadságokba helyheztetnék vissza, hová őt a' természet és emberi rendeltetésének méltó igényei akarják telepíteni, 's hova fölverekedését az ország gazdasági jóléte kívánja. — És ez leend a' tárgy, miről értekezni bátorkodom.

B é v e z e t é s .

Földből van mindenünk, testünknek hús-csonttömege úgy, mint annak sok nevezetű takarója, mellyek hideg és botrány ellen használnak. Földhöz tapad a' testnek minden érdeke, annak tömkelegiben tévedez vágyainak végtelen láncolata; itt törnek meg indulatrohamai; itt hullámanak szenvedélyei, és enyésznek vagy teljesülnek reményei; itt fárad és mulat, dolgozik és nyugszik, — végre itt bomlik föl a' műszer, melly az enyészhetlen léleknek ideiglenes gépül szolgált. Mi következetesebb tehát, minthogy mindazt, mit élet embernek szükségést, hasznost, kényelmest nyújthat, földből kelljen vagy természet, vagy mesterség útján megszereznie? 's ezen tétel az életföntartását — mint czélt — tűzi ki, mellynek nélkülözhetlen kelléke, eszköze : az élelem kereset.

Az élelem eszméje ismét kiindulási pontunkba vezet vissza, oda a' föld termékeny vagy kopár rétegeire, mert élelmet csak föld teremthet; ennek fölszántott barázdáiból emelkednek ki a' sárga kalászosok, ennek völgyein virul a' rétek zöld bársonya, ennek dombjait fonják körül a' borágak lugosai, 's hegyeit erdők terebélyei árnyékolják; mellyek együttvéve az embermilliók szükségzeit fődözik, gazdagságát eszközlik, jólétét biz-

tosítják, kényelmire hatnak. Igen! melly egyesek, vagy népek élelmet elég mennyiségben biztosítanak, 's ezt mesterség, vagy nemesítő ipar által az élet napi szükségiehez idomíták, azok erősebbek, gazdagabbak olyanoknál, kik földeik hantiból csak annyit erőltetnek ki, mennyit huszonnégyszáz órai tengésök, vagy a' tél unalmai igényelnek.

Ezen elv mellett haladva, bátran állithatom: hogy nemzet nagy, és boldog csak az lehet, — a' népek hatalommérlegében súlyerővel csak az dicsekedhetik, melly nevezetesebb teendői közt elsőnek a' szorgalmatos földmívelést választá, ennek tökéletesbítésére gyűjtött tapasztalatokat, itt öszpontosítá népboldogító gondolatit; — mert vegyük bár a' világot, 's ennek nemzeteit, országait úgy, miként azokat ma szemlélnünk lehet, vagy miként századokkal előbb a' történetek szerint voltak, — 's ha találunk a' hajdankori történetlapokon népre, melly erős volt, 's látunk jelenben nemzetet, melly hatalmas: rövid, de elfogulatlan vizsgálódás után meggyőződhetünk arról, hogy miként ott a' néperőnek, — úgy itt a' nemzethatalomnak alapja a' földön, ennek lelkiismeretes mívelésében fektet, és fekszik; mert ha nem, akkor azon erősség: nem volt erősség, hanem erőszak, melyet az idők igazsága megdöntött; és ezen hatalom: nem hatalom, hanem csalfény, mellynek éjjályolt szétterítő fogynakozása előbb utóbb elkövetkezendik.

Vannak e' XIX-ik században, melyet ipar századának nevezhetünk, mesterségek, — a' lehető tökéletesség legvirágzóbb fokára emelve; vannak művészetágak, — mellyek a' belé merült szemlélőt emberi mindentehetőségről almodoztatják; vannak mechanikai 's egyéb találmányok, — mellyeknek nagyszerűsége az ész földi mindenhatóságát imádatja; de nem kell felejtenünk: hogy mindennyi népjávnak, országboldogító haladási eszközöknek valódi alapját a' földmívelés teszi, úgy annyira, hogy a' kölcsönös csere, vagyis kereskedelem mind ezen ezikkei a' népjólét eszközlésében csak bankjegyek,

míg az ezeket biztosító tőkekinés a' föld hantjai közt hever; a' honnét érvényes a' következtetés: hogy minél szorgosabb- és gondosabban kevertetnek valamelly közön-ség által ezen hantok, annál becsesebb, 's nagyobb értéket tapaszt azokra a' bővebb termés; és ez által annál több jegyeket lehet illy tőkekezessége mellett közhaszon-ra, népgazdagításra szétbocsátani.

Mit! ha a' lehetőségek végtelen soraiból okoskodásokat zaklatva elő, ezek nyomán föltételelesen háboru mondatnék kirontandónak? — mi történik ekkor a' művészet-tel, mi a' kereskedés finomabb czikkeivel? — A' hábo-runak szokott föladata: rontani, melly romlás könnyeit évtizedek hullatják; — de építeni vagy nem akar, vagy csak rövid időre. Kimélni csak lovagiasságból tud, és ott, hol önérdekét nyereség nem csiklándozza; ám a' kereskedés értékszerű czikkei, a' művészet magasztos ihleményei, a' mesterségek csillámai ellenállhatlan bájjal hizelegnek az önérdek fősvenységének, és lesz: hogy ezek is — mint népdüh áldozatai esnek el. Illyen időben az értékek jegyei vagy nem — vagy csak nehezen — értéke egy részének levonásával fogadtatnak el; avvagy nem szerencsés-e azon nemzet, melly tőkét hantjai közt gondos szorgalmával épen tartá, azt nevelve, nagyobbítva; nem segíthet-e ilyenkor a' megakadt művészet? nem nyújthatja-e legott nyers termékeit az ipar gépei alá? szóval: nem biztosíthatja-e egyeseit a' jól művelt, az el-rabolhatlan tőkekinés? Holott olly nemzetnél, hol ezen értéken fölüli kincs törpe lélekkel elhanyagoltatott, hol a' napnak huszonnégy órái tünyságban, és nem munka közt enyészének el, az élet illy körülményei közt csak inség jajjai, nyomor könnyei élvezhetők; de népsegély-ről szó se legyen, mert írva van: „ki maga magán nem segít, azon isten sem segít.“

Vegyük e' föltételelesen írt sorokhoz még a' népín-séget, mellyet éhség, 's ennek okozója: égi vihar vagy árvíz, vagy tűz támaszthat, midőn a' polgárnak izzó fá-radalmi után összegyűjtött szerzeménye — mint köd —

széteszlik, illy esetben, ha e' csapás csak folytonként nehezedék az országra, a' segély tán nem olly lehetetlen, de ha az in massa sújtja az egészet, kérdés: hol biztosabb a' segély? ott-e, hol a' nép földé mivélését, mint számára épen nem jövedelmezőt, vétkesen elalvá? vagy ott, hol annak javításán folytosan izzadott? — Legyen említve feleletül: Albion és China.

Tagadhatlan: hogy többséget erőssé, — gazdaggá egyesek tesznek, mert hol ezek silányak, gyengék: gyenge és erőtlen ott az egész is, — miként a' ház, mellynek alapja: büszkeség, falai: hiúság, tetője: nagyraugrás. — Hol ellenben egyeseknek anyagi tekintetben nyitva a' mező, mellyen tehetségök gyarapítására törvényes oltalom alatt működhetnek a' nélkül, hogy ezen anyagi gyarapulásnak ki lenne jelelve „ne tovább határoké;”, ki lenne mondva a' vagyonszerzés maximuma és minimuma, — vagy, mi nyomasztóbb: ki lenne mondva bizonyos osztályra a' birhatás vetoja; — illyen közönség, mellyet illyen egyesek képeznek erős, gazdagodása felé biztos léptekkel halad, mert naponként simítja útját, faragja, újítja az eszközt, melly e' célra vezet; illyen nép nem rogyik össze ama viharok villámai alatt, mellyeket főlebb föltételelesen említék; illy közönségnél egyesek jól állván, kevés bajjal segítve lesz az egészen is.

A' földmivélés fő tényezője a' civilisatiónak is, melly nélkül pedig nincs élet a' széles mivelt világon. A' csupán vadászatból élő ember olly társalkodatlan, mint az állat, és csaknem olly vad is; így ír Rotteck. — A' vándor nép már előbb áll, de mennyire ismét hátul a' földmivelő mögött! — A' földmivélésben a' polgárisodás első eszköze rejlik. Földmivélés által történik az is, hogy az ember sajátképen a' földurává leszen annál fogva, hogy meghatározza a' terményt, mellyet annak teremnie kell; és mert kényszeríti a' földet épen azt teremni, mit ő kíván. Valóban: hatalmas győzelme az emberi léleknek a' természet vad erején! *)

*) Történeti Könyvtár.

Mivel tehát mindennek, mit az ész nagyszerűt és értékdűst kitalálhat, mit az ipar nemesíthet, mi a' kereskedésnek érvényes czikkül szolgálhat, és mi az emberséget a' polgárisodás lánczai által egymáshoz közelebb fűzi, valódi alapja a' földmivelésben nyugszik; — 's mivel gazdagsága csak azon országnak van, mellynek ipara folytonos, fáradhatlan, 's ez által kereskedést szakadatlan űzhet; igen következetes, hogy ezek alapjának művelésére fordítassék vezérfigyelem; vagy más szavakkal: az ezen tőke közvetlen kezelőit — mint a' leendő nagyobb jövedelem rugó okait kell hatékony ösztönrel serkenteni, kedvezésekkel eleveníteni, jogokkal támogatni. A' mondott nagy és fenséges cél elérésére a' földmivelés népes osztályát kell e' szükséges kellékekkel ellátni, ezt kell először önállásba tenni, 's megadni neki azt, mit fontos állása igényel, hogy ő is értékdúsabb áldozatokkal járulhasson a' haza oltárához, a' közemelkedéshez.

Minő helyzete van jelenleg e' földművelő osztálynak? fennebb, hol parasztjaink történeti rajzát adám, érintetett. Ezen osztálynak sorsát, ha önállóvá tenné a' nagylelkűség, misem nyerne általa többet, mint a' mezei gazdaság, és közvetve a' haza; mert ha föl vesszük: hogy **643,215** helyes jobbágy, vagy ezen összeghez adva a' **783,364** zsellért, mennyit t. i. az **1805**-ki országos összeírás talált, de kik azóta a' béke és emberszeretet jótékony jobbjá alatt annyira szaporodhatnak, hogy az egész szám a' másfél milliót könnyen megüti, ha mondom vesszük e' másfél millió, vagy mások szerint három millió földművest, és hozzá azon földeket, mellyek e' tömegnek közvetlen vagy közvetett birtokában vannak, — ha látjuk: hogy az **1828**-ki országos összeírás jobbágyi földekből talált mintegy **5,020,675** hold szántóföldet, **1,219,332** hold rétet, **209,507** hold szőlőt, 's **48,992** hold szilvást; vagy egész számban: **6,498,506** hold művelhető földet, — 's tudjuk: hogy e' sok föld kezében vesztegel egy olly kasztnak, melly azt a' három könyv III részének **30**-ik czíme szerint csak haszon-

bérben tartja, de mint sajátjával nem rendelkezhetik, 's ez okból rajta önbelátása, 's akarata szerinti ujitásokat, vagy javításokat nem is tehet, vagy tenni nincs hasznára; — mely a' helyett, hogy telkét tartós termésre kényszeritené, hálátlan zsarolásokkal szikkasztja el, mert terhei lerovására csak ez egy fundus adatott kezébe félig! Ha tehát ezen osztálynak önállóságot nyújtana a' nagylelkűség, 's ama hatmillió hold föld a' másfél milliónak szabad birtokává tétenék: hogy mennyit nyerne ezáltal a' státus, mennyit mezei gazdaságunk, 's mennyit ezen néposztály? legott kiviláglik, ha azon hátramaradásokra, sőt károokra pillantunk, melyek ezen osztály bizonytalan helyzetéből háromlanak a' nemzetegészre.

Ezen állítások igazolására legyen elég jelen értekezés folyamán át a' földmives osztályon nyugvó annyi terhek közül csak kettőt kiemelve megemlíteni, mint melyekben t. i. a' többi rejlik, és melyek hazai földmivelésünkre, 's általában nemzetgazdaságunkra olly nyomasztólag hatnak; — e' kettő: a' robot és dézma. Mely tartozási rovatpár, hogy gyászosan hat hazai gazdaságunkra, e l v i l e g rég elismertetett már, itt csak részletesen lesznek kifejtve az okok, melyek az elvet nem annyira támogatják, minthogy a' nap derűjénél fényesb igazságnak támoikokra szüksége nincs, mint inkább azt hiteles tételekkel, 's ezekből következtetésekkel kérésik, 's e' két tartozási rovatnak, mindkét részről kielégítést eszközölő egyezkedések általi megszüntetését javasolják.

Jelen értekezés tehát szorosan a' következő tételek fejtegetésére — nem mellőzve, hol a' hely igényei, 's az állítás igazsága akarják: hiteles adatok-, érett tapasztalások-, és életpéldákra hivatkozást sem — terjeszkedik ki:

I. Mennyire gyászos hatásu a) a' robot b) a' dézma hazai földmivelésünkre, 's általában mezei gazdaságunkra?

II. Mennyi kár és hátramaradás háromlik a' jobbágy-
ra a) a' robot b) a' dézma által?

III. Minő azon hasonlítólagos haszon, melly a' földesúr javára esik a) a' robot, b) a' dézmából?

IV. Minők azon körülmények, mellyek a) a' robot, b) a' dézma kezelése körül mindkét oldalon visszaélésre mutatnak?

És ezen tételek, mennyire lehet világos, de mindenestre értelmes fejtegetése teendő az Első Szakasz; mellyből elfogulatlan következtetés ismét a' következőkre terjeszkedik:

I. A' robot és dézma megszüntetése milly befolyásu leend a' mezei gazdaság kifejlésére?

II. Milly befolyásu leend a' nagyobb birtokok gazdaságára nézve?

III. Melly időszakot lehetne erre kitűzni?

És ezen kérdésekre adandó rövid, de mennyire párányiságom engedi, kielégítő felelet teszi az értekezés Második Szakaszát.

ELSŐ SZAKASZ.

I. Mennyire gyászos hatásu a) a' robot b) a' dézma hazai földmívelésünkre, 's általában mezei gazdaságunkra?

a) Robot

Azon meggyőződésűek közül vagyok, és e' meggyőződésre hosszas, érett tapasztalás vezetett, kiknél gazdálkodási első tényező: az idő, második az erő. Mert hivatkozzunk bár gazdag népek, vagy gazdag egyesek példáira, mindenütt a' gazdaság kezelését sikeresnek csak úgy tapasztaljuk, ha először az idő, másodszor az erő megkívántató arányban és mennyiségben használtatott: ezen két tényezőkkeli aránylagos élés majdnem egyedüli oka a' gyárak virágzásának, a' nemesítő ipar kifejlésének, 's ezek alapja, a' földmívelés emelkedésének.

Alkalmazva e' két tényezőt hazánkra, 's különösen mezőgazdaságunkra, legott szembeűnik az űr, melyben annyi erő tétlenül enyészik, hol annyi visszavásárolhatlan évsorai az életnek credménytelenül tűnnek el; pedig ez polgári bűn! ez nemzeti véték! — De értelmesebb akarok lenni, 's áteszem az elméletet a' gyakorlat terére. Eljött, például, a' szántás, vetés, aratás, kaszálás, vagy más mezei munka ideje, 's a' földesur — értve nagyobb birtoknakat — kiharancsoltat szántóföldére száz robotost, kik, hogy a' kitűzött munka helyén megjelénjenek, előtte egy vagy legalább félnapot kell

cselédjének parancsolási járkálásban tölteni. A' mondott napon végre megjelenik a' száz ember, kik -- mivel munkabér nélkül, sőt szerintök egészen ingyen dolgoznak, a' lehető legnagyobb lassúsággal ballagnak a' hely színére, majd ott egymásra várakozva napi eledelöket rakják le, melynek -- ha a' munka mezőségen van -- hogy a' nap heve ki ne szárítsa, előbb mesterséges árnyékot készítnék; majd végre a' hajdu, vagy másféle urasági tiszt lármás parancsára munkához fognak, de ismét a' legunalmasabb fontolva haladással, nehogy vagy háma szakadjon, vagy munkaeszköze törjék, vagy magát megerőltesse; a' folytatás azonos a' kezdettel, a' reggelizés 's ebéd idejét lankadt ásítózással lesik, 's midőn elközelített, kifogásokkal igyekszenek húzamossá tenni; egyik szomszár enyhítésére különös felórát áldozik, másik az uzsonna idejének távolságáról panaszkodik; míg végre elkövetkezik az óhajtott napset, 's ekkor -- legyen bár a' barázdálás közepén -- kilép, 's marhája dögében üget haza. Innét még nem kell kifelejtenuk azokat, kik pálczásan föl 's alá sétálnak, míg hűvös van, 's a' terebélyes lombok árnya alá dűlnék, ha a' nap meleg sugára homlokukra feshűl; sem azt, hogy ezeknek legedzettebb akaratak, legjobb szándékuk mellett is a' nagy sokaságra, kivált midőn ezt semmi nemesebb ösztön munkájában nem lelkesíti, miként nálunk, illő vigyázat nem fordíthatik.

Ha már nézzük a' munkát, mit e' száz ember napátadattól ennek enyészetéig végezett -- mert ide jötöknek, 's időzésüknek munka volt egyedűli oka -- valóban: a' felfordított hantok mindegyikén, vagy a' derékban letarolt silány fű-rendeken, vagy a' szétszórt magok rendetlenségén mintegy eleven betűkkel írva látszik a' robot szó. Mert ha szántott, szántóvasát illő mélységre nem bocsátá le, 's csak az előbbi termés csöveinek gyökeit szaggatá fel nagyából, honnét a' veszteség a' jövő termésre! ha kaszált: a' derékban lenyesett fűkórók a' kasza életlenségére, kalapálatlanságára mutatnak, holott -- ha jól számolunk -- aránylag több időt

töltött kasza-kalapálásban, mint a' tulajdonképi kaszálásban, honnét a' rendek gyérek és vékonyak; a' fennhordozott kaszaél alatt elsímult apróbb fűnemek, háromleve-lűek, kinn maradnak, 's használás nélkül száradnak és rothadnak el úgy annyira, hogy a' gyökén maradt fű gyak-ran felét teszi a' levágottinak.

Leginkább érezhető a' veszteség az ilyen robotos munkánál ott, hol vetésre használtatik, mert a' tunya 's urbéres munkáival mind ez ideig meg nem barátkozhatott paraszt a' markába szorított magot minden rend és pon-tosság nélkül szórja el, lépéseit épen nem rakja a' vetés szabályai szerint; honnét a' kikelt vetéseken bizonyos tömött, vagy kopasz foltok észrevehetők, mellyek közt később a' gazda azon fajbeli különbséget kénytelen fölfe-dezni, hogy amazok sűrű növések miatt megdőlnek, vagy egymást fojtják el, míg emezek vagy épen nem nőnek föl, vagy csak gyéren itt-ott pár szemet rejlő kalászkok-jal jelennek meg; hogy az ilyen vetés mi nagy ártalmá-ra van az aratásnak, magától értetődik.

Nem is kell ennek mutogatására hosszú sorokat ösz-szeferni, mert ám járjuk el az illető gazdatisztek hivatal-termeit, 's forgassunk át a' különféle rovatokkal össze-karczolt könyveket, mellyekben a' robotmunka kezelése, 's hová és mikép fordítása jegyezve van; 's ha ezen ro-vatokat ugyanott hasonlatba ejtjük azon majorsági földek-ről vitt jegyzetekkel, mellyekben a' szegődött cselédek munkája, vagy pénzes napszámok irvák be, mindjárt nyomára jövünk a' fönnebb érintett aránytalanságnak, vagy-is annak, hogy hol egy béres cseléd akár gyalog, akár igával képes valamelly földdarabot tökéletesen elkészíteni a' jövőndő termésnek, ugyanott három, sőt sokszor négy robotos napszámot is látunk fölhasználnak, 's innét kön-nyen azon kedvező eredményt húzhatná az okszerű kö-vetkeztetés: hogy — mivel ugyanazon földön több kéz — azaz nagyobb erő húzamosabb ideig működött, az évi termés is bővebb, 's az igazságos igényeknek meg-felelőbb leend; mi azonban tagadólagosan üt ki, mert

több urodalmak gazdasági hivatalos jegyzékeit vala alkalmam látni, 's mindenütt tapasztalám a' nevezett két nemű munka közt azon aránytalanságot, melly mutatkozik: a) a' vetés, b) az aratás utáni beméréseknél; 's e' különbség, kivált az utóbbinál, ha az egész ország majorsági földeinek $\frac{2}{3}$ dát vesszük, milliókra rug, mennyibe épen nem kerülnek a' béresek.

Lehetne e' helyt a' következő véleményre jutni: minthogy a' paraszt úritartozásainak lerovásában illy hanyag, munkájában illy tunya, 's e' vélkes tunyasága annyi passiv veszteségébe kerül a' statusnak, annyi sérelmes kárába a' mezei gazdaságnak: tán azon telken, melly használásul neki adatott, szorgalma által, ha kamat nélkül is, a' fenn kitett kárt megtéríti. Fájdalom! a' tapasztalás itt is ellenkezőt bizonyít: mert a' törvény megengedi, hogy a' paraszt által szolgálandó hetenkénti két gyalog napszám, nagyobb mezei munka idejében, a' földesur akarata szerint kettőztethetik; lássuk tehát e' törvényes engedelemnek gyakorlati eredményét!

Midőn mezőgazdasági értelemben nagyobb munka idő mondatik, ezen idő kiterjeszkedik a' jobbágytelkekre úgy, miként a' majorsági földekre; mivel pedig a' jövődőség kulcsa forgatásul emberkézbe adva nincs, — e' mellett kiki saját én-jéhez legközelebb áll, ne csudáljuk: ha a' földesur is használva a' beállt munka derült idejét, 's élve törvényadta jogával, a' hétnek hat napjai közül négyet szántóföldén, vagy kaszálóján töltet jobbágyával; 's mi gyakran megtörténik, hogy az ötödik szabad használatra hagyott nap folytonos esőzés, vagy más égi változás miatt várakozásban töltendő, a' hatodik szikadásra hagyandó, a' hetedik a' teremtés tiszteletére ünneplendő, míg a' nyolczadik, vagyis a' következő hét első napja, ha az urasági föld sürgősb mezei munkája befejezve nincs, következő három társaival együtt a' törvény engedelme szerint ismét úri napszámra szentelendő.

Valljon hol itt az eszköz, hol itt a' mód a' főnnebi országos deficit-nek csak némileges pótolására is?

— Nem! uraim, így a' bajon segítve nincs, így a' veszteségre újabb veszteség halmoztatik! Illy körülmények közt végre a' paraszt elkeseredik, mert neki is szíve van, 's minden butasága mellett kissé gondolkozni is tud, 's megszűnik munkás lenni saját telkén is.

Igaz ugyan, hogy a' telkes jobbágnak van családja, még pedig némelyeknél számos, 's ezek közül a' robot csak egyet foglalatostokdat, míg fennmaradt nagyobb erejét a' telek mivélésére fordíthatja; ennyi igaz — némelykor; de annyi is igaz, pedig igen gyakran: hogy robotra mindig a' legerősebb parancsoltatik, vagy legalább kívántatik; melly ha marhával történik, akkor a' jobbágy egész ereje eltakarodik telkéről. E' mellett a' jobbágycsaládok népessége többnyire nőszemélyekből 's gyermekekből áll, kiknek ismét meg van saját köri foglalatosságuk, úgymint: kenderrel, lennel, kerti veteményekkel, több helyt szállóvel, vászonnal, varrással, szövással, főzelékek betakarításával, ezek pedig mind csak fiók ágai az anyaföldmivélésnek, de mellyek az egész fenntartásához mégis olly nélkülözhetlen kellékek, miként nélkülözhetlen kellékei az elemek az életnek; mivel azonban erőre szükség van, dolgozni kell, ha magát családstól az utolsó szükségnek oda vetni nem akarja: tehát azon eszközökhöz nyúl, mellyeket még bir, de melly eszköz használatával sokkal többet árt a' népjólétnek, a' mezei gazdaság sikeres kifejlésének, mintha avval nem élendett, — elküldi t. i. gyermekét — a' még kifejletlent — telkére, vagy szállójébe, vagy rétjére; kezébe ad gereblyét, kapát, sőt néha fejszét és kaszát is, 's hogy az elszibbadt gyermekerkő fölelevenüljön, ajkaihoz hort, sok helyt pálinkát unszol; így lesza' paraszt egész emberkorán át gyenge, satnya és törpe, így lesz tudatlan és ostoba, mert iskolát csak névről ismer, belsejétől elvoná a' szükség, elvoná a' robot, és uraim! én e' veszteséget nagyobbnak, érezhetőbbnek tartom a' főnebbinél, mert az anyagi, de ez erkölcsi, melly gyökérben már javíthatlan! Hogy magában a' jobbágytelek

évi termésében vagyon-e illy munka után nyereség? erre felelni könnyű lenne, én azonban alább a' dézmánál fogom érinteni.

De nemcsak ez azon ok, melly népjólét 's mezőgazdasági tekintetből a' robot megszüntetését sürgeti; mert ha termékeny édes hazánk rónái széttekintünk, 's ezek síra felületén szakadatlan lánczolatban a' kopár homoksivatagokat, terjedelmes nádasokat, mellyeket emberemlékezet óta láb nem tapodott, használatlanul heverni látjuk, lehetetlen hogy lelkünk a' szánakozás gerjelmétől átkaroltan azon szent óhajlásra ne ébredjen: vajha nálunk is az ipar, szorgalom, 's kereskedési vágy annyira meggyökeresednék, hogy ama népezrek, kik ott az utcán, vagy nap heve alatt izzadók, vagy tél fagya miatt dermedők dologtalanul éheznek át a' nap huszonnégy óráit, megkedvelve a' jótékony munkát, nem irtózva a' dolog fáradalmától, itt e' sivatagokon, vagy e' nádas rengetegekben megtelepednének, 's tennének csudát, melly országos gyarapulást, 's önboldogulást teremtene!

Ám legyünk e' minden politikai jelentőség nélküli nép iránt igazságosak, legyünk jellemök iránt méltányosak! 's csak illyen indulattal vizsgáljuk a' tárgyat, firkézzük az okot, melly e' népet annyi heverő holdak mellett is a' szegénység azon nemében hagyja tengeni, melly birtokul számára ama hat láb földnél többet nem juttat, mellynek kiásott gödrében egykor földtulajdonosi álmát alussza; így cselekedendőknek a' szigorú szemle a' többi tartozások hosszú rovatai közt előtűnteti, mint legnevezetesebbet, a' robotot is. Mert tegyük fel, hogy bizonyos család vállalkozik a' sivatag szelídítésére: másik ajánlkozik a' nádas posvány termékenyítésére, 's ez iránti jelentésüket kérelemalakban az illető földtulajdonosnak benyújtják, ezek az emberileg velők született önzésnél fogva, — tisztelve legyenek kiemelve a' magasztos keblü sok kiemelendők — előállanak hosszú szerződési lapokkal; ott áll jobbról a' megyei szolgabíró esküdt tár-

sával, mint törvényes bizonyosság; ott áll balról az uradalom ügyvéde és tisztjei, mint a' földesuri jogoknak részint kezelői, részint védői. Mintha bizony! lenne ott védelemre szükség, hol a' nyomor könyörög, vagy inkább: hol az eddig cél nélkül heverő egészséges eszköz az egyes és közös jóléti cél elérésére önként ajánlkozik, hol a' munkavágy kiált: „Adj! hogy adhassek, 's mindketten adhasunk a' nagy egészsnek.“ — A' szerződési széles lapokon elsoroltatnak az ismeretes nevű tartozások, el a' robot, mit hallva az ajánlkozó, ismerve e' rovatnak annyi kellemetlenségeit, mi következetesebb: mint hogy új vállalatából családja életére nehezülendő terhektől visszariadva, hasznos szándékával fölhágy, kárára az ekkép haszonvehetlenül heverő föld birtokosának, és kárára a' hazai mezőgazdaságnak, 's ezáltal hátramaradására a' közös vagyonnak.

Az ilyen családok, tapasztalás után írom, a' szerződésben elolvasott pontok fölött így okoskodnak: „Eddig szegény voltam, nyomorogtam, éheztem, és szomjuhoztam, de azért napi zsarolásoknak kitéve nem valék. Ha e' föltételeknek alá vetem magamat, 's e' czímet: jobbágy, a' körülírt értelemben nevemre ruházom, 's marhámat ekémmel, fiamat kapámmal kiállítom úr szolgálatára, avvagy biztosítva van-e ezáltal magam és utódim jövődjö? legyőzötve-e a' jelen szükségjei? enyime a' hant, vagy a' portőmeg, mit termés alá erőltetek? enyime legalább a' hasznóvétel, miért ásóm nyelén izadok? — nem! mert a' birtokjog földesuramé; ezt különös úton, ha majd e' kopár, 's most még minden áron aluli homokot, vagy posványt saját és önnöneim fáradságával megmívelem, új szerződési pontok mellett kell drága pénzen megváltanom! — A' hasznóvételre kiterjeszti jobbát a' dözma, néha a' tized is, és a' szép öszszegű deperdita melletti katonai kompleták. Avvagy nem-e mint robotos parasztot kergetnek előfogatolni, útat csinálni mértföld távulságra? 'sa't. — Nem, ha sorsomon fordítani akarok, illyet csak jobbra — javasolja az okos-

ság. Terhet viselni akarok, mert terhet viselni kell, de legyen a' polgári állás igazságos, legyen olyan, melly midőn teherviselésre vállalkozott, egyszersmind bizonyos, saját jövődelmi alappal bírjon."

Igen uraim! hazánk homoklánczolatainak még jelenben is olly sivatag állása nem máshonnét van, mint a' **Hármas könyv III Részének 30-ik** czímében kimondott elv miatt, mellynél fogva a' földesur, megfelejtkezve ön roppant hasznáról, birtokjogát illő kötés mellett másra ruházni nem akarja! mert hol a' földesur ezen üres czímet saját 's embertársai hasznának alárendeli, ott a' futóhomok poros felületét fűbársony takarja, a' szélhordta porhalmokat regényes falombok árnyalják körül, mellyek alatt idővel gazdag rendeket kaszálhatni, vagy fával szép jövődelmű kereskedést űzhetni.

Mi meglepő, például, Tolnamegyében Földvár ama környéke, melly még 1786. előtt, 's kissé ezután is, nem különben sivatag homok volt, mint Vácztól Kecskemétig, vagy Debreczentől N. Kállóig; ekkor azonban földesura a' magyar Egyetem, a' lakosoknak illő föltételek mellett, de örök tulajdonjoggal, kiosztatá, 's most — mint minden tekintetben nagyhasznú erdő a' tulajdonosok szükségét közvetlen, a' honi földművelés, mezőgazdaság, és statusvagyon erejét közvetve pótolja. És ellenkezőleg, mi szomorító, 's a' honfi kebelre mi leverőleg ható Pest, Bács, Fejér, Somogy, Veszprém, Győr, Komárom, Bihar, Szabolcs és több megyékben látása sok széles határoknak, mellyek közül több ennek-előtte félszázaddal kövér buzáttermő fekete homokból állott, 's százezrek araták róla napi falatjaikat, — jelenleg száraz, zsirnélküli, szélhordta porrá változtak át. Ilyen homok borítja Bakony felső részén fekvő helységeknek határait, különösen: Bánhida, Kecskéd, Kisbér, Aszár, B. Szombathely, Nyék, Teleki, Bársonyos, Réde, Gyiróth, Kenyeri, Sz. László, steff. határait, mellyek részeit már áldozatai a' futóhomoknak, részeit fenyegettetnek attól.

Hasonló veszély üldözi mezei gazdaságunkat a' hegyes-völgyes vidékeken, hol egész táblák, nyomások — vizszaggatás és árkok által, és ismét a' legbujabb völgyek, és rétek a' lefolyó iszap által rongáltatnak meg; ilyenek Réde, és Sz. Király helységek, hol hatvan egész állományból 1821-ben majdnem fele elmaradt.

Ezeket olvasva könnyen azon kérdés támasztható: avvagy minő összefüggésben van e' homoktenger-dagály, vagy a' mindig szélesbre terjedő posvány-iszap a' robottal? — és én nyílt homlokkal mondom el: mikép e' vagyronromlás kivált és különösen az urbéri viszonyokból eredő bizonytalanságnak tulajdonítható. Mit, hogy legelőmlitsem, mezei gazdaságunkra olly érzékeny hátramaradással súlyosodó közlegelőink is eléggé bizonyítanak; így T. Bicske, T. Sz. Márton, és N. Káta helységei Pestmegyében, még 1842-ben a' Tápió folyam partján, kivált a' két elsőbb, zöld legelővel birtak; de később a' legelő csorda és gulya — leginkább az álláshalmokon — fölújára a' gyér növészű gyepet, melyet, mivel közös, senki sem iparkodott czélszerű intézkedéssel elzárni a' többtől, 's már 1844-ben több mint 400 hold futóhomokkal borítatott, és elfog borítatni ezen halomvonal, míg a' szelei és abonyi homoklánczolatokkal egy egészszé nem forrad. Így áll ez a' jobbágy-állományokra nézve is, mert a' paraszt földét mindedig tulajdonának nem tekintheti, ennek inkább haszonbérője azon hozzáadással, hogy ha nagyobb ipart fordít művelésére, 's ez által többet termeszt, nagyobb a' haszonbéri taksa is, t. i. több a' dézma, tized 'sat. — A' homok, 's vizszaggatások meggátálása költségesebb munkát, nagyobb erőt kíván; de épen nem akkorát, hogy egy helység lakói összesített erővel arra elégtelenek lennének; ők igen is, ha hozzá még urasági segély is járlna, bizonyosan el is hártlnák ama bajokat, kivévén az országos folyamok mellettieket; de ezt tenni hiányzik az ösztön, hiányzik a' bizonyos jutalom, mert hogy kenyértermő földé romlásán nem esik kétségbe, csak annak tulajdonítandó: mivel benne nem

sajátját veszti. A' földesur nem ügyekszik az említett földmírigy tovább harapódzásának megakadályozására mester-séges veszteglő intézeteket állítani azért, mert a' bonyolult urbéri viszonyok miatt, illy nemű földeinek ura is, nem is, 's azért költségeit inkább fekteti oda, hol a' kezelés közvetlen övé, hol a' haszon minden előleges osztás nélkül egyenesen esürjébe szállítatik.

Ha ki ezen állítások valódiságán kételkednek, annak szép és téres mezeje nyílik azokat országos nevezetességű kísérlettel megczáfolni, 's ha e' megczáfolás csakugyan sikerülend, mit nem hinni igen sok okom van, ha a' paraszt örök joggal bírt vagyonának romlását is összefűzött karokkal egykedvűleg nézi, akkor — tán — magam is hajlandó lennék állítani: hogy a' paraszt az urbéri tartozások alóli fölszabadításra még éretlen, vagy hogy ezen elsorolt bajoknak oka nem a' robot, 's nem ennek alapján az urbéri viszonyok szerinti birtokolhatásban rejlik, hanem valahol másütt! Ezen elvem, és meggyőződésem elleni nyilatkozatra azonban — hiszem — erőltetve soha nem leendek, mert e' hazának külön részeken lakó földműveseit úgy ismerem, hogy a' fennebb állítottak igazságáról annyira meg vagyok győződve: mikép a' hazai földművelés és mezei gazdaság ama pusztító mételyeit leginkább az által vélem kiirthatóknak, ha mindenkinek földé örökös tulajdona leend, mert ekkor tudja: miért, és kinek fáj? miért, és kinek dolgozik?

A' földművelésnek jó karba tételére leghathatósabb eszköz a' minél számosabb népesség, melly czélirányosan alkalmazva, minthogy ugyanazon időben több oldalról foghatja meg a' dolog végét, 's a' kijelelt czél elérésére több erőt használhat, fölvirágzó haladását biztosítja a' mezei gazdaságnak. Országunknak földművelése e' tekintetben sines azon állapotban, mellyben más külalakokra hozzá hasonló, sőt kisebb tartományoké van. A' 4098 □ mértföldű Magyarország, melly az egész földnek mintegy 610-ed részét teszi, melly 24 mértfölddel nagyobb, mint a' két Szicilia kétszer véve, 's a' regé-

nyes Hollandiát háromszor is el lehetne benne rejteni, ráadásul az egész pápai birodalmat is melléje dugva, *) — népessége tekintetéből épen nem felel meg kiterjedésének, mert míg a' kisebb fontosságú Csehországban egy □ m földre: 3399, Morvában: 3145, Ausztriában: 2586 lélek esik, addig hazánkban ugyanannyi téren csak 2128 él, 's ebből látszik, hogy a' földmívelés, és nem mesítő ipar kifejtésére nem bir elegendő anyagi erővel. Úgy! de talán azt, mivel bir, illőleg használja? tán meg tudja választani az időt, 's e' szerint fel tudja osztani az erőt céljai kivitelére, kereskedése élénkítésére, melly kebelében szunnyad; mert hol minden 38 □ mért földre esik egy királyi város, hol minden 6 □ m földre jut egy mezőváros, mint nálunk, hol minden □ m földre majdnem három falu jó, mint országunkban, ott az erőket helyesen megválasztott időben, ha nem is egészen megfelelő, de minden esetre megnyugtató sikerrel lehet használni; fájdalom! itt is nem-mel kell válaszolnom.

Ha felmászik a' magyar édes hazája legmagasabb pontjára, fel a' lomniczi bércre, vagy leereszkedik legalantabb völgyére, millyen Orsova vidéke, vagy megállapodik középpontján, a' széles határu Kecskeméten; 's mind ezen helyeken bonczolja az elemeket, mellyekből a' nemzetegész alakul, — az életfoglalkozásokat, mellyekkel élelem kerestetik: az a' szánakozó érzelmek mellett azon tudattal kénytelen jegyzéktárczájára pillantani, mikép itt mindenbél van valami, és az egészből meg sincs semmi! — hiszen itt dolgoznak az emberek, izzadnak a' polgárok, robotolnak a' parasztok, 's együttvéve mégsem képesek csak egy neveléséges egeret is előngasztani akkor, és onnét — mikor, és honnét kellene. Elmondom miért?

Hű akarván maradni fennebbi állításomhoz: mikép mindenünk földmívelésből van, — már csak azért is, mert minden politikánk mellett is csak földműves, és pász-

*) Fényes Elek M. O. Statisztikája.

tornemzet maradtunk — azonfölül ezen eszme olly kedvencz gondolattárgyam, hogy hamarjában nem is tudnám annak fonalát más fára gombolítani; ennél fogva az ígért feleletet csak ez irányban adom.

Mint mondom, földművelésünk lassan halad, sőt néhol pang, 's ennek oka az időmulasztásban, erőhiányban, vagy inkább ezek használásának elhanyagolásában van, 's leginkább a' szántóvető bizonytalan helyzetében; avvagy nem segíthetnénk-e az erőhiányon, ha a' **175000** izráelitát, 's kivált a' **43,787** czigányt földre telepítenénk? ha mutatnánk neki házhelyet, adnánk kezébe e két? mert a' czigány azonfölül, hogy foglalatossága: kovácsolás, szögcsinálás, üstfoldozás, kanalak, bordák, teknők faragása, — azonfölül: hogy eddigi életmódja lopás, lócsiszárság, szerencse- és jövendőmondás, — dolgozni is tud, még pedig földet művelni, mikép ezt Beregh, Szathmármegyékben tetteleg bizonyítja. Óh igen! mind ezt megtehetjük, és meg kell tennünk, ha hazai földművelésünk iránt legparányibb szeretetszokra égeti baloldalunkat.

Itt azonban kész az ellenvetés, még pedig józan ellenvetés: Mária Therézia és II József uralkodásuk alatt, kiknek e' nép polgárosítása különösen szívéükön feküdt, egész jobbágytelkek adattak át az utóbbiaknak, de a' buzgóság nem sokáig tartott, 's a' jobbágygazdákhoz szétszórtott gyermekczigányok is csakhamar szülőik rozszant kunyhóiba szökdöstek vissza, 's jelenleg — jóllehet e' részben ki által sem akadályoztatva, az egész országban **77½** állománynál többet nem művelnek. Igaz! ennyi áll a' czigányokról, de hát mit mondanak önök a' zsidókról, kikről az **1840: 29** végzé: hogy nemesi, vagy jobbágytelket nem vehetnek? mellőzve kissé ezeket, lássuk: honnét az idegenség amazokban a' földművelés iránt?

Válasz: a' robotban! mert a' czigány, habár külalakját tekintve butának látszik is, — leleményes, és felfogó eszű; látja a' sors kezét, melly a' paraszton nyug-

szik, és ismeri saját körülményeit is, összehasonlítja a' kettőt, 's azon végső eredményre jut: mikép valamint neki nincs semmije ruhája rongyain kívül, úgy nincs a' parasztnak is szegény szerzeményén kívül mássa, miről elmondhatná: „ez enyém, 's unokáimé;“ és az mégis terhek alatt görnyed, szánt és kaszál urának a' nyári nap égető heve alatt, 's földet trágyáz a' tél fagyában, 's jutalma az: hogy telkén élhet, ennek termését hasznára fordíthatja, ha előbb a' dézmát, tizedet, és sok nevezett adózásait abból lerová. Avvagy lehet-e csudálkozni, ha illy föltételek mellett inkább ülővasánál kalapácsol, és éhezik — mint hogy földhöz simuljon, mellyen ki sem biztosítja: valljon nem hasonló, vagy még nagyobb mértékben éhezend-e? — e' mellett: mostani függetlenségében ki sem zavarja, számolása szerint használja idejét; míg a' paraszt mezejéről, sőt nyugágyáról is elidézhető.

Ugyan ez áll a' zsidókra is. Soha sem kell bizonyos babonakór alatt sinylők azon mondásaival megbarátkoznunk: hogy a' zsidó vallása elveinél fogva kerüli a' földmívelést; nem, uraim! a' zsidó — úgy vagyok meggyőződve — Franciaországban és Éjszak-Amerikában is zsidó, 's ugyanazon valláselveket tiszteli, mellyeket Magyarországban, 's ott mégis művelői — még pedig szorgos művelői a' földnek, mert ott törvény által részökre biztosítva van a' föld valódi birtoka, eladhatják, 's vehetnek mást, a' haszonvétel egészen sajátjuk, rendelkezhetnek vele szabadon, holott alkotmányunk mindezen jogokból kizárja őket; héj pedig 200,787 embert, 's ezen emberösszegnek két izmos karjaiban rejlő erőt hazai földművelésünknek megnyerni, ha nem is rendkívüli terno, de bizonyosan status-nyereség lenne. Az egész a' milly könnyű, épen olly hasznos föladat; megoldása nem is gordiusi csomóé, csak egy adag emberszeretet párosulva nemeseink — kivált ez utolsó évtizedekben — tanúsított nagylelkűségének folytatásával, 's a' munka kész, mellynek tapasztalandó sikerén egy nemzet üritend üdvöpoarat a' magasztos keblüekért!

Ennyit e' helyt a' robotról, mellőzve rövidség okáért a' még sok hátralevőket, 'sa't. megyek földadatom e' pontbeli másik ágára: a' dézmára, taglalandó: milly mértékben ártalmas ez hazai földmivelésünkre, 's általában mezei gazdaságunk kifejlésére?

b) Dézma.

A' dézmát, vagy máskép kilenczedet, miként a' parasztokróli előértekezésemben érintém, törvényeink először Nagy Lajos alatt állapíták meg. Az akkori jó urak fegyver és harczok emberei leyén, nem gondolhaták el, mi zsibbasztólag hatnak abbeli rendelményökkel ön 's utódaik gyarapodására földmivelési tekintetből, mellyet az akkori kor szelleme szerint szolgacsoportjaik kezelésére bízva, magok megelégedének, ha a' bércek kiálló ormaira köveket halmozhatának fel, mit azután várnak nevezének, 's innét — a' sasfészekből nézék a' gyér keresztet, 's küldék hivatalnokaikat azok megdézmlására.

Hogy a' dézma csakugyan nyüge a' szerencsés, a' hasznos földmivelésnek, azt maga a' név, 's az ehhez ragadt eszme mutatja; mert nihelyt valaki vélt sajátjából, vagy ennek terméséből egy másnak, ki a' nehéz munkába — úgy szólván — még közvetve sem folyt be, annak tetszése utáni választása szerint fáradsága gyümölcsének bizonyos részét, még pedig javát, nemcsak oda engedni, de sőt ezen másnak gyakran mértföldre eső tanyjára saját erejével elvinni köteles; — legott eszméje a' nyomott, jelentés nélküli helyzetnek ébred fel benne, mellynek sérelme miatt elkeseredik, búsul benne az öntudat a' természet elleni igazságon, és bánkodik a' lenézett emberi méltóság. Pedig hol e' harcz beáll, ott az akarát meg szokott kövesedni, 's a' test — csak mint gép — kénytelenségből külső hatás miatt működik, de kedvből nem, mi pedig kedvből nem történik, ritkán szokott az jól történni, vagy soha!

Nálunk eddig a' földmivelés majdnem kizárólag jobbágykezek közt pang, — pang mondom, mert előlépéseit óriásinak épen nem, sőt — ha egyik részén a' hazának észrevehetőnek is, a' másikon annyival hátralököttebbnek állíthatni. Okát e' veszedelmes gazdasági mirígynek előadám a' robotban, mint hol gyökeredzik; előadom itt a' dézmában, mint a' gyök kinövésében, mellynek ismét több nem kevésbé kártékony ágazatai tűnend-nek fel.

Sok jeles szakértők állítását ismétlem, ha mondom: hogy azon nemzet, melly az ipart aránytalanul adóztatja — ön anyagi, 's tán erkölcsi gyarapulását akadályoztatja; 's így midőn a' földbirtokos jobbágyai termését dézmálja, ugyanakkor dézmálja saját gazdagodását, és dézmálja, 's gyéríti közvetve az egész haza mezőgazdasági emelkedését. Mert, tegyük fel, hogy a' paraszt felejtve bizonytalan helyzetét, megbarátkozva tekintet nélküli állásával, mert hiszen apja, nagy apja mint robotos őszült meg, 's mint ilyen halt el, 's meglehetősen kedvvel fog telke barázdálásához, szorgos műveléséhez; tele reménnyel néz a' sárgulni indult kalászkokra, örömmel tekinti az érlelődésnek indult szőlőgerezdeket. Végre öröm és remény után elkövetkezik az aratás, el a' szüret, 's a' paraszt dalolva fog kedvenczmunkájához felejtve sorsa bajait, mert hiszen most arat, szüretel, 's e' két szó olly varázs hatású még a' beteg lélekre is — mert átteit értelemmel is bírnak — 's midőn a' kévékbe szorított dús kalászkokat sorba fekteti, végig tekint az élelem rendein, 's mint tábornok annak homlokára áll, és olvas: egy — kettő 'sa't. — Örömittasan borúl élettársnéja nyakába: „Anyjok! — húsz, harmincz csomónk van.“ — Majd kimegy szőlőskertébe, édes meglegegedéssel ölti hátára a' puttont, vagy fekteti munka kergesíttette vállaira a' csöbörndat, 's hordja a' tövéről levagdalt érett fürtöket. Tán-czolva tapodja ki a' fiú a' nedvet, 's az apa néma nyugalommal forrázza ki az újonnan abroncsozott hordót, 's tölti belé csöbrönként a' leszivárgott mustot, míg végre

kifáradtan tüze mellé ül, gesztenyét vesz elő, és számol; „ennyi csöbröt öntöttem be, 's ez tesz ennyi akót, — fiam! hallod-e? a' farsangon házasodni fogsz, mert harmincz, negyven akó borunk termelt, mit eladva, vehetünk bornyas tehenet, 's a' leány férjhez készülhet; — jó az isten, jól dolgoztunk, megjutalmazza bennünket!“ Így kimegy réjtjére, kenderföldre, 's telkének más bevetett apró részecskéire, 's mindenütt örül, lelke emelkedik, 's a' gondolatirány a' jövődre szép tervek szövésében állapodik meg.

És mint örül, és mint emelkedik — elközelg a' földesúr ispánya, vagy más megbízottja, kezében rajzón és papiros, és ő is olvas: „egy, kettő . . . kilencz; ez az uraságé, tíz — ez a' papé, ezeket beviszi kend az urasági csűrbe; egy, kettő — — ezt is, meg ezt is“ — és így tovább; — „ezen csomó fölül van, olvasuk a' kévéket“ 's innét is minden kilenczedik megszűnik a' paraszté lenni. Majd bepillant a' borházba, kezében akópálczá, ledngja a' forni kezdett mustba, 's ki mondja a' mennyiség számát; ezután következik a' kóstolás, —“ ez legjobb — ezt, és ennyit bevisz kend az uraság pinczéjébe“; hasonló krízis alá esnek a' telek kisebb terményei. Végre elmegy az úr embere, — és a' paraszt? a' paraszt gondolkozik, és mélyből sóhajt, mert már nincs meg a' szám, mellynek egészére családi jólét, dús jövődj terveztetett; még pedig több is van hátra; hiányzik még a' pap, kántor, iskolatanító, jegyző, harangozó, erdő 's mezőcsőszök, kanász, csordás, gulyás, csikós, katonai kompleták; — 's midőn előbbi csillagos öröm-egéből ide a' fekete földre ekkép lerántatik, midőn illy hallható hangon dörgi fülébe a' sors: hogy ember! — még pedig parasztember! akkor búskomolyan fordul élettársnéjához, levert kedéllyel nézi őt, 's szól: „Anyjok! készüljünk éhezni“ — 's megfogja fia kezét: „fiam! nem házasodhatsz“ — „'s lányom hajadon maradsz.“

Uraim! ne mondják önök, hogy e' festés költői, ne mondják: hogy elfogult philantrop ömlengések, nem! —

hazánk egyik néposztályának családi 's mezei életéből eleven kép ez, mit az élő tapasztalás annyiszor hitelesít, mennyiszor egy paraszt kunyhó rozszant födele alá, füstös falai közé pillantunk. Már pedig e' nép kezében volt, van és marad — az elmondott jogélvezetek mellett — földművelésünk, ennek közvetlen kezelése alatt teng mezei gazdaságunk; 's azért ne csudáljunk: hogy a' gazdagodás derűjét olly soká nem ünnepelhetjük. Illy rendszer, illy törvény mellett — melly a' földiparra így ónsúlyként nehezedik — melly a' természet kedvét, erejét, életét így nadályként szíjja — addig uraim! gazdagok csak képzeletben lehetünk, de valóságban nem; mert nem levén, vagy gyéren, tökéletlen külidombban levén nyers természetények, nem működhetik, annál kevésbbé haladhat a' nemesítő — a' műipar is, és ezzel pang a' kereskedés is — mint a' nemzeti gyarapulásnak most már egyedüli forrásai.

Innét a' következő corollarium ered: Kiki azon arányban adózzék valamiért, mivel bir, mellyben ezen valaminek hasznait húzza, jótékonyságával él. Ha áll ezen szent igazság, a' minthogy állnia kellene, akkor a' kilenczed és dézmának nemzet és mezőgazdasági tekintetből legkárosabb következéseit tagadnunk nem lehet, minthogy ezen adózási rovatokban a' mondott arány nemcsak alkalmazva nincs, de sőt több hiányai érezhetők. Vegyük fel például hazánknak külön vidékeit, — ollyakat: mellyekben a' föld termő ereje elevenebb, 's így műveltetése kevesebb erőt és időt kíván, — és ollyakat, mellyekben az gyengébb, 's ez által fárasztóbb munkát, több időt igényel, 's ezt tevőknek legott szembe tűnik a' nagy aránytalanság: így a' szepesi, vagy sárosi, vagy árvai földműves, ki sovány földét háromszor, négyszer fölshántani, — gyakran trágyázni kénytelen, ha átmérőleg egy hold földön 6 mérő gabonát akar aratni, szinte oda adja évi termésének kilenczed részét, mint azon békés- vagy csanádmegyei jobbágy, ki egy fölshínes szántás után, trágyázás nélkül, ugyanakkora földön 12—15

mérő buzát arat. Le van-e itt a' költség az egész haszonból húzva? hogy kitudva a' tiszta hasznót, reá aránylag vettethetnék a' nevezett adózás. Valóban nincs! 's mi sokszor megtörténik: hogy a' sovány földdel küzdő kárpáti parasztnak minden tiszta hasznát már maga a' kilenczed kimeríti; holott a' termékenyebb alföldi telkek jobbágysai a' tiszta haszonnak $\frac{1}{4}$ -ét sem adják oda. És itt találhatni főokára annak, hogy silányabb vidékeinken számtalan elhagyott jobbágytelkek vannak, melyeket dézma és robottartozás mellett ingyen sem vállal el senki.

Nemzetgazdasági szempontból véve a' dézmát, kelő figyelemből ki nem maradhat az sem, hogy a' kilenczed a' kamatoló tőkét, vagy is a' földnek évi termékenységet csonkítja, mert — jobb rendszer és kezelési mód hiányában — elismerve van: mikép a' termékenységek egyik fő éltető anyaga a' trágya, melly nélkül húzamosan jövedelmező gazdaságot folytatni nem lehet, mint-hogy — tapasztalás szerint — a' természettől legbujább földek is folytonos műveltetésök által televényüktől megfoszthatnak, melly hiány csupán trágyázás által pótolható. Már pedig azon rész szalma, melly dézma fejében a' paraszt telkéről elvitetik, oda trágya alakban többé vissza nem kerül, a' honnét a' telek termékenysége annyi részben, mennyiben a' dézma adatott, csonkulást szenved, — melly eset ha soká folytattatik, általa a' desertassziók száma szaporodik csak. A' hazai mezőgazdaságnak érdekében fekszik tehát az, hogy a' kilenczed és dézma, mint a' földipar szerencsés kifejlésének egyes akadályai — megszüntetvén, pénzbeli kielégítésekkel cseréltesse föl. *)

*) Lásd Erdélyi Jánosnak „Nemzeti Iparunk“ czímű könyvét.

MÁSODIK SZAKASZ.

II. Mennyi kár és hátramaradás háramlik a' jobbágyra a) robot — b) a' dézma által?

a) Robot.

Nemzeti gazdagságot adja vagy a' sok természet, vagy a' sok pénz, vagy a' sok munka — együtt, vagy egyenként; de nemzeti boldogságot egyedül csak lelkiismeretes földmivelés biztosíthat hosszas időkre. Valódi honszeretet: a' jól művelt föld, miként igazságos polgári alkotmány: valódi törvényes szabadság; ez szabad élelmi mezőt nyújt minden lakosnak, amaz e' mezőn gazdagodásukra sikerrel arat. Hogy ezen aratás megfeleljen a' termeszto becsületes igényeinek, meg a' reménynek, melyet csirádzó vetésébe helyezett, szükséges: hogy természetere szánt erejét okosan használta légyen, ennek pedig elérésére megkivántatik a' tulajdon 's tökéletesen elhatározott módoni birhatása a' földnek, mely néki művelésül átadatott, úgy az időnek szabad használása; különben — ha a' földműves ezek hiányával küzd, ha — midőn számol, 's becsületes nyereségéből nyugalmasb jövőének alapját akarná letenni, e' szent óhajásától kevésbé mérsékelt terheinek lerovása üti el — nincs emberi és nincs földi erő, mely megvédje enyészettétől az ipart, munkásságot, műveltséget! és így áll be a' szeretetlenség,

így a' hazafiatlanság, melly szó kiírásakor agyvelőm rázkódik meg: mert ha igazságosak akarunk lenni önmagunk iránt, ha nemzeti gyarapodásunk, mezei gazdaságunk sok lényeges kérdéseiben majdnem tespedésünket elismerjük, ha elhisszük azt, hogy igen igen szegények vagyunk — mint nemzet; el kell ismernünk, el kell hinnünk azt is: hogy mindezen érzékenyen sujtó bajoknak vezérok a' hazafiatlanságban rejlik.

A' föld használásának vannak sok és különféle akadályai; de mind ezek értelmezve lesznek, ha azokat röviden természetieknek, és emberieknek mondjuk. A' természetiek legyőzhetők szorgalom, türelem, és ipar által; — bölcs tapasztalók szerint legtöbbbe kerül az úrnak földje műveltetése körül a' rabszolgai, ennél olcsóbb a' jobbagyi, ennél a' béresi, ennél ismét a' napszámosi, 's végre ennél a' részesi munka. Az emberi akadályok egyedül emberszeretettel, 's e' forrásból merített törvényekkel háríthatók el; és csak ott reménylhet a' nemzet gyarapodást, ott tesz a' mezei gazdaság gyümölcsöző előlépéseket, hol ezen akadályok naponként kisebb mennyiségben, gyengébb, legyőzhetőbb erőben jelentkeznek.

Ha igaz az: hogy a' földiparra legsikeresebben az időnek, és erőnek okos használása, szabad alkalmazása hat, igaz marad az is, hogy a' földműves, ki az elmondottak jogait egész mértékben nem élvezi, — mert a' robot, és dézma törvényesítése mind az időnek illő használását, mind az erőnek czélszerű alkalmazását az akarathú földművelés köréből teendők sorából nem kis mértékben szorítja ki — leginkább érzi az anyagi hiányokat, a' szükségét, mellyek életére érzékeny teherrel nehezedenek, vagy 's tehetségbeli gyarapulásától eltartóztatják; maga 's családja kimívelhetésétől elintik: adója lerovására a' statust szegényítőleg tehetlenítik; lelke együgyűségére a' szeretetlenség, hazafiatlanság bűnös érzetét erőltetik; és minden jó, nemes iránt elrészvétenítik, mert olly okok miatt kénytelen szenvedni, olly tények miatt kell hogy nyögje szegénységét, mellyeket legyőznie nem sza-

bad, elhárftnia tilos. Nincs erkölcsi állása, nincs polgári szabadsága, nincs szegény birtokán tulajdonjoga!

De hogy ez elsoroltak ne csak mint állítások maradjanak jelen iratesomóban, hanem valóságuk felől is hitelesen győződjk meg az élet, és ennek emberei, lásuk egyenkint: mennyire igazolja az elméleti állítást a gyakorlati eredmény?

Mondám: hogy az erőnek és időnek okosan nem használhatása miatt, mellynek oka kiváltkép a' robotban gyökeredzik, miként főnebb kimutatva van, leginkább érzi a' paraszt az anyagi hiányokat, a' szükségget, mellyek életére érzékeny teherrel nehezdednek. Hogy ezen állítást a' föld népének eddigi állapotja igazolja, mindenki, ki ezen osztály kül's beléletét tapasztalatainak egyik ágaúl tűzte ki, vagy ki rendeltetésénél fogva hozzájuk közelebb áll, igennel erősíti; mert nem említve azt, hogy az ötvenkét hetes év mind-egyikének két, vagy ha kívántatik négy napját is ura földének munkálásában saját kenyerén minden legkisebb munkadíj nélkül tölteni köteles; nem említve: hogy az uraság, és jobbágyság munkálatainak összeütközése miatt az utóbbi vajmi gyakran kénytelen egyik, vagy másik elkezdett mezei, vagy kerti munkájának félbeszakasztásával menni el úr dolgára, nem említve azt sem: hogy a' robotból eredett gyakori károsodásán kívül azon körülmény miatt, mivel nem tudja, mikor fog robotra rendeltetni, tulajdon gazdaságbeli munkálatainak elintézésére nézve mindig bizonytalanságban csüggedez, ezen fölül, ha e' robot távolabb eső majorsági földekre marhával fordítandó, hogy mennyire terhes a' parasztra? mennyire nehezítetik élésmódja? 's mi sujtólág hat reá igavonó marhájának romlása! mellynek leginkább a' korán eső tavaszi, és néha késő őszi szántáskor az által tétetik ki, hogy az minden hajlék nélkül, mivel az uraság például 200 négy ökrü ekével járó 800 ökörnek istálót adni nem képes, a' hideg esőket, 's az időnek egyéb megszö viszontagságait éjen át szabad ég alatt kénytelen rossz

tartás mellett kállani, *) nem említve végre, hogy az említett munka idejében a' közlegelő, vagy bármiféle legelő nem bir azon táperővel, hogy a' rajta rágódó igavonó marha erősebb munkát, minő a' szántás, önromlása nélkül végezhetne, kell tehát a' jobbágyoknak szénával is ellátni szekerét, melly szénát pedig ő télre gyűjtött, 's most mégis robotra használja föl a' néki sehonnét meg nem térítendő; illy eseményeknek tulajdonítandó aztán az, hogy a' paraszt, közelegvén az emészto tél, marháin jól olcsón túladni kénytelen, minthogy t. i. ősszel közönségesen olcsóbb a' marha, 's tavasszal kettős áron szerzi vissza, hogy földesura, 's saját munkáit végezhesse; nem említve mondom mind ezeket, egyedül csak azt hozom föl a' főnebbi elismert állítás igazolására: hogy habár hazánk parasztjai több tekintetben kedvezőbb állással dicsekszenek is, mint az örökös austriai tartományok közül némelyekben a' földnépet látjuk tengni: mindazáltal az ezen tartományok parasztjainak jogai szigorúbb, és czélszerűbb ellenőrséggel vannak biztosítva; így a' magyar parasztnak saját földesura elleni keresetében az úriszék bíraskodik, hol jóllehet a' megyei ügyész jelen tartozik lenni, mindazonáltal a' bíróságot tevő táblabírák a' földesúr és nem az illető helység jobbágyainak meghívottjai, kik nála szállásolnak, nála ebédelnek, és hajloka alatt itélnek a' följlentett urbéri ügyek fölött; holott az austriai parasztnak a' földesuri viszonyokból származó követeléseai annyira a' földhöz tapadvák, hogy az illy követeléseket, például adósságokat, ha három éveseknél nem régiebbek, az új földesur is tartozik kifizetni; sőt Alsó és Felső-Austriában, Steyer, Illyr, Slézia, és Gács tartományokban illynemű követelések nagyobb biztosítása végett a' jószág értékének első nyolczada hypothecálul jelettetett ki; mi több az utóbbi tartomány országos Rendei az örökváltságra is hajlandóknak jelenték magokat az 1844-ki tartományi gyűlésen, 's ezen emberbaráti szándékuk kivételétől csak az idő rövidsége ejtél el őket.

*) Lásd Erdélyi János „Nemzeti Iparunk“ czimű könyvét.

Az itt említettek közül önként következik a' második állítás igazsága, t. i. hogy a' parasztot jelen urbanialis helyzeté, vagyona 's tehetsége gyarapításától eltartóztatja. Mert vegyük föl a' napokat, mellyeket törvény állapított meg, mint urasági munkában töltendőket, minden hétre két gyalog napszámot: egyet **25 v.** krajczárjával, mert ennyit alföldön gyermekeknek is fizetnek szénatakarásért, lesz a' **104** robot napszám-nak összes értéke **43 fr. 20 kr.** Ehhez adva a' hosszú fuvar eltörlése helyett fölállított két napi szekeres munkát, úgy az uraság számára egy ül favitelt egy egy forintjával, hasonlókép füstpénz fejében fizetni rendelt **2 fr. 30 krt.,** meg az egész összeg **48 ft. 50 kr.**

E' mennyiség **30** vagy **40** hold nagyságu jobbágységek irányában nem igen soknak látszik, mert könnyen számoltunk, de ha hozzá értjük, hogy e' pénz a' parasztra nézve tiszta, legtisztább veszteség, hogy ez részére más oldalról nemesak pótolva nincs, de sőt idejét itt töltvén, az alatt sajátját is elhagyni kénytelenítetik, 's ez által, kivált ha később az idő kevésbé kedvezend gazdasági munkálatinak, reá sajátja körül a' károsodás igen is világos; ha végre a' kilenczedet 's tizedet sem felejtjük ki számolásunkból, akkor már sokalni is fogjuk ama kített néhány forintot, mellyeket ha kedve, akarata szerint telke javításába fordíthatandott, mind ő bátrabb homlokkal nézhetne az idők viszontagságai felé, mind a' földesúr jobb kedvvel olvashatná a' váltság összegét.

Nem szóllok itt, mert nem föladatom, a' jobbágy egyéb igen sok pénzbeli terheiről, mellyekhez ha a' robot deperditát is adjuk, nemesak sokalni, de igazságtalannak lenni is hisszük; így, hogy többekről hallgassak, Fejérmegyének **1766**-ban házi adója tett: **7000** ftot, már **1773**-ban, t. i. az urbér behozatalával **19,873** forintot; Hevesnek szinte házi pénztára **1766**-ban **8359 fr. 45kr.,** 's már **1773**-ban az urbér behozatalával **25,086 for. 21 kr.,** 's Magyarország valamennyi megyéiben **1766**-ban a' házi pénztár mennyisége volt: **716,303 for. 17 kr.,**

1773-ban pedig 939,292 for. 40 kr.; mely különbség magában véve a' dolgot, még nem lenne ok keserű következtetésekre, mert minél közelebb jár egy nemzet tökéletesedéséhez, állása annál több költséget igényel, ha a' fizetés ne pusztán csak a' népre tolatott volna.

Ha a' robotnak előbb kitett igen csekély értékét szinte illy egész összegben akarjunk látni, vegyük föl egész Magyarország jobbágytelkeit, melyeket az 182⁸/₉-diki országos összeírás, egy tekintélyes országgyűlési követnek közülésben tett nyilatkozata szerint 250,000-nek lenni állított; tudván ezen egész számot, egy állományra 48 fr. 50 kr., mint egyedüli robotdíjt véve föl, kitetszik, hogy parasztjainknak évi robot deperditája 12,208,333 fr. 20 kr. Ezen fölül találatik jobbágyfalvainkban 783,364 házas, és házatlan zsellér, az elsőb-
bek 18, az utóbbiak 12 napi robot munka szolgálata mellett érdemelnének 6 fr. 10 krt. és 5 frtot, melyből, mivel nem tudhatni különösen mennyi a' házas, és mennyi a' házatlan zsellér, közép napszám díja: 5 fr. 35 kr. Sokasítva e' tétellel a' fenn kitett zsellérszámot, lesz az általános összeg — 4,372,115 fr. 40 kr. Ezen tétel annál nagyobb hitelességet érdemel, mivel belőle a' száz-
ezrekre menő házas zsellérek által fizettetni rendelt pengő forintok, valamint az ölfa-vágási napszám, egészen kihagyatvák. Már most ezen egészet a' fennebbivel összesítve, kijő: hogy parasztjaink egy évi robot deperditája tesz: 16,580,449 frt. váltó pénzben.

Ha már e' pénz, mely eddigi czélszerűtlen kezelése mellett majdnem felére elvész, ugyanazon állományokba fektettetnék be javításképen, 's a' fölösleg használtatnék másfelé kedv és akarat szerint; ha e' pénznek alapja: a' munka, mely — ismét egész számmal élve — a' fenn kiírt jobbágyállományokért, évenként minden néven nevezhető robotot 106 napra, 's a' zsellérékét közép számmal 15 napra értve, összesen 43,080,449 napot tesz, jobbágyföldek lelkiismeretes művelésére, fák ültetésére, kertek, szőlők nemesítésére, 's más czélszerű

munkálatokra, például a' jobbágykunyhók becsületes házá átalakítására, ugyanazoknak szabad akaratuk szerint fordítatnék, bizonyosak lehetünk, hogy parasztjainkat nem látnánk ott a' szegénység, és butaság rongyos viskójában fetrengeni, hol ma fájdalommal szemléljük őket, hanem örökre megváltott szabad, és gazdag polgárai lennének a' szerencsés hazának!

De e' fölött más, a' státusra érzékenyebb, 's magára a' parasztra maradandóbb veszteség, sőt örökös kár háromlik a' robot, 's ehhez tartozók miatt onnét, hogy maga 's földesura jószágainak folytonos művelésével el lévén borítva, saját 's gyermekeinek polgári kiképeztetésére nem marad ideje, 's ha télen át, midőn a' nyugvó természet a' munkás erejének is pihenést enged, el is küldi fiát az iskolák falai közé szerezeni — nemzetét, hazáját, és saját erkölcsi 's polgári állását érdeklő tudományokat, vagy legalább módot, 's ez által reményt azoknak idővel megszerezhetésére; már tavasszal, fölébredvén a' természet téli szunnyadozásából, a' föld is művelésére szólíttja ki a' munkást, legott leteteti vele a' könyvet, 's mezőre küldi telkét rontani, míg maga robotban szánt. Sőt maga e' robot nem ritkán metelye a' jobbágy erkölcsiségének, mert kivált népesebb urodalmakban az ilyen télen át, vagy akkor sem iskoláztatott suhanczok nagyobb számmal gyűlvén ott össze, a' legezifrább káromkodásokkal, erkölcstelen beszédekkel, kölcsönös eltántorításban töltik a' napot. Hány ártatlan veszté már el lelke szentségét illy gyülekezetekben! Láttam a' nagykanizsai, és csáktornyai urodalmakban télen trágyahordásra parasztjainkat nagyobb számmal robotolni, hova majdnem fejünként mindegyik pintes korsóban hozott pálinkát magával, az idősbek kulacsokban; 's napszámban nem dolgoztak, hanem ittak, 's hogy a' botos hajdut nógató parancsolástól elnémitsák, volt gondjuk ennek is száját az edény részigítő tartalmával betapasztani, 's eszét eláztatni, mert hiszen ő is ember! 's innét van azután, hogy növesők elvész, hogy törpék maradnak úgy testre, mint lélekre; és

a' nyomort, melybe illy útoni erkölcsi romlásuk taszította, szinte homlokukon viselik, habár a' ruházat foltos rongyai nem hirdetnék is.

E' bajon, mely statusra, parasztra egyiránt baj, csak alapos erkölcsi oktatás, szabad lábon, segíthet; úgyde ettől is, engedjenek meg uraim! őszinteségemnek, mert tisztelet, becsület, de igazság is! ettől is eltartóztatja őket a' robot. Szinte látom a' meglepetést. önök homlokránczain: „hiszen vasárnap csaknem kergetik a' parasztot robotra?“ Épen nem, mert a' hetedik napot már isten a' teremteskor nyugalom napjának rendelte vala, ez tehát megadatik a' parasztnak is; de értsük egymást, sok helyt, több helyt a' rovasolás épen vasárnapra esik, mert e' miatt a' földesúr sem akar munkanapot pazarolni, a' paraszttal sem akar pazaroltatni, azért vasárnap, mint nyugalom napján, teljesíteti; 's ekkor is nem délután, mert ekkor tiszturaim a' hosszú hétnek fáradoalmait szintén rövid mulatsággal szeretik fűszerezni, 's a' paraszt is örömelebb verekedik a' korcsmában, hanem délelőtt, mert ekkor úgy sincs más, mint csak predikáció vagy papolás és isteni szolgálat!

Én a' robotot már csak e' tekintetből is, mellőzve minden anyagi károkat, melyek belőle származnak, nem nézve a' hasznót, gazdagságot, mely megváltása után ígérkezik, eltörlendőnek ítélem; mert valamint egyesek, ha erkölcselenek, vallástalanok, soha gazdagokká nem lesznek, hacsak ilyenekké már a' véletlen születés nem tevé őket; erősekké pedig épen nem, sőt naponkénti szellemi súlyedésök maga után rántja az anyagit is: úgy nemzetek is, ha külön ágai míveletlenül, erkölcsi kiképzés nélkül hagyatnak, soha tartós erőre, valódi gazdagságra ne számoljanak. Róma addig volt a' földnek, és népeknek istennője, míg polgárai erkölcsöseek, szilárdak voltak, és megszűnt az lenni, mihelyt népe erkölcselen puhaságra fajult. Hazánkban a' földmívelő néposztály közt fekszik a' néperő, itt lelhetünk hét, nyolcz milliót; e' millióknak elfelejtett jelene, bizonytalan jövője a' mélységből kiált

föl hozzátok uraim! Uraim segítsetek elkorbácsolt inségén, hogy magatokon is segítve legyen!!

Midőn mind szellemi, mind anyagi tekintetben illy elhagyott, illy alásülyedt helyzetben látjuk azon erőt, melyre földünk mivélését, gazdagságunk gyarapítását bíztuk; mellynek kezébe adók a' félig telt erszényt, hogy egészen kitömve szolgáltatassa azt vissza, ne csudáljuk: hogy szép ohajtásinkban semmire sem megyünk; hogy mezőgazdasági tekintetből ott állunk ma, hol évtizedek előtt voltunk. Mert nem kell valakinek azon gondolattal megbarátkoznia, hogy a' paraszt együgyü, sőt némellykor ostoba is, azért nem képes helyzetét más előtte állók helyzetével hasonlatba tenni, 's innét elégedetlenséget következtetni; sőt inkább tette is, és teszi ezt a' paraszt bárki eredjen vele szóba e' mezőn; mert habár apját, nagyapját látta is szintén robotolni, habár tudja: hogy minden ő előtte élt, és vele együtt élő parasztok nem különben kiadák, és kiadják a' kilenczedet, és tizedet; és habár a' szokás törvénye alá rendelt körülményihez hozzá erőlteté is, azért talál ő mégis, mi a' dolog iránti buzgalmát lecsapolja, szilárd, kitűrő munkájától elkedvetleníti; mit eléggé bizonyítanak ama sok apró árendások Csongrádban, Hevesben, Zalában, kik egykor telkes jobbágyok, később elhagyva telkeiket, apróbb majorsági földeket haszonbérletnek, mert így sokkal könnyebben fedezhetik szükségüket, kevesebb megerőltetésbe kerül élelemkeresetök.

A' földmivelőnek tőkéje a' föld, mellynek évi termése a' kamat, mellyet élelmére, gyarapodására fordít. E' terméskamat annál dúsabb, annál több nyereség, minél kevesebb erővel juthatni hozzá. E' tan szerint tehát a' földtulajdonosoknak ugyanazon nagyságu földbirtokukból több tiszta nyereségök van, mint a' haszonbérletőknek, 's ezeknek ismét több, mint a' jobbágyoknak; mert a' tulajdonos sok helyt ingyért munkáltatja földét, e' mellett dézmától ment, a' haszonbérlető saját belátása szerint ügyekszik robot és dézmamentes holdjait jövedelmezőbbekké

tenni; míg a' jobbágy mindkettőből csak a' maradékot fordíthatja telkére, e' mellett terhei is mérték fölöttiek. A' jobbágnak tehát terméke legtöbbször kerül, és még is piacza ugyanaz, termésének ára ugyanaz, mi amazoké, sőt sokszor alantibb, mert ez szegény körülményeinél fogva szüntelen szükséggel küzdve, mindjárt aratás után gabonája egy részével megjelenik a' vevőknél, a' mikor több lévén a' gabona kisebb annak ára is, míg amazok biztosabb helyzetőknél fogva várhatnak addig, míg a' fogyasztás magasabb árt szab magtáraik tartalmára, 's ekkor bővebb nyereséggel térhetnek vissza, 's viderobb kedvvel, újabb erővel foghatnak tőkéjük kamatoltatásához, holott a' paraszt, ha fölszámolja a' bevetett magot, 's ennek általános fizetését, lehunzza ebből a' munkát, az erőt, mit rá fordított, leszámítja a' kiadott, vagy hiadandó tartozásokat, tiszta nyeresége alig leend annyi, hogy feleségének egy pár piros csizmát vegyen rajta. Ilyen körülményei közt, hogy kedvét telkének további hü munkálásától elveszti, magától következik, 's azt csak kénytelenségből míveli, honnét a' mezőgazdaságra, 's önmagára is gyógyíthatlan sebek támadnak.

A' robotolási rendszernek tulajdonítható nagy részben az is, hogy a' paraszt országos tartozásainak lerovásában majdnem mindenütt restantialis állásban vagyon, így a' leggazdagabb, 's legtöbb adófundussal bíró Bácsmegyében is 1840-ik év végével 175,335 ft. 10²⁹/₃₂ kr. hadi adó vala fizetetlen, mihez hasonló aligha történne, ha fölszabadított állásban a' főlebb kített napszámokat akár saját földe gyarapításán, akár pénzes munkában tölthetné, 's ha az alább elsorolandó dézsmamennyiséggel maga élhetne.

Van még mostani urbéri törvényinkben, mellyekben a' robot főtétele, egy a' törvényhozók által elmellőzött hibás tényező, melly kedvezőleg ugyan egy parasztra sem hat, de terhelési tekintetben némi osztályozást tesz köztök. Az említett törvények t. i. a' jobbágyföld értékét nem veszik az attól szolgálendő úri tartozások alapjául, mert

annyi napot köteles robotolni a' torontáli, vagy bácsi paraszt, mint az árvai, vagy szepesi, holott ezen megyékben ritkán termeszt a' jobbágy annyit, hogy abból, egyéb járulékokat nem említve, hazai 's uri tartozásait letisztázhassa. Ehhez járul ama sajnálatos körülmény, hogy telkének, 's kivált közös legelőjének olly részével is, melyet egyébiránt természeti fekvésénél fogva természetesen nem fordíthat, vagy fordítnia nem szabad, egyéb házi szükségének földözésére sem használhatja; 's ha némelylike házának jó karbani tartására, 's tüztűli veszedelem elhárítására bolthajtást, kéményt építeni, vagy egész házát is téglából kiállítani akarná, e' célra meg van töle tagadva a' szabadság haszonvehetlen földét ide hasznosítani; így a' somogyi jobbágyok helytartói rendelet által tiltatának el tégláégetéstől. Illy tények szeretetet, vonzalmat a' haza, a' nemzet érdekei iránt nem fognak a' nyolcz milliónak lelkében fölleveníteni, mert a' paraszt az utolsó analysisben oda jut, hogy a' hazának csak igen kevés kedvezésiben, és jogaiban sem részesítetik, míg ellenben vállain elég teher pihen.

b) Dézma.

Ha áll a' következő értelmezés: A' mezei gazdaság azon tan, melly szerint a' természet annak munkálkodásai által termesztő erejének minél fennebb fokára minél kevesebb költséggel vezettetik, 's mintegy kényszerítetik, akkor a' dézma még csak fogalomban sem állhat meg; mert kérdésen fölüli igazság az, hogy közérdek mindig önérdek által emelkedik, kevés eset van, melyben az emezt kamatnélküli, vagy tőke veszteségi áldozatokra erőltetné. Ki becsületes uton saját érdekén működik, az működik a' közérdeken is; ki saját birtokát nagyobb termesztő tehetségre készítteti, hogy nyeresége több legyen, az közvetve a' hazai termesztés tehetségeit bővíti, mert közönség csak ott erős, ott gazdag: hol

egyesei gazdagok és erősek. Ám csavarjuk a' kérdést a' hogy akarjuk, az tagadhatlan marad mindig, hogy jólétet, biztos jövedelmet csak szorgalom és szabad gazdálkodás szülhet.

Kérdem most: van-e a' dézma gyakorlatában, de van-e egyszerű eszméjében, melyet pusztán csak elméleti okoskodásokra alapítsunk — következetes gazdálkodási lehetőség? van-e méltányos inger a' szorgalomra? A' természet természet, hogy legyen élelme, legyen anyagi haszna, mellyel ismét szellemi gyűjtsön; de természetét a' kilenczed érzékenyen dézmálja, mellyről pedig rég meg vagy on már mutatva, hogy az úgynevezett brutto-termesztésnek kilenczede a' termékenyebb földeken is a' tiszta jövedelemnek harmadrészával fölér, a' soványabb földeken pedig néha nemcsak az egész tiszta jövedelmet, hanem az investitiónak, azaz a' mag- és munkabérnek is egy részét elnyeli; avagy adatik ez által inger iparkodásra, szabad gazdálkodás általi anyagi gyarapulásra? — Sőt ellenkezőleg a' dézma puha párnát nyújt az elkeseredett néptunyaságnak, 's innét eredő köznyomornak, melly nyomor aztán valódi temetője a' földművelésnek; innét van, hogy az is, mi természetik, silány, és a' közszükségeknek tökéletes fedezésére soha, vagy csak ritkán elég.

De lássuk magát a' földművelést egyeseknél, hogy igazságosan következtethessünk az egészre. Mágocsi nrodalom 1839ben — az I. tábla szerint — beszedi az év dézmájárandóságát 1418 kereszt- és 19 kévében; ezen összeget, mikint a' táblázat mutatja, részenként nyomtatás alá bocsátja. Különösen $\frac{5}{2}$ jegy alatti bizonyítvány szerint majorsági földön természetik 107 kereszt és 10 kéve zabot; $\frac{9}{2}$ bizonyítvány szerint pedig ugyanazon nyomtatók általi kinyomtatásra nyárutó 30-án 232 kereszt 6 kéve zabot; jövedelmezési eredmény az lett, hogy a' majorságiak 218 $\frac{2}{3}$, a' dézmafélék pedig 408 $\frac{2}{3}$ p. mérőt adtak; vagyis lehuzva a' lehuzandókat, a' dézmabeliek minden kereszt után 19 itczével kevesebbet jö-

1. Tábla.

Utas. bel. S.

T Á B L Á Z A T A

a mágoesi urodalom kinyomtatott gabona-mennyiségének 1830-ik évben.

Nyomtatás alá adatott		B e m é r e l e t t	
B u z a		B u z a	
Tiszta	Kélszeres	R o z s	Z a b
20 kevés keresztelt		pozsonyi mértő	
3 145 ¹³ / ₂₀	3 "	3 "	3 "
"	"	106 70	"
"	"	107 ¹⁰ / ₁₁ 232 ⁶ / ₁₁	"
"	"	135 "	"
"	170	"	221 ² / ₈
"	"	65	"
"	120	"	141 ¹ / ₄
"	"	104 ⁶ / ₁₁	"
"	160	"	207 ³ / ₈
"	128 ¹⁴ / ₁₁	"	164
148 ¹³ / ₂₀	581 ¹³ / ₁₁	483 ⁶ / ₁₁	342 ¹⁰ / ₁₁
		172 ⁷ / ₈	783 ³ / ₈
		615 ⁵ / ₈	631 ⁵ / ₈

B e m é r e l e t t			
B u z a			
Tiszta	Kélszeres		
R o z s			
Z a b			
4 ¹ / ₈ 168 ² / ₃	4 ¹ / ₈ "	3 ⁵ / ₈ "	4 ⁵ / ₈ "
"	"	117 97 ² / ₃	"
"	"	"	248 ² / ₃ 408 ⁰ / ₃
"	"	"	"
"	181 ³ / ₇	"	"
"	"	89 ¹ / ₄	"
"	"	126 ² / ₃	"
"	"	"	"
"	164	"	"

vedelmeztek. Már pedig dézmagabonája, válogatott gabonája a' parasztnak, 's ha mégis illy gyér-fizető, mikép jövedelmezend az, mit telkére szállított?

Valljon mi itt a' különbség oka? a' földek ugyanazon természeti tulajdonságuak, ugyanazon közel egymásmelletti nyomásban fekszenek; avvagy nem veszik önök észre itt a' dézma bűvös ellenhatását? Az uraság míveli földét lelkiismeretesen, még pedig nem robottal, mert ennek tetemes részét 10 ezüst krajczárral megváltatja, mikint alább kitűnik, hanem saját erejével; mert elvitathatlan birtoka, megadja földének a' zsírt, nem tagadja meg tőle a' szükséges munkát, tudva azt, hogy minél többet és jobbat termeszt, annál többet és jobbat aratand; a' mi a' parasztnál nem így van; neki kevés ok ajánlkozik a' mesterséges, a' költséges erőhasználásra szántóföldén, mert irányában az eredmény megfordítva áll, neki osztozni kell, még pedig minél nagyobb termésre erőlteté földét, annál nagyobb mennyiségben történik az osztály is, kevés kivétellel, természetménye minden nemeiben. És innét van, hogy jobbágytelkeinken évről évre általános mezőgazdasági tekintetből nemhogy haladást, öregbülést tapasztalvánk, melly az országos gazdagodásra előre taszítólag hatna, de inkább évről évre termését kevesbedni látjuk; 's ez oka egyszersmind a' gyakori élelemszükségnek, éhhalálnak, melly az 18¹⁶/₁₇-iki évben olly csapást ejtett mezei gazdaságunkon, elvonván mívelésétől az a' nélkül is kevés erőt, hogy csak magában Aradmegyében 18,062, Krassóban 10,485, Szathmár, Bereg, Biharmegyékben, tehát a' legtermékenyebbekben közel 26,000 polgárt ejte áldozatul; vagy egész számban 54,547 embert. *)

Hogy e' mennyiségnek legalább is $\frac{2}{3}$ da jobbágy volt, megmutatásától fölment a' robot és dézma, mert ha föl vesszük, hogy Szerémben az 1828-iki összeíráskor találtatott adó alá eső föld 128,823 hold 2000 □ öle-

*) Vaterland. Blätter 1820. No. 6.

vel, mellynek évi közép termése 2,174,445 pozs. mérő; vagy a' két ezer ölesek 1200 □ ölesekre leszámítva, találtatott 214,705 hold, mellyet arányosításba téve az évi középterméssel, egy holdra jő 11 pozs. mérő. Hietzinger után a' katonai végvidéken egy 1,600 □ öles holdon átalában $10\frac{1}{3}$ pozs. mérőt aratnak *), vagy az említett holdakat 1,200 □ ölesekre leszámítva, mintegy $8\frac{1}{2}$ pozs. mérőt; birván ekkép a' termékenyebb Szerémnek, 's a' kevésbé termékeny végvidéknek egy holdrólí középtermési adatát, annál könnyebb egész országunk jobbágycastleányainak évi középjjövedelmére, 's az innen leszámítandó dézmára következtetnünk, minthogy a' végvidéki ezredeknél hazánk hegyes vidékinek telkeit sem tarthatni terméketlenebbeknek.

Vegyük fel most az 1828-iki országos összeírás-kor találtatott 6,498,506 hold jobbágycastleeket, vagy mi a' valószínűséghez inkább közelít, Fényes Elek Magyarország statistikájában kitett adóalatti 6,992,962 hold szántóföldet, mellyből azonban kihagyva az $\frac{1}{3}$ -dot, mint évről, évre ugarra hagyottat, marad évenkénti termesztésre 4,661,974 $\frac{2}{3}$. Ezen mennyiséget öregbítve a' két termésadat középszámával, egész számban 10 pozs. mérővel, a' jobbágycastleek évi középtermése lesz 46,619,740 pozs. m., mellyből urasági kilenczed czím alatt évenként adatik 5,179,971 $\frac{2}{3}$ pozs. mérő szemgabona; és ha e' gabonamennyiséget pénzmennyiségre huzzuk le, 's legyen az bár miféle nemű, mérőjét két váltó forintba téve, általános értéke lesz 10,359,942 frt, 24 kr.

Ha végre szám alá vesszük a' bors dézmát is, és a' 351,007 hold szőlőlőből, mellyet helyes jobbágycastleek a' királyi városi polgárokkal együtt birnak, az elsőbbség számára csak 200,000 holdat tartunk feenn, parasztjaink évi tartozásait még inkább súlyosoknak ismerendjük. Vegyük fel például ezen összegtől járandó dézmának közelítőleges kiadására a' II. tábla alatti rovatokat.

*) Fényes Elek M. O. Statistikája.

T á b l á z a t a

II. Tábla. a' mágocsi urodalom által beszedett bordézmának
1838-ban.

Neve a' szőlőhegynek	Szőlő nagy- sága kapás száma	összes termés		dézmajárán- dóság ötöd címében	
		fehér vörös		fehér vörös	
		a	k ó	a	k ó
Jenői hegy	611	38 ² / ₄	481 ³ / ₄	74 ³ / ₄	96 ²³ / ₄
Harczi hegy	590	"	1439 ¹ / ₄	"	287 ⁵⁶ / ₄
Kisp. herczegvölgy	159 ³ / ₄	"	236 ² / ₄	"	47 ¹⁸ / ₄
Kisp. varjuvölgy	125 ³ / ₄	"	74 ³ / ₄	"	14 ⁵⁸ / ₄
Öreghegy	435 ² / ₄	12	447 ³ / ₄	2 ²⁵ / ₄	89 ⁴² / ₄
Hajdúhegy	147 ² / ₄	"	112 ¹ / ₄	"	28 ¹⁶ / ₄
Paphegy	147 ² / ₄	"	141 ¹ / ₄	"	22
Kutyahegy	50 ² / ₄	"	26 ² / ₄	"	5 ²³ / ₄
Büdösköz	261 ² / ₄	13 ² / ₄	529 ² / ₄	36 ³ / ₄	105 ⁵⁷ / ₄
Nagyhajmás és hor- váthegy	127 ² / ₄	"	200 ³ / ₄	"	28 ⁴² / ₄
Némethegy	127	"	295	"	42 ²⁰ / ₆₄
Összeg	2880 ¹ / ₄	66	4185 ¹ / ₄	13 ¹² / ₄	751 ³⁷ / ₄

ezekből az urodalom számítása szerint kitűnik, hogy 2880¹/₄ kapás jobbágyszőlő 1838-ban termelt összesen 4050³/₄ akót, melyből 5-öd cím alatti dézmajárándóság tesz 758 akót, 11 itczét. Ezen adatból annál biztosabban lehet az egészre következtetni, mert benne — mikint láthatni — különféle fajú és termő-erejű szőlő földek jegyezvék ki. A' 2880¹/₄ kapát (1 kapa = 200 öl) 1200 □ öles holdakra áttéve, lesz 480 hold, 50 □ öl. Egy holdra az évi középtermésből jő középszámmal mintegy 10 akó, 's így a' legkisebb mennyiség, mit hazánkban egy hold terem; ezzel sokasítva a' jobbágyszőlőket, ezeknek évi termése jő ki 2,000,000 akóban, melyből, mivel a' bordézma majd ötöd, majd heted, majd kilenczed, majd ismét tized cím alatt szedetik, nehogy inkább többet, mint kevesebbet mondjunk, a' kilenczedet tűzzük adózási szabállynul, dézmafejében lehajul évenként 222,222 akó (sokkal kevesebb, mint

egyes megyék, vagy urodalmak dézsmakönyvei mutatják), — egy akót egyre másra 1 ezüst forintra téve, lesz váltó értéke 555,555 fr.

Összevéve ezekután mindazon tartozásokat, melyek, mivel eredetöket urbéri rendszernek tulajdonítják, a' paraszt által évenként fizetendők, azok általános pénzértéke tesz 27,495,946 frt, 48 krt.

Ezen nagy összeget, mint kamatját nézhetjük egy roppant tőkének, melly a' parasztoknak ab immemoriali kölcsönöztetett ki. E' tőkének egész összege, ha a' rendes 6 száztólít vesszük, teme 458,265,766³/₄ forintot. Pedig ha nézzük a' 10 millió hold földet, melly jobbágyainknak használatul, kezelésül átadatott, 's számítva a' 40 pengő forintot, mint egy holdnak értékét, és nem felejtve ki a' parasztnak évenként 25 millióra rugó országos adózásait sem, mellyeket szinte mint jobbágy fizet, vagy szolgál, szóval: ha figyelembe vesszük az általános jobbágyi évenkénti minden nevezetű adózást 52,495,946 frt, 48 krt; — azt kell mondanunk, hogy a' tőke már cum censuum censu ki van fizetve; kivált ha Csongrádmegye népszerű követének, Klauzál Gábornak az 1844-iki országgyűlés őszhó 15-én kerületi ülésben tett abbeli nyilatkozatát is hozzáértjük, a' minthogy a' részrehajlallan igazság hozzá érti, hogy 1790 óta, tehát félszázad alatt, a' földmivelő nép 366 millió ezüst*forintot adózott, míg a' dúsbab nemesség ezen évek folytán alig 68 millióval járult a' haza oltárához, holott a' 10 millió hold jobbágyföldnek, mint tőkének, 100 váltóforintjával, 's ezt azért veszem, mert néhol veszik ugyan 60, de máshol 20 p. forintért sem kell, összes értéke tesz 1000 milliót, 's ennek kamatja 1790 óta kétszer annyit vagyis 2,289,797,300 frtot tesz.

Hazafiak! önök, kik e' sorokat tán — olvasandják; óh ne vegyék az ide kiírt számokat, mint csupán illyeneket! keserű és bánatos könyecsek azok, megolvassva a' nép szeméből, melly már egy ezred óta esőzik, és föl-száritására még nem viradott nap, mellynek melegítő

sugárai elgőzölögtették volna a' harmatot. Egy ezredév! uraim, és nem melegedhetni nap sugáránál, nem mondhatni, hogy: „én is szabad ember vagyok“. — Óh ez szörnyű kín! Az ég alatt és a' föld színén nincs ennél bánatosabb érzés!

És ezek a' károk, ezek a' hátramaradások, mellyek a' robot és dézma által jobbágyainkra nehezülnek. Hogy azonban mellyik károsabb a' mezei gazdaságra, mellyik gyászosabb hatásu a' földművelőre? annak elhatározása a' birák ítéletét várja, én mindkettőt egyiránt olyanoknak tartom. 'S azért a' bajon segítve csak úgy leend, ha mindkettő kiirtatik, 's megváltására más igazságosabb mód használtatik, melly a' földműves osztályt se károsítsa, és a' földtulajdonosnak is megadja — a' mi övé.

III.

Minő azon hasonlítólagos haszon, melly a' földesurra a' robot és dézma használásából háramlík?

a) Robot.

Ezen föladat kedvező megoldása majdnem megerőltetésbe kerül, minthogy sokkal könnyebb lenne annak ellenkezőjét kimutatni. Vigasztal azonban azon tapasztalások, hogy földbirtokosaink meglehetősen része a' kiadások rovatába csak olyan költségeket szokott tisztán költségeknek följegyezni, mellyeket egyenesen erszényéből, vagy pénztárából adott ki. Náluk mezőgazdasági munkájuk körül csak pénzes napszámosok, 's félig a' szegődött béresek munkadíja teszi a' kiadás egyik rovatát; a' robot — mint egészen istennek ingyen ajándéka, tiszta nyereségnek nézetik, mert a' bemért gabonanemmység tiszta jövedelmét leszámításkor a' robot soha sem kevesbíti. A' mennyiben tehát ezt tapasztalásból tudom, ama hasonlítólagos haszonnak, melly a' földesurra a) a' robot, b) a' dézma kezeléséből háramlík, elszámolására kiereszkeskedhetem, melly azonban hosszúra csak azért sem terjedhet, annál kevésbé végtelenre, mert a' robotból eredő haszon néhány szóval elmondható.

Ha van a' földesurnak a' robotban haszna, ugy ezt leginkább ott leljük fel, hogy az az év minden részein, minden előadható munkára készen található a' nélkül, hogy mértföldnyi távolságra templomokban kellessen kihirdetésekhez folyamodni, 's ekkor is, mivel a' munka, idő által érlelt 's végzendő, napszámosi veszteséges zsarolásoknak lenne kitéve, mikint az 1843-iki aratáskor

valóban sajnálattal vala szemlélhető Hevesben az Almásyak földén még nyárutó végén is szárán látni az elérés miatt szeme hullatott üres kalászokat. Mert ezen év gabonatermésre különösen áldó volt, 's a' részes aratók mindenfelől lefoglaltattak, sok helyt nem kis áldozattal, csak hogy a' gazda gazdasági czikkeivel készen legyen, 's ne kényszerüljön később kétszeres áron visszavásárolni a' most könnyen utnak eresztett ajánlkozó erőt. Illy látványoknál önkénytelenül lepi meg a' hofiikebelt ama gondolat, hogy e' honnak az is bajára van, ha isten bő terméssel áldja meg mezeit, és az is sérti, ha a' termés szűkebben felel meg a' munkás igényeinek; mert az első esetben nem birunk vele, a' betakarítási kezelés néphíány miatt erőnk fölötti, a' másodikban pedig szükségnek, éhhalátnak vagyunk kitéve.

Mindezen bajok kisebb mértékben szemlélhetők a' hazának azon részein, mellyeken a' népesedés sűrűbb levén, több kezek ajánlkoznak munkára; hol az urodalmak széles határai nem pusztai magas halmok, hanem faluk házai által jelelvék ki; itt a' földesur robothőségben levén, az előbbi félelemnek kitéve nincs, mert az aratást is nagyobb munkák közé sorozván, a' heti két napot minden telkes jobbágyával kettőztetheti, mint ezt a' törvény tennie megengedi, habár termésének illy kezek általi le- és betakarításában kevesebb is a' köszönet; mert hogy a' jobbágy, kit a' tizenkét órából álló nap minél előbbi eltöltésénél egyéb nem tartóztat földesura tarlóján, olly lelkiismeretesen nem kötöz kévéket, nem rak csomókat, 's az elszórt kalászok gereblélése közt inkább eldalolandó népénekére, mint az összegyűjtendő hulladékokra fordítja figyelmét, mint a' pénzes, vagy részes munkás, ez magától értetődik; a' részes munkásnál mind-ezt máskép teljesíteti azon tudat, hogy a' legutólsó összetakarított szemben is részesül, 's munkadíja azzal is több.

A' robotolással megmívelt, le- és betakarított termésmennyiségből a' fenn kitett szokás miatt a' földbirtó-

kos mindig több tiszta hasznot lát, mint mellyet béres, vagy pénzes, vagy részes napszámokkal gyűjt csűrjébe, mert az aratók által sorba fektetett kepék minden előleges kijelölések nélkül haza hordhatók, 's csak a' cséplés, vagy nyomtatás után kell részt adni, holott ellenkező esetben szegődött cselédek saját ígás marháinak vontatásával, vagy pénzen fogadott munkások szép számát huzzák le a' tiszta haszonnak; ugy a' letakarításkor a' munka és ebédrész nagyobb kiterjedésű szántóföldeken meglehetősen mennyiségű kereszteteket seper el a' földesur pajtája előtt.

Ezen állítólagos haszon még inkább érezhető a' szénakezelésnél, mert ha föl vesszük, hogy az alföldön, hol a' nemesi puszták kiterjedettebbek, 's ezek arányában a' robotoló faluk gyérebbek, öreg széna kaszáláskor a' harmadik, negyedik vármegyéből bevándorlott napszámosoknak 15, 16, sőt 18, 20 garas is fizettetik naponként kaszálási díjúl, hasonlókép a' gyűjtőknek 8, 9, leggyakrabban 10 garas. Igen világos, hogy itt a' földbirtokos betakarított szénáját majdnem pénzen véve meg kaszásaitól, holott az, robotos munka által nemcsak gyökéröl vágatik le ingyen, minden költségbeli támogatás nélkül, hanem össze is gyűjtetik, 's a' kijelelt helyen rakásra halmoztatik, ismét és ismét ingyen! mert e' munkák egész díjazása a' következő délelőtti vasárnapon rövid rovásolással törvényesen és tökéletesen kielégítetik; a' honnét illy urodalmakban marha- és juhtenyésztésre sokkal kedvezőbbek a' körülmények, mint hol robot nem használható. És mégis — óh csuda! az eredmény mind földművelői, mind marhatartási tekintetben sokkal hízelgőbb a' hazai mezőgazdaságra ott, mint itt a' robotos ingyenmunkáknál.

Egyébiránt pedig ismervé a' robot kezeltetését, bátran állíthatom, hogy földesuraink magok is elismerik a' robotnak gazdaságukra inkább veszteséges, mint nyereséges hatását, 's hogy mégis mellette nyilatkoznak, oka a' jobb rendszer hiánya, melly ha kidolgoztatnék, 's

Utasít. bet. DD.

T á b l a z a t

a' sellyei urodalom robot-napszámának miképi használatáról 18'11-ik évben.

A' bizonyító iromány jegye	A' szolgálatot tevő helységek nevei.	A' mult évi tartozás tesz gyalog napszám.			S z á m			L e s z o l g á l t a t t a k										Összesen						
		104	18	12	az	állomá-nyoktól	húzas zsellérektől	házatlan zsellérektől	S z á m	—	S z á m	—	S z á m	—	S z á m	—								
1/1	Sellye mezőváros	"	"	"	"	"	"	"	127 ¹¹ / ₃₂	98	10	15,083	14,099	"	91	"	"	80 ² / ₄	982	"	255	19	256	893
2/2	Királyfalu	"	"	"	"	"	"	"	40 ⁸ / ₃₂	59	10	5,398	4,923 ¹ / ₄	"	48 ³ / ₄	"	"	76	14	"	190	"	121	401
3/3	helység	"	"	"	"	"	"	"	4,434 ² / ₄	45	9	4,434 ² / ₄	4,244 ² / ₄	"	104	"	"	"	"	"	86	"	"	86
4/4	Hosszúfalu	"	"	"	"	"	"	"	156	73	15	17,718	15,885	"	65	"	"	604 ² / ₄	255	123	149 ² / ₄	"	636	1768
5/5	helység	"	"	"	"	"	"	"	43	25	5	4,982	4,026 ² / ₄	"	404	"	"	137	245	"	314	80	78 ² / ₄	851 ² / ₄
	Királyrév	"	"	"	"	"	"	"	400 ¹³ / ₃₂	300	49	47,858 ² / ₄	43,178 ¹ / ₄	"	412 ³ / ₄	"	"	604 ² / ₄	548 ² / ₄	664	1991 ² / ₄	99	1092	3999 ² / ₄
	Összeg	"	"	"	"	"	"	"					4,026 ² / ₄	"	404	"	"	137	245	"	314	80	78 ² / ₄	851 ² / ₄

a' törvényhozás megerősítené, meg vagyok győződve, hogy azt, mint a' mostaninál minden tekintetben kielegítőbbet, mert ilyennek kell lenni, vetekedve fogadnák el, habár a' magyar ősi jelleménél fogva sokszor „maradjunk” embere is. Azt, hogy a' robotmunkára nem igen sokat adnak birtokosink, 's ha lehet a' szolgálandó napszámokat örömezt váltatják meg a' paraszttal, sok urodalmak hivatalos könyve bizonyítja. Rövidség miatt álljon itt csak egy a' III. tábla alatt a' sellyei urodalom urbérkönyvének hiteles összege.

Ezen táblázat mutatja a) hogy az uraság által szántásvetésre egy robotos napszám sem használtatott, habár a' majorsági földek széles nyomásokra terjednek is ki; b) hogy a' $400\frac{1}{32}$ egész állománytól, 300 házas és 49 házatlan zsellértől járó $47,858\frac{2}{4}$ napszámból a' legnagyobb részt — $43,178\frac{1}{4}$ 10 pengő krajczárjával megváltatá, 's ez által évi jövedelmét 17,990 fr. $57\frac{1}{2}$ krajczárral szaporitá váltó pénzben.

Igen uraim! a' robotból ha van is nyereség, az csak addig nyereség, míg ellenkezőjokról nem gondolkozunk; 's megszűnik nyereség lenni, mibelyt következéseikre figyelmezzünk; minő például a' sok közt azon körülmény is, melyet a' tapasztalt gazda, Erdélyi János, följegyzett: midőn t. i. a' mezei sürgősb munka beáll, 's az uraság jobbágysáit, értve a' szélesre kiterjedt helységekből, milyen például a' 14 □ mértföld területű Hold-Mező-Vásárhely 1161, Szentes 557, Csaba 610 urbarialis egész állományokkal, robotra szállítja, valljon hogy lehet itt a' kedvező időjárás azon szempillantásban, melyet az értelmes gazda elmulasztani nem szeret, a' szükséges roboterőt azonnal kiállítani? A' hét végeztével pusztai, vagy majorsági gazdaságával foglalatoskodó, legyen az maga a' birtokos, vagy tiszte, elküldi előre tett megfontolás után az egész következő hétre megkívántató, 's kiállítandó erőbeli kiszámítást a' helység robotjáról számoló tisztnek. Ez mindegyik gazdának palétára följegyzői azon szántóföld táblának vagy kaszálónak nevezetét, a'

hol, — és a' marhás érnék vagy szerszámnak nemét, mellyel megjelenjék. Eltelnek néhány órák, míg ezen kiterjedt helységekből a' paléták széljével hordatnak. Most kérdés: haza jött-e tanyájáról a' gazda, vagy sem? Az utolsó esetben hírétsem hallja meg azon hétre lett kirendelésének; az elsőben pedig, ha például a' kirendelés hétfőre történt, köszönje meg az uraság, ha kedden megjelenik, mert kiérvén vasárnap este a' tanyára, egy nap beletelik míg igás marháját a' csordáról haza hajtja; fél nap, néha több is kíváztatik, míg onnan kirendelt helyére elér; és midőn fáradtan, 's kiéhezve oda elért, ime megváltozott az időjárás, tartós esőzés a' szántást hátráltatja, rögtön zápor a' szénagyűjtést lehetlenné teszi, és az uraság jobbágyságait haza bocsátani, elvesztegetett idejüket robotba beszámolni, és az egész hetet, minthogy időközben más czélszerű munkára rendelteteni nem lehet, heveréssel kénytelen eltölteni. Tisztelettel kérdelem: hol itt a' haszon? Bizony bizony mondom, ha igazságos arányba tesszük az innét eredő veszteséget a' robot utáni reménybeli jövedelemmel, melly a' főnebb érintettekben rejleni mondatik, úgy hiszem, mert a' tapasztalás is ide nyilatkozik, hogy a' robotbeneficiumban maga a' hasonlítólagos haszon is elenyészik.

b) Dézma.

A' dézmából, kivált nagyobb birtokokban, az uraság nyeresége azon arányban nevedik, mellyben a' jobbágyoké fogy. Ezt ugyan sokan egészen tiszta nyereségnek tartják, mert hol valaki sem nem szántott, sem nem boronált, sem nem vetett, sőt nem is araltott, mégis képeket, csomókat hordának készen csűrjébe, vagy szűrjére, 's neki a' teendőkből nem marad egyéb fenn, mint azokat kinyomtatni, vagy kicsépeztetni, azután eladni; ott igaz! hogy a' nyereség tiszta, 's bármi csekély legyen is az, mindig nyereség marad; ha azonban föl-

vesszük, hogy ama föld, melyről a' dézma illy módon jó, a' földesurnak ösi, vagy szerzett tulajdona, melyet ha maga műveltetne, vagy haszonbérlok által dolgoztatna, vagy más szerencsésebb rendszer mellett szinte jobbágyok által kezeltetne, bizonyosan bevétele ha nem kétszer, legalább is háromszor annyi nyereséget hozna. Jelenleg az igazságos következtetés a' dézmából, úgy mint az most kezeltetik és kiszolgáltatik, semmi nyereséget sem lát a' földesurakra háromolni.

Adatul szolgálhat e' pontra a' csáktornyai urodalom, melyben Kotori, Perlak, Goricsány, Hodosán, Dráskovecz, Sz. Mária, Vidovecz, Domborn, Jursovecz 's több helységek földesuruknak kötött szerződés mellett az uri tartozásokért és dézmáért évenként bizonyos összeget fizetnek, míg a' többi, mint Turchische, Dersimerecz, Sterlec, Pálovecz, Pálinovecz, Gárdinovecz, Sz. Márton, Oreovicza, Podbreszt és mások, urbéri rendszer mellett mind robotot, mind dézmát szolgáltatnak ki. Ha már megnézzük ezen helységek anyagi állását, valóban akaratlanul szemébe ötlük az átmenőnek a' különbség, melly külsejüket bélyegzi. Amazokban rend, külcsín, tisztaság, cserépre fődött téglaházak, pajták, 's más a' jól rendezett gazdasághoz megkívántató épületek legjobb karban szemlélhetők; az emberek izmosak, erőteljesek, egészségesek, jókedvűek, tehetősek; míg ellenben emezeknél több helyt a' pár marhájával egy kunyhóban telel, háza sövényfalait néhány szüette czölöp óvja az eldüléstől, száraz gyümölcs, aludt tej és kukoriczakenyér napi eledele, főtt ételre csak ünnepnap számol. Ezt tekintetbe vévén, 's hozzá azt, hogy mostani mezőgazdasági rendszerünk mellett földművelésünk kevés kivétellel ilyen jobbágykezekre bízatik; vajjon melyikre támaszkodhatik inkább a' földesur? e' nyomorúra-e, kinek becselt szemgödreiből az éhhalál rémpora verejtékezik? 's ezen koldusnak dézmájára-e, ki összeszáradt köleskenyerét sem rághatja meg jól, nemhogy földét becsületesen művelné? vagy ama tehetősök által fizetendő haszonbérre, kik

szabad adásvevés mellett birván földeiket, szabadon, akara'jok szerint művelik is azt, 's fordítják a' termést oda, hol ára legkelendőbb, legjövövelmezőbb? A' felelet alattomban értetődik.

Ha magyar urodalmainkban a' gazdasági számrvitelek annak minden ágát elkülönözve tábláznák, kimutatnám, hogy azon elsorolt contractualis helységek által fizetett tiszta pénz kétannyi aránylag, mint az uri tartozások alatt álló falvak dézmái és robotértéke; mivel azonban azok egyenesen a' tiszta bevételhez, ezek a' többi majorsági gabonával összekevertetvén, ezekkel méretnek is be, 's ezek mennyiségéhez soroztatnak, meg kell elégednünk egyes gazdatisztek nyilatkozatival, kik szerint az urbéres helységek dézmái úgy állnak az elébbiek hasonbéréhez, mint 3 : 5-höz; azaz míg ezek dézmájából több rá fordított munka után a' földesur 3 forintot bevesz, addig ott minden előleges költekezés és fáradság nélkül, 5 forintnak tétetik tulajdonosává.

Vagy vegyük föl a' dézmának másik ágát, a' szőlőföldek után szedetni szokott bor-dézmát; Baranyamegyében évenként terem közép számmal fél millió akó bor; az ezen megyében lévő urodalmak kilenczed és dézma fejében kerekbecsű szerint bevesznek 90,000 akót, ugymint: a' pécsváradi 24, a' bellyei 20, a' siklósi 12, a' püspöki 10, a' káptalan, seminarium és öreg templom 6, a' bolyi 5, a' dárdai 4, a' sz. lőrinczi 3, a' többi kisebb birtoku uraságok mindössze 6 ezer akót: vagyis az egész termés ötöd részét. Már ha elgondoljuk, hogy egy megyének illy roppant bormennyiségéből, dézmájából alig 50,000 akó vitetik ki; valljon hol itt a' nagy mennyiségű dézmából a' nyereség? Igaz! hogy a' keresmáltatási jog urasági, 's így a' dézma czégér alatt elkél; de nyereséggel-e? az más kérdés; mert tökéletes igazság az, hogy dézma csak akkor van sok, midőn nedves az évi termés, 's ha ez nem ilyen, alább száll a' dézma mennyisége is, melly ha sok, nincsen ára, mert a' vevőt utjában is föltartóztatja a' bora árára szorult paraszt; ha

szűken van, ismét pangó az ára, mert a' nagyobb vevők oda sietnek, hol kedvezőbb levén az évszak, olcsóbban juthatnak hozzá.

Nem felejtkezém én itt meg arról sem, hogy a' nagyobb birtokosok tehetőségüknél fogva nem levén ugy megszorúlva, mikint jobbágyaik: a' bő termés bő dézmáját pinczéjükbe rejtik, hol az éveken át megérlelőd-vén, később kettős, hármas áron adható el. Uraim! ne fedledjék önök, hogy országban, minő a' miénk, melly a' haladásnak, emelkedésnek, úgy szóllván, első stádiumán áll, melly gazdagságot, súlyt csak nem rég kezdett kereskedése által akar kivíni; minden tőke, legyen az legkisebb, melly kamatozás, forgalom nélkül holt helyen vesztegel, hozzon bár később két, három annyi nyereséget, nemzetgazdasági tekintetben mindig visszapótolhatlan veszteség marad. Azonban nem áll azon számolás is, hogy a' pinczében megérlelőd-vén, kettős, hármas nyereséggel lesz eladható; mert ki kezeskedik arról, hogy az ezután következő években nem-e hasonló bő terméssel áldja meg isten a' munkás kezeket? mi történik ekkor? a' nyereségre számolt dézma czégér alá kerül, hol magát kifizeti ugyan, de a' kamat, melly a' tőke fekvéséből joggal váratott, elveszett; mi pedig nem történik, ha a' jobbágy kilenczed, tized helyett többi tartozásainak megváltása közé számított pénzzel adóznék; ezt a' földesur kézhez vételekor mindjárt oda fordíthatja, hol belőle legbiztosabb kamatot várhat, nem is féltheti jégtől, dértől, szárazságtól, vagy esőzéstől.

De hogy tisztában legyünk, szabad legyen még a' következőt megérinteni. Az érsekujvári urodalomnak, mellyhez Imely, Kürth, Martos, Naszvad, Szemő, Tardoskad, Udvard helységek, azután Bajcs, Farkasd, Kis- és Nagy-Angyala, Ó-Gutta puszták tartoznak, 1829-ben hiteles összeírás szerint átalános jövedelme 66,987 frt, 7 krt tett, melly jövedelem, tekintve az urodalom kiterjedtségét, hazánk legtermékenyebb és népesebb részének egyikén fekvését, Europa fő folyójának partjain, épen

nem kielégítő, ha kivált hozzá vesszük azt is, hogy helységei nem a' kisebbekből valók, mert csak maga Udvard $100\frac{1}{3}$ egész állománnyal bír. Ezen mérsékelt jövedelemnek valódi okát sehol máshol nem — mint a' robotban és dézmában lelhetni fel, mert ha föl vesszük Öcsöd helységét Békésben, a' topographiai tekintetben sokkal mostohább helyzetűt, melly 651 házban $168\frac{7}{8}$ egész állományon 355 telkes gazdát, 287 házas és 158 házatlan zsellért számlál, kik mindeannemű királyi és uri haszonvételeknek árendális birtokában vagynak, és évi haszonbérért 1827-ik évben fizettek 7200 p. frtot. Ha ezen összeget egyenkint a' fennérített urodalom nyolcz helységeire, Érsekújvárt is oda értve, vetjük, mit pedig annál bátrabban tehetünk, mert vannak benne Öcsödhöz hasonló nagyságu helységek, e' mellett physicali fekvése kereskedési tekintetben sokkal kedvezőbb, mint amazé, lenne az általános haszonbéri jövedelem 57,600 frt tiszta, mellyből nem kell még tisztet, cselédet fizetni, marhát venni, gazdasági épületeket, eszközöket újítani; a' fennmaradt 11,387 frt, 7 krt pedig az urodalomhoz tartozó öt puszta, gondos kezelés mellett, úgy hiszem, ötszörösen is behozza. Ime uraim! ha számolunk is, a' dézma után kevés nyereségre akadunk; mert ha van is, ilyen lenni megszűnik, mihelyt elfogúlatlan kréta alá vesszük.

IV.

Melleyek azon körülmények, melleyek a' robot és dézma kezelése körül visszaélésre mutatnak mindkét oldalról?

a) Robot.

Azon sok, mind egyéni, mind mezőgazdasági tekintetből fontos okok, melleyek a' robot és dézmának a' hazai földművelésre és nemzeti iparra káros befolyását mutatják, nem utolsók azon körülmények is, melleyek azok kezelése körül mindkét oldalon visszaélésre mutatnak. Pedig hol visszaélések vannak, ott a' jólétnek fogalma sem állhat fenn. Pedig hol jólét nincs, ott élet sincs — legalább nemzeti eleven élet nincs, — mert ha látszik is ilyennek valami, az nem más, mint csalékony fény, varázs tünemény, melly minél ragyogóbb, alkonyához annál közelebb áll. A' visszaéléseken, mint a' csend, nyugalom, műveltség, haladás, gazdagság írtó mirígyein segítnünk kell; el kell azokat tartóztatni egyeseknek egyesek irányában, hogy el legyenek távoztatva az egész nemzettest irányában, 's ennek tökevagyonra kezelésénél. Hogy pedig a' robot és dézma kezelésében mind a' földesur, mind a' paraszt részéről visszaélések történnek, azt mindazok, kik robotosainkat csak futó figyelemmel kísérték is, igazolják, de leginkább erősíti azon szomorú tapasztalás, melly honi földművelésünknek sokszor eredménytelen pangását sajnálja, mellynek pedig főfő tényezői a' visszaélések is.

A' törvény azt rendeli, hogy a' robotmunkák alkalmas dolgozókkal és marhákkal olly módon fognak véghez vitetni, hogy a' szántásra használandó marha számá-

ra nézve tovább is fenntartatván az eddigi gyakorlat 'stb. Hogy e' törvény annyiszor mennyiszor kijátszatik a' paraszt által, azt ismét tapasztalás után állíthatom; mert igen természetes az, hogy midőn az urasági földeken beáll a' sürgetős munka ideje, ugyanaz áll be a' parasztnál is, vagy mivel ennek holdjait keskenyebb korlátok közé szorítá a' jog, ha nem is olly mértékben, de az ingyen munkát azért szívesen kerüli; mivel azonban meg kell lenni, tehát elküldetik robotra a' háztól a' leggyengébb, ki a' telek művelésén legfőlebb vízfordásra használtatnék. Ha a' gazdatiszt kifogást tesz ellene, a' mint tesz is a' törvényre hivatkozva, akkor egész háznépe beteg, vagy más szinte közmunkák által elfoglalvák. Így van a' szántással is, hová a' jobbágy olly gyenge erejű marhával, rossz készülletű ekével, 's egyéb szerszámmal áll elő, hogy vele nagyobb szerű, vagy jó munkát tétetni teljes lehetetlen. Ha például, így ír Erdélyi, 200 illy készülletű eke szántását gazdaszemmel megtekintjük, hány vak barázdákat, hány mélyebb vagy fölszínesebb, hány szélesebb vagy keskenyebb mindannyi különböző fogásokat látandunk, mi szemeinket annál méltóbban botránkoztatja, hogy az egyarányos szorgalmas szántás a' jövő termésnek egyik fő alapja". — Mit szólnak a' robotkiállításban tapasztalt késedelem és engedetlenségről? Nevezni tudnék helységet, és e' helységben jobbágyot, ki csak azért lett hétfőn reggel izmos tagjaira nyögő beteg, hogy a' hétnek megkettőztetendő robotmunkáját a' legifjabb, a' még erőtlen, viselje; melly tettét később maga vallá meg azon hozzátétellel, hogy betegsége a' történhető nyomozás esetére csak délig tartott, a' mikor aztán fölgyógyulva, saját kerti munkájához fogott. Ezen visszaélés káros eredménye kettős: egyik, melly szerint a' majorsági mező a' kellő erő hiánya miatt illőleg nem műveltethetik, a' honnét közvetlen a' birtokos, közvetve a' mezőgazdaság károsodik; a' másik az: hogy általa a' paraszt földének művelése is nélkülözi a' szükséges mun-

kás kezeket, 's hogy végre a' vétkes tunyaságnak készítetik ekkép párna.

De hogy a' szántásra visszatérjek; ott a' jobbágy a' visszaélést gyakran magából a' törvényből eredményeztetí, mert a' törvény a' gyakorlatra hivatkozik; ezen gyakorlat pedig sokszor ugyanazonegy kiterjedtebb urodalomban is annyira változó, hogy egyik helységben 4 ló, a' másokban 3, a' harmadikban pedig közönségesen két ökör használtatik szántásra, melly szám néha egy tehénnel megtoldatik. Ha már ilyen urodalomban, minő például a' csáktornyai urodalom, a' földesur a' törvény engedelme mellett egyik helységéből a' kilenczedik, vagy éppen tizedik helysége körül fekvő majorsági földeinek munkálására szállítja robotosait, ezek ha a' dolgozó marhaszám az ottani gyakorlat szerint kisebb, illyennel jelennek meg, ha nagyobb, saját gyakorlatukhoz tartják magokat; miből minden inkább, mint haszon, háramlik a' jövő termésre; sőt ha uriszéki jegyzőkönyvére szabad hivatkoznom, ott egy paraszt azért rovatik meg, hogy a' robotszántásra a' törvény rendelete ellenére csak két lóval jelent meg, azt állítván, hogy a' másik kettő az elmúlt éjen eltévedt, holott reá bizonyodott, hogy azon időben fia által szándékosan tilosban legelteté azokat.

Ha pedig nem feledjük el az eszközöket, mellyek a' munkához megkívántatnak, a' visszaélés e' nemét majdnem szerfölöttinek kell mondanunk, mert ha van a' robotra parancsolt parasztnak két ekéje, két kapája, két kaszája, két fejszéje 'stb, legyünk bizonyosak, hogy a' dolgára mindig a' rosszabbat, az ócskábbat, az elkopottabbat viszi, mit maga az emberiség önös szenvedélye is elhítet, — én legalább így tapasztaltam: már pedig rossz, elvásott eszközökkel nagy célra sikerrel dolgozni, valóban problema; sokszor a' szántásnál a' metsző vas alig kétujjnyi széles, 's arasznyi hosszú, a' földnek inkább sértő karczolására, mint fölshántására való; honnét a' gazda kénytelen elismerni, mikép béresének egyszerű szántása fölér robotosának háromszori karczolásai-

val. És ámbár ezen hitében meggyőződése szent, rajta mégsem segíthet, mert hiszen a' paraszt az étetés, itatás pihenésén kívül szánt viradattól napenyészetig; de szántóvasa urasági munkánál csak akkor leend jobb, ha ollyat neki urasága vesz, mert jelenleg a' paraszt szegény, pénze nincs, 's ez okból új szántóvasat nem vehet; holott épen akkor saját telkén, vagy feléből az újabb eke működik: így van a' kapálással, így a' kaszá-lással. Egyedül a' munkaeszközök vásottsága ezerekre menő kárral terheli évenként a' mezőgazdaságot.

Vegyük ezekután tekintetbe az időt, melyben a' robot kezeltetik, 's a' valódi visszaélés és az innét eredő statusvesztesség legvilágosabb lesz; mert a' parasztnak gyakran fél, sőt némellykor egész napi robot munkája egyedül sétálásból áll, mert a' munka helyszínétől másfél órányinál távolabb nem eső messzeségnél, a' téli négy hónapokat kivéve, a' távolabb esőknél pedig ezeket is bele értve, mind a' jövés, mind a' menés napszámba soroztatik. Kimondja ugyan a' törvény, hogy napfeljövetre hely színén legyen a' robotos, de ezen parancsolat, kivált mióta a' szelidebb emberiség geniusától ihlett törvényhozás az ütő pálczát kisodorá a' földesuri hajduk tenyeres markáiból, azóta kevés kivétellel, bizony csak papiroson marad az; sőt ha megjelenik is, a' szándékosan késedelmes előkészületre, egymásrai várakozásra bátran számíthatni félórát; 's ha még figyelmünk a' húzott vonott etetés-ítatásra is kiterjed, mellynek szükségessége mikint elkerülhetlen, épen úgy fölöslege káros, — még inkább észrevehető a' vesztesség, 's ha ki az ilyen munkásokat figyelemmel nézi, valóban bennök nem mást, mint eleven gépeket kénytelen szemlélni, még pedig ollyanokat, mint mellyeknek vonó lánczuk szakadó félben áll. És mi gyakran megtörténik, hogy midőn unalmas húzás-várakozás után elvégre a' munka helyére érkezik a' paraszt, az ég zsilipjei, meglehet csupa szána-lomból, hogy ennyi embererő illy hasznos időben illy használatlanul eljátszatik, megereszkednek, és sűrű csep-

peket hullatnak; a' nélkül, hogy unalmas foháskodásánál egyebet tett volna a' paraszt, visszafordúl 's örömmel hazafelé sétál, mert hiszen nem dolgozott, 's a' rovasoláskor mégis félnapot számol; mert az esőzésnek ő nem oka, a' törvény pedig eddigi rendszerünk mellett igen következetesen, az oda és vissza menést napszámba soroztatja; pedig e' séta-napszámból se a' földesúrnak, se a' parasztnak, de az általános mezőgazdaságnak is legkisebb haszna sincs, hanem annál nagyobb kára, mert általa, és benne mind az erő, mind az idő tétlenül hever, használatlanul elenyészik. Ezeken kívül mennyi bizonytalanságot és nehézséget okoz, kivált az alföldi gazdálkodásra nézve, azon körülmény, miszerint a' robot-rendelést nem az idő járásához, és munka haladtához képest lehet kiszámolni, hanem egy egész hétre előre ki kell vetni; és hogy idő közben sem a' ki nem állás, sem pedig az idő megváltozása esetében egész jövő hétig, mivel a' gazdák tanyáikról csak vasárnap szoktak bejönni — segítni teljes lehetetlenség.

Azt is mondja a' törvény: „hogya pedig a' földesúrnak a' jobbágyok munkájának czélirányos hasznát vehessék, arra kellestven figyelmezní minden rendű úri munkák megvételére nézve, hogy legalább egy negyedrésze az esztendei járandóságnak a' hat téli holnapokra hagyassék.“ Pedig kezeimnél lévő adatok nyomán hány urodalmat, 's illetőleg helységet tudnék elszámolni, melyekben a' 104 gyalog napszám az őszi vetéssel már berekesztőleg volt leszolgálva, sőt ollyakat, melyekben nem a' paraszt maradt adós napszámával az elmúlt évre, hanem ellenkezőleg a' földesúr használta föl az elmúlt évben a' jövőnek, vagy már jeleunek is fele robotját; de azért, mivel földének műveltetése a' maga idejében az idén is úgy, mint tavál a' szükséges munkát megkívánja, erre a' robotost folyvást szorítja, még pedig sürgetős mezői munka idejében a' heti járandóságot kettőztetve; mert a' törvény végzé ugyan, hogy a' robotját hanyagságból elmulasztó paraszt a' 4-ik törvény 12-ik §-a c)

alatti értelme szerint büntettetik, de azt kifeledé a' végzésből, hogy előre fölhasználni e' robot-napszámokat nem szabad, ha csak azokat a' folyó áron meg nem fizeti. Mert — föltéve, de az elmondottaknál fogva meg nem engedve, hogy a' paraszt urasága földén dolgozva használ a' status gazdaságának; de ugyanakkor saját telke elhanyagolásával ugyanannyit árt is, már pedig $2-2=0$; a' mi nem gazdaság.

Hasonlókép a' törvény által kimondott sürgetős munka ideje nem lévén kellőleg körülírva, az emberiség jogairól megfelelőjkező földesuraknak, vagy helyesebben mondva ezek tiszteinek önkényétől függ azt beállítani, még pedig bizonyos végezet nélkül, mert a' törvény szavai „még az t. i. tartand“ többféle magyarázatnak nyit mezőt. Hány parasztot lehetne ide írni, ki két egymásután következő holnapnak négy hetét, tehát egy egész holnapot, sürgetős munka czíme alatt, kettőztetett napszámmal robotolá el. Nem említem itt a' földesurakra háramló, 's ezek által közvetve a' földipart is károsító némely gazdatisztek ama szokásait, melyeknél fogva a' robotost lovaival együtt saját ügyeik végzésére, vagy gyakran multság okáért kocsisul használják; nem azon sok nevezetű más munkákat, melyek földművelésnek, vagy bár minő urasági munkának nem nevezhetők, de melyekre mégis meglehetősen mennyiségű robot fordítatik; mind ezt nem említem, mert jellememre gyanúsítás szeplőjét mindeddig tapadni nem engedtem; ezen elmondottakat pedig gyanúsításnak már csak azért sem nevezhetni, mert azok őszinte tapasztaláson alapult állítások, melyek visszaélést mutatnak, hogy megszüntessenek. Egyedül csak a' vasárnapokon, vagy ünnepeken végeztetni szokott rovásolásokra szorítkozom, 's szerintem ha a' robotkezelésben más neme a' visszaélésnek nem mutatkoznék is, ez egy elegendő arra, hogy bár mimódon törültsék el, vagy módositassék.

Ezen rovásolás, vagy rovatolás szónak terjedelmesebb festésébe nem bocsátkozom, eléggé kifejezi a' pusz-

la szó hű értelmét, melyben a' megvesztegetésnek, vét-
 kes egyoldaluságnak, hol azt t. i. a' földesur mások által
 kezelteti, a' paraszt részéről csalásoknak, alacsonyágok-
 nak fészke rejlik; láttam több izben, több helyt ilyen ro-
 vásolásokat, hajlamomnál fogva benéztem azok titkaiba,
 's nem lehetett nemzetem Istenéhez nem fohászkodnom:
 Uram üttesd a' megváltás óráját!

b) Dézma.

Nem kisebb mértékben mutatkoznak a' honi földmi-
 velést előlépéseitől eltartóztató visszaélések a' dézma
 kezelésénél is, mert azonfölül, hogy a' kezelési mód,
 vagy annak kiszolgáltatása nem ritkán jellemtelenségnek
 forrásai, egyszersmind szüntelen azon nehézség kíséri,
 miszerint a' csupán szántóföldi járandóság $\frac{2}{3}$ -dát —
 melyből t. i. a' dézma adatik, minthogy a' szántóföld má-
 sik harmada többnyire ugar szokott lenni, a' többi job-
 bágyi vetésektől elválasztani igen bajos, gyakran nem is
 lehet, kivált hol telki szabályozások még nem történtek.
 Melly eddigi kezelési rendszernek, ha más eredménye
 nem lenne is, mint az, hogy minden évben a' hat mil-
 lió jobbágytelkeknek egy harmada ugarkép, 's így egé-
 szen haszon nélkül kever, mintegy készülve a' jövő évi
 termésre, melly azonban tapasztalás után ítélve nemcsak
 a' keverésben töltött év veszteségét, de a' jelennek vá-
 rakozását sem egészíti ki, elég lenne arra, hogy e' föl-
 dészi pangó helyzet, melyből miként annyian, és annyi-
 szor a' szakértők közül megjegyzék, a' mezőgazdaságra
 legkisebb haszon sem származik, változtatást szenvedjen.

Ezen változtatás, melyet a' telkek mérnöki szabá-
 lyozásának, 's minden telekhez arányosított közlegelői
 járandóság kihasításának szükség megelőzni, megszünt-
 teti a' hazai gazdaság virágzásának legedzettebb ferge-
 tegét, megszünteti a' visszaélést, mellynél fogva a' sta-
 tustól, 's ennek földmivelésétől **7,733,390** hold nem

ragadtatnék el a' terméketlen keverés által, nem adatnék homok-torlatok terjedésére, sem a' 6 millió hold szántóföldnek egy harmada nem maradna évenként közös tiprásra; hanem ugyanennyi adatnék eke, borona, és sarló alá, mellyek után nem kis nyereségnek örvendhetne a' jobbágyainknál mindeddig özvegyen maradt mezei ipar.

Engedtessék meg e' helyt kissé a' közlegelőkre kirándulni, mert a' fölöttöki időzést a' következők értelmé is igényli. Hogy a' közlegelőkből sokkal több kár, mint haszon ered a' földmívelésre, mutogatnom fölösleges; kívált ha hozzá vesszük, hogy ezen közlegelőknek eredményezése épen ellenkező rendeltetésökkel, mert a' helyett, hogy a' munkára szánt, vagy más házi és köz-szükségek pótlására használt marhák azokon czéljoknak megfelelőleg kiüdülnének, inkább elromlanak; bennök a' föld haszontalan hever, 's ha ezen közlegelők erdőben adtak ki, akkor azok az ilyen erdőknek könyörtelen pusztítói, kártételeknek, verekedéseknek, és gyakran gyilkosságoknak fészkei.

Mondám: hogy közlegelőkön romlik inkább a' barom, mint javul, mert a' közlegelőkre már a' szó értelménél fogva minden fajú marhának szabad járása levén, azokon a' zöldelő füvet a' sok köröm félig levágja, 's már zsengéjében letapodja, honnét közlegelőink már tavaszutó végén kisültek; ehhez járúl, hogy az ilyen közös legelők több helyt távol esnek a' helységtől, 's míg a' vonós marha oda, 's onnét vissza jó, félig kifárad, 's kevésbé alkalmas munkára. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy az illy legelőkön sertés, ló, juh, tehén, 's más fajtái az állatoknak keresik napi tápukat, az a' nélkül is zsirtalan gyepet hamar lerágják, és mivel más legelő hiánya miatt tovább is itt kell tanyáznio, származik a' barom-nyavalya, a' kisült fűvön rágesálás miatt a' szájfájás, az erdős legelőkön pedig a' csermillye; 's e' nyavalyák hány szegény jobbágyot gazdasága körül három — négy évre taszítanak vissza?

A' szakértők a' közlegelőkben még más ennél nagyobb kárt is látnak rejleni, melly a' honi földipart méginkább hátráltatja; és ez a' földnek haszon nélküli heverésében áll, mert ahhoz értő tapasztalók szerint minden hold föld, ha az valamelly szapora fiünemmel bevettetik, természet annyit, mennyi három darab marhának eltartására nyáron át elég; ha már minden telek után csak öt hold metszelik is ki legelői járandóságul — egy egész állománnyal bíró gazda ilyen kimetszett illetőségén természetett füvön, vagy szénán **15** darab marhát tart el; a' mi pedig most, habár az ugar, tarló, rét legeltetik is, mégsem történik, mert jobbágyainknál **15** darab marhát sertéseken és libákon kívül nem láthatni.

A' közöslegelőknek feldarabolása, és szétosztása természetesen a' marháknak istálózását vonná maga után, 's ennek a' honi földművelésre ismét azon kedvező eredménye lenne **1-ör**: hogy a' közöslegelők már nem heverő, hanem természetű állapotba tétetnének, **2-or**: hogy a' jobbágyi szántóföldek egy harmada nem maradna évenként ugar, mert a' marhák istálózásából elég trágya kerülvén ki, a' telek évenként trágyáztathatnék, melly a' termésre sokkal nagyobb sikerrel hat, mint az ugarolás. Ezen istálózás utáni trágya minőségét az **1821**-ki Tudom. Gyűjteményben következőleg közli egy mezeigazda: „Két hizó ökörnek két hónap alatt pálinkamoslékkal és jó szénával tett hizlalása után lett **6** négy-ökrös szekér trágyája, 's így egy hizó ökör egész esztendőre adna **18** szekér trágyát: **12** tehénnek, egy bikának egész évbeli istálózása után lett egy darabnak trágyája **12** hasonló szekérrel, a' rideg marhák öt téli holnapok alatt nagyobb részint tavaszi szalmával, csekély szénával keverve lévén eledelők, adtak darabonként **3^{1/2}** szekér trágyát, 's e' szerint egész esztendőre egy darabtól **6** szekér trágya jutna; melly különbség még szembetűnőbb leszen, ha hozzá tesszük, hogy az istálózott marhának nyálkásabb és állati létrészekkel teljesebb trágyája a' földet két-

szer jobban kövéríti, és hizlalja, mint a' kijárónak párázs trágyája."

Ezekből kiindulva merem állítani, hogy még közös legelőink úgy maradnak, mint vannak, vagy helyesebben mondva, míg az urbéri tartozások lerovására megkivántató marháknak közlegelő kell, addig mezeti gazdaságunk a' legüdvösebb rendelkezések mellett is csak félig halad, felig marad, 's így csak ott leend, hol már régen volt.

És most térjünk át a' dézmára. A' törvény értelmében a' dézmának három nap alatt meg kell történnie a' learatás után, nem számítva a' közbeesett ünnepeket; úgyde ezen három nap alatt is, sőt ha ünnep jó közbe, négy nap alatt elég visszaélést tehet az idő. Az esőzés a' képeben vagy csomókban álló gabonát, ha nem rothasztja is el, de bizonyosan megdohosítja, vagy a' már ráfordított munkát megkettőzteti annyiból, hogy a' már összerakottat újra szárítás végett napra állítgatni, 's a' másra használható időt, erőt, ide kell fordítania a' parasztnak; és ha az ilyen munka-kétszerezés által a' bajon segítve, a' káron tuladva lenne, akkor az a' gazda számolásában kitünő rovatot nem tenne; de mivel a' tapasztalás sokszor önkárán hitetel már el a' természetivel: hogy azt, mi ekkép megromlott, a' reá következőt szárítás meg nem javítja, semmi egyéb tenni való nincs hátra, mint ha van a' természetnek elég ereje, szabadsága is legyen garmadába gyűjtött gabonáját csűrjébe szállítani akkor, midőn még jó. E' rendszer általa' földesúr is sokkal többet nyer kötött egyezésnél fogva, mintha megrothadt, vagy dohosodott gabonát, melynek ára csak utolsó szükségben van, kap dézmául.

Ezen fölül a' dézmának illy módoni kezelése mellett gyakran megtörténik, hogy a' tunyaság miatt szorgalom lakol. Vegyünk fel két telkes jobbágyot egymás mellett; a' gabonát az ahhoz érték megértnek nyilatkoztatják, ekkor elkezdődik az ugynevezett aratás, de melyet alföldön kaszával végeznek. Sóska, a' fölvelt job-

bágyok egyike, egész háznépét mezejére szállítja, 's pár nap alatt megért kalászeit kévékbe kötözve csomókba rakja, 's várja az uraságot vagy tisztét dézmálni; — Saláta, t. i. Sósának szomszédja, tán épen, mert telkéről tunya munkálása után kevés jutalmat vár, az aratáshoz fogni késedelmes, hol ezt, hol amazt előbb teendőnek állítva, vagy mivel nincs elég ereje; amaz minden szorgalma mellett addig köteles várakozni, 's többek hozzá hasonlók, míg Saláta végre elszánja magát gabonája lefektetésére; mert azt kívánni a' földesnről sem lehet, hogy annyiszor menjen a' jobbágyföldekre dézmálni, a' hány egyesek külön időben jelentik aratásuk bevégezését, az illető előjáróság is csak akkor tehet jelentést bevégzett takarásról, ha minden gabonás telek, vagy legalább bizonyos nyomás képében áll. Hogy ezen mód nem az, melly a' szorgalomnak ösztönt, a' munkának jutalmat, a' rendszeretnek helyeslést biztosítson, magától értetik; hanem hogy általa magok a' természetők közt barátságtalanság, boszú és méltatlanságok magva szóratik el, melly azután szomorú kinövéseket mutat, mondani is fölösleg.

Ugyanazon három, vagy ünnepet közbeértve, négy nap alatt, sőt nagyobb határu helységeekben, mivelhogy először a' dézma bevitele rendeltetik, az egész termés betakarítására öt, hat napot is számolhatunk, ugyanezen időt használni az ég madarai, az emésztő verebek, az egerek, hörcsögök, 's más élelmökről gondoskodó millió állatai a' természetnek, hogy szinte iparkodnak, 's hogy a' parasztnak évi termését a' dézmával együtt nem kis részben kevesbítik, leginkább ott a' csomók szekérre hányásánál szemtanúlag győződhetni meg. Héj uraim! pedig ezen állatokat a' gondos természet más úton is ki tudná elégiteni, holott a' magyar parasztnak a' széles föld színén egyedül telke rendeltetett életfundusaul!

Gondoljuk ehhez azt, hogy a' dézmálás mindig a' legsürgetősb, legnagyobb mezei munka idejében történik, mikor tehát az erőre legnagyobb szükség van, már

csak ezen elismert igazságu proverbiumnál fogva is: *bis dat, qui cito dat* — mégis hány ember pihenve, tétlenül lesi az időt, mikint fut egyik óra a' másik után? de melly részére többé semmi földi erő által vissza nem varázsolható, és a' dézmáló tiszt, vagy irnok, vagy hajdu hosszú rajzónjával még sem jó; minden évben gabona-dézma-szedéskor személyileg lehet meggyőződni: mikép a' termesztő szekérével, marhájával reggeltől estig várakozik a' dézmálóra, hogy a' kijelelendő kilenczedet legótt szállíthassa; és a' sor mégsem kerül reá, hanem tegnapi várakozását más nap ismételnie kell. Valljon ki téríti meg a' termesztőnek kényszerített, vagyis hivatalos, kötelességbeli heverések utáni kárát? Ime uraim! nálunk még kötelességbeli heverés is létezik! valóban majdnem oda kénytelenítetem nyilatkozni, hogy a' parasztnak bizonyos időben a' heverés nem tiltva, hanem parancsolva van.

Ha pedig tovább magát a' gyakorlatot, minden szigorúbb elméleti számolások és következtetések nélkül tekintjük, lehetetlen, hogy még akkor is, ha mezei gazdák soha sem valánk, meg ne ütközzünk azon rákhaldáson, melly nemzetünkre itt a' dézma kezelésénél illeszthető. Hányszor történik az olvasás egyik végétől a' kepének a' másikig, 's viszont? a' néhol katonai modorban történt mustrálás, a' legjobb kereszteteknek elvégre kijelelése, melly mikor helyre vitetik, mégis legroszabb? A' dézmának fölrakása a' szekérre, a' kitüzött helyen ismét lerakása. Valóban, ha az illy kezelési mód miatt elszóródott, 's a' gyakori surlódások miatt hüvelyéből kikeröltetett mag-vesztéséget nem vesszük is kréta alá: az minden esetre kár marad a' mezei gazdaságra, hogy a' paraszt illy gépszerű mozgások mellett eltunyúl, és eredményesebb munkájától minden kárpótlás nélkül — sőt inkább tetemes adóztatásával eltartóztatatik.

Ha még e' helyt kedvünk lenne egy kis kirándulást tenni azon önkényeskedések, részrehajlások mezejére, mellyek nagyobb urodalmakban a' földesurak tetemes ká-

rával eszközöltetnek; ha kívánnánk a' paraszt alattomos fogásait bonczolgatni, miszerint dézmája bevitelével addig huzza' vonja idejét, addig igazgatja lova hámját, míg az isten szép napja megszűnik világító lámpa lenni: ekkor a' visszaéléseknek még több nemeit fedezhetnők fel.

Egyébiránt berekesztésül álljanak itt Erdélyinek, ki élte szebb napjait mezőgazdasági pályán élte le, következő szavai: „A' kilenczed káros voltáról senki sem kétkedend, ki előtt mindazon nehézségek ismeretesek, mellyekkel ezen kilenczedelésnek végrehajtása járul. Így például az országnak nagy helységű alföldi vidékén, hol a' nagytérű határok többnyire tanyákra osztattak fel, és az urbéri gazda akár kaszáló, akár szántóföldét tetszése szerint használja, a' kilenczednek szalmában vétele majdnem lehellen; és azért a' felek többnyire évenként ennek szemes életben leendő kiszolgáltatása iránt egymással kénytelenek alkura lépni. Ez esetben leginkább a' földesuraság a' vesztes fél, mert a' természetbeni kilenczedelés nehézségét, és az uraságnak könnyű megkárosíthatóságát a' jobbágyok ismervén, 's következőleg az uraság ebbeli kénytelenségére támaszkodván, egyezés közben néha azt olly annyira nyomják, hogy a' termékeny alföldi 56 holdas urbéri telkek kilenczedre sokszor félannyira nem rug, mint egyéb soványabb földű 32 holdas állományé. Ha pedig ennek elkerülése tekintetéből a' földesuraság minden erőltetésével a' szalmás kilenczedelés módját eszközli, akkor ezen nehezített és késedelmes munkálatnak végrehajtása mind a' két félnek annál inkább veszteségére szolgáland, mivel annak csak igen nehéz eszközöltetése miatt a' takarásnak siettetése nagyon hátráltatni, ez által pedig a' termés is az idő viszontagságai mellett szerfölött fog csonkítani; melly károsodás a' földesurra nézve az igen könnyen megejthető csalások, és egyéb még közben jöni szokott csúnek által nem kevésbé öregbedik.“

MÁSODIK SZAKASZ.

I.

A' robot és dézma megszüntetése milly befolyásu leend a' mezőgazdaság kifejlődésére?

Tagadhatlan, hogy országos jólétet gazdagság, 's minél számosabb népesség tesz: és ezen okból a' minél tömöttebb népesség elkerülhetlen kelléke a' gyarapodásnak, a' hatalmasodásnak, és az úgynevezett függő kiskorúságbóli kiemelkedésnek. Mert népek, tartományok sorsa áll előttünk, mellyek széles határokkal övedzék ugyan honjukat, de annak benépesítéséről úgy — mint kell — nem gondolkozva, minden nagyságuk mellett is a' szükséges néperő hiánya miatt mint kiskornak fölügyelés alatt állanak; sőt például állíthatjuk e' tekintetben édes hazánkat is a' 14-ik és 15-ik században; Nagy Lajos alatt a' magyar birodalomnak három tengerpart alkotá határfalát: Mátyás győzelmesen lobogtatá körül országa háromszínű zászlóját a' német, cseh és török tartományokon, 's Mohács mégis megmutatá, hogy olly fényes hatalom után is e' nemzet még kiskorú, mert jogait megtámadói ellen védeni nem bírja, 's így lett Szolimán gyámja a' hazának 150 esztendeig. Pedig ha nagy Lajos és Mátyás hasonló buzgalommal igyekezendettek hazájuk tágas rónait beültetni nem csupán és kiválólag olasz szőlőágakkal, nem vastag várfalakkal a' bérceket, hanem emberekkel, munkás emberekkel, — hiszem a' sors átka nem leendett olly súlyos Mohácsnál, mint minőnek azt maig is érezzük; hiszem, hogy kereskedési tekintetből nem lennénk a' gazdag, ipardús külföldnek

alárendeltjei ma is, mert e' tekintetben az unokák is kiskorúak maradtak.

Igen! a' gazdagodás és népesség, egymással legszorosabb viszonyban állanak; a' népesség teszi az ország erejét, egyszersmind a' természetény szaporaságát, az ipar emelkedését idézi elő, 's ez által semmi nem eszközöltetik inkább, mint gazdagság, 's innét eredő jólét, ha t. i. az becsületesen használtatik.

Hazánkat e' tekintetben kellőleg ellátottnak épen nem mondhatni, 's ezért nem is kérkedhetünk valódi önállással, minthogy illyet számosabb népesség, 's ennek összesített ereje szülhet. Országunknak intensív kiterjedése sem a' városoknak, sem a' faluknak nem felel meg, 's innét következik, hogy a' föld nélkülözvén a' művelésére megkivántató erőt, annyi jövedelemmel nem kedveskedhetik, hogy elvégre gazdagoknak mondhassuk magunkat; így a' 200 □ mértföld kiterjedésű Biharban 460 falu, míg a' 96 □ mértföldű Vas megyében 612 falunak jut határ, hasonlókép Csanád és Csongrád összesen $92\frac{1}{20}$ □ mértföldön 13 falut számlál, míg a' 100 □ mföldű Zala 541 helységet adóztat kebelében. Ha pedig részletesen □ mértföldenként vesszük a' népességet, hasonló eredményre jutunk. Vas megye van legjobban népesítve, hol egy □ mföldre 3188 ember esik, azután Vas, hol egy □ mföldre 3128, Pozsonymegyében 2881 's így tovább; de már Szabolcsban egy □ mértföldre csak 1191, Marmarosban pedig ugyanakkora földterületre 678 lélek jut. A priori okoskodva, innét azt kellene következtetnünk, hogy mivel e' megyékben illy kevés a' népesség, annál több föld jut egyre, 's annál tágasb mező nyílik anyagi gyarapodására: ezen vélemény — meglehet — némi értelemben tán állna is, ha azon tudat nem kísérné, hogy az újabb szabályozás szerint a' legcsekélyebb népességű földterületen is, kevés kivétellel, ugyanazon mértékkel méretik a' jobbágy telke, mint a' számosabb népességűekben, a' nagyobb területek a' földbirtokosé maradván, ki a' szükséges

emberszám hiánya miatt nélkülözvén a' megkívántató napszámokat, kénytelen a' haza és saját kárára megelégedni azzal, mit a' természet majdnem önként nyújt; ha pedig a' jobbágy is szélesebb telekkel áldatik meg, őt szinte a' főnebb elsorolt okok miatt szerencsésebbnek nem mondhatjuk.

Ezen népesedési pangás megszűnik, mihelyt a' birtok irányában sajátsági jog lép elő, mert az adásvevés szabad levén, sok, ki eddig magát a' terhes úri tartozásoktólí félelemből telek-vállalásra el nem tökélé; most, miután megvett birtoka tökéletes rendelkezési joggal sajátjává válik, utána fog látni: 's az ilyen birtokok már nemcsak azért fognak műveltetni, hogy a' természetét és családját éhhaláltól óvják meg, hanem hogy belőle más hasznót is vegyen, hogy házát a' szükségességekkel jobban ellássa, gazdasági épületeit, mint már tökéletesen sajátjait, folyvást erős karban tartsa, hogy a' fenn maradottal kereskedést üzzön, hogy végre gazdakodjék: midőn a' paraszt földe művelésének illy czélokot tűz ki; midőn di-esőbb, magasabb eszmék emelgetik keble istenét, nem lesz oka a' homnak. a' mezőgazdaságnak fájdalmas panaszokra fakadni, újabb és újabb sérvek miatt följajdulni, mert eltörültetvén az urbéri rendszer, és törvény által nemcsak kimondva, de meghatározva is levén az abból eredő tartozások készpénzbeni megváltása, — lesz: hogy a' paraszt, kit eddig még sok tekintetben csak mint egyszerűt, műveletlent, nyomorút ismerünk, sőtét törpeségéből lassanként kiemelkedve, anyagilag gyarapodni, szellemileg művelődni fog; az eddig kénytelen henyének munka ajánlkozik. beáll a' modus merendi rég óhajtott időszaka, és evvel a' kettős arányban nevedő népesedés; a' zsellér is megfelel tartozásainak; lesz kinek-kinek saját birtoka, mit isten és ember előtt övének mondhat; lesz hazája is, ezt becsülni szeretni igyekszik, ennek érdekeit és erejét, mint már sajátját is neveli; 's ha majd így álland azon néposztály, mellynek kezébe már a' születés ekét nyujta, a' földművelés is önként,

minden erőltetés nélküli szilárd munka által üzetve virágozni, a' fáradságot érdemileg jutalmazni fogja; előállít nyers természetményeket nagyobb mennyiségben, tökéletesebb minőségben; anyagot szolgáltat a' nemesítő iparnak és a' gyáraknak; szaporodván ezek által a' földolgozás és a' fogyasztók száma, szaporodni fog hason arányban a' termesztés is, 's mindkettőben nő a' kereskedés, mellynek fő tényezője a' szerencsés lábra állított mezőgazdaság leend. Ezen általánosságban elmondottakat lásunk részletenként.

Miért hogy a' paraszt olly hosszú évsorokon át apái nyomorú pangásában süllyk ma is, 's abból kiemelkedni sem nem bír, sokszor nem is vágy? annak okát értekezésem első szakasza adá. Innét igen könnyű a' következtetés, állván ezen logikai axioma; ha megszűnik az ok, meg kell szűnni az okozatnak is, azaz megengedtetvén — sőt miután 1836-iki törvény után tanúlva, az ottani engedély mindedig nem a' leggazdagabb eredményre mutat, minthogy a' $66\frac{5}{10}$ négyszegű mértföldű Szepesmegyében nyolcz év alatt csak 10 helység, 's a' 192 négyszegű mértföld nagyságu Pestmegyében tudtomra $\frac{1}{2}$, mondd fél helységnél több nem váltá meg magát örökösen — 's ezért nemcsak megengedtetvén, hanem meg is parancsoltatván a' minden néven nevezendő úri tartozások, és haszonvételeknek örök áron illő kötések melletti megváltása, a' föld népe anyagilag gyarapodni fog, mit minden e' célra fölhozható okoknál inkább erősít a' már magokat megváltott, vagy szerződésileg az úri tartozások alól felszabadított helységek megtekintése. Illyen például Ordas falva Pestmegyében, mellynek fele $11\frac{9}{32}$ egész állomány magát földesurától, b. Rudnyásky Zsigmondtól 45,000 forintért megváltá, itt a' földipar, szorgalom, népélet, sőt maga a' paraszt külseje vidámabb, meglegedettebb, mint amott a' szomszéd helységben, vagy ne is nézzünk olly messzire, itt a' helységnek másik felében, melly még robotolás alatt nyög; vagy ugyanazon megyének Dömsöd helységét

nézzük, melly magát haszonbérlet által kivéve az urbéri terhek alól, benne iparkodás, békeszeretet, rend, rendszeres gazdálkodás a' kissé figyelmesebben körütekintőnek ajánlkoznak. Illyenek Tolnamegyében Paks, Szekszárd; Baranyában a' siklósi urodalom; mellynek urasági várára nemcsak az ősiség emlékei ébresztnek magasztos fohászokat, nem! látni az ekéje mellett szántó pórt, minő szent áhitattal pillant a' magasra, fel a' hegyi várra, 's ha kérded: ki lakik ott? büszke szerencsével felel; „Legjobb földesurunk, Batthyányi, az úr isten áldja meg“!

Ki Bácsmegyének délkeleti részén utazik, és áthalad Kucura, Torzsa, Despot, Szent-Ivány, Uj- és Ó-Verbász helységeken, hol pedig a' föld neme mindenütt ugyanaz, a' határok a' népesség arányához majdnem egykoru nagyságuk, lehetetlen a' különbséget, melly csak Ó és Uj Verbász közt is látható, észre nem vennie. Ez utóbbinak lakosait II. József a' Palatinatusból szállítá ide 1784-ben, ezek falujokból kis várost alakítának, mellyben első helyen említendő a' csinosság és rend; egészségesek, izmosak, jókedvűek és jól bírják magokat; mi már onnét is kivehető, hogy nem kevesen vannak közülök, kiknek két szobájok van csinosan, izlés után bútorozva; vannak juhaik, nagy mennyiségben sertéseik, nemesített boraik, 's marháik; járatnak újságokat, elmélkednek a' haza ügyei, szükségei fölött; saját költségökön tartanak rendes seborvost. Avvagy mi egy helyt lehetőség, ugyanazon körülmények, jogi állások közt mért nem lehetne az máshol is? Csak nagy lelkűség uraim! utána egy kis türelem, és nem fogjuk a' magyar parasztot tunyának, tisztátalannak, tudatlannak mondani!

És ez igen is természetes következés lenne, mert a' 104, vagy ennek fele napjait, mit eddig kárpótlás nélküli ingyen munkában töltött, most saját telkére fordíthatja, a' fenn maradtakat pénzért adhatja el, dézmáját, piacra szállíthatja, marháit nemcsak háza szükségeig,

hanem nyereségre is nevelheti, és oka lesz azokat mostani satnyaságukban nem szenvedni, hanem nemesíteni; mert nem lévén telkének $\frac{2}{3}$ -da a' szokásos kilenczednek alávetve, sőt mivel e' megváltást mérnöki szabályozásnak is szükség megelőznie: tán a' fölosztandó közlegelőből négy, öt holddal szaporodott is földe, ennek némelly arra alkalmasabb részébe bujább fűmagot szórhat, melly nyáron át olcsón hizlalja ki az őszön drágán eladandó marhát; 's ekkép az illy szabad mozgásban többféle módok ajánlkoznak, mellyek által a' magát megváltott paraszt váltságdíját minél előbb leróhatja a' nélkül, hogy akár maga tetemes megszorítást szenvedne, akár földesura hosszú várakozással kénytelenítenék tőkéjének kamatait lesni.

Ezen anyagi gyarapodás előidézi a' szellemi művelődést. Ki eddig parasztjaink vastag tudatlanságát ismeré, nem lehetett nem szánakozólag tekintnie ezen emberi állatokat, kik majd józanok, majd ittasok, most szelídek, majd vadak, hol alázatosak, istenfélők, hol pedig mint villanyos vihar menykövező, káromkodó, majd adakozó, majd tolvaj, majd könyörülő, majd gyilkos — nappal kalapot emel, a' sötétbeni találkozáskor ő igényli ezt, majd irgalmas, majd vérengző; de kivált a' földművelésre is olly ártalmasan ható babonás előítéletek alatt nyögő, minélfogva az esztendő bizonyos részében, vagy helyesebben mondva — ennek bizonyos napjain munkához nem fog, mert annak vagy nem lesz sikere, vagy valamelly szerencsétlenségnek lesz okozója. Mind-ezen elmebetegségeket, lélek-kopárságot nem ugyan rögtön, mert hiszen soká kell építenünk, míg a' sor a' kereszt föltételére jó, hanem fokonként ki fogja gyógyítani a' szabad birtokjokba helyheztetés; mert állása biztos lévén, lesz politikai jelentősége, ez által befolyása némi tekintetben a' közügyekbe, vágya támad tudni, hogy megváltott birtokáról ki és mikép rendelkezik; és mivel a' tapasztalás elhiteti vele, hogy minden embernél első személy én, 's e' tudat elmagyarázza a' *sine nobis de*

nobis eddigi elvét, és helyesleni nem fogja, 's azért hogy segítsen magán, erőltetés és parancsolás nélkül is nevelés fog bekövetkezni azon gyermekek körül, kik ma kenderet növé anyjok mellett kiinn a' nap hevén kis testvéröket bölcsőben rengetik, vagy az utcza porából palotákat építnek, az első forgószél által szétrombolandókat; nem lesz kénytelen a' megye határozatokat hozni, 's a' szolgabíró büntetés alatt kergetni a' pórfiukat iskola falai közé, mert már van vagyona, mellyre talpát téve elmondhatja: „ez az enyim“

Az örökváltság által egyszersmind a' jobbágyság élelmi állapota is javuland, mert egy az, hogy eddigi robot- napszámait megnyeri, mellyeket pénzért adhat el; másfelől a' földbirtokosoknak szinte munkás kezekre lévén szükségök, a' zsellér, ki eddig igen gyakran éhes hassal napot nézett, minden felől mezőt talál érdemelhetni, 's ez által a' falvainkban majdnem parlagon heverő szorgalom fölébred, mert a' fáradalom illő jutalmat nyer, mitől az eddigi rendszer által el volt ejtve; így fog anyagilag erősödni, 's a' statusnak annyival több hasznára lesz, hogy a' rárótt adótezentúl nem szenvedőleg subájával, mint Marmarosban, hanem keresménye után készpénzben tisztázza le. Hallgatok arról, hogy azon föld, mellyet munkál, minthogy gyümölcsevel rendelkezhets egészen akaratától függ, szebb és gazdagabb terméssel kedveskedik, 's ez által a' mezőgazdaság emelkedik, mert ha föl vesszük, hogy eddig hazánkban 783,364 zsellérnek egész élelmi keresete kendernövés, annak áztatása-, vágásában, szőlő és kukoricza-szüretelésben özpontosúlt, az ingyen robot miatt t. i. pénzes napszámokra szükség nem lévén, ennek megszüntével ugyanannyi embernek új életforrás, új létmód adatik, kik midőn erősülnek, bennük a' haza védelmére újabb, tartósabb bástyafal épül.

Ha ekkép mindenki előtt nyitva álland a' kereset mezeje, a' bizonyos munkadíj, a' téres gyarapodhatási alkalom, a' népesedés, mellynek száma hazánk kiterje-

désének eddig, kivált a' délkeleti részen, épen nem felel meg, szaporodni fog. Mert igaz ugyan, hogy a' magyar parasztot a' házasodástól mindennapi kenyerénél egyéb nem gátolja, de elég e' mindennapi kenyér megemlézése; mert a' zsellér, kinek eddig, azon fölül hogy négy deszkából összeszegezett kis ládájánál egyebe nem volt, a' minthogy nem is lehetett, mennyiben a' szobának csak egyik szögletét bírhatá lakbérben, egyszerűsmind mezeje sem igen volt, mellyen fáradva bizonyos lehetendett, hogy habár ingatlan vagyont nem is, de anynyi ingóságot még is összegyűjthetend, mennyi majd az előszülendő aggságot sujtó nyomor szenvedéseitől megóhatja; illy bizonytalanságban, minő az urbéri állapot, nemcsak a' zsellérek, de magok a' telkesek is a' minő szorgalommal sietnek leányaikat férjesíteni, ép olly lassuk fiaik kiházásításában; ám győződünk meg: az 1805-iki országos összeírás 643,215 telkes jobbágyot talált, holott ma a' 250000 jobbágyi állományra egyenként kettőt fölvéve, mert vannak ugyan negyed, de vannak egész helyesek is — csak 500,000 vagy legfőlebb 600,000re megy számuk; pedig azóta 40 év volt forgalomban, és a' jobbágy nemcsak nem szaporodott, sőt inkább csökkent, melly hiány azonban nemcsak kiegészítve lesz az örökváltsággal, hanem ok is szolgáltatik annak tovább terjedésére, mert ez a' szabad adásrevéssel szabad keresetmódot ad, 's e' kettő a' népesedés szaporodásának nélkülözhetlen tényezői.

De a' nyereségből, melly az örökváltság után háromlik a' státusra, legnevezetesebb leend az, hogy saját ügyének, nemzetiségének, szent érdekeinek két millió embert szerez meg; mert levén a' parasztnak földe, mellyen sajátsági jogát, vele szabad rendelkezhetését törvény biztosítja, levén neve, és érvényes személye, kezdi a' nemzetet, mellynek ő eddig csak függeléke volt, kegyelemből nézetett, 's most még is annak kiegészítő részecskéjévé vált, becsülni, tisztelni; — kezdi a' hazát, melly eddig irányában mostohaként osztogatá a' száraz

falatokat, 's most mint fűsített polgárait meleg szeretettel szorítja jótékony öléhez, áldani, magasztalni; midőn e' két fogalom mindenhatósága gyököt vert szívében; önként következik a' haza, a' nemzet érdekeinek szilárd erővel előmozdítása, hol kell — véde, 's a' nemzeti-ségnek buzó pártolása. E' két fogalom magasztossága elhiteti a' paraszttal, a' fölzsabadított paraszttal, hazája, nemzete irányában: — hogy „a' nagy világon e' kívül nincsen számára hely, áldja, vagy verje a' sors keze, itt élnie, hallnia kell.“ —

A' mi egyszersmind igen természetes, mert hol érdeket, tulajdont fenyeget veszély, ezek védelmében legbuzgóbbak azok, kiket a' közelgő vesz legérzékenyebben sújtandóknak készül; ha leend a' parasztnak vagyona, melyet törvény garantiája mellett váltott tulajdonává, a' köz hazára nehezedő vesz már az ő veszélye is leend; — mert a' közhaza az ő hazája is, 's nem fogja ennek bajait kereszthez font karokkal egykedvűleg nézni, miként idegen valamelly ismeretlen háznak lángjait; hanem előveszi az erőt, mit a' természet karjaiba edzett, előszedi a' pénzt, mit szorgalma saját vagyonából, vagy illőleg jutalmazott munkadíjából nyújtott, és adózik mindkettőből szívesen; és fog áldozni is szívesen, erőltetés nélkül, hol hazáján, nemzetén segíteni csak áldozatok által lehet.

Ne is mondja e' helyt valaki, hogy az örökváltsági szabadságra előbb nevelés által készítsük el a' parasztot, azután szabadítsuk föl, nehogy — ellenkezőleg cselekedve gyermek kezébe kést nyujtsunk; mert én, több szak-tudósok után is, azt kénytelenítem válaszolni: hogy előbb szabadítsuk föl tökéletesen, azután mondjuk meg neki: mikép azért nyere birtok iránti fölzsabadítást, hogy később azt, mihez isten és természet törvényeinél fogva igaza volt, maga ne vivja ki erővel; így legalább hálára lesz lekötelve; tisztelni, áldani fogja a' nemesség nagylelkűségét: úgy pedig, — ha előbb fölvilágosítatik a' rajta századok óta gyakorlott sine nobis de nobis rendszerről, a' nagylelkűség ez újabb ígéreteit mézes mad-

zagnak veszi, melly akkor rántatik el izlelő ajki közül, midőn az érdelet gyönyörébe leginkább elmerült; e' fölvilágosítás lenne kés gyermek kezében, míg az előleges fölszabadítás ugyanott imakönyv, mellyből milliók ajkai hálát imádkoznának a' jótékonyság gyakorlóira. Azonban vegyük az életet, ám bizonyítson ez. Württemberg, Bajor, Porosz, és több tartományai a' német szövetségnek, törvény által fölszabadíták a' parasztot; 's ha azon tartományokban tapasztalás kedvéért utazni akarnánk, észreveendnénk, hogy a' népnevelő-intézetek legnagyobb része vagy egyidős a' fölszabadítási törvényekkel, vagy későbbiek; 's ha találunk olyanokra, mellyeknek megnyitása a' fölszabadítást megelőzők, azok nem népnevelő-intézetek, mellyeknek czéljuk polgárokat nevelni a' honnak, hanem inkább hasonlók falvaink eddigi lármás iskolaházaihoz, hol a' pörfű harangozni, ministrálni, temetni, és legfőkép: szolgálni megtanítatik ugyan, de hazája ismeretére, nemzetének múlt 's jelen történeteire, állására, polgári kötelességének előadására magyarázási idő nem jut.

Leghitelesebb tanuk e' kérdésben saját édes hazánkban az 1836-ki törvény engedélyénél fogva történt megváltások. Így ha a' szepesi tíz helységet eljárjuk, 's beszéliünk a' néppel, melly már megváltott saját hantjait szántja, mindent inkább, mint részökről pöffeszkedést, zavargást, nyugtalanságot tapasztalhatunk, sőt egészen ellenkezőleg adózási terheit, habár az örökváltság szabályainál fogva az első évi fizetések kissé szigorúak is, sokkal jobb kedvvel, 's előbb letisztázza, mint a' körülöttök fekvő urbéres helységek. Ez tény uraim! annyszor látható, mennyiszor vágya kél valakinek e' mezőn megjelenni.

Vagy hagyjuk a' hideg Kárpát lánczait, minthogy lélektani következtetés szerint a' hegyi lakosok szelidebbek, türelemesebbek a' rónaiaknál, mi azonban nem kivétel fölötti igazság, lássuk a' melegebb égályn rónát, Pestmegyében Ordas helységének felét, Vasban Felső-

Lőt, Tolnában Kakasdot, Zalában Královeczet, mind azokat, miket főnebb a' szepesi megváltott polgárról elsoroltam, a' lélek tulajdonaira nézve itt is hasonló mértékben találhatni föl; a' mi pedig a' szorgalmat illeti, azt kettőzött, háromszorozott iparral, és sikerrel látjuk gyümölcsözőnek. És ezen okból a' legelfogultabb elme is oda leend kénytelen következtetni, hogy mezőgazdaságunk kiemelésére, gazdasági gyarapodásunkra minden teendőinknek legfőbbike a' jobbágyságot, mint annak nélkülözhetlen tényezőit önálló helyzetbe tenni, úri tartozásait vele örökösen megváltatni, és saját birtokába igtatni. Mert csak így lesz a' parasztnak hazája, így nemzete, 's e' nemzetnek virágzó földmívelése.

Előadván e' leirt sorokban azon következtetéseket, mellyek a' robot és dézma eltörlése által a' parasztra háromoltnak, a' következőkben röviden érintve lesznek a' hasznok és nyereségek, mellyek az általános mezőgazdaságra azok megszüntetésével hatnak.

Kétségtelen dolog, hogy mindenki gondolkozásának benső ösztönénél fogva nagyobb, kitűróbb szorgalmat fejt ki saját érdekeinek előmozdításában, mint ha azt tőle idegen haszon követeli. Kiki önczéljainak kivitelére az erre szolgáló eszközök megválasztásában szabatosabb, és számolóbb, az időt az erővel párosítani, 's a' kitűzött cél végpontja megközelítésére feszíteni sokkal inkább törekvő, mint ha ezt egy olly cél igényli, mellynek eléréséből reá mi haszon sem mosolyog: már pedig, ha a' paraszt jelen bizonytalan jövőndő helyzetéből kiemeltetik, 's emberi és polgári jogok szabad használatába törvény által igtatatik, már nem lesz jövőndője bizonytalan, sem jelenje függő, szóval: nem lesz kiskorú, 's így saját érdekét, mint önálló polgár, nem kell mások érdekeinek alárendelnie, hogy csak azok segítségével segíthessen övé is, hanem szabadon, érett belátása szerint működhetik, vehet és eladhat, szerezhethet érvényesen magának, és örökösinek. Midőn a' magyar földmives illy kedvezmények tényleges gyakorlatában leend, általa a' földmívelés szí-

lárdabban üzetik; a' földnek eddigi pangó értéke nagyobbodik; a' tőkevagyon uzsorával kamatol; a' nyers termesztermények nagyobb mennyiségben, tökéletesebb alakban kevesebb költséggel állítatnak elő; a' homnét a' nemesítő ipar emelkedik, ennek kezelői a' fogyasztást tetelesen öregbítve a' termeszterménynek folytonosan illő árt biztosítanak; 's e' mozgás a' kereskedést fölélenkíti, ez nagyobb pénzforgalmat idéz elő, 's ezek mind meg anynyi dús kifolyásai a' szerencsésen emelkedő mezőgazdaságnak.

A' földi élet minden szakmája türelmet, munkát igényel; a' kitűzött czélok fáradság, 's erőködés nélkül sehol sem érhetők el; mikint a' természet ugrást nem szenved. Hogy a' gyermek férfiu legyen, át kell esnie a' fokokon, 's ezek bajain, mellyek közbe jőnek; ingyért lehelnünk sem lehet, mert ennek is bér szabott a' halálban. E' türelemben, e' szilárdságban lesz mégis valami, mi kitartást ígér, 's mi lankadást nem enged, ha t. i. a' czél, melly — legyen bár még olly távol, mint van — a' felé küzdelmek fergetegei közt fáradót jutalmazva öleli föl, 's biztosítja személyét, birtokát. De megszűnik a' mondott türelem kitartó lenni, ha a' végczél nem biztosító; a' miért is minden, mit ennek megközelítésére mivel, nem más, mint kierőltetett gépies mozgás, melly sikerre soha sem számíthat.

Ezen általános eszmét részletesen alkalmazva parasztjainkra, kiknek már bizonyos birtokaikban kitűzött czéljok jutalmazó jelent, biztos jövőt ígér — azok, hogy e' jutalom annál nyereségesebb, e' jövő annál nyúgodtabb, zavaratlanabb legyen, nagyobb, edzettebb szilárdsággal fognak földjük műveléséhez, mint azt eddig cselekvék; mert a' gondos teremtés természetévé tevő az embernek, hogy untalan szebb, magasabb tökélyre iparkodjék fölverekedni; e' tökélynek pedig nem megvetendő eszköze az anyagi jólét; ám kérdjük a' nagy világot tevő sok embereket egyenként, 's köztök egyre sem akadunk, ha egészséges eszű, ki okosabb, gazdagabb lenni nem ohajtana, csak a' módok, az

utak különbözök, melyeken egyesek oda jutni vágyanak. Az indulásban némelyek késedelmeseek, kivált ha polgári állásukbani cselekvések mindenütt bizonytalanságba, reményök csalódásokba ütköznek; e' csalódások ha életreményt semmisítének meg, oda akkor a' további jólétre törekvés, megtörpül ott a' lélek, elálmosodik az ész, 's megkövesül az akarat, mellyet pedig a' bölcs szerint kényszeríteni nem lehet. Azért tehát minden, mit illy szenvedő helyzetben mivel, cselekszik, csak rá nehezített kül-erőszak következménye, mellyek sikere pedig, eddig legalább, még egy országot sem sorozott Eldorádók könyvébe.

Illy helyzet volt eddig parasztjainké, kinek ha gyarapodási vágya kélt, ha gazdagodni törekedett, szándokát minden mozdulásakor bizonytalanság, legyőzhetlen akadályok, önzés, csalódások sújták le messze egeről; ebbeli szomorú helyzetén azonban az úri tartozások megváltásával segítve lévén, mert általa jóléte előmozdítására célzó törekvéseinek szabad mozgás engedtetik, minden okoskodások nélkül átláthatni, hogy olly czélt bírván, melly szorgalmának jutalmazó jelent, öregségének nyugott jövőt biztosít, legott kettőzött iparral lát munkája után, 's mivel minden gyarapodhatási reménye földéhez tapad, ennek ásásához fog, míg elvégre apródonkint kiemelheti a' varázs kincset, mellyel polgári szabadságának árát lefizetheti.

Ezen állítást maga az élet bizonyítja, mert ha föl vesszük, hogy a' Baranyamegyének 90 négyszegű mértföld területén termesztett gabonának fölöslege 30,000 mérőt tesz, melly összeg t. i. évenként a' megyéből kivitetik, 's hogy ezen összeghez maga Siklós mezőváros 800 mérőn felül járul, igen hihető, hogy ezen nyereséget előteremtő iparnak alapja más nem lehet, mint a' szerződésnél fogva megváltott szabad adásvevés melletti birtok; holott ugyanazon megyében több urbéri helységeket már tél végével éhség miatt sáppadni, 's csak száritott gyümölcsön rágódni látunk. Minthogy pedig ugyan-

azon ok ugyanazon okozatot szüli, bátran állíthatom, hogy a' szabad birtok, mikint azoknál gazdagabb állást, úgy ezeknél tartósabb jólétet csak néhány évek múlva is előállítna.

A' szabad birtoknak első következményét, a' föld szilárdabb munkálását, legott követné a' másik, mely a' mezőgazdaságot statustekintetben még jelentékenyebbé teszi, t. i. a' megváltott szabad birtok mellett a' föld értéke nagyobbodik. Az érték ezen emelkedési nemében eddig nemesi földeink sem igen részesülhetének a' rajtok fekvő ősiség terhe miatt, de mely bajon segíteni a' törvényhozás megtevé az első lépést. A' jobbágyföldek azonban, mellyek az 1741 : 8. t. czikknek: — „ne onus publicum quoquomodo fundis inhereat“ — ellenére, az 1836. 4-dikben adó alattiaknak nyilvánításának, az ősiség terhe alatt legkevesbé sem nyögnek ugyan, mennyiben azonban a' rajtok fekvő úri tartozások és szolgálatok miatt természetök minden sajátsági jogot kizár, valódi értékre mindedig nem verekedhettek; mert igen természetes, hogy a' vevő tőkepénzesek azt, mibe tőkéjüket jövedelmezés végett befektetni akarják, mindenek előtt biztosnak tudni szeretik: 's azért vonakodának eddig jobbágyföldeket szerezni, mint mellyek hármas, négyes adóteher alatt is nyögnek, 's így bennök nemcsak a' kamatolás bizonytalan, de félig meddig a' tőke is veszendő. Megszűnván azonban az urbéri rendszer, 's a' parasztok kezében maradt tíz millió hold föld azok saját birtokává tétetvén, mellyeken az egyenes országos adózáson kívül többé semmi terhek sem fekszenek, legott azok értékének emelkedése következik be, becse leend a' földnek, 's e' becs szorgalmat, ipart, 's így jólétet idéz elő.

Nagyobb hitelesség okáért álljanak e' helyt a' haza nagy grófjának, Széchenyi Istvánnak ama szavai, mellyeket az 1844-iki országgyűlés 238-iki főrendi ülésében mondott: „Tapasztalásból szóllok: van egy jószágom, földe rossz, holdjáért két forintnál többet éven-

kint nem adnak, és eleim ott egy templom főtartására majorsági földjükből 40 holdat szakítottak ki. De a' 40 hold keveset jövedelmezvén, eladatott. És kik vették meg? Paraszt emberek. A' megye, mivel a' mennyiség kicsiny volt, nem igen tudta a' dolgot, 's különös adót nem vetett reá. E' 40 hold föld kézzől kézre ment, 's bár fordulókbán hosszas barázdák közt feküdvén, igazi tulajdonnak sem lehet mondani — csak *sapit proprietatem*, 's a' sajátságának rajta lévő kis ize mégis azt eszközli, hogy most 250—300 pforinton kél holdja. Valóban csudálni lehet, milly varázs ereje vagyon ezen kis szónak enyim! — Kérdezém a' vevőktől; „hogyan van az barátim, hogy földeitek tö-szomszédomban vannak, 's tudjátok, hogy a' rendes kamatok 5—6 száztóliak, 's mégis 300 pforinton veszitek holdját, 's így tulajdonkép 18 forintot fizettek évenként minden holdért? 's ha én a' magamét ki akarnám adni, nem adtok holdjáért többet 2 forintnál?“ A' felelet az volt: „Uram! mi igen jól tudjuk, hogy 18 száztólit fizetünk, de az urnak két forintnál többet még sem adhatunk, mert lássa az úr, ez a' föld *hypothekás*, 's ha kereskedni akarunk, 50 száztólit kapunk reá, de a' nagysád földére nem adnak semmit.“ „Aztán, mondá egy becsületes öreg paraszt, én mondhatom, hogy tíz évig nem voltam korcsmában, éjjel, nappal dolgoztam, de ha meghalok, legalább két fiamnak marad valamije.“

Ime uraim! ez tény, úgy hiszem magyarázatához, nem kell commentár, ha kivált hozzá vetjük, hogy a' jobbágyföldek a' rajtok fekvő úri jogok miatt még inkább lebilincselvék a' velek és bennök való kereskedésre nézve, mint a' majorságiak, mert örökös eladásuk tilos, 's ezért nincs is áruk. Melly álláspont, miként mondatott, legott más irányt veend, mihelyt a' paraszt fölmentve sok czifra nevezetű terheitől, földét mint sajátját birandja. Igaz, hogy e' helyt sokakban azon méltó aggodalom támad, hogy a' paraszt, mint fölszabadulási állapotában még szegény, 's a' megváltási nagyobb mennyiségű költ-

ségektől félt, hogy ezektől megszabadulhasson. 's rövid ideig pénze is legyen, legott használni siet a' szabad birhatási törvénynek azon czikkét, melly a' szabad eladást engedi meg; 's kivetkeztetvén ekkép maga magát földvagyonából, míg pénze tart, lesz élelve is elég bőven, elfogyván pedig ez, 's telkét eltékozolván, forrása sem maradt, honnét napi föntartását eszközölő jövedelmet meríthessen, misem következik a' hazára más, mint újabb nyomor, az elszegényedettek nagyobb száma, szóval a' 30 ezer koldusok kétszerezése, tán háromszorozása is, kiknek illő tartása jelenleg is szép összeget használhatna föl; a' mondott eladási alkalmat használva egyes tehetősök összeszedik a' sok földet, 's ezek a' rájuk szorúlt nagyobb számú munkásokat nyomják, holott a' birtokos nemesség nagylelkűleg szabadságba helyezte őket.

Ezen aggodalom pedig annál méltóbb, minél csekélyebb munkaszeretetet tapasztalunk némelly falvaink jobbágyainál. Nem kell azonban felejtetni, hogy e' munkaszeretethiánynak, ha a' tény belsejét bonczoljuk, nem más, mint éppen a' bizonytalan állás az oka, minthogy a' paraszt telkének így, mint most van, sem ura, mert tőle robotolni, terméséből kilenczedet adni köteles; sem árendása, mert kezelése alá adott állományát egészben nem fordíthatja oda, hova tán ő legezéltírányosabbnak tartaná, és nem is cselédje földesurának, mert fizetéséről, élelméről nem gondoskodik; szóval: midőn a' paraszt telkére lép — semmi; 's éppen e' semmi az oka, hogy igen is sokat követelnek tőle. Illy körülmények munkaszeretetet nem szülnek, hanem azt előlik; de ha elhárítva leendő a' mondott ok, ne higgyük a' parasztot annyira alásüllyedettnak, hogy saját érdekéről megfeledkezve, kivetkezve a' vele született emberi önzésből, akkor lépjen le háza küszöbéről, midőn annak tulajdonos urává tétetett, 's míg az másé volt, addig ezen másnak izzadott, és munkált. Nem! a' paraszt ekkor, bár mennyiére kerüljön is az örökváltsági összeg letétele, földétől elállá-

ni nem fog; mert tudja azt, hogy részére csak ez az egyetlen út, mellyen napi kenyerét keresheti, csak ez azon eszköz, mellyel saját, 's családja érdekét elősegítheti. Ha lesz is egykettő, mert hiszen nincs szabály kivétel nélkül, ki megfélejtkezve jövődjéről a' jelen pillanatnyi élvezetei miatt megvetné is annak biztos kedvezéseit, ezek — mint a' derült égen ittott úszkáló fellepfoltok vezérszabályul nem vehetők, 's maga az igazság átalánossága sem engedi, hogy egy-kettőnek könnyelműségét milliók nyomatása sirassa. És ezen okból nem kell tartani attól, mintha a' megváltott telkek egyes tehetősök kezeibe kerülvén, ezek a' napszámosokkal egyedáruskodnának, mert a) a' megváltási szerződések törvény által úgy lesznek körülírva, hogy az örökválság egész összege nem mindjárt a' felszabadítás első éveiben tétesék le, mert ellenkezőleg a' paraszton csakugyan nagy seb ejtetnék, mellynek fájó lüktetései megszüntetésére évtizedek kívántatnának, vagy tán el is buknék, hanem bizonyos meghatározott idő, nyolcz vagy tíz év után, melly idő alatt fizeti a' kamatokat, 's részenként tisztázza a' tőkét is. Ez esetben nemcsak hogy segítve lesz a' jobbágyon, de inkább ezen években megízéltvén a' szabad birtok jótékonyágát, 's ama személybeli jelentékenységet, melly innét eddigi semmi állására sugárzik, kettős, sőt hármaz áron sem engedi magát telkéből kimozdítani, példák erre Muraköz szabad helységei, hol egy holdat 200 forinton is alig kaphatni. b) Ezen megállapított örökválság után is fenn maradhat azon urbéri törvény, urbéri czimét természetesen elvesztve, melly megengedi a' jobbágynak mindennemű polgári, sőt ezentúl már nemesi földeket is és jobbágytelki haszonvételeket örökösen szerezhetni, de azon megszorítással, hogy egyesek 40 egész állományu helységben csak egy egész telket, 40-től 80-ig két telket, 80-tól 120-ig három telket, végre 120 állományon fölül négyet vásárolhassanak, örök áron; melly törvényes rendelkezés meggátolja

egyeseknek mások sérelmes előítéletével történhető öregbedésöket.

Én azonban, megvallom, nem vagyok magammal egészen tisztában az iránt, valljon haszon, vagy kár származik-e mezőgazdaságunkra abból, ha az örök birtok szerethetőségében egyeseket hasonló kivételes törvények korlátoznak? mert igaz ugyan, hogy a' földeknek apró részekre földarabolása a' statusra nézve nem igen nyereséges, de a' mezőgazdaságra, véleményem szerint, kedvezőbb hatású, mint a' kényszerítve egészben tartott és sokszor csak ezért is hanyagul művelt telek. Szóval a' megváltással meg levén a' földnek valódi becse, méltó értéke adva, ezen érték, hogy ne csak a' holt tömegben mint pusztá valami feküdjék, hanem évi természet által illő jövedelemmel is szolgáljon, igen természetes, hogy művelése körül nagyobb, folytonosabb és műértőbb szorgalmat, ipart ébresztend föl a' kezelők részéről; mert minél nagyobb a' tőke, annál nagyobbak kell lenni az évi kamatoknak is; és csak ezen szorgalom- és iparban fog rejleni a' valódi kincs, melly a' honi földművelés, 's általában a' mezőgazdaság fölvirágoztatására legélénkebb sőt nélkülözhetlen tényezőül szolgáland.

Ha ekkép az úri terhek alól fölszabadított telek szilárdabban műveltetik, 's ez által értéke nagyobbodik, 's e' nagyobbodás elevenebb szorgalmat, ipart idézend, bekövetkezik a' mezőgazdaság negyedik nyeresége, melly abban áll, hogy a' föld a' belé fektetett tőkétől már nemcsak a' rendes kamatjárandóságot fizeti le évenként, hanem daczára minden uzsorát tilalmazó törvényeknek, szemmel látó, kézzel fogható uzsorával lép elő a' nélkül, hogy ezen uzsora egy másiknak, vagy harmadiknak károsításából folynék; mert fölszabadítván a' telek minden rajta fekvő hátráló terhek alól, nyers terményeit a) nagyobb mennyiségben termi meg, b) ilyen egyes különvett termények jobb minőségben, tökéletesebb alakban állítatnak élő, c) mégis az előállítási költség kevesebb leend.

Ezen tételek igazságát maga a' dolog természete tanúsítja, mert a' paraszt minden egyéb eddig telkétől eltartóztató foglalkozások alól fölmentve, egyedül saját földé műveléséhez láthat, és látni fog is, a' rajta megkívántató javításokat könnyebben, 's mivel már sajátja is, szívesebben teszi meg, 's ez által okot ad a' mezei terményeknek nagyobb mennyiségben előállíthatására. Ugyanezen folytonos és éber jelentése eszközli, hogy telkének évenként előállított nyers terményei jobb minőségűek és tökéletesebb alakuk leendenek, minthogy nemesak gondja, de ideje és ösztöne is lesz a' gyomlálásokat, hant-töréseket, mellyek a' várandó termények tökéletességére megkívántató kellékek, munkába venni, 's nem engedni, hogy akár az ártalmas fűnek fölmagzása nyomja el a' reménybeli jövedelmet, akár pedig a' föld zsirtalansága miatt vetésében itt-ott kopár foltok jelentkezzenek; a' honnét trágyáját ezentúl nem udvara közepén betegség okozásra, hanem szántóföldén ennek zsirosítására elszórtan fogja használni; sőt a' megtakarítási kezelés is egészen különböző leend a' mostanitól, mert állása biztosabb, ez okból nem leend annyi nyomorral elborítva, hogy gabonáját, ha feléből is, csak minél előbb kicsépelve, vagy kinyomtatva, piacra szállítsa fele árán eladni.

Mivel pedig mind ezen munkálatai, szinte mint előbb a' robot mellett, maga és cselédei által, vagy ha napszamosokkal is eszközöltetik, nyeresége van mégis, mert ha többet nem, az eddig robotban töltött 104 napot már magának tarthatja fenn. Ha pedig az ekkép művelt földnek letakarított terményét vizsgáljuk, a' nyereség csak ekkor mutatja ki a' kisebb költséget.

A' nyers terménynek, 's ezek értékének e' szerinti nagybodásával, és azok sokasodásával a' nemzetvagyon is szaporodik, vagy más szavakkal: mezőgazdaság virágzásnak indulása kereskedést léptet elő, melly egyeseket gazdagítva a' status tehetségét emeli; mert a' mezőgazdaságnak az előállított terményekre nézve passiv állását

ésak azon erő, vagy pénz teszi, melyet productumainak előteremtésében elköltött, habár ez a' statusra nézve soha sem veszteség, minél kevesebbek pedig azok, a' kereskedésből annál nagyobb nyereséget várhat; már pedig megváltoztatván a' jobbágyság, 's ennek kezelése alatti hat millió termő földnek eddigi urbarialis rendszere, a' mondott előállítási költségek is tetemesen alászállanak. Ezen költségeket teszik: a) a' munkadíj, b) a' használt tőke jövedelme, c) az ezen tőke alapjául szolgáló földbirtok használata, d) a' javak ára, melly közvetve, vagy közvetlenül a' termesztés céljára fordítatik. Ezen költséget, ha a' mostaniakkal arányosítjuk, igaz, hogy in ultima analysi ugyanazok lesznek, de azon nevezetes különbséggel, hogy a' mostani rendszer mellett a' közösleges bevétel vagy nem képes fedezni az előállítási költségeket, vagy ha igen, ezt olly kis mértékben, hogy a' bevételi tiszta nyereség a' kiadási rovattal direct arányba soha sem jöhet, minek egyik főoka leginkább a' dézsmában rejlik, mert ez által a' tőkealapul szolgáló földbirtok egyenes haszna elnyeletik, holott a' használt tőkének jövedelmi része szinte már a' termesztésbe fordítatott,

Mindezen előlépései a' földművelésnek fölébresztik a' nemesítő ipart, sőt a' nyers termékeknek elég mennyiségben, és illő minőségbeni előállításával versenyre is buzdítják, a' gyárak száma szaporodni fog, mellyben a' munka, a' fáradalom jutalomra talál; 's ha egyéb nyereség nem mutatkoznék is a' mondott fölszabadításból, ezen egy, hogy minden egyes polgárnak szorgalma munkát, munkája jutalmat talál, méltó a' földművelést, 's ennek osztályát az annyira szükséges kedvezésekben részesíteni; mert ekkép nem fogjuk majd kiviteli czikkeink közt, mint kitünő rovatot, a' rongyot látni; mert habár országunkban sok is a' rongy, lesz gyár is, melly ezeket más, finomabb formák alatt az életnek használatul visszadja, 's a' kiviteli rovatot más nyereségesebb czikknek engedi; sőt ellenkezőleg a' béhozatait is fölszemesíti, 's nem ejti a' hont azon majdnem nevetséges következet-

lenségbe, miszerint olcsón, sőt sokszor félkrajczáros gyűrűkért adja el a' szemétről fölszedett rongyait, hogy ugyanezt finomított alakban, átváltoztatott formában aranyaival váltsa vissza. És mennyi elszórt részecskék hevernek a' mezei gazda udvarán, lakában, mellyeket nemesisítő ipar és gyárak létében nem megvetendő jövedelem-ágúl használhatna; nem lehet például fájdalom nélkül olvasni Fényes Elek Magyarország Statistikájában, mikép Franciaország Chalon sur Marne városában van egy csontgyár, melly 1835 1,400,000 font csontot égetett ki, 's ez adott 9000 mázsa csontport. Rosz lovat vágtak le 8000-et, mellyek 8800 frankba kerültek. A' gyár vett 8 ezer mázsa szarurészeket, mázsját 14 frankjával, 's ennek becsét 60 frankra gyártotta. Nálunk az elsoványodott, elgyengült, előregedett lovak, juhászok és bakók kezébe adatnak komondoraik hizlalására, 's elég, ha bőre visszakapatik; de ez sem történik mindenütt, mert — kivált magyar töltéseink körül, mellyeket egy neves táblabíránk igen jól értelmezett: *inter duo arok lutum vocatur hungarice töltés*, nem ritkaság a' fuvarosok által lenyargalt, agyonkergetett döglovakat varjúk eledeleül kitéve látni. Elhallgatok a' szarurészekről, rothadásra kivetett csontokról! pedig higgyék el önök, a' mi illynemű a' francziáknál kivihető, lehetséges az nálunk is, csak akarat, csak jó szív kell, melly megadja a' módot, a' szabadságot azoknak, kik illyes miknek árt szerezhetnek.

Az előadottak a' kereskedést fölelevenítvén, nagyobb pénzforgalom előidézésének egyenes tényezői lenednek; mert többre, messzebbre terjeszkedhetvén az erő, az előidézett mindennapi surlódások által művelődvén az ész, a' lélek, — több, de igazságosabb szükségeket is fedez fel, mellőzve a' mostani nélkülözhetőket; ezen eset a' kölesönös cserét folytonosabbá, elevenebbé teszi, mellynek, mivel könnyítő eszköze a' pénz, ennek nagyobb forgalmát eszközzi; már pedig hol a' pénz folytonos, és illő mennyiségbeni forgásban van, ott az anyagi

jólét, a' hatalom, a' néperő, a' nemzetgazdaság mindig erős lábon szokott állani, 's így árvíz, vagy egyik helynek tűzvész általi elpusztulása, vagy jégcsapások nem ütik le lábáról az egész nemzeti tehetséget, a' kár helyrehozása nem üríti ki a' nép érszényét, nem gátolja az iparnak haladását akár egyik, akár másik ágában. Igen uraim! adják meg önök minden földművelőnek, legyen az bár ki, személy és rang válogatás nélkül a' dízma és robotmentes birtokjogot; a' mezőgazdaság, melly minden néven nevezendő iparnak és jólétnek alapja, — virágozni fog, 's általa ha nem is lesz hazánk Angolhon, melyet minden legelrejtettebb szögleteiben vasutak hasítsanak, csatornák folyjanak keresztül, de bizonyosan Tatárország sem leend, mellyben fél, sőt egész napon át csak a' délibáb csábfellege közt uszkáló kutgémek közt bolyonghat az útas: hanem lesz Magyarország, boldog és erős, — minőnek kell, hogy legyen, 's a' minőnek akarák a' vérrel szerző apák, hogy a' jövő nemzedék, a' derék unokák egykor tegyék!

II.

A' robot és dézma megszüntetése milly befolyásu leend a' nagyobb birtokosok gazdaságára?

Nem rettenhetnek vissza az úri tartozások megszüntetésétől azok, kik ezen tartozásoknak eddig jogszerű, törvényes kezelői valának, ha elfogúlatlan lélekkel, részrehajlatlan elmével számolják össze a' nyereséget, mit a' nevezett adózásokból eddig bevettének, 's hasonlatba ejtik azon nyereséggel, melly azoknak megváltásából ígérkezik; vagy mivel bizonytalanra a' gazda építeni nem igen szeret, és nem is szokott biztos jövőndőt építeni, azért hasonlítsák össze olly jövedelmekkel, mellyek már megváltott földnek eredményei. Nem akarok Angol-, Bajor-, Würtembergorszáგokra utalni, ámbár ezekről, kivált az elsőbbről, már csak vele született iparüző és kereskedői szelleménél fogva is, melly mindent pénzérdekből, és semmit e' nélkül cselekvék és cselekszik — föltehetjük, hogy ha az úri adózások alól fölmentett, vagy fölmentendő földekből részökre semmi nyereség sem ajánlkozott volna, bizonyosan a' megváltás eszméjének testesítésén soha nem fáradozandott minden philantropiája mellett is olly tűzzel, olly buzgalommal, mint minövel küzdöttek őt a' kor iratai tanusítják. Angliában, hol a' földbirtok, mikint nálunk, a' főnemesség és papság kezében van, és kisebb részben a' koronánál, jobbágy nincs, hanem a' földtulajdonos földét alkukötések, vagy szerződések mellett haszonbérbe adja. Egy betagosított árendás birtok közönségesen 200—800 hold földből áll, egy holdért fizetnek 8 — 40 schillinget, vagy mi pénzünk szerint

240—1200 pkrajczárt; London közelében több font sterlinget is. Bizonyosan, ha ezen kereskedőnemzet át nem látja, hogy ez úton sokkal inkább boldogul földbirtokával, mint úri adózásokkal terhelt parasztjai mellett, soha a' szabad birhatást jobbágyainak meg nem engedi.

Egyébiránt nem azért említém én ezeket, hogy nagy uraink csak azért, mivel az angol lordok és kereskedők és püspökök a' birtokszabadságot megadák jobbágyaiknak, adják meg ők is, — nem! én ezért nem említém, jöllehet a' nemes példa jöjjön bár fölülről, vagy alólról, mindig követésre méltó; ám említettem azon okból, hogy ha valaki kétkednék az innét eredő jövedőről, vigasztalja magát mások példájával addig is, míg a' szerencsés kísérlet még szerencsésebb sikere saját édes személyét is aranyesővel zuhanyozandja.

Azonban egyszerűleg gazdasági szempontból véve fel az örökváltság kérdését, ugyanaz nemcsak az eddigi elnyomott helyzetéből kiemelt parasztra leendő kedvező, 's így a' nemzetegységet, országos erőt szilárdító; de e' fölött különös jótékonysággal ajánlkozik a' földesurakra, 's ezeknek terjedtebb gazdaságára nézve; 's hogy e' tárgyban értelmesebb legyek, vegyük a' dolgot gyakorlati oldaláról, melly — hiszem — az elméletet mindenben igazolni fogja.

Megszabadítván magát a' földesur azon bajoktól, mellyeket a' robot kezelése, 's általánosan az urbéri rendszer okozott; megszabadítja egyszersmind magát több költségektől is, mellyeket azután hasznosabb, jövedelmezőbb czélokra fordíthat. Mennyi tisztet és mennyi szolgát igényelt, például, népesebb urodalmakban a' robot, a' dézma kezelése, a' pénz beszedése 'stb 's ezen cselédek bérére? 's ha a' mondottakból mutatkozott is némi nyereség, mint elnyeletett az ez által! Hallgatok az úri székekről, mellyek magyar vendégszerető jellemünknek megfelelőleg, mind e' napig a' lehető tulzásig pazarasztalnak; hogy az ilyen úri székek mennyiökbe kerülnek az illető földesuraknak, 's általuk a' hazának? nem

tudván az urodalmak általános számát, meghatározni nem merem. Forgott kezemben a' mágocsi urodalom hivatalos könyve, mellynek 329-ik lapján olvasható volt: „A' dézmálásra meghitt bírának, eskütteknek, jegyzőknek napi díjok 110 frt, $2\frac{2}{4}$ krt.” — A' 473-ik lapon: „A' mágocsi urbarialis tömlöcz javítására fizettetik 840 frt.” — A' 321-ik lapon: „1837-ik év télelő hóban tartatott uriszékre költött az urodalom 420 frt, $18\frac{3}{4}$ krt.” — A' 317-ik lapon: „A' tizedekért haszonbér fejében fizet az urodalom a' pécsi káptalannak 265 forintot.” — A' 291-ik lapon: „A' négy hajdúnak bére 200 frt kifizettetik.” Azaz összesen az $183\frac{8}{9}$ -iki urbér-követelte, vagy legalább ennek természetéből folyó költségei voltak az urodalomnak 1835 frt, $21\frac{1}{4}$ kr. Avvagy e' pénzt nem lehetne-e czélszerűbb investiókba fordítani? Eddigi tapasztalás kevés hozzáadás- és elvétellel bizonyítja, hogy ha hozott a' robothaszonvétel némi nyereséget a' földes-úri pénztárba, ugyanazt uzsorával lopá onnét ki az úriszék, és a' többi; már pedig, ha az eddigi rendszer megsemmisítetik, az úriszékeknek egyedül csak földesurak általi tartatása, értem a' költségeket, mellyekbe azok kerülni szoktak, egészen fölöslegessé válik, 's mint illyent minden józanon következtető gazda vagyona szaporításának fogja tartani elenyésztetni. Elhallgatva — mondom — ezt, melly tisztán passiv költség, minthogy a' kivetett forintok egy ócska denárt sem térítenek vissza a' konyhára, egyszersmind bizonyos kiváltsága a' megvesztegetéseknek, többször ingere a' gyűlöletnek és bosszúnak, mellyet az érzékenyebb súrlódás úr és jobbágy között előidéz, egyedül csak a' szoros értelemben vett mezőgazdaságra szorítkozom.

Az örökváltságnak első — sine qua non — föltétele leendő a' jobbágyok részéről lefizetendő tőkeösszeg, mellynek maximuma minimum nélkül egy állományra a' földértéknek szigorú tekintetbe vétele mellett törvény által körülíratandó. Ezen tőke nem legott a' megváltás első éveiben tisztáztatik le, mert ez pénzetlen

hazánkban, eddig még csak ronggyal, 's evvel is kicsinyben kereskedő földnépüinktől a' legtúlfeszítettebb önzés által sem követelhető; hanem ismét — kell — hogy a' törvény által bizonyos határidő jeleltessék ki, a' mikorra a' tőkének letisztázottnak kell lennie, de melly idő alatt az ezen szerződésileg kötött, 's törvény által helybenhagyott tőkének rendes kamatai évenként, bizonyos tőkerész letételével együtt pontosan adassanak; melly hogy meg is történendik, a' törvényhozásnak ezen ügy iránt már eddig is szépen tanúsított buzgalma, melly a' szükséges pénzüntézetek föllállítása körül mutatkozik, minden egyeseknek kezes. Ha ekkép a' földesúr évenként telkei számának megfelelőleg kamatokat, sőt évek mentével mindig tőkerészt is veend be, valljon ezen pénz nem czélszerűbben fordíthatja-e gazdasága körül oda, hol ez leginkább javításra vár? és hol a' kamatolás legbiztosabb? szóval: hol a' gazda leginkább szeretne kiterjeszkedni? holott a' robot, melly, mikint főnebb érintetett, egyszerűleg csak kényszerített, 's épen ezért száraz sikerü napszám, egyedül csak napszámra fordíthatott; melly ha sok volt, a' fölösleg kárpótlás nélkül maradt; ha kevesebb — a' megkívántatóságot pénzen kelle pótolni. Azonban ha például a' gazda külföldön tett tapasztalatai után, hol a' földművelés előbbre áll, meggyőződhetett is arról, mikép ugyanazon munka, mire nálunk harmincz embererő ugyanennyi visszatéríthetlen értékű nappal fordítatik; fele, sőt egy rész erő- 's idő-használás mellett — gép által, pedig jobban, célirányosabban, 's kevesebb költséggel végezhető el; habár a' fölvilágosodott gazda mindezt átlátja, 's az ekkép intézendő biztosabb sikerről meggyőződése szent, mégis az újításhoz, változtatáshoz fogni vonakodik, sőt nem mer, mert először is a' gép, honunk műipara e' tekintetben még sok oldalról elmaradott levén, drága pénzért külföldről hozatandó, sőt hogy azt itt működésnek lehessen indítani, bizonyos időre hozzá értő egyén is kíváncsit kielégítő fizetéssel, mindezek pedig a' földjövedelemnek nem kis

részét törleszteniék le; e' kára más oldalról nemesak nem pótoltatik, sőt neveltetik, mert a' robotnapszám ezen tett változásnál fogva egészen nem használható, 's pénz-zé azért még sem fordíthatja, mert a' paraszt ajánlja ugyan szolgálatbeli kötelességét a' törvény rendeleténél fogva, de azt készpénzen megváltani csak azért, mert földesura már többé nem használhatja, semmi szín alatt sem mutatkozik, és ha igen, tudván az urasági körülményeket, azért olly csekély árt ajánl, hogy épen el nem fogadható. Melly nehézség az örökváltság által legyőzve levén, a' nagyobb birtokosok gazdasága illyesmi akadályokkal nem leend kénytelen küzdeni, hanem szabadon választ irányt, ezen irányban szabadon működik, honnét mind a' tulajdonosi, mind a' statushaszon érezhetőbb lesz.

Tagadhatlan, hogy hazánknak gazdaság-tekintetbeni hátramaradása leginkább a' gyárok szüke, 's a' nemesítő ipar hiányából magyarázható. Eddig a' természetző legfőkép saját, 's a' belhonnak élelmi szüksége fedezésére termesztett, miből — mikint anyagi állásunk mutatja, sem egyesekre, sem az országra átalánosan észrevehető haszon nem igen csergedezett, 's ha nevezhetünk is terményeket, mellyek a' kereskedésnek czikkei valának a' külhonnali surlódásokban, ezen csere, ha a' vámlajstromokat megtekintjük, hazánkat az egészre nézve mindig szenvedőleg érinté, mert midőn a' külföld 100 forintot fizetett egy mázsa gyapjunkért, később ugyanazért más t. i. földolgozott alakban két, három annyit visszakövetelt. Habár kimegy is hazánkból 500,000 akó magyar bor, ugyanannyit — pénzbeli árát értve — a' fényűzésnek meggyökerezett vágya behoz külföldökből; szóval kiviteli kereskedésünkben mindig veszteség mutatkozik, 's egyedül a' belhoni az, melly némi szerencsés, 's nyereséges surlódásokra mutat; de itt a' haza, a' nemzetvagygon semmi nyereségnek sem örvendhet, mert reá nézve a' csere csak annyiban történik, mennyiben a' kicserélt dolgot egyik raktárából a' másikba szállítatá, és az emésztést, a' fölhasználást egyik helység a' másiknak

engedé; haszna pedig körülbelöl az, hogy polgárainak ez által keresetmódot nyújt; 's a' mi nyereség illy csere után van, az csak egyesek irányában mutatkozik. A' valódi statusnyereség, 's a' mezőgazdaságnak tényleges ösztöne egyedül a' más nemzetekkel túlsúly kereskedési érintkezésben áll; 's itt is csak úgy, ha nem mindig és egyedül nyers terményekkel, hanem gyártmányokkal is piacra szállhat, 's a' concurrentia alatt nem bukik el; mindez pedig jól rendezett, 's műértő egyénnel ellátott gyárak nélkül, mellyekben a' nyers termék többszörös árra gyártatik fel, el nem érhető.

Nemzetünknek ősi jelleme a' lovagiasság. Ez ragadt a' diadalmas apákról a' messze utánok következett unokákra, ezen öröklött jellem vala az ok, hogy a' magyar a' kereskedésben nemét az alárendeltségnek látá, mi onnét is valósul, hogy annak közvetlen kezelőit soha magáig, a' kiváltságok fénydús regiojáig, fölemelni nem szíveskedett; most azonban, midőn önkárán, elég kártékonyan a' voltra, okul, eddigi balvélekedéséről lemondani kezd; elveti az álszégyen fátyolát, melly őt minden lovagiassága mellett is kereskedők alárendeltjévé tevé, 's már nem kaczagja a' gyapjns zsákon ülő angol ministert, sőt képes a' legfellengzőbb lelkesedéssel törvényasztalainál órákig, napokig vitázni a' kereskedés, 's ennek eszközei előállításában, nem retteg költségektől, nem áldozattól; de a' végrehajtás körül neme az akaratlan tespedésnek, vagy nem tudom — minek? mutatkozik részéről, mi nagy részben ismerethiánynak tulajdonítható.

Földesuraink eddig meg voltak elégedve, ha lenyírt gyapjukok mázsájáért 50—70 forintot fizetett a' zsidó, 's ha történetesen 80—100-ig kiakudhatá, már ekkor a' nyereség olly bizonyos, olly nagy volt, hogy annak kiszámolása krétát sem igényelt, és azt — a' szükséges tér hiányában szenvedve — még eddig helyeslenünk kelle; de ha elhitetné magával a' gyapjutulajdonos, hogy csak csekély nemzeti erély kifejtése mellett ugyanazon zsidó jobb áron is megvenné gyapjútát; ha meggyőződne

arról, hogy ha vállat vállnak feszítve gyárak emelkednének a' nemesi földek térmezein, már a' 100 forintot nem épen olly nagy nyereségnek nézné, úgy hiszem, a' szükséges kezdethez jobb kedvvel, edzettebb erővel fogna. Pedig így van ez; mert lejárt már az idő, midőn a' magyar nemes curiáján kis királynak hitte magát; ma már ehhez pénz is kell, ezt pedig jelen századunkban illő mennyiségben, hogy t. i. kis királyt játsz hassék, csak kereskedés és folytonos ipar teremtheti elő.

Az illyen gyárak emelésére, mellyek a' jelen átalakult irányu korban a' gazdagodás nélkülözhetlen tényezői, legjobb alkalmuk, legkönnyebb módjuk a' földbirtokosoknak, és különösen a' nagyobb tehetségűeknek van; mert parasztjaiknak, kiknek napi munkáiból, dézmaiból, mikint kimutatattott, bármi szigorú következetességgel számoljanak is, annyi nyereséget, sőt hasznót sem vesznek be, mint mennyi egy ennyi szükségekkel küzdő honban, mint a' miénk, felállított 's jól kezelt gyárból igérkezik, megadván az uri tartozásoktól mentességet szerződésileg kikötött váltságdíj mellett; az innét befolyó pénzt gazdaságosan csak kétfelé fordíthatják, vagy t. i. más földbirtokot szereznek, melly által gazdasági erejük szinte öregbedik, még pedig nyereségesebben, mint volt jobbágykezelés alatti birtokuk; vagy gyárak emelésébe fektethetik, mellyek kezdetben ugyan nem igen felelnek meg a' rájuk fordított tőkének, de annál bujább lesz a' folytatásból eredő jövedelem, mert omne initium durum.

Ha földbirtok vásárlására fordítatik a' váltsági tőke, innét azon nyereség következik a' statusra és ennek nemzetiségére, hogy birtokosai saját kebelében született polgárai lévén, annak érdekeit inkább szívükön hordják, inkább segítenek szükségéin, oszlatják bajait, nevelik erejét. Az egyes vevőre pedig azon haszon hárul, hogy ekép szerzett vagyona tőkéletes rendelkezési joggal sajátja, mellyet úgy jövedelmeztet, mint legczélszerűbbnek véli; holott urbéri telkeinek ura volt ugyan de iure,

azonban avval de facto rendelkeznie törvény által tiltva volt. Vegyük ehhez a' költségek megszűnését, mellyek a' robot és dézma kezelésébe, a' jobbágyságnak igazság kiszolgáltatásába évenkiut folynak, ama sok kellemetlenségeket, szándékos lomhaságot, melly az úri munkák körül napi renden volt; minden esetre a' nyereség, méltányosan gondolkozó gazda előtt, innét sem leend csekély.

A' már meg volt birtokra nézve pedig, kevesbedvén az urodalomnak gondja, melly gyakran gazdasága ártalmára történt, ugyanazt majorsági földeinek gyarapítására fordíthatja, 's ha az ilyen urodalomban a' közlegelő erdő volt, mellynek növelésére, hogy a' benne legelő barmok mennyire ártanak, hosszú mutogatások nélkül is átlátható, legkönnyebben az örökváltság által segíthetni; pedig az erdőkből illő rendtartás, és kezelés mellett nem kis haszon és nyereség ajánlkozik a' tulajdonosok részére. E' tekintetben utánzási például szolgálhat a' 8 négyszeg mértföldű kisjenői urodalom erdősége, melly **15,189** holdat foglal, fekvése róna, számjegyekkel ellátott szakaszokra osztatik, mellyek egyenkint **100** holdas teljes négyszöget képeznek. Az urbéri faizás a' rendezés által úgy állapítatott meg, hogy a' jogositottak meghatározott famennyiségre, 's ennek is csak télen át betakarítására szorítattak, a' legeltetési servitustól egészen szabad. Az ekkép rendbeszedett erdőből, hogy jelenleg is, de idő mentével is több, nevezetesebb haszon várható, mint hol az rendezetlenül mindenkinek, kivált marhák legeléseinek nyitva áll, igen természetes; úgyde az ilyen rendtartás az urbéri rendszer által sokban akadályoztatik, melly akadálnak menthetlenül annyi haszon és jövedelem esik áldozatául. Igaz ugyan, hogy a' nemesi erdők többnyire tilos alatt vannak, de ha ezen tilos természetét vizsgáljuk, úgy az eredmény nem a' legeltetés tilalmát, hanem a' vadászatét mutatja ki.

A' megváltási tőkének más földbirtokokba fektetése azonban több nehézséggel leend összekötve, 's ezen nehézségek fogják okozni, hogy azok különösen gyárok

emelésére forditassanak. Egyesek t. i. mihelyt a' földbirtokra a' szabad és örök joggal birhatás ki lesz mondva, a' megváltásból eredett pénzt ismét birtokba fektetni szeretnek. Ezen földbirtok-vásárlásban a' vevők bizonyos czélt, mint sine qua non-t vadásznak, 's e' czél: a' jövedelem, melly a' veendő birtokból évenként igérkezik; e' vásárlás neme tehát különbözend más vásárlásoktól, mert itt a' vételárnak nem alapja, hanem oka leend a' jövedelem; a' honnét megtörténhet, sőt okvetlen meg fog történni, mikép az ár alá bocsátandó földeknek értéke a' szerint, mint azokat a' vevők nagyobb száma keresi, a' legmagasabb fokra csigáztatik, melly ekép fölcsigázott érték a' birtok közönséges évi jövedelmével semmi arányban sem állhat meg. Pedig hogy nagyobb száma leend a' vevőknek, azt ha tekintjük a' politikai jelentékenységet, a' közügyek tárgyalásabai szabad befolyhatást, mellyek a' szabad birtokláshoz vagy már gyakorlatilag is kötvék, vagy mivel ennek eszméje amazok nélkül csak illusio, ezután köttetik. Ezen okok nem kis ingerül szolgálnduak birtokossá lehetni, 's a' vevőket szaporítja, innét következik a' fölemelt ár, melly a' vevők nagyobb számát visszariasztva, vágyaik kielégítésül más, még eddig parlagabb, de jövedelmezőbb mezőre utasítja, hol mind anyagi hasznukat biztosítja a' szorgalom, mind a' mondott jogokbani résztvehetést megszerzi, vagy már meg is szerezte a' törvényhozás. Szóval: hogy értelmesebb legyenek, a' tőkék használása más irányban működendik, melly mezőgazdaságunkra nemkülönben, mint statuserőnkre üdvös hatásu lesz; t. i. azok vagy bányák mivélésére, vagy gyárak emelésére, vagy eddig elhagyatva hevert földek kijavítására, 's a' honi földmivelésnek visszaadására fordítatnak. Hogy pedig e' három közül bár mellyikbe tétessék le az örökváltság pénze, minthogy mindhárom a' maga nemében, és maga helyén műértőleg kezelve nélkülözhetlen tényezője a' mezőgazdaság fölvirágzásának, valamint a' tulajdonosnak kiapadhatlan jövedelem-forrása mindig több, gazdagabb

és biztosabb kamatokat hozand a' törvényes birtokos kezeihez, mint eddig az urbéri rendszer alatti robot és dézmából kapott, úgy hiszem, hosszas demonstratiók nélkül is hitelt nyer.

Mivel pedig mai korunknak, úgy látszik, kiválólag föladata: kereskedés nyers és földolgozott termékekkel; 's miután a' kesernyés tapasztalás megtanítá elvégre a' magyart is, hogy csupán nyers termékeivel kereskedésből reája egy kevés haszon háramlik ugyan, mennyiben surlódásokba jövéen más e' pályán miveltebb, főnebb álló nemzetekkel, ezek jólétén észreveheti saját messze maradását, 's ingert nyer hasonló haladásra, de pénzbeli nyeresége semmi, semmi uraim! mert ezen nyers terményekkel kereskedésünk is alig három négy szomszéd tartományokra szoritkozik, 's ezeknek egyedárussága miatt a' külföld piaczához nem juthatunk; de ha jöhetnénk is, ha egyenesen a' világ városa, London piaczára rakhatnánk le tengelyeinkről magyar terményeinket, ha ugyan onnét kénytelenítettünk földolgozott gyártmányokat viszahozni annyi szükségünk, és nem szükségünk fedezésére, bármi szigornan, vagy bármi engedőleg számoljunk is, a' summa summarum mindig oda üt ki, hogy mi vesztettünk, hogy kivitt nyers terményeinknek még olly roppant mennyisége mellett is nyereségünk $= 0$, 's veszteségünk $= \infty$ milliókhoz. Ez úton ideje volt a' magyarnak meggyőződnie arról, hahogy erősödni, gazdagodni akar, ezen utról le kell lépnie, vagy azt kijavítottan járnia; és mivel minden egyeseknél természet oltóványa a' kincsvágy, a' gazdaggá lehetés, e' tekintetben szerencsés változás remélhető.

A' mondott természeti indoknál fogva mindenki azon módokat ragadja meg, mellyek hozzá közelébb esnek, 's mellyeknek egykori jövedelmezése a' világ irányához mért számadásának inkább megfelelnek. A' földesurak itt is, mint mindenütt, annyival kedvezőbb helyzetben leendnek többi polgártársaiknál, hogy ők a' szükséges alappal már birván, ehhez nem kis összegű

megváltási pénz is járul, melly kettő összesítve teszi a' szerencsés kereskedés első stadiumát. Az örökváltság az urbér-rendszer helyett gyár-rendszert állítand, és ekkor a' földesur, 's a' hazának minden polgára azon kényelmes körülmények közé jövend, hogy sem nyers terményei, sem munkája, sem mütana tekintetében nem kénytelenítetik valamelly szomszéd egyedárus egéről önkárával meleg sugárért esedezni, hanem mindezeknek tápot, alapot, pályát, jutalmat biztosít maga a' hon, hogy maga a' hon vegye is azoknak hasznát; mert csak így és csak ekkép emelkedhetik ezen ország, ennek anyagi és szellemi állapota oda, hol nagyszerű hivatása őt a' népek sorában, a' nemzetek mérlegében látni akarja. Így leszünk hatalmasok, így erősek és gazdagok!

Ha a' földesur nagyobb értékű földbirtokról rendelkezhetik, saját majorján állít gyárt. Ezen gyár az ő, és a' környéken fekvő minden tulajdonságu földekre, 's népekre nézve azon befolyásu lesz, hogy először a' szorgalmat még inkább élénkíti; másodszor a' terményeknek könnyű piacztot biztosít; harmadszor azok, kiknek tehetségök ingatlan vagyron szerzésére nincs, 's nem is látogaták a' tudományok terméit, ott miveltebb pályára készitendők magokat, bizonyos napszámot kapnak, 's illőleg díjaztatnak. A' mi a' nyers termékeket illeti, igen természetes, hogy ezek, minél különbözőbbek lesznek valamelly tájon a' földolgozó műhelyek, annál különbözőbb nemben állítatnak elő, kivévén azokat, mellyek egyenesen az élelemre szolgálnak. A' földesurak, kik eddig bizonyos részét földeiknek repezével látták el, most nagyobb darabot fordítandnak e' czélra, mert a' termést vagy magok dolgoztatják föl, 's így megnyerik a' külső tartományokbai szállítás és vámok költségeit; vagy nem magok dolgozzák föl, hanem más, de szinte a' honban létező gyárnoknak adják el, 's itt is az eladó a' szállítási költségnek $\frac{2}{3}$ -dát, a' vámot pedig egészen megnyeri; e' fölött az $\frac{1}{3}$ veszteség sem tiszta veszteség, mert a' hon határin kívül nem szállitatott. Ha már illy modorú keze-

lés után összeveti a' termesztő e' mostani jövedelmeit az előbbiekkal, a' differentia nem lesz mindennapi. Hasonlókép, hol eddig krumplit, vagy répát termesztett fölöslegesen, mellynek egy része télen át megrothadt, oda ezentúl nem kis nyereséggel kecsegtető czukorrépát vetend, mellyet ismét vagy maga, vagy más dolgozand föl; vagy folytatja ugyan a' krumplinak nagyban termesztését, de lesz költsége a' célznak megfelelő kazánok vételére, 's mondott termesztményét negmentve a' rothadástól fölemelt áron adja át az életnek.

Mondhatná itt egynémelly, hogy ezt a' földesurak most is, az urbér rendszere mellett, mint kik szabad rendelkezéssel urai földeiknek, tehetik. És ezen észrevétel annyiból helyes, mennyiben szabadságában áll ma is a' földesurnak holdait akár czukorrépával, akár eperfákkal beültetni; de kérдем: mit csinál azután a' terméssel? a' czukorrépa földolgozásának, 's így annak, hogy abból a' termesztő tőkije, munkája illőleg jutalmaztassék, gyár kell, a' minővel pedig jelenleg hazánk nagyságához képest alig birunk. Mert azon 40 répaczukorgyár, melly — Fényes szerint — 1842-ben hazánkban már állott; de mellyekből néhányan ma már nem állanak, még nem elég a' termesztés ezen ágát hazaszerte föleleveníteni; az említettek közt az edelényi után legnagyobb az ikervári g. Batthyányi Lajosé, melly évenként 2500 — 3000 mázsa nyers czukrot készít. Az eperfa nevel leveleket, 's fölnevel hernyókat; tegyük fel mázsa számra bolyókat; de hol a' pénz, melly a' ráfordított roppant költségeket, vagy inkább fáradságot megjutalmazza, 's illetőleg ne csak visszaterítse, de a' befektetett tőkét se hevertesse ridegen? Szakértő Fényes Elekünk hiteles adatok után irt jegyzéke mutatja, hogy a' „selyembolyó beváltó intézetek az ország igen sok tenyésztő vidékitől távol esnek; továbbá a' kamrai gombolitó házak magányosoknak adatván ki haszonbérbe, ámbár ez, kinekkinek szabadságában levén ezeken kívül is beváltani, vagy gombolitani, egyedárusságot nem képez, mindazáltal a'

selyembolyóknak sokféle fajzata, ezeknek annyiféle ára, a' beváltást kibérlnőknek ezek alatt lappangó csalárdságai az adózó népet sarczolja és elidegenítik“ és ez csak a' természetéről szól, hol van a' földolgozás? nemde ismét más velünk nem rokon, nem egy szív-véren táplált nemzet vásárára szorulunk? ki — meglehet, a' költségeket megtéríti, sőt meglehet, hogy a' kamatot is illőleg adja, de a' nyereség? óh a' nyereség azon idegené, ki azt fölgyártá, 's a' veszteség azé, ki azt eladá, 's más alakban megvevé, azaz a' miénk.

Mit mondjunk az adózónépről? — a' selyemtermesztés ennek sem lenne utolsó jövedelmi ága, valamint nem is lesz az örökváltság után, ha magányosok akaratából selymet-beváltó és földolgozó több gyárak az ország több pontjain állandnak; de most ezen keresetre fáradságot fordítia hálatlan munka!

Hasonlólag vagyunk kereskedési czikkünk egy más ágával, t. i. a' dohánynyal, ezt is természeté eddig mind a' földesur, mind a' jobbágy szabadon, 's mégis, hol van az évenkénti 400,000 mázsza termésből a' nyereség? ennek felét itthon füstöljük el, másik felét külföldnek adjuk át, melly eladás tekintetében így állunk: a' kivitt 200,000 mázsáért vám fejében, t. i. minden egy mázsára 20 krajczárt véve, az idegen vevő leszámol 666,666 frt, 40 krt. Majd később al- vagy felföldi dohányainkat szivaralakban földolgozva ismét behozza, 's ekkor a' közép árt véve, kettős áron vásároltatik, vagyis ha 25 forintért vitte ki, 50-ért adja vissza, 's így a' veszteség összes számmal 5,666,666 frt, 40 krt tesz. És meg kell vallanunk, ezen összeg meglehetős gyárakat teremthetne elő. Ha pedig ehhez vesszük az adózó nép által termesztett dohányból azon veszteséget, melly reá az abaldó nyomásából hárul, akkor csak ezen egy czikkbeni veszteségünk is szerfölötti lesz. Így Csongrádban 8000 embernek egyedüli keresetmódja a' dohánytermesztés levén, ezek évenként 20,000 mázsát állitnak elő, de a' mondott ok miatt ma már mind a' termesztés

mennyisége, mind a' termesztők száma jóval alább szállott. Mi tehát az oka, hogy miután a' földesur eddig is szabadon rendelkezett földeivel, mégis a' kereskedési surlódások nemzetünkre nézve mindig veszteséges eredményűek voltak? nem más, mint a' földmivelés korlátolt rendszere, melly midőn az alsóbb osztályra visszatartóztatólag hat, a' nagyobb birtokukat épen az által a' kiterjedtebb mozoghatástól eltiltja; — vagy rövidebben: a' mondott veszteség leginkább a' pénz központosítás hiányának tulajdonítható.

Ne ijedjen meg senki a' leírt pénz központosítás szó fölött, mert nem akarom én jelen értekezés végén azt vitatni, 's vitatásim által azt begyőzni, mikép valamint a' hatalmat, úgy a' pénzt is bizonyos kormányidomu akár testületnek, akár egyesnek szeretném kezébe játszani, és innét reményleném a' haza közkereskedésének fölvirágzásával a' hon egyeseinek anyagi és szellemi emelkedését. Én épen ellenkező véleményben vagyok, 's azt tartom, hogy épen ott, hol a' kormánytest kizárólag dús és gazdag, a' néptömeg többnyire szomorú és szegény, példa erre éjszaki szomszédunk. A' központosítást, nem a' végrehajtó hatalom, hanem a' pénz központosítását ekkép értelmezem: egyesek kezei közt értékben, javadalmakban szerte és használatlanul keverő tőkét, mellyek eddig vagy semmit sem kamatoznak, vagy a' belőlök eredő haszon csak a' mindennapi élelem pótlására minden további nyereség nélkül pazaroltatott el, tökéletes kamatolási lábra állítani; melly kamatok a' változás utáni első évtizedben egyes nagyobb birtokosok kezeibe folyjanak, kiknek t. i. azokhoz egyenes joguk van, mert ezekkel több ember érintkezik, 's kik ezeknek foglalkozást nyújtva a' kereskedési surlódást, a' nyers és nemeseítő ipart inkább és elevenebben előidézhetik, hogy általuk mind a' kereskedés fölvirágozhassék, mind egyeseknek élelemkeresetre, 's anyagi gyarapodásra mező nyitassék.

Az örökváltság által a' pénznek ekképi központosí-

tása leginkább elérhető, a' mint el is éretik, mert a' paraszt azon földet, melynek eddig csak jogosított hasznobérlője volt, ezentúl mint sajátját tekintve, több forrásokat fedez föl részint rajta, részint körötte, melyekből nem kevés évi jövedelmet halász ki; 's ez által az ezen forrásban eddig használatlanul hevert tőke kamatolásra hozatik, melly egyesítve a' többivel azon kedvező körülményekbe teszi a' parasztot, hogy a' kiszabott idő alatt váltságdíját letisztázza a' nélkül, hogy e' miatt saját köre tetemes sérülést szenvedendett. A' földesurak, értem a' nagyobb birtoknak, hamarjában nagyobb összegű pénznek lévén tulajdonosai: teszik a' pénz központosítást; mellyet, a' mondott okok miatt, nem másba, mint gyárakba, vagy földbirtokokba ruházhatnak leggazdaságosabban, mivel pedig a' birtok-ár a' sok vevő miatt fölemelkedik, a' pénz az elsőbe, t. i. a' gyárak létesítésére fordítatik már csak azért is, mert innét a' jelen kornak iránya, ha az kellőleg építetik és kezeltetik, biztosabb nyereséget ígér. E' gyárak: a' pénzközpontosításnak ágai, mind megannyi forrásul szolgálандnak a' birtoktalanok kereset-módjának, a' honi ipar mivelődésének, a' termesztés ösztönének ugyannyira, hogy még e' központosítás nem ekkép történendik, hanem, mint ma különvált uzsorások kezeiben a' földmívelés és ipar sujtó ostorául használtatik, addig gyáraink szűken, 's ezek is pangó állásuak lesznek; a' nép nyomorú és tehetetlen marad; birtokosaink termesztés tekintetében alárendeltjei a' külföld gyárainak, melyek pedig a' nyereséget inkább saját, mint az eladók részére tartják fenn; mert már az ős monda mondá: „Minden szentnek maga felé áll keze.”

Az örökváltság által tehát a' pénz a' földbirtokosoknál központosítatik, melly ártalmas a' népre már csak azért sem lehet, mert e' központosítás annyifelé és annyi helyen történendik, mennyi a' nagyobb birtokos hazánkban. E' központosítás az urasági mezőgazdaságot a' nemesítő iparral kapcsolja össze, melynek eredménye leend a' természetmények nagyobb mennyiségbeni feldol-

gozása a' fogyasztóknak nagyobb száma, népjólét 's a' birtokosok emelkedése.

Nem kell azonban attól tartani, hogy az örökváltásnak milliókra terjedő tőkéje, a' mezőgazdaság sérelmére, nem fordítatik sem földbirtok-szerzésre, sem gyárak állítására, hanem kamatokra adatnak ki, mert itt a' váltó szigorú végrehajtásánál fogva az elvesztés ellen biztosítvák, hol tehát mind megannyi alapjai lesznek a' kártékony uzsorának. Igaz ugyan, hogy a' váltói rendszabály még eddig nem a' legkedvezőbb eredményűnek mutatkozott földművelésünkre, minthogy annak szigora inkább látszik biztosítani, sőt jövedelmezőbbekké tenni a' tőkéket, mint a' termesztés és az ezzeli kereskedés; a' honnét nem kevés példa van, hogy a' tőkepénzesek, kiknek tőkéik eddig a' természetnyekkeli kereskedésben feküdtek, azokat innét elmozdítván, inkább a' váltótörvények védő paizsa alatt levő uzsorások kezeibe játszá; ez okozá a' föld értékének alább szállását, minek elég bizonyága az is, hogy 1840-ben a' váltótörvények meghonosítása előtt Fejérmegyében egy hold földnek értéke, az e' megyei országgyűlési követ állítása szerint, 90—100 pengő forint körül forgott, most pedig 1844-ben 60 pforint körül lézeng.

Mindezt tagadni nem lehet; de ellenben az is tagadhatlan, hogy a' nemesebb érczek szaporodásával, mellyek pénz gyanánt használtatnak, legott a' birtokérték emelkedése következik; kiváltkép pedig a' gabonaféléé. A' pénzt, mint cserét könnyítő eszközt használjuk, de ugyanakkor egyszersmind árucikkül is szolgál; mint árucikknek meg van saját értéke, melly érték a' szerint, mint alapja kerestetik és kel, nő; 's mihelyt azon cikket ajánlók száma nagyobbodik, az érték csökkenése beáll. Ha az arany és ezüst bányatermékekből naponként földolgozás, idomítás által újabb és becsesebb értékek kerülnek eladás alá, legott az ércz ára a' más cikkek árának irányában kisebbedik; vagy más szavakkal, ugyanazon összeg pénzért ekkor már nem aduak akkora darab

földet, sem annyi gabonát, vagy fát, mint az arany és ezüst el nem szaporodása előtt adtak. Ilyen állapotban — mely pedig be fog következni, mikint félig már be is következett, mert ha csak nyolcz évtizeddel pillantunk vissza, midőn hatezer ezüst forintért szentmiklósi ropant urodalmat lehetett venni, 's midőn szabadkai határban, a' kövér Bácskában, két ezüst forinton lehetett szabad birtoku polgárföldeket vásárolni — nem igen nagy biztosítékot találандnak a' váltónak még olyan pontos végrehajtásában is; mert a' speculans, de a' józanon számoló gazda is igen észreveszi a' forrásokat, melyekből bővebb jövedelem meríthető, 's nem mulasztandja el azokat hasznára fordítani.

Ehhez járul, hogy jelenben a' miveltebb tartományok összeutazása könnyebb szállítási eszközök létében kevesebb költséggel, csekélyebb fáradsággal, 's rövidebb idő alatt végezhető. Ezen utazásokban ésszel ész, találmánnyal találmány jó érintkezésbe, e' surlódás mivelődést, a' mivelődés haladást szül. Így fejlődött ki a' kereskedés, mivelődött az emberiség, szelídült a' törvényhozás, emelkedtek a' tudományok, 's köztök a' természettan, melynek naponkinti előlépéseivel a' geognosia is, mint felfedezése újabb bányatermékeknek, várható; 's minthogy már is a' gépészeti tudomány majdnem netovábbján áll, úgy a' vegytan is csudálatos eredményeket mutat a' kísérletnek; ezek segélyével a' bányatermékek tökéletesítése mindinkább könnyebbé válik; mely ilyen kísérletek, átváltoztatások, surlódások, minthogy kisebb erővel, rövidebb idő alatt és kevesebb költséggel történhetők, előbb utóbb a' pénz értékének esését következtetik: és itt nem kell felejtenünk, hogy nálunk a' pénz helyét többnyire papiros pótolja, mely, míg alapjának hitele van, hasonló értékben fogadtatik, de ha az elszaporodása miatt értékében csorbát szenved, csak veszteséggel cseréltethetik be.

Mindezeket megemlítve, nem kell attól tartanunk, hogy az örökváltságból a' földesurak kezeibe szármozan-

dó pénz a' földmíveléstől elvonatnék, 's más tőkepénzek példájára a' váltók éber őrködése alatt inkább száraz kamatokra adatnának, sőt inkább az említett 's az illető feleknél igen is tudva levő okok miatt, azok csak és egyedül ingallan birtokba, vagy gyárakba fektettethetnek be.

III.

Melly időszakot lehetne a' robot és dézma megszűntetésére kitűzni?

Hátra van a' feladat: valljon ezen örökváltság, melytől a' hazára, 's ennek népére csak jólét származhatik, mely időben hajtának végre legcélszerűsabbban? Van ugyan egy latin közmondás, mely sokszor és sokaktól használatik: „quo citius, eo melius“ — vana' magyarnak is, mely ide vág: add el, bánd meg. E' jelen értekezés alapja azonban sokkal nagyszerűbb, életbevágóbb, semmint annak eldöntését közmondásra alapítani lehetne; azért, ha már az elmondottak által meggyőződénk arról, hogy az örökváltság semmit inkább, mint jólétet a' hazára, ennek minden rendű polgárira terjesztendő lesz, akár pedig az élet, 's ebből merített tapasztalás tanítá meg az illetőket, mert a' kérdés élet által van megérelve, 's féltő, nehogy a' szerfölötti érlelttség rothadássá ne fajuljon át, illő, hogy annak végrehajtása lehető legalkalmasabb időben, lehető legférfiasabb komolysággal eszközöltessék, nehogy a' legszentebb szándékot káros és veszedelmes eredmény kísérje, nehogy ott, hol a' néppel jót akarunk tenni, terhesebb nyomorba ejtsük őt; 's hol magunk iránt hálát, elismerést kívánunk ébresztetni, gyanuba essünk, 's így a' legjobb akarat a' bösz tömeg vérző áldozatául essék.

A' higgadt fontolás ritkán árt, kivált ott, hol en y i m - tiedről van szó, mert e' pár szó okozá a' ropant halmazu törvényeknek, avas pöröknek, annyi csaták-

nak, vérengzésnek 'stb történetét — és azért, mivel jelen esetben jogról leend szó, mindenek fölött fontolva haladjunk.

Minden, mi az emberiség, 's ennek hasznára akár jog, akár jótékonyság tekintetében tervezetik, 's ezen helybenhagyott terv szerint tettlegessítenek, hogy valódi sikere legyen, csak a' béke malasztja szerezheti meg. Az örökválság, mint oly törvény, mely az emberiségnek eddig eltagadott méltóságát adja vissza, soha inkább végre nem hajtható, mint a' jelen időkorban: mert ha visszatekintünk akár történetek, akár, ha vannak ilyenek, magány tapasztalás útján azon háborus időkre, minők voltak csak nem oly régen is, midőn se személy, se vagyon csak pillanatra sincs erőszakos megrohanásoktól biztosítva, midőn a' nap huszonnégy óráját rettegés, 's a' közelgő vésztohi ijedelem vonja el a' földmiveléstől, midőn szállongó rémhírek a' csendhez szokott polgárokat vagy reugetegyekbe kergetik, vagy háza zárt körében tétlenül hevertetik várva, lesve a' földi ítélet végóráját; ha, mondom, ezekre visszagondolunk, 's egyszersmind eszünkbe juttatjuk, hogy a' jövődő kulcsát mindenható látatlan kéz forgatja, 's nem lehetetlen, hogy ezen üldöző időket népn nyugtalanságok ujra előidézzék, nem lehet nem a' béke malasztteljes korszakát az emberiség szeretetétől ihletett törvényhozásnak kettős kezekkel megragadni, 's végrehajtani azt ma, mire tán holnap vagy későn, vagy éppen nem jutand idő, 's milliók eshetnek a' gondolkozó, vagy inkább halasztgató késelelemnek áldozatul.

Igen uraim, béke benn a' honban, és béke kinn, és béke mindenütt, csak az emberek szívében van harez és háboru! — mintegy a' világ-politikának hatalma oda látszik jelenleg működni, hogy a' népek erősödjének és civilizálódjanak, 's mindinkább közelítsenek egy testben oda, hova rendeltetvők, a' fokunkinti tökéletességre. Maga az emberi természet, és a' jelenkor miveltisége ide agítálnak, midőn a' századnak szellemévé tevék

megadni az emberiségnek mindenütt és mindenben azt, mi az emberisége.

A' folytonos surlódások, melyeket korunk lelke a' népek között előidézett, 's napról napra élénkit, szintén kecsegtető oka az örökváltság minél előbbi megalapításának. Tekintsünk szét, látni fogunk ipart, mesterséget ott, hol eddig fejsze és fokosnyeleknél egyéb nem faragtatott; hol eddig szalmakunyhók elégíték ki a' polgár szükkörű otthonias élvezetét, most palotaszerű házak díszlenek, melyekben mesterség és művészet öszpontosúl; hol ezelőtt vadmadarak repdesése csak néhanéha látatott egy eltévedt vadászt, ott ma eke mellett szántó dalol; hol szemét-halmok huzódának, ma kereskedői csarnokok emelkednek, ezeknek adva ételmet. Mindez nem-e az ipar, nem-e a' kereskedés szüleménye? de fentartása, sőt leendő felvirágzása erőt, élelmenyt igényel, melynek főbb része a' föld hantjai alatt hever, de a' nép súlyos helyzetében még nem emelhete kapát annak felásására.

Ha tovább hazánk fejedelmi folyóján, nemzeti kereskedésünk egyik legnyereségesebb tényezőjén jártatjuk szemeinket, 's habzó hátán gőzösök lobogóját látjuk lengeni; 's ha az ország törvénykönyvébe pillantunk, sőt magát az eleven életet vizsgáljuk, 's vaspályák hálóját az ország nevezetesebb pontjai közt áthúzatandóknak tervezettni hisszük, 's kezdetét nézzük; ha bonczoljuk a' magyar kereskedelmi társaság irányát, mely a' meésze külfölddel köti össze országunkat — avvagy lehet-e, szabad-e késedelmeknek maradnunk a' teendők megtevésében? mindezek a' kereskedés élénkítésére, könnyítésére állítatvák, de hogy legyen mivel kereskednünk, kell róla eleve gondoskodni; szét kell törni a' mezőmívelés bilincseit, hogy a' majd fölépülendő vaspályák ne gyepe-sedjenek be szégyenökre az építőknak, és kárára a' hazának; mert minden nagyobb kereskedésnek kiindulási pontja a' földmívelés; ezt kell illőleg elkészíteni, hogy biztosan haladhasson amaz; 's nem fogjuk ez úton megérni ismét ama szomorító tapasztalást, hogy magyar tenger-

partunktól saját hazánkat elzárja az oroszé, mert ennek szállítása nem kerül annyiba; hanem megérni fogjuk legálább azt, hogy úrai leszünk saját hazánknak.

De ha auctoritásokra, vagy ugynevezett exemplumokra kell hivatkoznunk, ekkor is a' jelenkor legalkalmasabb arra, hogy az örökváltság megállapíttassék, mert ha vesszük Würtembergát, Bajor- vagy Porosz-hont, mindháromban az ezen országokat ismertető iratok szerint a' nép a' miveltségnek csak azon fokán sem állott, mellyen hazánkban áll; kereskedése ugyan a' könnyebb közlekedési módok miatt szerencsésebb és élénkebb volt, mint hazánké, de valódi forgalomnak csak azóta indult, mióta a' jobbágy saját birtokkal dicsekszik; mezei azóta jövedelmezőbbek, mióta az örökváltságot meghonosítá; ez csinosítá ki falvait, ez indítá népét mivelődésnek. Egy volt csak ott, mi nálunk hiányzik, 's ez a' hitel- vagy bármi néven nevezhető pénzintézet. Ha vannak, kik az ilyen kölcsön-intézeteket az örökváltság létesítésére nélkülözhetlen kellékeknek tartják, azok ilyeneknek hazánkban felállítását (mellyek, hogy messzire nem maradnak, reménylteti a' mult országgyűlésnek ezen oldalról kimutatott energiája) bevárhatják; egyébiránt pedig én az örökváltságot hitelintézet nélkül is létrehozhatónak mondom, mellynek megvitatása nem levén feladata ezen a' nélkül is hosszabbra terjedt értekezésnek, a' szerencsés siker esetében hirlapok útján közlendőnek fentartom.

Z á r s z ó.

Magasztos kebellem fogtam e' munka rajzához, melly egy elfelejtett néposztálynak eddigi jelentékenytelen helyzetét érinté, melly ennek jövőjét, boldogságát czélozá. Menynyire értem a' feladatok fejtegetése körül czélt? azt el-

dönteni nem tisztem; annyit merek csak e' kérdésben állítani, hogy a' jó akarat szentsége, a' szilárd szorgalom lángja legjobbat, leghasznosabbat írni, javasolni, soha és sehol sem hiányzott.

Ezeknek folytán, ha elfogulatlan lélekkel vesszük nemzetünk egészét, ha ennek históriai multját a' jelennek hasonlatba ejtjük, 's innét politikai következtetést vonunk jövőjére; lehetetlennek tartom, hogy e' hon főbbjei, e' dicső nemzet hatalmasbjai, kik a' hosszú bajteli évsorokon át mind nevök fényének, mind tehetségök dús körének mindenben megfelelően boldogítólag haladtak, most e' jelen mívelt korban, midőn egy szavuk milliókat üdvözíthet, milliókról szedheti le a' rongyot, és felszerélheti tisztes polgári öltönnel, előbbi magasztos lelkesülésökből alább szállva, az álféltékenység ködében tévedezve, vagy a' dicstelen önzés kérge alá rejtődve, az emberiséggel kezét fogva társalogni késedelmézzenek. Mondám: ez lehetetlen; mert hol van ország, hol nemzet, hol nép, és hol van föld a' világ két sarkai közt, melly egy alkotmány ezredéves palástja alatt annyi fajból lenne mintegy összeférczelve? — annyi vallást, annyi nyelvet — mind megannyi okokat bírna a' viszongások ártalmas ápolására? mint hazánk. Uraim! nekünk, hogy a' nemzetek nagy könyvében ne mint gyarmat, ne mint kiskorú, de mint erős, mívelt, gazdag nemzet foglalhassunk kitűnő helyet, mivel magunk annyi ellenérdekűek között csekély számmal, kevesen vagyunk, osztályokat kell magunkhoz felemelnünk, jogokban részesítenünk, érdekeit alkotmányunk egének jótékony harmatával nedvesítenünk, hogy mint törhetlen láncz-kapocs kösse össze a' külön osztályokat, az eddig elkülönözött fajokat. Ezt téve jövődönkre nézve két tényezőt alapítánk meg: erőt és egységet; 's ezek mellett még az emberiség szelid szellemének is megadók-azt, mit ez annyi évek óta imádkozva könyörgött a' dynastiától.

A' magyarnak, beszéljenek és írjanak a' históriák bűvárai bármit, bizonyost még nem írtak, és írni nem fog-

nak — széles e' földön, ennek színén és az ég alatt nincs rokona, nincs testvére, nincs senkie, kiben vére pezsgene, kiben szükség esetén bizhatnék, megtámasztásakor segílyt reménylhetne; nincs senkie, maga áll a' nagy világ zajongó küzdterén testvér- 's rokontalan és egyedül, mikint szirt a' habzó tenger hullámai közt. Erőt, hatalmat, segílyt önkebléből kell merítnie, mikint meríte eddig is; de e' forrás, uraim higgyék önök! e' forrás félig meddig fogytán, száradó félben áll; mert ellenérdekkel nemcsak kívül a' hon határain kell e' nemzetnek találkoznia, nem! itt benn édes országa szent kebelén is milliók vannak, kik a' magyart csak nevérol ismerik, csak földesuri hatalmáról félik; itt forrása a' nemzeti erőnek van ugyan, de az az igazságtalan terhek miatt, mellyek alatt földhöz sújtva nyög, bedugult; ezt, míg az ér fel nem dagad, sietni kell folyásnak eresztetni, 's így jótékony lesz a' nemzetegészre; mikint vészt és bukást következtet, ha magától ront ki, mert ekkor szabályozott tölcserét már nem fogja eléglelni, hanem, mikint ki-rohanó vulkán, a' testegésznek négy, öt helyein szaggat lyukakat, mellyeken kiromboló dűhét tova kergeti pusztítani, de még e' vészroham sem egyesülten, minden láva másfelé, más irányban.

Nemzetünk istene ne add, hogy e' hon, melly ez-redév óta küzd, ví, hogy álljon; vérzik, hogy éljen — most, midőn tökéletes kifejlésének, átalakulásának majd majd végkűszőbén nagy napja ünneplésére készül, e' nagyszerű ünnep temetési színt öltön! — ne! — E' nemzetnek élnie, pedig dicsőn, hatalmasan kell élnie, mert:

„Az nem lehet, hogy annyi szív
 Hiába onta vért,
 'S keservben annyi hű kebel
 Szakadt meg a' honért?

ROBOT ÉS DÉZMA,

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI, MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI
TEKINTETBEN.

Harmadik jutalommal koszoruzott pályamunka.

IRTA

PLOETZ ADOLF,

mélt. nagy-károlyi gróf Károlyi István titoknoka, a' magyar gaz-
dasági egyesület rendes tagja.

Nem csak dicsőké a' haza ;
A' munkás pór, szegény,
Bár észrevétlen, dolgozik,
A' hon derületén.

Vörösmarty.

E l ő s z ó.

Ha az forogna kérdésben: adassék-e a' föld népének a' földesurak rövidségével ismét némi országgyűlési alamizsna? — határozottan tagadólag felelnék.

Apró engedményezések ugyanis csak legyezgetik a' telek népét, 's noha egy felől e' kegyelések a' földesuri tulajdont bántják, más felől mégis kívánt jólétet nem eszközlenek, sőt a' végképeni felszabadulást a' folytonos könnyítés ürügye alatt késleltetik.

Ezuttal azonban arról van szó, valljon a' földesurak igazainak sérelme nélkül adassék-e 10 millió földmivelőnek szabadság és tulajdon — ?

'S e' kérdésre határozottan igent mondok; — mert rendíthetetlenül meg vagyok győződve Deák Ferencz gyönyörű mondásának igazságáról, miszerint „a' szorgalomnak két hatalmas rugója van: — szabadság és tulajdon; két hatalmas ösztön ad a' polgárnak erőt, 's lelkesedést a' hon védelmében, 's e' két ösztön: szabadság és tulajdon; 's csak két erő köti biztosan a' népet honhoz 's törvényhez, 's e' két varázss erő: szabadság és tulajdon. — 'S mert mint a' költő énekli:

Erős lesz országunk, nagy a' király,

Hol ennyi ember boldog hont talál “ —

Elmondandom alább nézeteimet az urbéri adók két legsúlyosbikáról, a' robot- és dézmáról; 's megkisérten-dem a' váltság hasznait taglalni, e' helyt tehát csupán hitvallásomat kívánom kitárni.

Minden kornak van bélyege, — a' miénk a' meleg emberszeretetét viseli, 's míg egy részről a' tudomány és áldásos művelődés a' sötét elfogultsággal sikeres tusát vív, más felől a' természeti jog az ó- és középkor vaskos utódával, a' hűbériséggel kezdé meg elkeseredett har-

czát; 's azon köz- 's országgazdasági elv, miszerint ma már nem rabszolgákra, hanem szabad polgárookra, virágzó mezőgazdaságra, az ezt szükségelő erélyes gyáriparra és hatalmas kereskedelemre van az országnak szüksége, sok kezességet nyújt a' szellemi felocsudásra, 's a' feudalismus torára.

Nálunk az örökváltsági ügy is párt-kérdéssé lön; az erélyes cosmopoliták felkutatók a' póri nyomor hajlékát, 's kiragadva a' legmegrázóbb jeleneteket, azokat mint az urbéri viszonyok szomorú eredményeit pörlék meg, nem mulasztván el bepanaszlásuknak intimidatiók által is némi súlyt adni.

A' földbirtokosok nagyobb része ellenben, tulságos higgadsággal védelmezé megtámadott jogait, 's a' sür-lódásnak azon jó következése lön, hogy a' közvélemény innentova közvetítőképén fog fellépni.

Nem tartok Nagy Károlylyal, ki a' magyarországi jobbágyság állapotját az északamerikai néger rabszolgákénál rosszabbnak találja; nem állok azok részén, kik a' földesurak jogait az urbériségre nézve egyáltalában képzemenyeseeknek hiszik; de Sztáray iskolájához sem tartozom, mert meggyőződése az, hogy az urbéri adók a' magán- és közgazdaságra egyaránt károsak: — azokat tehát orvoslani annyival inkább kell, mert e' tekintetben vannak előttünk már példák is, mik igen tanuságosan mutatják, hogy az urbéri viszonyokat a' nélkül, hogy az egyik fél rövidséget látna, a' másik pedig terhelhetnék, a' hazának megszámithatlan hasznára ki lehet egyenliteni.

Ha egészségi állapotom nem akadályoz vala, a' magyarországi jobbágyság történetével nyitandám meg értekezésemet, 's bővebben szöllandék a' tagosztály-, maximum- és minimumról, 's a' t. továbbá a' jutalomkérdésnek 2-ik azon részéről, mellyet ezuttal néhány sorral valék kénytelen ellátni; — azonban a' mi halad, még végkép el nem marad.

ELSŐ SZAKASZ.

1. FEJEZET.

A' robot.

Zápolya szolt: „örökös jobbágyság, 's rab-nyűg a' pórnak!“

'S ölte lön a' szellem, ölte maradt az ipar.

Kölcey szolt: „Váltság 's örökös föld!“ 's szárnyakat ölte

A' nyűgözött szellem, 's létre virúl az ipar.

G a r a y J á n o s.

1. §. A' mezőgazdaság, művészet és tudomány, mond a' genialis Liebig, 's az okszerű mezőgazdaságnak ép ez okból főkéllékei azon igényben öszpontosulnak: hogy a' szükséges munkálatok kellő értelemmel, annak idejében és lehető legnagyobb takarékoszággal teljesitessenek.

Kisértjük meg ez elv ellenében rövid észfogását adni a' robotnak. — Ez olly szolgálat, mellyet az okszerű gazdaságban legkevésbé jártas jobbágy és zsellér, avvagy értetlen cseléde, saját rossz eszközeivel, hetenkénti apró részletekben végez, 's mellyet a' földesurnak — ne-hogy végkép elveszítse — le kell szolgáltatnia. —

Viz és olaj, — tessék keverni, mondaná Nagy Károly. — De bocsátkozzunk részletekbe.

Az urbéri törvények szerint egy egész helyes gazda évenként földesurának 54 szekeres, vagy ha ez kívánja, 108 gyalog, — a' házas zsellér 18, a' házatlan 12 gyalognap-szolgálatot tartozik tenni. — Egy negyed részét a' robotnak a' hat téli holnapokban kell leszolgáltatni. — Hetenkint egy napot, sürgelős mezei munka idején kettőt, távolabb vidékre rendelve 4 napi szolgálatot kívánhat a' földesur jobbágyától egyfolytában; ez esetben azonban egy hetet a' jobbágnak közben szabadon kell hagynia, 's télen mind a' szolgálat-tevőnek, mind

marháinak elhelyezéséről, nyáron pedig legelőről is kell gondoskodnia. — A' jövet menet beszámítandó. A' hoszsú fuvar helyetti 2 marhas napot szántásra fordítani, 's a' szántást, valamint a' zselléri szolgálatot is kettőzletni tilos. A' szántás körüli régibb szokás érvényes. Általános munkát az adózó tenni nem tartozik; marháit munka siettetés tekintetéből szétosztani nem szabad. A' teher mennyiségét, fuvarozási távolságot, 's távolsági beszámítást a' nemes vármegyék határozzák meg. — Ha robotját a' földesur bérbe kívánja adni, szakadásukban áll a' jobbágy- és zselléreknek, vagy tartozásukat, egy szekeres napot 20, egy gyalogszerest pedig 10 ezüst krajczárral megváltani, avagy szolgálni. — Az adózó hibája nélkül maradt robot-hátralévőségek megvehetlenek. A' törvény szellemével ellenkező robotkezelés a' földesurra súlyos bírságot von. A' restelkedő jobbágyot egy és két ezüst forintig, a' mint t. i. marhas, vagy gyalognapi szolgálatra nem állott ki, elmaraszthatja a' földesur. A' törzsönködő, makacs és ellenkedőt azonban hatályosabban az uriszek fenyegeti meg. — Folytatólag: köztudomás szerint a' köznép sorsához alkalmazott képzést hazánkban nem nyer, mert hiszen nálunk a' földművelő osztálynak nincs iskolája, hol gazdasági mesterségét megtanulná, 'smagát a' szakmájabeli ismeretekkel felkészítné.

A' telek népe továbbá hazánkban általában véve szegény; 's így nemesak szellemi, de anyagi tekintetben sem képes tartozásainak méltányos igényszerüleg eleget tenni, nincs ugyanis elég ügyessége, 's a' helyes munkáltatáshoz megkívántató állatokkal és ezélszerűeszközökkel sem bír.

Végül a' föld népében a' robotra nézve azon meggyőződés él, hogy a' robot csak amolyan kényszerített szolgálat, és hogy azt ugyan le kell tölteni, de nem egyuttal jól leszolgálni.

És nézetem szerint a' fentebbiekben kell keresni okát annak, mért oly csekély haszonvehetőségű a' robot, továbbá mért oly súlyosak következései mind az úri, mind az adózók mezőgazdaságára nézve. —

2. §. A' földesurra nézve káros a' robot, mert annak kezelése tetemes költséggel jár, olly annyira, hogy több rendbeli nyomos számításaim szerint, ha a' robotot gyalog naponként 10 pengő krajczárral értékesitem, a' kezelési költség legjobb esetben is 25%^ora rug.

Ki e' tételt tulzásnak hiszi, ne felejtse, hogy e' helyt nem azon — számra vajmi kevés, földesurakról van szó, kiknek robot illetményük épen annyi, hogy ezt a' külső gazdaságot vezető tiszt is annyival inkább elláthassa, mert a' jobbágyok is tán romlatlanabb szelleműek, semmint sok mások; ezuttal azonban a' nagyobb, és épen csekély urbériségekről van szó. —

Annak, ki tíz telekkel alig bír, szintugy kell tartani cselédet, mint annak, kinek 500—600 egész helyes községe, 800—1000 's t. zsellére van. Mindket-tőnél a' kezelési költség tetemes; amott ép azért, mert az ellátandó robot nagyon kevés, emitt mert felette sok. Akárhány helyet tudok, hol különös robot-kezelő tiszt tartatik, ellátva írás-, hat — nyolcz és több hajdu- 's csőszszel. —

E' számítás a' robotra nézve annál terhesebb, minél bizonyosabb az, hogy a' kezelési költséget fölöző 75%-t kellőn felhasználni, tehát mint czélszerű munkát és ipart berubázni, befordítani nem lehet. — 'S ennélfogva valóban nem paradoxon azt állítani, hogy sok szétszórt tanyájú, rossz indulatu lakosokkal bíró községek urbériségével rendelkező földesur valóban helyesebben cselekednék, ha azon 4—5000 vftot, mit 50—60,000 robotja kezelésére évenként költ, vagy majorságos erőbe, vagy pénzes napi számokba fektetné. Lehet, hogy kevesebb, de minden esetre biztosabb siker követné számitását, semmint követi a' robot szolgáltatot. —

3. §. Mind a' mellett is pedig, hogy a' robotkezelés tetemes költséget kíván, a' kiállítás és a' szolgálat ollynemű, hogy azzal okszerű gazdaságot tartani lehetetlen, a' mindennapi tapasztalás e' végre dus bányája az adatoknak. —

A' földesurnak van nevezetes urbérisége, 's ennek törvényszerű helyes kezelésére egész tisztí és cselédi dicasteriumot tart. — Szombatlevén, az illető külső gazdasági tisztek a' következő héten teendőket bemondják, 's azok szerint az intéző tiszt a' szükséges robotot tetszvényezvén, az ügyes bajos kirendelés vasárnap dél előtt csakugyan megtörtént. — Hétfőn vagy kedden, nem ugyan jókor reggel, 60 eke helyett kiáll 45; nehéz volna azonban közöttök két egymáshoz hasonlót találni, 's csak azon általános bélyegük van, hogy $\frac{4}{5}$ -ük roz. —

Beállanak a' barázdába, N-nek ekéje tán épen a' legvéznább, néhány tarack-gyökbe megakad, 's ketté törik, vagy megsérül. Mi természetesebb most annál, mint hogy N. ekéjét összeigazítja, ha teheti, addig azonban a' többi barázdasorosak is pihennek, mert miatta ki nem szánthatnak.

B-nek gabanczai kiállanak, mert hiszen urdolgára legjobb marháját csak nem foghatja be, de tán nincs is jobb, mert a' községi, megyei, földesuri, 's még azonkívül saját dolga nagyon elcsigázzák őket, — 's ennyi elfoglaltatás mellett magának annyit meg nem takaríthat, hogy azon példánymarhát tartson.

C-nek ekéje míg a' barázdán végig ért, tizszer kifordult, 's hol hagyott vak barázdát, a' vetés fogja meg mutatni. —

50 kaszás helyett megjelent 40, — közöttük $\frac{2}{3}$ rész alig kasza-bíró suhancz és öreg. Élükre állítják legszájasabb azon társukat, kinek leghiggadtabb haladását közösen ismerik; szép magas tarlóra vágnak, 's olly sűrűen fennek, olly sokszor kalapálnak, és annyiszor nyulnak a' csobolyóhoz, mennyi élesítéssel és vízzel, hon, mikor maguknak dolgoznak, fél hétig megérik. —

Szállítás alá 30-ból előjő 24 koci, de ezeknek is $\frac{2}{3}$ da olly szánandó állapotban, hogy marháik a' megyeileg meghatározott terhet el nem bírják. —

A' lekaszált fünek felgyűjtésére rendeltetik száz villás, és jött 80; ezeknek is azonban fele kisebb nagyobb

leány, és gyermek. Rudasok hordására és boglyázásra alkalmas néhány síhedert találni alig lehet. —

A' robottali munkáltatásnak eredménye e' szerint lön, hogy a' jobbágy-ekékkel keresztbe hosszába turt föld nem porhanyítván fel kellön, a' vetés pásztás, az eső és hóviz a' pandalos barázdáról lefut, a' kimélyített helyeken pedig meggyül; — a' vakbarázdára esett mag-nak azon része, melyet az égi madarak felnem szednek, a' szántatlan föld felületén satnya kalászt érlel; 's mind e' mellett is szerencsésnek mondhatja magát azon földesur, kinek jobbágya naponkiut $\frac{3}{4}$ holdat felszánt. A' gerinces kaszálás után a' fű nem nő egyformán, a' termés keves-bedik, 's a' feltakarítás bajosabb; — 's a' t.

4. §. Az elmélet barátai ezek ellenében készek jó szándékú tanácsaikat elmondani; — a' bepanaszolt kité-rések, szerintök, hibás kezelésre mutatnak, tehát orvos-landók; jelesül: a' későn kiállónak 's a' csekélyebb mun-káju gyermekeknek nem kell egész napot adni, a' rossz eszközzel kiálló robotost vissza utasítani, a' durvát, ma-kacsot, és restelkedőt bezáratni és birságozni, — elő-szántónak és előkaszálónak ügyes bérest állítani, a' fel-vigyázatot megkettőztetni, a' kiállási ár-apály ellen pedig a' kívántatóságon fölül reudeltetni 's a' t.

És valóban ez mind igen szép, esakhogy — mint mondani szokás, a' gyakorlati életben egészen nem megy; — mert habár meg kell ismerni, hogy az urbéri törvények a' földesurnak némileg karjai alá nyultak, in-tézkedésük mégis, főleg a' csekélyebb birománynakra nézve, az alkalmazás mezején, mint kivirágzott szik-jegecz a' nap melegénél, elveszti éleit, fényét. —

Mindenek előtt mit ér vele a' földesur, ha 50 ka-szás által 4 nap alatt kellön feltakarítható réjtjének ellá-tására, robotjából csak annyi munkást képes kiállítani, kik azt 8 nap alatt kaszálják le, — mikor tán épen eső állván be, különben betakaríthatandott szénáját renden éri, kimossa, 's gyakran csak alomba vagy tüzre valóvá teszi.

Háttha a' jobbágynak marhája eldöglik, vagy a' megyei dolog a' földesurival összeütközik? Valljon meg: térül-e a' földesurnak kára, ha restelkedő jobbágysáit elmarasztalja? —

Ám meg lehet-e mindig venni a' pénzbeli bírságot a' restelkedőn? 's aztán érdekében áll-e a' földesurnak saját alattvalóit kiharácsolni, — 's ekkint az ellenszenvet bennök még inkább öregbiteni?

Mit ér vele a' földesur, ha rossz szerszámmal ellátott jobbágyságot visszakergetvén, ekkint ma végezni kellett munkája holnapra marad, mikor a' késedelem tán minden további törekvést megghusít? *)

*) A' politico-fundationalis jószágon történt, hogy 150 levén kirendelve, közülök csak 70 jelent meg, 's ennyi munkás kéz, melly könnyen 10 lánczot learathatott volna, csak harmad fél lánczot aratott, 's annak is felét legázolta (Ország. j. k. 1839-ki oct. 8-ki országos ülés.)

Tanuságosan nyilatkozik ez ügyben az urbéri viszonyokat olly igen jól ismerő Szűcs Ábrahám is. A' jobbágy munkája, ugymond, kivált a' kisebb földesurakra nézve egészen el van veszve azért, mert a' földet, mellynek használásáért a' munkával adós, tőle el nem vehetjük; az eltörölt, az előtt is csak ijesztő bottal nem kényszeríthetjük, becsukatni nincs erőnk; ki ezt adjon, rendelve nincs, a' pénzbüntetést pedig megvenni nem lehet annak, ki bírói hatalmából ki van vetköztetve, ollyan embereken, kiknek nem egy vagy két pengő forintjuk, de ugyan annyi krajezárjuk sines a' zsebben.

Ebből a' következik, hogy a' tartozás megszaporodik, ezt pedig, ha rákásra gyűl, többé megvenni a' törvény tilalmazza.

A' nagyobb uraknak, kiknek terjedtebb gazdaságuk megbírja azt is, hogy az engedelment erővel megfogó és behurczoló hajdukat tartsanak, 's ki szót nem fogad, helyök is van, hova becsukhasák, látjuk, hogy a' napszámjaikat csakugyan leszolgáltatják, 's ha csaljuk is őket munkaközben jobbágaik, és negyvenöt barázdát lúznak hatvan ekével, valamit mégis kapnak azoknak munkájok után jövedelemképen, de mi kis birtokosok aligha többre nem menénk azzal az erővel, a' mit az ő engedelmességei kényszerítésökre elvésztegetünk. (A' pipás nemesek véleménye az adó, háziadó, örök-váltásig 's a' t. tárgyában 48. 49.)

Tartunk ugyan embert, a' ki őket hajtja, 's ezt fizetjük, mert ingyen nem hajthat, de tízedik szavára sem jön senki, 's ekkor mit teszünk?

Azt, a' ki nem jött a' parancsolatra, hogy bezárathassuk, ismét hivataljuk, de nem jön. Azután parancsoljuk a' bírák előtt, ha eljön, hogy az egy pengő forint büntetési fizetést fizesse meg, de nincs is miből, nem is akarja. Ekkor nagy ügygyel hajjal a' kinek a' megyebeli tisztek közt jó barátja van, összecsinál két vagy há-

De valljon körülírta-e a' törvény az alkalmas eszközöket? meghatározta-e, hogy a' robotos például szántásra flandriai vagy Zugmayerféle, rúchadló, bácsi, fejérvári vagy rohonczyi ekével 's a' t. tartozik kiállani, 6 vagy 8 hüvelyk széles és mély barázdát hasítani 's a' t.

Legjobb esetben is tehát a' törvény csak annyit kívánt rendelni, hogy a' jobbágy olly eszközökkel álljon ki urdolgára, a' minőkkel bír; — 's valljon a' hazánkbeli jobbágyság $\frac{9}{10}$ részének vannak-e alkalmas földmívelési szerszámai? De lehet-e csak kívánni is az adózótól, hogy jelen szellemi és anyagi állásában elég értelemmel, jó szerszámokkal, és a' szükségeskedvvel bírjon robottartozását kellőn leszolgálni? —

Hol van végül az az árgusz éberségű tiszt és cseléd, ki minden barázdát, gereblye-kaparást, kaszavágást 's a' t. szemmel tartani képes, — és ismét hol van az a' robotos, kinek az urdolga letöltéséhez igazi kedve van, 's ki a' felvigyázó egyénnek minden szavaira engedelmes fület nyit? —

rom esztendő mulva egy uriszéket, 's elibe adja panaszát, hogy jobbágyságain semmit sem vehet, de az uriszéknek is egy része vagy tulzó szabad elvüekből, vagy ollyanokból áll, kik ismervén bíróságuk alá rendezett természetét, bele kötnek abba, hogy a' földesur engedetlen jobbágyát sem be nem záratta, sem a' pénzbüntetést rajta meg nem vette, 's így míg a' törvényben határozott szelidebb, 's gyengébb módok megpróbálva nem voltak, addig az uriszéki eljárásnak helye nincs.

Így mintán a' szegény kis földesur egy embert azért fizetett, hogy jobbágyságait hiába hajtsa; mintán fogházat épített, mit a' törvény tolt reá; mintán uriszékre négy ötszáz forintot reá költött, még ott sines, a' hol lenne, ha jobbágyát minden további szolgáltatástól felmentette volna, mert megpótolta hajdufizetéssel, tümlőcz-építéssel, uriszéki költséggel; — 's a' mi ezeknél még több, azzal is, hogy felül reá jobbágya ki is neveti.

Hogy ez így és nem másképen van, azon a' három helyen, a' hol, de mindenütt keveset bírok, mind magam, mind többi kis birtokú társaim gazdaságában szomorúan tapasztalom, de más helyekről is színte e' panaszt hallom; úgy hogy nekem a' három helyen mintegy negyven földes és zsellér embereim közt egyetlen egy van ollyan, a' ki tartozását nemugyan mikor én parancsolom, de csakugyan a' mikor neki tetszik, évenként leszolgálja. „Kelet népe gazdasági tekintetben“ 20—22. —

5. §. A' kiállási orvosolhatlan rendetlenséghez, 's a' teljesítési hanyagsághoz járul még az, hogy a' robotnak igen csekély a' látszata.

Tudok az alföldön urodalmakat, hol a' pénzes erővel takarított széna ölének költsége, a' robottal egy időben takarítottéhoz képest mint 1 : 2 állott.

A' füz-botolásból került fának öle pedig robottal három annyiba került, semmint az, mi kézpénzért vágatott. Bizonyos erdészi számításban 1000 □ ölnyi térnek 4 esztendő cser- és körisfákkal 4' távolságban való beültetésére, nevezetesen a' csemetéknek az iskolabóli kiszédésére, 2 órai távolságról elszállítására, gödrölés- és ültetésre, a' munkások jövelmenetét is beszámítva, 270 gyalog robot-napszám; továbbá 4800 szál 2 éves körisnek kiszédése-, 's a' csemete-iskolábai átültetésére 120 gyalog robot-napszám, végül 1260 jegenyedugványnak szédése- és elültetésére 42 gyalog robot-napszám tétetik kiadásba. Hubeny Forstwissenschaftliche Mittheilungen. 1-ő füzet 97. lap.

Tegyünk egy kis számítást. — A' pestmegyei gazdasági fiókegyesület kísérleti telke szomszédságában, tehát közel Pesthez, 1844-ik esztendőben, azaz akkor, mikor a' pestvidéki ember a' pest-váczi vasútvonal készítésénél is nyert bőséges munkát, egy 2' széles és $1\frac{2}{4}$ mély gödörnek kiásása $\frac{2}{3}$ váltó krajczárba került. 's a' tövesfáknak azokbai ültetésére használt robotnak értéke szintén annyira ment.

Megjegyzendő pedig, hogy a' fennebbi ásási bér mellett a' szorgalmas gödrölő napjában 1 ft 20—40 krt is érdemlett, mi hinni engedi, hogy egy gödröt, hol kivált van munkás kéz, $\frac{2}{4}$ váltó krajczárért megásathatni, mert az igyekező dolgos egy őszi napon így is kikeres 1 váltó forintnál többet.

E' számítás szerint 1000 □ ölnyi téren kihányandó 2250 gödör kiásása, és ugyanannyi fának elültetése kerülne $2250 : 3 = 750 \times 2 = \frac{1500}{60} = 25 + 25 = 50$

váltó forint; vagy 10 pengő krajczárjával értékesítve egy gyalog napot = 120 gyalog nap.

Továbbá minthogy 30 gyalog-szeres robotos a' kívántató 2250 lyukat egy nap könnyen kiáshatá, tegyük a' jövetmenet beszámítását, fejenként $\frac{1}{3}$ napot véve, 10 gyalog napra, 2250 csemetének kiásására és elszállítására számítsunk ismét 10 gyalog napot . . . . . = 20 gyalog nap.

Lenne tehát ezen erőltetett számitással a' kiadás . . . . . 140 gyalog napsz. azaz 130 gyalog nappal kevesebb a' valóságos kimenetelbe iktatott tételnél. —

A' 2 ik tétel szerint egy gyalog napszámra esik 40 szál kétéves csemetének kiszedése és átültetése; a' végső szerint pedig egy gyalog napszámért 30 jegenyevesszőt szedett, 's dugott földbe a' robotos.

Ha tekintetbe vesszük, hogy a' mezőhegyesi erdő ültetésénél egy holdnak 3' tér köz- és távolságbani kiültetése, bele értvén a' mag-szedést, növény-nevelést, kiszedést, megtisztogatást és 3—4-szeri megkapálást — 7 ezüst forintba került, (Hubeny Waldanlagen von Mezőhegyes. 54. 55 l.); — hogy a' kistellekiek 1200 □ ölyvi tért ugyanannyi topolya-vesszővel, mit szintén ők szedtek, öt váltó forintért másoknak beültettek (Vedres sívány homokság 139—140 l.); — hogy a' kecskeméti homokos térek 1600 □ ölesholdját dugványokkal, ahhoz értő kecskemétiak 3 váltó forintért ültetik be, még pedig úgy, hogy az ültetés után két évig a' ki nem sarjadzott vesszők helyeit újra beültetik; — hogy a' pestmegyei gazdasági főkegyesület kísérleti telkén 1844-ki ősszel 1000 topolya-dugványnak megmetszését és elültetését az e' végre szerződött munkások egy ezüst forintért teljesítették; — hogy végre egy topolyafáról száz, 's több dugvesszőt vághatni, 's hogy ekkint egy ember napjában egy — két ezeret megszedsen, valóban ez adatok a' fennebbi tételekre nézve igen különös világot vetnek,

Pátkán ugyanazon szőlőnek megmunkáltatása robottal 1000—1300 gyalog napba került, pénzes erővel mivelve pedig 350 váltó forintba. —

Bácsmegye szomszédságában a' cs-i urodalom hiteles előadása szerint 475 pmő csöves kukoriczának lemorzsolására (lett 254 p. m. szem), szelelés és magtárba felhuzására felhasználtatott 234 $\frac{1}{4}$ gyalog napszám; összehasonlító e' számítás szerint tehát ötször annyiba került a' morzsolás, semmint került azután készpénzéért.

Midőn pedig e' tárgyban a' neheztelő főtiszttség felvilágosítást kívánt, a' jelentő tiszt egyebek közt ezeket írta: „az urbéres erő összegében nem épen legkisebb számmal vannak olyas napi számok, mellyek általában nem tekinthetnek 15 pkron megválthatóknak, ilyenek azon napszámok, mellyekkel béresnék, juhásznék, kocsisnék 'stb. tartoznak, kik rendszerint igen ritkán rendeltethetnek ki, mert többnyire élelmük után vannak, 's kiknek napi számaik, ha bármi munkatétellel le nem törlesztetnék, váltó árban meg nem vétethetnek, mert semmijök sincs 'stb; — folytatólag: a' robot becsértékére nézve megjegyzi még a' jelentő, mikint az esztendőnek vége felé sok robot összetorlódván, mivel letörlesztetni 's érdeme szerint leszoolgáltatni se munka se mód, a' robot értéke igen csökken, hogy ugyanis a' robot leemésztőd-hessék és restantiák ne tűnjenek elő, törlesztő módokról kell gondolkozni, 's valóban e' törlesztési szornultság sok alkalommal előfordul 'stb.“

A' leszoolgáltatási aggodalmat neveli az is, hogy a' földesur robotját arra, mire körülményeihez képest leg-hasznosabban tehetné, mindig nem alkalmazhatja, — így például a' földnek mély szántás, és évelő takarmánynövények termesztése általi javítását egyedül roboterővel már csak azért sem eszközölheti, mert mély szántásra, here, luczerna 'stb. feltörésre a' jobbágyság legnagyobb részének sem szerszáma, sem marhája, sem kedve, — de nem is tartozik vele. — 'S mit mondjunk a' szántás körül sok helyt fennálló azon, most már törvé-

nyesített szokásról, miszerint a' jobbágy ősszel és tavasszal tesz csak néhány napi szántást? illy esetben a' földesur nemde keverésre pénzes ekéket, vagy majorságos erőt kénytelen használni. —

Győrmegeye követe említé az 18^{39/40}-iki országgyűlésen, hogy megyéjében adta magát elő eset, miszerint a' majorsággal nem bíró földesur robotját fuvarozásra kívánta fordítani, a' jobbágyok azonban ellenszegültek.

A' robotnak hasznavehetősége iránt tanuságos felvilágosítást adtak a' esongrádi jobbágyok, a' többi közt következő pontokkal járulván robot-szolgálatuk ügyében a' nemes vármegyéhez: 1-ör tartozik-e a' jobbágy, ha ígás marháin kívül lovai is vannak, 2 ígás marha helyett két lovat robot-szolgálatra fogatni? avvagy mindenesetre szabad akaratjától függ a' jobbágnak akár két marhát, akár két lovat fogatni? például: ha urodalmi egyén hordozására rendeltetik a' jobbágy, tartozik-e ekkor 2 ígás marha helyett két lovat fogatni? ha például a' jobbágy inkább két ökrét kívánná befogatni? — 2-or. Tartozik-e a' jobbágy, ha két ígás marha helyett önkényt két lovat fogat robotra, léptetve hajtás helyett futással hajtani, 's erre kényszerithetik-e? 'stb. — 5-ör. Az ígás robot-szolgálatnál tartozik-e a' jobbágy egyszersmind kézi munkát tenni, például ha búzát szállít, tartozik-e fel- és leemelni a' zsákot, padlásra hordani, verembe hányni? 'stb. — 10-er. Tartozik-e a' jobbágy nádvágás alkalmával a' tiszta nádat szálalni, vagy vághatja egyfolytában a' nádat és gáztt együve, míg követartozása letelik?

Mi ez más, mint gúny a' józanság ellen, 's kijátéka a' törvénynek? Sajnos! pedig e' megromlott szellemnek nagy tére van, 's a' jobbágyság igen nagy részének hite az.

Nem kénytelen-e a' földesur kapált növényeit azon egyszerű okból, mert a' jobbágnak kapáló ekéje nincs,

a' földesuriba pedig fogatni tilos, sokkal több napszám-
's e' szerint idővesztegetéssel kapával bemunkáltatni? stb.

6. §. A' földesurra nézve vidékenkint még káros azon körülmény, hogy sok helyt a' robotot szolgáló jobb-
ágycok a' majorságtól távol vannak. — Például csak a'
kigyósi és csorvási pusztákat hozom elő Békésmegyé-
ben; az első Békés, a' másik Gynla városa gazdáival mi-
veltetik, noha a' két város a' mondott pusztáktól 4 mért-
földnyi távolságra van. (Erdélyi nemzeti iparunk 95 l.)

Vegyük csak fel, hogy 100 ekét rendeltet ki a'
földesur, a' jövet-menet egy napot elvesz, azonfelül 400
marháának legelőt kell adni, és szükség esetében enyhhe-
lyet is.

A' robotnak kellő felhasználását nehezíti folytatólag
az is, hogy kivált népesebb községekben a' föld kis rész-
letekben van eldarabolva, úgy, hogy jóformán $\frac{4}{5}$ a' föl-
des gazdáknak negyed, fél, nyolczad, sőt $\frac{1}{16}$ telkesek,
kiket az 1840 : 7 törvényezikk értelmé szerint heten-
kint $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{8}$ vagy $\frac{1}{16}$ marhásnapi szolgálatra rendel-
hetni. E' dirib darab robotoknak czélszerű alkalmazása
több bajjal jár, semmiút gondolná az ember.

Hasonlag baj a' földesurra nézve hetenkint szolgál-
tatni, 's robotjának $\frac{1}{4}$ -dét a' hat téli hónapban letöltetni;
melly öszlet még közönségesen a' nyáron élelmük után
járó zsellérek tartozása által is tetemesen növekedik,
mert ezek nyáron részben takarni és nyomtatni oda jár-
ván, ép a' legjobb időben kell munkájukat a' földesurnak
nélkülözni. Szolgáljon a' terjedt községekkel bíró alföld
például, itt tömérdek mberiség van egy testben, ellenben
télire alig van valamiféle munka, mire a' robotot haszon-
nal fordítani lehessen.

7. §. A' robot elszámolt tulajdonainál fogva a' föl-
desurnaknak csak kettő közt lehet választani, nevezetesen
vagy olesó áron megváltásra becsátani a' robotot, és árát
pénzes erőbe fektetni, vagy minthogy a' megváltás
áénz- és keresethiány miatt általánosán nem sikerül, némi
pldozattal majorságos erő alkalmazni, és ekkint okszerű

mezőgazdaságot tartani, vagy ha ez nem telik, 's ha tán a' robot sokasága sem engedi, az okszerűséget a' kénytelenségnek feláldozni, 's robottal munkáltatni; — miszerint tehát a' robot sok esetben bizonyos erkölcsi kötelességgel van a' földesurra, annak felhasználására nézve.

E' végső körülmény oka számos földesuri gazdaság pangó állapotjának, 's rendkívül csekély jövedelmezésének. — Ez okból mondja Kleyle, főherczeg Károly birtokainak igazgatója „Anleitung zur systematischen Landgüter Einrichtung.“ 1844. 118 l. „A' robot nem bevételi forrás, mert egyfelől ugyan jó, hogy a' földesur hitekenként bizonyos meghatározott számu robotokkal rendelkezhetik; másfelől azonban azon rossz oldala van, hogy minden héten kell szolgáltatni, 's e' szerint a' gazdasági munkák egy részét rosszabbul végeztetni szenvedni.“

„Alcsút gazdasági tekintetben 1841“ czimű monographiában pedig a' 43. l. ez áll: Fontosabb mezei munkát, 's nevezetesen az ugar és vetési szántásokat, kapálást és töltögetést a' ló-kapával és töltögető ekével, 's egyéb kényes gazdasági eljárásokat az urodalom saját majorsági erejével végezteti; — 's roboterőt csak ott alkalmaz, hol a' jobbágy ügyetlen vagy lomha munkájával még szántszándékosan sem igen volna képes ártani. Így öreá többnyire csak a' gazdasági fuvarok, magkivitel, gabona-behordás, széna-gyűjtés, ritkábban a' keverő szántás, boronálás és hengerezés bíztnak.

8. §. Ha a' mondottakat összevesszük, 's az okszerű gazdaság tartásához szükséges munkálatokkal összehasonlítjuk, — a' következés ellenmondhatlanul mutatja, hogy robottal észszerű gazdaságot vinni, takarékosan munkáltatni egyáltalában nem lehet. — Igaza van-e tehát Burgernek, midőn a' robotról szólva, inígy nyilatkozik? „Die Frohne ist die Ursache, dass der Ertrag des Ackerlandes in einem sehr grossen Theile von Europa so wenig ist. — Das Gut des Herrn wird auf die elendeste Art bearbeitet, und eben so schlecht in den Nebentagen der Acker des Bauers; der rohe Übermuth von

der einen, die Stupidität und Indolenz von der andern Seite rühren grösstentheils nur von diesem Verhältnisse her.“ —

9. §. Miután e' szerint a' robotnak a' földesurra néző csekély hasznát, sőt több esetben kárát kimutatván, eszme-rokonságnál fogva a' robotot, az azt teljesítő köznép állapota tekintetéből kell méltánylanom.

Az urbéri tartozások általában olyanok, hogy a' szenvedőlegesen érdekeltre nagyobb teher hárul általuk, semmint néz haszon a' követelőre belőlök; így van ez a' minden adók legsúlyosbikánál, a' dézmánál, — és egészen így a' dézmát nyomou követő robottal is.

Mindenek előtt a' robot az adózó kezeit megköti; néki nem lehet saját dolga után látni akkor, mikor kívánna és kellene; mert a' földesur utolsó nem akar lenni földének művelésében és egyéb dolgoztatásaiban, sőt a' legcélszerűbb időt használván, a' jobbágy földének kellő megmunkálásában akadályoztatik, 's gyakran nyereséges fuvarát, vagy más keresetét kell elmulasztania, hogy robotolhasson. Ha tehát mint jó gazda csak annyi cselédet és marhát tart, mivel földet megmunkálhatja, a' robot osztályosképen lépven fel, 's az adózó telkébe fektetendő erőnek színét elvonván, a' jobbágygazdasága sűnik. — Ha pedig a' jobbágy a' végre, hogy mind földet kellően elláthassa, mind robotját leszolgálhassa, kellenél több cselédet és marhát tart, jobban mivelte földéből ugyan többet pénzel, azonban kiadása is tetemesebb, nyeresége tehát ismét nincs, sőt ha a' termés a' közepszerűnél karcsobb, nevezetesen károsul. — Mivel pedig nem dolgozni mégis csak jobb, mint munkában izzadni, 's legrosszabb esetben is keveset dolgozni kényelmesebb, semmint erősen fáradni, — mivel továbbá a' jobbágy olly kézzel fogható kárt földének hanyagabb ellátásából mégsem érez, semmint a' reá róható restelkedési bírságból, mert ezt azonnal le kell fizetnie: ezeknél fogva a' jobbágy közönségesen földművelését hanyagolja el, mellynek fáradságos megmunkálásához bizony az aratást nyo-

mon követő dézmálás kedvet, erőt és kitűrést úgy sem ad, sőt viszásságánál fogva az ipart leveri és csüggeszti.

10. §. Sok helyt az urbéres földeket nagyobb részt $\frac{2}{4}$ — $\frac{3}{4}$ -ben bíró gazdák, földeiket két marhával kellőn megmunkálhatnák; a' végre azonban, hogy néhány szántást a' fennálló, 's törvény által is érvényesített szokás szerint 4 marhával tehessenek a' földesurnak, kénytelenek 4 marhát tartani; pedig a' fölösleges két darabban a' különben is szegény mezei gazdának pénze hever, 's annak tartása is neki költséges. Valljon nem segít-e ezen körülmény is sokat az általános rossz szokás életetéséhez, miszerint jobbágygazdáink marháikat balul felfogott takarékságból olly korán rud mellé állítják, 's nem annyira minőségét, mint inkább a' számát nézik?

Károsabb a' robot a' teljesítőre, semmint hasznos a' követelőre nézve még azért is, mert a' földesur köz tudomás szerint egy napi robot után alig kap $\frac{2}{4}$ napi szorgalmas szolgálattal csak mennyiségre is felérő munkát, a' jobbágy mindazonáltal egész napot vesz; azon kívül marháját csigázza, szerszámaait elhasználja; ott hol a' távolság miatt egyfolytában több napra rendeltetik ki, élése bajos, marhája gyakran az idő viszontagságainak kitéve. — 'S mit mondjunk azon esetekre, hol a' földesur a' megyeileg megállapított tehermennyiséghez erősen ragaszkodva, 's a' szabályszerű mennyiséget a' gyengébb marhájúra is rárakatván, ezek utközben kiállanak, vagy elnyomorodnak? — Ez eset pedig nem példa nélküli.

Legkártékonyabb következése azonban mégis a' robotnak az, hogy a' köznéphe renyhességet olt; robot ugyanis azon munka, mellyet a' jobbágy rendszerint igen egykedvűen, lomhán és hanyagul végez; fel lehet-e pedig tenni, hogy azon jobbágy, ki urdolgán renyhe, hon igyekező? ezt csak úgy lehetne várni, ha kellőbben képezve lenne, ha telkét külön bírná, 's a' dézma szorgalmát nem hűtené; lehet-e himni, hogy azon eseléd, ki urdolgán a' napot lelketlenül eltékozla, gazdájánál munkásabb leend? Átviszi biz mindkettő a' gyermekéveiben

már látott, 's tapasztalt munkátlanlanságot, saját körébe is, 's mellynek azután legtermészetesebb következése az elszegényedés; ez pedig a' nyersebb kedélyt vajni sokra viszi.

11. §. A' robotnak csekélyszerű értékét még csökkentik azon tetemes visszaélések, mik kezeléséből származnak; 's mellyek körülbelül ezek: A' földesur és tiszt a' robotot, kárukon okulva, csak érdemlett becsűnek tekintti, a' robotot szolgáló ellenben súlyos tehernek érezi; míg tehát amazok a' robot-ügyben sokszor meglehetősen egykedvűek, addig a' jobbágy és zsellér attól minden áron menekülni igyekszik, 's e' végre mindent megkísért. — És csakugyan 100 esetben 90-szer sikerül a' tehetősnek jó szóval, de másnak is segedelmével a' kezelőktől kinyerni, hogy könnyebb munkára, 's csak akkor rendeltessenek, mikor nekik legtöbb érzékenység van. — Köztudomás szerint hazánkban igen gyéren vannak az okszerűféle olyan gazdaságok, mellyek a' munkabefordításban takarékos arányt tartanak; mellyek például ideje korán felosztván a' munkáltatásokra kíváncsi robot-, szakmány-, pénzes- és majorsági erőt, ezt csupán a' szükséges mennyiségben tetszvényeznék, 's a' munkáltatás bevégeztével a' befektetett ipart szigorúan szám-bavennék; miszerint igen kevés helyen bírnák hitelesen megmondani, egy hold szántóföld, rét, 'stb. egyetemen sen hány napszámmal láttatott el; pedig ez az okszerű munkáltatás ellenőrsége.

Részint tehát e' körülmény, részint az, hogy a' robotot felhasználni hazánk nagyobb részében annyit tesz, mint veszett fejszének nyelét megkeríteni, ezer kisebb nagyobb visszaélésre nyújtanak alkalmat; mit a' robotnak annyival inkább be kell számítani, mert elvégre mégis csak találkoznak, kiket az alkalom elejt.

A' tisztí lelkiület ellenében a' köznépkel szakadatlan közlekedésben élő hajdú- és csósznek meggyőződése koránsem olly rendíthetetlen, hogy a' megkísértést mindig visszautasítsa. — Vannak rá példák, hogy a' robot kö-

rül alkalmazott eselédék több helyt rövid idő alatt jócskán megszedték magukat. Bizony pedig fizetésük nem olyan, hogy abból magoknak olly nevezetesen megtakaríthattak. A' forrás tehát, melyből merítetik, a' robot. — Itt egy pár napszámmal több, hiszen a' trágyahordási rovat elbirja; amott egykét kinemállásnak elnézése egy kis megháláló kedvezést következtetett, 's N. gazda egykét rugott borjút telettet ki az elnézőnek, a' másik más adománnyal rója le tartozását, 's foglalja le mindinkább a' tapasztalt szíves indulatot.

'S valljon egészen példa nélküli-e, hogy sok helyt a' kezelő, 's ennek ügyfelei, 's a' eselédék maguk részére is dolgoztatnak? Ilyenkor pedig a' beszámítás ép olly súlyos, mint könnyű az alku; 's ki fizeti meg mindennek az árát? természetesen a' földesur.

Ki a' fennebbi állításokat eltorzítottaknak hiszi, ám tekintse meg a' kereseti napszámokat, tegyen a' robot-munkáltatási könyvek tételei szerint egy kis számítás; kérdezze meg azon kósza egyéneket, kik ép hasonló ügyességök miatt veszték el hivatalaikat, 's kik emberbaráti segélyért ajtóról ajtóra zarándokolnak; végül nézzzen szét a' mindennapi életben, ha kell a' kárpitok mögé is, 's ám tagadja állításaimat.

12. §. A' jelentékenyebb visszaélések közt állanak még a' barczák, azon jegyek t. i., melyeket leszolgált nap számaiért kap a' robotos, 's melly jegyeket a' szűkölködő, hogy szükségleteit fedezze; a' korhely, hogy némi pénzre szert tegyen 'stb, a' jobbmódu gazdáknak fél áron elad; ezek pedig édes örömet megvesznek, mert hiszen így igen olcsó áron megszabadulnak a' robot-szolgálattól. — Eljön azonban az esztendő vége, 's N. zsellérnek, noha tartozását kétszer is leszolgált már, fele tartozása még fenn van, P. tehetős gazda pedig fél áron vásárlott barczákkal tartozását letisztázta. (V. Ö. Ismértető ⁵⁷/₅₄₁).

Avvagy tán mindegy, akár N. akár P. szolgál, csak tartozásuk leteljék? Isten mentsen. A' jobb módú gazdának van cselédje és marhája, mikkel nevezetesebb munkát is tételhet a' földesur, a' szegényebbnek pedig munkája is szegény. A' sürűbb számtétel e' bajon nem segít, mert ha mindjárt az ellenőrizésül szükséges naponkinti és névszerinti beírásra kívántató költségeket a' földesur elviselni kész volna is, nagyobb községeknél mindazonáltal hetenkint computust tartani nem lehet; 's aztán ki tilthatja meg, hogy a' szűkölködő barczáját el ne adhassa?

Eszlendő végével aztán ilyeneknél vannak a' hátralevőségek, 's ugyan ember legyen, ki azok ára fejében rajtok valamit venni akar. Tegyük e' czikkbe azon szokást is, miszerint sok helyt a' birák által rendelteti ki a' gazdatiszt a' robotot, 's hogy sok helyt a' robotfelírás, vagy barczaosztás naplemente után, tehát a' rendes időn kívül történik.

13. §. A' robot folytatólag bizonyos gyámi és felsőbbiségi szerepet vivén a' kötelezett felett, e' felsőség kezelése vajmi sok kinövésre, durva és méltánytalan bánásra 'stb. szolgáltat alkalmat; minek természetes következése a' visszahatás, 's általában e' rosszul kezelt suprematiai fonákságokat akárhányszor a' népnek anyagi és szellemi elfogyása, ingerültség és szomorú megtorlások követik nyomon. — Hány major, asztag és boglya lön hasonló okból tűz martaléka, hány földesuri magtár és pince kiharácsolva, hány élet elkeserítve, 's hány urbéri perre adott e' körülmény okot? —

Mert ne higgyétek, hogy az urbéri törvények már mindent megtettek. A' köznép $\frac{3}{5}$ nem ismeri e' törvényeket kellőn, mert együgyű, 's mert nincs, ki nekik úgy, mint kellene, azokat előadja; másfelől pedig még mindig találkoznak, kik a' nép együgyűségét használni tudják. —

A' csév-, kesztőlcz- és dágh-iakat a' Pesti Hírlap 100-ik száma szerint földesurnak az urbéri törvények ellenére, az $\frac{1}{4}$ telkest is hetenkint két napi munkára kiren-

delte; 's esztendőök multak el, míg az igazságos panasz-
nak elintéző bírāja akadt.

II. F E J E Z E T.

A' dézma.

A' mezőgazdaság megrontására a' dézmánál si-
keresebbet kitalálni nem lehetett. J o u n g.

1. §. Az adózó nem használhatja földeit belátása szerint, terményeivel ideje-korán nem rendelkezhetik, 's általában a' dézma, bizonyos nemében a' közbitangnak tartja a' jobbágy telkét.

Az adózó ugyanis tartozik állománya $\frac{2}{3}$ -dában őszi és tavaszi gabonát termesztetni, akár van neki annyira szüksége, akár nincs. — Szémlélődnie, 's anyagi érdekei tekintetéből jobb meggyőződését fogatosítania nem lehet, mert ám kisértse meg az őszi fordulónak kisebb-nagyobb részét luczernássá változtatni, ha marhatenyész-
tésből több hasznot lát; kisértse meg répát, kalmár-növényeket 'sth. termeszteti, 's bizonyos lehet abban, hogy ezt a' földesurodalom nem türendi; néki gabona kell, a' szőlő után pedig bor, amott tehát kizárólag gabonatermesztésre, emitt szőlőmivelésre van utasítva; teremjen bár e' végső hitvány lőrét.

Ennek egyenes következése: jobbágygazdaságaink egyoldalúsága. Innen van az, hogy, ha a' termés kedvező, a' gabonának nincs ára; ha ellenben mostoha és vi-
szontagságos az időjárás, az adózó éhezni kénytelen; a' mint legutóbb nemcsak a' bihariak, szathmár-avasiak, árvaik és szepesiek, hanem a' csongrád- és torontáliak is éheztek 1842-ben, kiáltó tanuságául annak, hogy a'

földmivelő üdvét és sorsát kizárólag egyféle növényre ne építse, hanem vidéke kereskedelmi 's egyéb körülményeihez képest többoldalúsítsa gazdaságát.*).

Szakithat ugyan a' jobbágy kaszálójából, ha magát földesurától elkülönözte, egy darabot — ipar-mezőül, az $^{1167}/_{1810}$ számú udvari intézmény szerint azonban e' szándékát tartozik bementani földesurának, ez pedig felügyelni, hogy a' rét felszántása által az állományiföldek mivélése rövidséget ne szenvedjen, melly körülmény e' kinézést ismét nagyon nehezíti; többiben pedig tekintetbe veendő, mikint legtöbb helyen a' kaszáló külön kihasítva nincs, 's hogy ez a' jobbágyoknak szénát, 's marhájának legelőt ad, 's hogy végül egyéb nem csekély elfoglaltatásai mellett a' $^{2}/_{3}$ szántóföldeket is alig képes megműköltani; hiszen a' jobbágyot az ág is huzza. —

Az ugarban az adózó ha természet, ebből dézmát nem ad. De itt ismét a' földesur önkénye korlátozza őt, ki nem minden ok nélkül méltán tartván attól, hogy jobbágya az ugart kellőbben mivelandi, semmint a' dézma alatti két nyomást, de el nem különözött helyeken legeltetésében is rövidséget szenvedvén, az ugar beültetését tilalmazza. — Szükség esetében pedig tilalmának gyámolítására nem nehéz okot találania, mi épen nincs példa

---

*) A' „Pesti Hirlap“ $^{97}/_{1841}$ számában vetéslegeltetési nomena d i s m n s ezim alatt következő épületes tény közöltek: „Kőrös városa számos lakosai panaszosan az iránt folyamodtak a' megye rendeihez, hogy bizonyos gerinces kaszálókat felszántván 's bevetvén, vetéseket a' helybeli közbirtokosok azon ürügy alatt, hogy a' hol elkülönözés nincs, a' kaszálókat sz. György napig és sarjukaszálás ideje után legeltetni szabad, nyájaik által semmivé teszik, a' mezőrendőrségi tisztviselő pedig ép ezen legeltetési jog miatt kártérítési panaszuk tárgyában nem akar bíraskodni.“

Az 1839-iki oct. 8-iki országos ülésben is több követ panasz-képen emlité, hogy az ugart némelly jobbágyok bevetvén, mind a' földesurnak, mind jobbágyszeleiknek a' legeltetésben rövidséget okoztak; 's ugyanez alkalmammal emlité Nógrád követe, mikint megyéjében a' tagosztály sok helyen végrehajtván, a' jobbágy szabadon bányik földjeivel, 's a' földesur nem tudja, miből vegyen dézmát.

Ihme az ipart és szorgalmat bepanaszolva!

nélkül, 's értekező is tud esetet Pestmegyében, hol a földesuraság az ugarbani termesztéstől 1842-ben jobbágyait eltiltá.

A' tarlónak termesztés általi használásáról szó sem lehet, mert habár a' jobbágy néhány gebéit másutt is eltengetné, hogy téli takarmányul 'stb. répát, 's zöld szüleséget, a' második termésből dézmát nem adván, termesszen; ez mégis kivihetetlen, mert hiszen a' jobbágy szántófölde is közbitang, mellynek termésében hárman: a' pap, a' jobbágy és földesur osztoznak, dézmálás után pedig a' földesur is legeltet rajta.

Illy körülmények között okszerű gazdaságot tartani csupa gúny; a' rendes fordulót ugyanis a' dézma, és az ezutáni közlegeltetés terheli, az ugarral és a' kaszálóval a' jobbágy nem szabad, 's a' tarló nem az övé, nem az övé pedig mindaddig, míg az elkülönözés és tagosítás e' békóit szét nem zuzza.

Ha azonban a' tagosítás és elkülönözés bekövetkezik, 's a' természetbeni dézmálás megszüntettetik, már is szabadabban fog mozoghatni, 's teend, mint tettek sok alföldi községek, hol a' szántóföldek és kaszálók régóta egy darabban levén kiadva, 's a' dézma is meghatározott pénz- és szem-mennyiségben fizettetvén, a' tanyákon jó mesterséges kaszálókat, iparnövényeket, 'stb. találhatni; ugy cselekedend továbbá, mint cselekedett Kecskemét, 1826-ban t. i. megszüntetvén a' más földén való költsönös közlegeltetést, megérte azt, hogy azóta körülárkolt tanyákat és gyümölcsösöket is lehet ma már mintegy teremtvé látni, 's hol több gazdák silány jövedelmű szölleiket kivágván, jelenleg a' satnya tőkék helyén dús kalászkok díszlenek. — Társalkodó 1840 : 18—22 számokban.

Másik rossz oldala a' természetbeni dézmának az, hogy a' jobbágy kénytelen akkorra halasztani terményeinek letakarítását, míg legalább a' dűlőjebeli minden vetés megérett, 's hányszor megtörténik ekkint az, hogy Y-nak trágyázott földé gazdag kalászt teremvén, ezekből

része a' szemnek kipereg addig, míg Z-nek silány kései vetése megérik. — A' feltakarított dűlőt a' földesúr tartozik a' bemondástól számított 3 nap alatt megdézsmáltatni; nem értve ide az ünnepeket.

Ha tartós eső jön közbe, a' dézmálás mindinkább késik, az eső, szél a' szemet kiveri, a' képeket megszaggalja, 's az aratás szebb része pocsékká lesz. 'S itt még nincs vége. A' dézmás a' képeket, kereszt- vagy vontatókat kijelöli, 's most ezt kell mindenek előtt behordani, 's csak azután viheti haza a' jobbágy a' maga részét. Ime mennyi termés-, idő- és iparvesztéség!

2. §. A' dézma elcsüggeszti az ipart, egykedvűvé teszi a' földművelőt azáltal, mert a' szorgalmatos és ügyekező gazdát bünteti; a' renyhe által pedig magát csalatni hagyja.

„Három olly gazdát állítván fel (mond Bezerédj a' Pesti Hírlap 16-ik számában), kik közül az egyik földét olly beforditással miveli, melly = 60, és azután termést nyer, melly = 90. Ebből szabad földön a' beforditást, és ennek kamatját $\frac{5}{100}$ — 63 levonván, lesz nyereség 27. — Ötöd alatt azonban (9-ed, 10-ed) ennek fejében a' 90 termésből kivétetik 18, és így marad csak 72, és ebből a' beforditást kamatjával együtt 63 levonván, lesz nyereség csak = 9.

Egy másik gazda előbb akarván menni, amazéval ugyanazon egyenlő körülmények alatti földét nagyobb beforditással próbálja mivelni, mellynek olly mértékben tudja helyét találni, hogy mindent belefoglalva, a' befordítás leend = 130, és ezután szerencsésen termést nyer, melly = 168. Ebből szabad földön levonva a' beforditást 130, és ennek $\frac{5}{100}$ kamatját $6\frac{5}{10}$ összesen $136\frac{5}{10}$, lesz nyereség $31\frac{5}{10}$. Azonban ötöd alatt kivéve az 168 termésből az = $33\frac{3}{5}$ ötödöt, marad csak $134\frac{2}{5}$, és ebből a' 130 befordításnak kamatját, mint feljebb $6\frac{5}{10}$, marad csak $127\frac{3}{10}$, a' mikép nemcsak nyereség, hanem jövedelem sincs, sőt a' befordított 130 értékből vesz a' földműves $2\frac{1}{10}$ értékűt.

A' harmadik gazda számítván, vagy sejtven a' nagy befordítás eredményét, szinte egyenlő földén csak olly aránylag csekély beforditással próbálja a' művelést, melly = 20, és termést arat = 40. És így bár kétszeresíté a' beforditást, mégis ő szabad földön legkevesebbet nyer, mert levonva a' beforditást, melly kamatostól = 21, marad a' 40 termésből néki, t. i. legcsekélyebb beforditással dolgozónak nyereség csak 19, holott a' 60 beforditónak nyeresége = 27, és a' legtöbbet t. i. 130-at beforditónak nyeresége is legnagyobb, azaz $31\frac{5}{10}$ volt.

Ötöd alatt azonban épen ellenkezően áll, miután az = 40 termésből kivéve az ötödöt, vagyis 8-at, marad 32, és ebből a' 20 beforditást $\frac{5}{100}$ kamatjával, vagyis 21 levonva lesz nyereség a' legkisebb befordítás mellett = 11, holott a' 60 befordítás után nyereség csak = 9 volt, a' 130 befordítás után pedig $2\frac{1}{10}$ veszteség következett.

E' mellett ötöd fejében egyenlő földön a' legnagyobb beforditást tevő kiad $33\frac{3}{5}$, a' középös 18, a' legcsekélyebb befordításu pedig csak 8-at, így csalja az ötödölés az ipart és derék művelést, hagyja pedig csalni magát a' restség és silány művelés által.

A' befordítás alatt mindent kell érteni, mi munka, pénz és erő, a' termés szerzésére fordítatik, olyakat is, mellyek csak hosszabb idő utáni gyümölcsözés fejében addig jövedelem nélkül tétetnek, és mindezeknek kamatait, a' rendkívüli befordítás- és termesztésmódokat sem zárva ki, mert itt nem a' leghíztosb gazdálkodás, hanem az van kérdésben, lehet-e ötöd alatt bár roppantabb, de mégis nyereséghezó beforditással szintén roppant terméseket szerezni, 's a' föld értékét, gyümölcsözését nevelni, mint ezt a' köz és magán érdekek kétségkívül kívánják?

Erre nézve nem kell felednünk, hogy a' nyereség nem növekedhetik a' nagyobb 's nagyobb befordítás teljes arányában, azaz ha = 6-hoz = 10 termést, 60 befordítás nem fog = 100 termést hozni, azon egyszerü

okból, mivel a' termés nem egyedül a' befordítás gyümölcse, hanem két külön factoré, t. i. a' föld gyümölcsöző erejének és a' befordításnak összes productuma; a' factoroknak csak utóbbika nagyobbodván, azon felvett esetben a' termék is csak részes arányban növekedhetik.

Mind e' mellett azonban, a' mint az, ki egy holdban egy pozs. mnyi vetés után talán szinte 13-or megkapja a' vetőmagot, mégis csekélyebb jövedelmet kap annál, ki 2 pozs. mérőt vetvén egyenlő hold földbe, csak 8-szoros termést arat, mert a' vetőmag levonása után amannak 12, emennek 14 mérője marad, ugy a' fölvelt példában is a' szabad földet nagyobb befordítással mivelő, ámbár ez nem teljes arányában fordít jövedelmet, lesz a' nyertesebb.“

Folytatólag: a' dézma elvre nézve is kárhozatos intézet, ugyanis nem a' tiszta hasznot, hanem a' bruttot zsákmányolván, aránytalanul sujt. *)

Példák kellőbben felderítik a' tételt. Y. jobbágy gazdaságát jövedelmezőbb állapotba szeretné hozni, beruházza tehát kezénél lévő, takarékosan megzsugorgatott 400 ftját, vesz t. i. egy pár ökröt, 's eselédjei számát egygyel szaporítja. Jövedelme 24 frttal nőtt; első azonban a' dézmás, neki ahhoz semmi köze, mit ruházott be a' jobbágy, ő az összes termésből, tehát a' jövedelmi szaporulatból is kiveszi a' 9-ed és 10-edet = 4 frt, 48 kr., marad tehát a' jobbágynek 400 vforint befordítása után jövedelmi szaporulata 19 frt, 12 kr. Valljon nem cselekszik-e sokszorla helyesebben, ha pénzét költsön kamatra adja, 's 19 frt 12 kr. helyett 24 váltó forintot vesz be. — X-nek, mert földje jobbaeska, 's terményeit könnyen pénzzé teheti, brutto jövedelme 800, a' befordítás 400; Y-nak ugyanannyi térű földje sovány, jövedelme azonban szinte 800, de a' befordítás 640. A' dézmás,

*) Az urbéri dézmával egyenlő fonákságn bányatizedre nézve az austriai német tartományokban, de hazánkban is azon kormányi rendelkezés áll fenn, miszerint tizedet csak a' nyereséggel mivel bányák tartoznak adni, a' veszteséggel munkálttak nem.

mert mindkét föld egyenlő kiterjedésű, mindkettőből egyaránt kiveszi az ötödöt, X-től tehát szintugy mint Y-tól elvesz 160. Ekkint marad X-nek, ki keveset fáradott, 's kevesebb ipart és pénzt fordított be, = 240; Y-nak, ki veritékével áztatta telkét, a' dézma épen hasznát vitte el, — 's így neki ösztönül további befordításra marad semmi.

E' körülményt értették az irhoni bérlők, midőn a' mezőgazdasági hátramaradás okainak kipuhatolásával megbízott választmányuk kijelenték: „hogy, ha nekik a' tizedet természetben kellene terméséből kiadni, óvakodnának bér-gazdaságukat legkevesebbé is javítani, mert ez esetben a' tized termésükhöz, nem pedig a' bér-földértékéhez képest vétetvén, tőkepénzeik, 's beruházásuk a' tized-bíró papságnak jövedelmeznének.“

Helyesen mondja Fényes „ennél (a' dézmánál) valóban aránytalanabb és igazságtalanabb adót alig lehetne kidolgozni. Az igazság t. i. megkívánja, hogy kiki azon arányban adózzék valamiért, mellyben annak hasznait huzza, ez azonban a' kilenczednél és dézmánál egészen másképen van. — Így például a' szepesmegyei földműves, ki sovány földét 3-or négyszer megszántani, erősen megtrágyázni kénytelen, ha átmérőleg egy hold földön 6 mérő gabonát kíván aratni, szinte odaadja egész termésének kilenczed részét, mint azon békésmegyei jobbágy, ki egy felszínes turkálás után trágya nélkül ugyanannyi földön 12—15 mérő buzát arat.

Le van-e itt a' költség az egész haszonból huzva, hogy tudhassuk a' tiszta hasznót, melly után kellene csak egyarányban adót fizetni? Valóban nem, 's meg-esik, hogy a' sovány földdel küszködő földművesnek minden tiszta hasznát már kimeríti maga a' kilenczed, holott a' gazdag termékeny földü birtokos tiszta hasznának $\frac{1}{4}$ részét sem adja oda.

Csuda-e tehát, hogy soványabb vidékeinken számtalan elhagyatott jobbágytelkek (desertae sessiones) van-

nak, melyeket dézma- és robottartozás mellett ingyen sem vesz által senki.“ — Ismertető 1830 és Erdélyi Nemzeti Iparunk 136.

Igazságtalan a' dézma még azért is, mert a' már megdézsmált vetőmagot is meggarácsolja. N. jobbágy 36 hold földébe őszit, 's tavaszit elvet 60 pozs. mérőt, terem neki 400, a' dézmás nem nézi, hogy a' vetőmag taval már megdézsmáltatott, sem hogy azt a' jobbágy tán a' takarékmagtárból, vagy ügyfelétől kölcsön vagy pénzen vette, hanem az összes termésből kivesszi az ötödöt: „valóban helyesen jegyzi meg Gáty (Ismertető 1838. 46. sz.) ez érdemben a' méh- és juh-dézmák helyesebbek, holott az anyák nem vétettek a' procreatio számába.“ — „Wenn der Bauer Stroh verkauft, weinen die Aecker“ így áll ez írva Colerusban; 's bizony sirnak a' földek akkor is, midőn a' dézma a' szalmának egy részét tova viszi. Mert kétségen kívül valamint legócsóbb, legjutányosabb, ugy egyuttal legczélszerűbb trágyaszer a' szalma, mitől tehát a' jobbágyot csak a' közgazdaságnak kárával lehet megfosztani.

A' természetbeni dézma az ügyekezetre ugy hat, mint májusi fagy a' csirkadó bimbóra, 's mig egyfelől a' törekvést bünteti, 's a' számítani tudó gazdát befordítás-tól idegeníti, másfelől a' nép erkölceit mérgezi meg. — Mert hiszen a' jobbágy elvégre is csak ember, kinek keze szintén maga felé hajlik, 's kinél, főleg ha anyagi érdekeiről van szó, az önszeretet hatalmasan felriad.

'S lehet-e ezt csudálni? Hiszitek tán, hogy a' parasztember nem tud következtetni? Csalatkoztok. — Jól tudja ő azt, hogy a' földesurnak a' jobbágyi természetnyek megdézsmálását, mint tevő 1836 előtt, többé kénye kedve szerint halasztgatni nem szabad; mélyen be van vésve emlékezetébe az apró dézmának kárpótlás-nélküli eltöröltetése, ittott a' szántás körüli engedmények, a' robotnak föltételes bérbe adhatása, a' terhes hosszú fuvar eltörölése 'stb.

Mivel pedig az emberi természetben fekszik az, hogy saját ügyében a' kevesebbé valószínűt is tiszta igazság gyanánt veszi, 's általa illúzióját kecsesebbé idomíttatja; mivel továbbá önzéstelen érzés, higgadt ítélet, 's nagyobb erkölcsi fejlettség zárják ki csak ezt, — ellenben minél kisebb az emberben a' szellemi tartalom, minél több mostoha körülmény nyomja őt, annál önzőbb, konokabb és elfogultabb; ennél fogva a' jobbágy a' fennebbiekben nem földesuri nagylelkű concessiót lát, hanem törvényes megszorítást, mit nézete szerint a' törvény csakugyan nem tenne, ha a' földesurnak igaza volt volna. Még inkább megerősíti ötét e' hiedelmében a' földesuri büntető hatalomnak = botnak eltörültetése, 's minthogy azelőtt is leginkább ez volt kötelesség-érzetének támasza, annak kidőltével ez is kissé megtágult.

Gondoljuk ide még a' tudákos paraszt és nemparaszt bujtatókat; a' földesur és tisztei részéről helybeli közben előforduló visszaéléseket *), 's ne csudáljuk,

*) Nem a' követelő félnek restelkedő jobbágya ellenébeni szükséges erélyességét értem itt, hanem olytán eseteket, mikben szoros igazságilag a' földesur és tiszte nem méltányos. — Szabolcscsal határos egy megyében tudok esetet, miszerint az urbéres vadászati napokat gyomirtásra használják, ellenére az 1806. 3942 és 9361 számú cancellariai rendeleteknek, 's az 183²/₆-iki urbéri törvényeknek. — Emlékeznünk még a' Pesti Hírlap 10-ik számában megírt vizadóra, minél fogva bizonyos földesur azért, mert a' helység mellett elfolyó patakban az asszonyok ruhát mostak, minden házi ott lakó asszonytól egy pár csirkét és néhány tojást követelt évi bérül. — 'S hány panaszt 's urbéri meghasonlást lehetne idézni a' Pesti Hírlap 100-ik számában előforduló esztergam- és baranyamegyei urbéri panaszokhoz hasonlókat? Hogy sok egyebet elhallgassak, maga a' téglakészítésnek földesurilag nehezített ügye sem növeli az összetartást. Az 18³⁹/₄₀ országgyűlésen kimondá az alsó tábla elnöke, Bihar, Gömör, Krassó, Arad, Sopron, Vas, Szabolcs, Esztergam, Heves, Pozsony, Torontál, Zala 's még több megye, — mikint a' téglavetés és égetés nem regale, hogy az eltiltva soha sem volt, sőt hogy Mosony- és Szepesben elejétől fogva a' jobbágyok által gyakoroltatik, 's hogy annak országosan való felszabadítása annnyival inkább kívánatos és szükséges, mert csak ekkint reménylhetni, hogy az adózó házára kényményt állítand, miáltal az olly gyakori tűzvész pusztításainak nagyrészből elejét vehetnének 'stb. és mégis ugyanazon jobbágyoknak, kinek vályogot és nyerstéglát készíteni lehet, nyerstégláját kiegészíteni nem szabad. Sajnos, hogy a' legközelebb befejezett országgyűlésen is keresztül esett e' tárgy.

hogy az egyéb terheltetésekkel is nyomott, hazánk nagyobb részében valóban szegény paraszt szükkeblű, irigy és fondor. — Készebb szükségét szenvedni, sem hogy akár pénz, akár igaz befordítással a' földesuri dézmát növelje. — Miben egyébiránt a' robot, köz- és helységi munkák is akadályozzák. —

E' körülmény a' közgazdaságra nézve vajmi káros; a' mezőgazdaság ugyanis pang, 's ha' amaz egykedvű művelés alatti földek termését csak **1—2** szemmel tesszük kevesebbre, semmint termenének dézmamentes állapotban, — évenként néhány millio pos.mérő termés van elveszve, mi ellenkező esetben kereskedésbe bocsátva nevezetes őszllettel segítné fel pénztelen hazánkat. *)

Ám ez uton elszegényedik a' földművelő is, házi szükségleteinek fedezésére kölcsönhöz folyamodik; 's ezek közönségesen olly nzsorával járnak, miszerint az adós tartozik **100** v.forint éves kamatjául egy hold vetést adni 's a' t. — A' nagyobb községbeni szép mennyiségű árva pénzek a' jobbágyság között osztvák ki, 's tudok helyet, hol **358** sessiot művelő jobbágyok között **70—80,000** v.forint árvapénz kereng.

Váljunk meg tehát azon illusiotól, hogy a' jobbágy-nak sorsa hazánkban igen kedvező, 's hogy helyzete nem olly nyomasztó, mint kikiáltva van. Bocsátkozzatok kunyhójába, és találandotok néhány jó birtokút, de sokszorta több szegényt és eladósultat. 'S mi ennek oka? tán egyedül a' dézma és robot? koránsem, vannak mások is, 's

---

*) Die Abschaffung der Fendal-Rechte und des Zehenten brachte in dem Departament von Donnersberg die laendliche Industrie auf einen Grad, welcher zunehmende Wohlhabenheit der Bewohner, und einen steigenden Werth der Güter augenscheinlich machte; — 's ismét: Alle Maenner haben den Verfasser öfters versichert, dass seit Abschaffung des Zehenten die Ernten gegen ehemals beinahe einen doppelten Ertrag liefern, und dass die bemeldeten weiten Fluren jetzt in einem Jahre mehr gedüngt werden, als es sonst in einem Zeitraum von 10 Jahren geschah. Mittheilungen aus dem Gebiete der Landwirthschaft von Koppe, Schmalz, Schweitzer, Teichmann. 1818. 1 Band 298—300.

azokat másutt jelölendjük ki, azonban az oroszán rész a' robotot és dézmát illeti,

3. §. A' dézma által aránylag többet vesz a' jobbágy, semmint nyer a' földesur.

Vegyünk fel számokat. Telkesi Péter jobbágnak őszi fordulójában termelt 100 kereszt, a' tavasziban 90 vontató, a' dézmás amabból kijelöl ötöd fejében 20 keresztet, emeből 18 vontatót.

A' jobbágy beszállítja a' földesurét, ez 10-én és 9-én elnyomtatattja, 's felvevén, hogy egy kereszt ad 1 pos.mérőt, egy vontató pedig 2-öt, — a' földesur magtárába beméretik 18 pos.m. őszi, és 32 pos.m. tavaszi.

Nézzük a' jobbágyot, ő nem 18 és 32, hanem husz és 36 pos.mérőt veszett, mi 100 egész helyes községnél 600 pos.mérőt tesz, 's mit vajmi jobb lett volna a' takarékmagtárba adni.

E' veszteségre nézve ugyan megnyugtató bennünket az, hogy szegényebb sorsú nyomtatók közé folyt a' nyomtatórész, kik néhány lovacskaikkal máskor suvaroznak, takarás után pedig részes nyomtatók, 's kik így keresnek télre valót; 's ennél fogva, ha ez volna a' jobbágy összes vesztesége, nem neheztelném, mert hiszen jó kézbe ment. — Van azonban a' jobbágnak egyéb rövidsége is; vesz ugyanis semmi áron nem vehető időt, tünnie kell termésének szél, eső és elemi viharok általi veszélyeztetését, 's nélkülöznie a' saját természetmányaival idejekoráni szabad intézkedést. —

Elveszti végül a' szalmát, 's bizonyára nagyobb kárral, semmint minő hasznót az a' földesurnak ad. — Olly helyen ugyanis, hol a' dézmát nyomtatók tisztálják ki, részét a' szalmának ezek eltűzelik, elhordják; 's a' pelyva? többnyire kárba megy. Más felől a' cselédek keresik meg a' szalmás kazlakat, hogy t. i. szegődvényes szalma-, széna- és fa-illetményükből minél többet eladhasanak, a' csűrös kertből hordogatnak orozva. — Mind a' szalmának, mind a' pelyvának a' jobbágy kellőbb hasznát

veendé, holott amannak hiánya miatt, fátlan vidékeinken kevés trágyájából bűdös tűzeket tapos, bizounyal szántó-földeinek, 's tekintőleg közelebbi terméseinek rövidségével. —

Vagy tán cséplő-géppel és szegődvényesei által takarítatja fel a' dézmás életet a' földesur? Ez nem változtat a' dolgon; mert hiszen a' gépben, 's azt munkában tartó állatokban tőke hever, 's a' szegődvényesek sem szolgálnak ingyen. — A' mit tehát részes takarónak ad különben a' földesnr, az ez uton csak befordítását fedezi; 's legfőlebb némi csalástól óvja meg a' nyomtatók és cséplők részéről.

'S ez a' legjobb eset; ám vegyük a' dolgot úgy, a' mint az a' gyakori életben van, és tapasztalni fogjuk, hogy a' dézma által szenvedőlegesen érdeklött adózó a' dézma-illetményt koránsem dajkálja úgy, mint a' magáét, hanem hányja, veti, szekerével nyargal, mi által sok, különben a' kalászban maradandott szem kipereg; higyük el, hogy a' nyomtatók és cséplők a' földesuri dézma körül is csak olyanok, mint különben, 's hogy a' tolvajlásban a' nyomtatónak lova is részes, mert száját behurkolni csakugyan nem lehet 's a' t., és bizvást, nyugodtan felvehetjük, hogy ugyanazon kereszt után, melly a' jobbágnak 70—80 itcze szemet ad, a' földesurnak magtárába 60 itczénél többbe nem kerül. Elkallódik tehát $\frac{1}{6}$ része a' dézmának, a' nélkül, hogy annak bizonyos, jogos haszonba menését tudnók. — E' szerint ugyanazon 20 kereszt őszinél és 18 vontató tavaszinál, mellyből levonván a' cséplő-részt a' földesnr körülbelől 15 pos.m. őszit, és 27 pos.m. tavaszit nyer, a' jobbágy vesz 20 pos.m. őszit, és 36 pos.mérő tavaszit. —

Hogy pedig ez így, 's nem másképp áll a' gyakorlati életben, mutatják azon dézma-váltsági ideiglenes szerződések, mikben a' szemül való váltság a' dézma-jövedelemnek 3—6 's több évi átallója szerint állapítatik meg. —

Tolnamegyében egy középsterű termékenységű és ipar alatti határban, mellyben búzát sem igen természetnek, a' kilenczedet egy egész urbéri telektől, melly 24—28 hold szántó, és 8—12 hold kaszálóból állott, esztendőnkénti 6 pos.mérő rozsszal, 6 pos.m. zabbal, és 4 pos.m. morzsolt kukoriczával, 1838-ban több próba-évre megválták, és azóta rendesen és jó kedvvel kiadják. Igaz, hogy e' mellett a' papi tizednek nem terhes haszonbérét a' földesúrtól szintén pótlás nélkül átvették. P. Hirlap 26-ik szám. —

A' csongrádiak 1839 és 1840-ben adtak egy telek után évenként 6 pos.mérő kétszeres búzát, 4 pos.m. árpát, 4 pos.m. zabot, 3 vftot, és 16 mázsa szalmát. A' szegh-váriak (Csongrádvármegyében) 1841 — 1846-ra szerzett egyességük szerint kilenczed fejében állományonként adnak 7 pos.mérő kétszeres búzát, 7 pos.m. árpát, 5 pos.m. zabot, 8 mázsa szalmát és 1 ft 40 krt. A' szentesiek (Csongrád várm.) kilenczedüket 1832 — 1844-re megváltván, évenként az urodalmi magtárba tartoztak beadni egy egész hely után 6 pos.mérő tiszta búzát és 10 pos.m. tavaszt. Vegyük e' tételt számítás alá. Tegyük fel, hogy a' földesuraság, mielőtt az illetőkkel szerződött, több évi dézma-jövedelmeiből középszámot vett; tegyük fel, hogy az annakelőtte természetben nyert dézmat 8-án nyomtattatá el, miszerint bekerült volna $6\frac{6}{8}$ pos.mérő őszi, és $11\frac{2}{8}$ pos.mérő tavaszi, 's mint-hogy ez kilenczed, a' jobbágy földének összes termése volt $9 \times 6\frac{6}{8} = 60\frac{6}{8}$ pos.mérő őszi és $9 \times 11\frac{2}{8} = 101\frac{2}{8}$ pos.mérő tavaszi. —

Szentesen egy állomány 56 heldből, holdját 1100 □ öllel számítva, áll, 's e' szerint kerek számmal 36 holdat vevén fel 3 fordulóba: a' 12 holdas őszi forduló minden holdjára esik $5\frac{1}{16}$ pos.mérő; 's egy holdra $1\frac{2}{4}$ mérő vető magot számítva, egy szemre esik $3\frac{1}{3}$ mag; a' tavaszi 12 holdas forduló minden holdjára esik $8\frac{2}{4}$ pos.m., 's egy holdra 2 pos.mérő vetőmagot számítva, egy szemre esik $4\frac{1}{4}$ mag. 'S e' mennyiségben a' szalva érték is befoglaltatik!

'S ez Csongrádvármegyében, hol a' szeri föld 1817-ben egy szántásban a' legtisztább tavaszi búzát 30-szorosan adta meg, (Tndom: gyűjt. 1821. 6-ik füzet) 's épen Szentesen, mellynek tanyái tagosztályosan levén kiadva, a' lakosok sok tiszta búzát és repczét is természetnek, hol a' termő réteg 2—3 láb mélységű, melly ugarlás és trágyázás nélkül egyszeri szántás után őszi gabonából 5—24 magot ad. Ismertető $\frac{2}{1835}$.

E' számításból többféle következtetést lehet kihozni; — ugyanis a) vagy az adózó hanyagolta el földmivelését. b) Vagy sikerült neki csekélyebb dézmával kielégíteni földesurát, semmint tartozott volna. — c) Vagy a' nyomtatók takarítottak el valamieskét. — d) Vagy — 's ez leghihetőbb, a' fennebbi körülmények mind összesegítették.

Annyi minden esetre igaz, hogy a' földesur rövidséget szenvedett, 's hogy e' kedvező esetben is a' jobbagy többet vesztett, semmint nyert a' földesur. —

4. §. Hátra vannak még azon visszaélések, mik a' dézmálással karöltve járnak. Nehéz ugyan és felette kényes feladat, azokat kijelölni, mert bizonyára sem a' földesuri sáfár nem tesz vallomást maga ellen arról, hogy akár felügyelési hanyagsága miatt, akár — 's ez még vétkesb — tudtával az, adózó földesurának rövidséget, kárt okozott, de a' fondorlóknak is egynél több okuk van merényletüket titokban tartani. —

Lélekismeretes dolog továbbá feltakarni, és a' nagy közönség ítélőszéke elé vinni olly tetteket, miknek létezéséről ugyan egyikünk sem kétkedik, de mikről ép a' fennebbi okokból határozott adatokkal nem igen bírunk; 's ha bírnánk is, azok mindig csak egyeseket állítanak pellengérre, 's róluk általános következtetést vonni nem igazságos, mert ekként gyanu hárul az ártatlaura is. —

Ha értekezőnek e' tekintetben is magának nincsenek szomorú tapasztalásai, alkalmasint nem tölti be e' rovatot, — mivel azonban észrevételei a' rosznak orvoslását tárgyazzák, — takarjuk fel a' szenvedő részt itt is.

Az alkalom varázs csáb-erővel bír, 's az általai megkísértetést az legkevesbé képes visszantasítani, ki előtt az elsikamlásra vezető tév-ut megtörve, 's ki midőnazon egy felől anyagi helyzetét, habár pillanatnyira is javítja, más felől cselekvése fonákságát keresztülgondolni sem ideje, sem kedve. —

Ismerjük a' jobbagyságot és gondolkozását, — csuda-e, ha a' dézmálás által nyújtott alkalmakat használja? megtanítják őtet gyakran a' körülmények.

A' dézmásoknak közönségesen vannak kegyenczeik, 's ezeknek hasznos szolgálatát meghálálándók, a' dézmából valamicskét elengednek. — Másutt a' határ számos apró részre felosztva, vagy tagosítva, a' dézmálást, úgy mint kellene, a' legárguszabb egyén sem képes megejteni. — Egy harmadik határban van egykét rossz ember, kiknek sikerült legselejtesebb takaritmányukat beadni. — Egy negyedik dülön engedékeny felvigyázóra találunk 's a' t. —

Az adózó igen jól tudja, hogy a' dézma a' földesuré, nem pedig a' dézmásé, 's hogy emélfogva azon egykét embernek kegyelése szinte helytelen; e' körülmény, és a' többi esetek tehát, mint mondani szokás, felnyitják szemeit, és ő is tesz úgy, mint csoroszlya-felei. 'S vétkes merényének súlyát annyival kevésbé méregeti, 's annyival inkább számítva viszi azt véghez, mert meggyőződése szerint a' dézma igazságtalan, 's most fellázad kedélye, látván, hogy minél többet fírad és természet, annál többet visz el a' dézma. — Bátorítja az egyest az özszesnek rossz példája, melly, valamint jobbadán minden gyengébb az erősebbet, az irigységnek bizonyos nemével nézi, 's hol annak érdeke az övével jó érintésbe, utat keres saját magának hasznára lenni. — Kinek sok termett, van miből lekenyerezni a' csőzt 's a' t.; ki földéről keveset takarított, ezt vajmi gyakran a' szükség viszi tévutra. —

A' szokottabb cselek egyike az, hogy az adózó hellyel közben kisebb, gazos, konkolyos és vadóczos

kévékből, kaparek, gereblye-aljból vegyest rak keresztet, 's ha szerit teheti, ezeket csempészi be a' kijelöltek helyett a' földesúri asztagba. 'S ez esetben a' kár a' földesúré. Ha ellenben a' dézmás a' cselt észreveszi, 's a' jobbágy legszebb kalangyáit szállítatja el, ez károsodik és bűnhődik. Csakhogy azután e' bűnhődés a' fondorlót megtérítené! Ne higgyétek. E' felsülés csak ellen-szenvét táplálja, növeli, 's arra szolgál neki, hogy mérenyét jövőben kellőbben kifőzze, és óvatosabb legyen.

Köztudomás szerint a' kijelölt dézmagabonának be-szállítását gyakran érdeklett községiek, legtöbbször hajduk és szegődvényes csószók gondviselik. — Ezek a' népből szerződöttévék, 's zsoldos eljárásukban őket kis rokonság, néhány jó szó, ajándék 's a' t. nem ritkán habozókká teszi, 's mint a' közmondás tartja, tiz körműkről leveszi; 's ugyan mellyik az a' mindenható tisztt, ki e' sok oldalu csalásokat felfedezze 's meghiusítsa? — Az Ismermető $\frac{7}{1838}$ -iki számában különösebben a' bordézmáról Ruehiel így szól: „Itt már nemcsak a' földesur, és a' dézmaadó szőlőbirtokos károsul, hanem fájdalom! közvetlen mindig a' bornak becse, és e' szerint hitele is veszt; mert a' dézma elől eldugott borokon kívül a' földesur még azt a' kárt is kénytelen szenvedni, mit a' szem előtt hagyott borral sok elfajult és vallástalanok szoknak cselekedni, t. i. a' dézmálásra fennmaradt termést vízzel szaporítván meg, hogy az oda jövő dézmálónak szemébe ne tűnhessék a' termés csekélysége. Illyenkor vízzel meghamisított borból telik a' földesur pinczéje. A' félre dugott bornak pedig ritkán juthat a' földesur birtokába, kivévén ha egy harmadik azt lélekismeretesen bevallja. —

„1834-ben, akkor t. i. midőn a' tömérdek bor mellett még annak jósága is nógatá a' szőlőbirtokost alattomoskodásra, egyik helységben magam majd 100 akó bort koboztam el, egy másikban szinte egy más dézmás még annál is többet. — A' legtisztábban szűrt bort dézma elől 5—7 akós hordókba, csűrökbe, istálókba, 's ki tudja

hová még elrejtegették a' szőlősgazdák, hiven, hogy annak nyomába nem jutand a' dézmás 's a' t. " Engedjünk helyet ezek folytában az analogiának. Az érdek, melly az adózót csel- és csempészetre készíti a' bornál, ugyanaz más természetménynél is, 's ki elkövetheti azt, valljon nem képes-e megkísérteni ezt is?

Szeretném tudni 100 dézmás közül hány van, kit hivatalos eljárásában jó szó- és ajánlatokkal körül nem vettek a' dézma-adók? — Legjelentékenyebbek a' visszaélések ott, hol a' termésről a' földek szétszórtsága miatt a' hely színén csalhatatlan tudomást venni nem lehetvén, a' dézmálás a' bevallási jegyzék szerint történik. — Kia' mondtak valóságán kételkedik, ám jelenjék meg egy alkalommal a' megyei adó alái bemondáson, 's látni fogja, milly nyugodtan mond be hamis adatot a' bevalló; tekintsen meg a' kétkedő néhány dézmálási lajstromot 's a' t. és megszünend kétkedni. —

Igaz ugyan kisebb, rendezettebb birományu községekben e' visszaélések nem jönnek olly sűrűn és állhatatosan elő, mint a' tagosztályos vagy szétszórt földű, nagyobb terjedelmű jobbágygazdaságokban; azonban azok se mentek e' mesterfogásoktól. —

A' $1481/7$, $1495/42$ és $1609/18$ törvényezikkelyek által elrendelt tartását a' dézmásnak az újabb urbér ugyan megszüntette, mindazonáltal számos helyeken a' dézmálás mind e' mai napig vig lakomározás, minek árát azután a' földesur, vagy a' község, közönségesen pedig mindkettő fizeti meg. — *)

A' visszaélésekhez lehet sorozni azt is, hogy sok helyt a' községi előljárók a' behordás és asztagba rakáshoz felvigyázókká használtatnak.

*) Visszaélések lévén szóban, mond az Ismertető szerkesztője a' $71/1831$ -ik számban, eszembe jut egy veszprémmegyei mezőváros dézmáláskori visszaélése. Itt jlesen a' dézmálás előtt a' városi lakosok mindannyian tartoznak bizonyos mennyiségű pénzt összeadni; e' pénzből aztán az uraság szérűskertjében a' város részéről a' jelenlévők részesülnek, ebből esznek isznak, de csak a' tanácsbeliek, 's a' mi megmarad, az a' városházi terem asztalán osztatik el a' tanácsbeliek közt, vagy pedig dinum-dánun lesz belőle.

Szabadjon elvégre értekezőnek még kétlenie azt, hogy sok helyt a' gazdatiszteknek botrányozásig csekély fizetése, 's azon körülmény, miszerint a' földesuri dézmának bizonyos részére utasítvák, a' fennebbi visszaéléseket csökkenti? — Hasonló nézetek birhaták az 182⁵/₇. országgyűlés által megbízott országos küldöttséget a' természetbeni dézma káros hatását enyhítő im e' javaslatra:

„Crebriores regni leges, ac inter has novellaris articulus 7-us 1802. documento sunt, sollicitudinem Statuum regni ab olim eo directam fuisse, ne per modalitatem desumptionis nonae, ubi illa in natura praestari solet, industriae nationali obices ponantur, aut contribuentibus damnum sensibile conferatur. —

„Ingravescenti huic malo . . . efficax medela vix alia suppetere videtur, quam per inducendam mutua coalitione provisionem illam, ut nona non amplius in agris desummatur, verum illa subditi in grano, aut in grano simul et stramine, in pactanda ope liberae conventionis quantitate praestent.

Emolumenta porro, quae ex hinc tam in dominos terrestres, quam et subditos redundant, sunt multifaria. Domini terrestres, cessante collectionis et extriturationis frugum nonalium necessitate, parte ab una requisiti pro dotatione individuorum praesertim in majoribus terrenis adhibendorum, sunt lucrantur, parte ab alia justis eorum redditibus tantum vix decedet, quantum hactenus perceptione in longius ac incertum tempus dilata sive per tempestates, sive per infidas manus absumentum fuerat. —

Longe plus autem commodum accedit colonis, qui singularem frugum speciem favente tempestate pro lubitu suo invehentes, et depurata obventione dominali suos in usus convertentes amplius nec ob desidia aliorum colonorum, nec ob arbitrium primorum loci, aut officialium, industriam suam coarctari experientur.“ Opi-

nio exc. Dep. regnic. e com. A-i 182⁵/₇ exmissae in re urbariali cum motivis et projecto articulo-
rum deprompta. Pos. 1830. 38-ik sz.

És hasonló nézetek vezérlék az 183²/₆-ki országgyűlést, midőn a' dézmát érdeklőleg a' 7-ik t. cz. 2. §. elrendelése, hogy „ezen adózások megvételére nézve, a' hol csak lehet, a' kilenczed fejében akár tisztaszemű, akár szeműl és szalmában kötendő bizonyos mennyiség felől, vagy más valamelly módon (egyedül a' jobbágytelki állományoknak részét tevő földeknek természetben való kihasítása feltétele világos kivételével,) a' földesurak és jobbágyok közt egy vagy több esztendőkre szabad egyezések tétesenek; — melly hasznos intézet előmozdítása egyszersmind a' törvényhatóságok kötelességökben fog állani.“

MÁSODIK SZAKASZ.

1. FEJEZET.

Urbér-mentesség.

1. §. Ha sikerült értekezőnek híven vázolni a' robot és dézma gyászos hatását, úgy kétségen kívül közösnek kell lenni azon óhajtnak, vajha mezőgazdaságunk felvirágzását gátoló ezen akadályok hováelőbb megszűnjenek. — Mivel pedig az urbériségeket a' földesurak nem esetleges, hanem ez idő szerint törvényessajátjának kell tartanunk, annál fogva a' robot és dézma megszüntetése csak teljes kárpótlás mellett történhetik meg — örökváltás által.

Szabadjon elmondani e' helyt általában azon hasznokat, mik az örökváltásból biztosan várhatók. — A' fel szabadult jobbágy idejének urává levén, 's fáradsága gyümölcsét többé mással nem osztandván meg, mindenkép azon leszen, hogy gazdaságát a' kül-körülményektől lehetségig függetlenné, 's minél inkább jövedelmezővé tegye. A' robot és dézma megszűnésének ez ép olly természetes következése, mint volt a' pangás a' nem szabad földön. —

Nem élek ugyan azon áltatásban, hogy azon pillanattól kezdve, melyben az örökváltás órája üt, jobbágygazdaságaink rögtön az okszerűség nimbusát felöltsék, mert ha e' tekintetben a' szabad jász, kun és hajdu atyafiak parlag földmívelése előttem nem állana is, rögtöni általános felocsudáshoz reményem már csak azért sem lehet, mert igen jól tudom, hogy a' mezőgazdaság felvirágoztatásának egynél több tényezője van, 's hogy

a' főbbek szabadság, igaz tulajdon, és befordítás; — az által pedig, hogy az urbéri adók megszűnnek, nem tölcsezhetünk egyuttal ismereteket az együgyűbe, ipart a' renyhébe, sem pedig tőkepenzéket nem varázslunk a' szegények zsebébe. —

2. §. Lassu lesz tehát hatása sok helyt az örökváltásnak, — de bizonyos és minden esetre hasznos.

Bennrejlík ugyanis az adózónak és a' jobbágyföldeknek felszabadulásában a' szellemi és anyagi gyarapodás erős ronlatlan csirája, mint elvetett makkban egész nagy-szerű erdőnek jövendője. — A' felszabadult jobbágy munkájára a' földesur reá szoruland azután ugy, mint eddig, tőle azonban olly egykedvű munkát, mint tett robotban, el nem fog vállalni, mert készpénzzel fizeti; de a' pénzes munkás is inkább ügyekszik, tanul és hajt szóra, semmint a' törzsönködő, alélt iparu robotos, amaz ugyanis felti napi bérét, holott ez az elkergetéstől nem tart, mert hiszen ez esetben el kellene kergetni a' rabolosoá $\frac{8}{10}$ részét, 's elvégre sincs, ki igazságot tegyen.

A' tapasztalandókat a' szabad földmivelő kellőbben felhasználandja, semmint tevé eddig; új anyagi gyarapodásához ugyanis nincs hivatlan vendége, földe pedig, mit eddig kénytelenségből gép-szerűleg szántott és vetett, szabad tulajdonává válván, míg a' szabadság és tulajdon magasztos érzete lelkét és gondolkozását egy felől emelkedettebbé teszi, más felől anyagi szükségéinek fedezési aggodalma megfeszíteti szorgalmát, felkölti szemlélődését,*) mi kísérletekre vezet. — A' bal eredmény vigyá-

*) A' porosz királyi földváltási országos biztosság elnöke, Klebs titkos tanácsos, a' német gazdák 1844-ik évi müncheni gyűlésén a' poseni nagyhercegségbeni parasztbirtok viszonyairól értekezvén, többi közt (lásd Magyar Gazda 1844 2-ik félévi számát) így nyilatkozik:

„A' szabad tulajdon gondolatában varázserő rejlik, melly az indolentiát elrezzenti, minden szunnyadó erőt munkásságra költ, 's ez által az erkölcsi nemesbbülés első csiráját meggyökereztetí.”

„A' külső körülmények javítása utáni törekvés szorgalomra, rendre, 's takarékoszágra vezet, 's ekkép megveti a' belső ember javulásának alapját.”

zobbá; jó következés bátor, állhatatos- és kitűrővé teszi a' kísérlőt.

A' szabad föld hatalmasadás-vevésnek leszen tárgya, kétségen kívül tehát törekedni fog az uj polgár azt jól mivelní, mert hiszen ennek arányában nő telkének hitele, kelendősege, becse és ára.

3. §. A' földesur nem fog többé azon aggódni, robotját, hol kivált csekély majorsága van, mint fordítsa haszonra, mit dolgoztasson hetenkint, mit a' téli hónapokban, hogy ingyen oda veszendő robot-hátralevősége ne maradjon.

Nem lesz kénytelen földeinek rossz munkáltatását elszenvedni, jobbágyaival ellenkezni, robot-kezelési költségés dicasteriumot tartani, uriszéket fizetni, 'sat. Ezen kívül az örökváltság, 's hol elkésett, az ezzel együtt megajtendő szabályozás sok panasz megszüntetésére, 's egyéb érdekek kibékítésére is alkalmat szolgáltat. —

Folytatólag: jól intézett váltság pénzt ad, mi sok földesurat csődtől és birói zártól fog megmenthetni, miből lehet hasznos befordítást tenni, mellyel annak idejében kellőn munkáltathatni, 's mi okosan elhelyezve biztos kamatot ad. — Hol pedig dízma helyett földet nyer a' földesur, öregbedik majorsága, mellyet belátása szerint jövedelmezethet. —

Ha elvégre hajlandók vagyunk hinni, hogy a' nagy kiterjedésű majorságos birtokok illő jövedelmet csak úgy adandanak, ha a' költségés házi kezelés alól kivéve, kisebb részletekben haszonbérbe fognak bocsátatni, úgy a' robotmentes földesuri biromány becsének is mulhatlanul nőni kell, mert nemcsak a' vevő, hanem a' haszonbérelő is teher nélküli földet óhajt, 's illyen után, ha robottal jár, nem igen kap. — 'S valljon kiállhat jól arról, hogy hazánk nagy részében ma-holnap nem az urbér alól felszabadult jobbágyok, 's ezeknek szabad ivadékaik lesznek haszonbérelői a' földesuri birtoknak? —

4. §. Ha nemzeti nagyságot óhajtunk, adjunk a' hazának minél több erényes szabad polgárt, és virágzó m.gazdaságot.

Mert kérdezzétek meg az árboczok, és nagyszerű gyáripar királynéját, Angliát, — kérdezzétek meg a' krónikákat, mi alapon áll legszilárdabbul, 's kik által legbiztosabb a' nemzetek maradandó jóléte? 'S ha mind az évkönyvek, mind pedig a' hatalmas Albion egyaránt a' mezőgazdaságra és megosztott jogokra utalnak, ne felejtsetek, hogy e' foniosságnak ép ez okból vannak igényei is. —

Ha képes valaki felmutatni hazát és nemzetet, melly urbériség mellett nagygyá, gazdaggá, művelt és virágzóvá lön, úgy én leszek első, ki az örökváltság ellen követ emelek, 's ennek apostolait Józsika nemes ábrándo-
zói közé sorozva, lázas optimismusról vádolandom. — Ha ellenben hiszitek, hogy az óriási Rómát a' középosztály hiánya ejté el, — hogy a' vész napjaiban lelkesültebben megvédi a' hazát azon osztály, mellyet tűzhelye, 's ház istenei csatolnak honához, semmint a' zsoldos erő, mellynek ubi bene, ibi patria, — ha hiszitek, hogy a' szabadság, másokkal megosztva, erejéből nem vesz, ha igaz, hogy kisebb birtokú számos szabad polgárok által erős a' haza, — 's hogy sikeres képzésre az urbéri kötelékekkel körül hálózott, 's ép ez okból elfogult, gyanakodó, fondor és alattomos adózó nem, — vagy legalább kevésbé alkalmazható, semmint a' hazának szabad polgára, — ha hiszitek, hogy szabadság és tulajdon az emberiség azon ideáljai, mellyekért a' gyengébb az erősebbel folytonos tusában van, 's ha e' szerint az 1476, 1524 és 1525-ben támasztott német, 1514-ben pedig hazánkban kitört ugynevezett póri zendülésekben nem pillanatnyi tévely, hanem jobblét utáni vágy, 's elnyomatottság fellázadt keserves érzete rázta meg nehéz békóit; — ha méltányos, emberséges századunk igényeivel nem daczolva, írt kötni a' szenvedőnek az ócska hűbér és durva ököl-jog által ütött sebeire, — ha végül igazságos mások sérelme nélkül a' hazának közjavára visszahelyezni természeti jogainak birtokába az abból igazságtalanul kizárt legna-

gyobb osztályt, 's azt magunkhoz emelni: — úgy leg-sürgetősb teendőink egyike, lerontani azon sok százados közfalat, melly a' jobbágy és földesur közt, ennek leginkább anyagi, amannak szellemi és anyagi, mindenesetre pedig a' hazának legnagyobb kárára fennállott. —

Elvégre ne felejtjük, hogy az örökváltság a' castok számát kevesbiti, 's így nemcsak a' törvénykezés eljárását könnyíti, hanem a' szabaddá leendőek érdekeit is az alkotmánnyal szorosabban összefüzi. — Ezek az én nézeteim; — ez az én hitem. Erősen meg vagyok győződve arról, hogy az örökváltság eszméje ép azért, mert méltányos, igazságos és áldáshozó, magának mind inkább pályát törend, — ellenzőinek tehát csak azt mondhatom, mit a' korzikai óriás, nagyságát sárral hajigáló elleneinek válaszul adott, hogy t. i. gránitot marnak.

II. F E J E Z E T.

Ellenvetések és váltsági nézetek.

1. §. Van-e az úrbéri telkek megváltásának jövőendője a' jobbágyra nézve, vagy is a' szabad-dá tett földet századokon keresztül megtartja-e a' földmivelő osztály?

E' kérdést taglalják Gáty a' Jelenkor Társalkodója ^{7374/}₁₈₄₂, Pulszky a' Pesti Hírlap ⁷¹₁₈₄₁ számaiban, — és a' többek közt Záborszky Alajos „az úrbéri telkek örökös megváltásának terve és hasznai“ című munkájában 57—68 l.

Gáty tagadólag felel, 's azt hiszi, hogy nagy inger levén a' szabad föld, iparosok, tőzsérek és más pénz-esek összevásárolandják a' szabaddá tett jobbágyi földet, 's felemésztvén ekkint a' szabad földmives osztályt,

telkeiket a' mostani urbéres földi minimumnál csekélyebb részletekben a' megváltott urbéri adóknál terhesebb föltételek alatt bérbirtok gyanánt fogják kiosztani, 's ekkor elértük az olaszok Eldoradoját. — Javasolja tehát, hogy a' jobbágyság kilenczedükét, és robotjuk felét váltsák meg, felét pedig szolgálják egyébkint; képviselve az országgyűlésen, maradjanak jól rendezendő földesuri hatóság, mint első bíróság alatt.

Pulszky inkább tart az elaprózástól, semmint fél a' tértágas összevásárlásoktól, és ép a' szabad földben keres kezességet e' végső ellen, lel pedig okot aggodalomra amazt tekintőleg. — Hivatkozik ugyanis a' Jászkun-kerületek, a' szabad városok, szabadalmas mezővárosok és a' Muraközre. — „Minél nagyobb, ugymond, az ipar ezen tájakon, minél népesebbek a' városok, annál kisebb körözetükben az egyesek földbirtokának terjedelme, annál inkább válik ketté a' mező, mint ezt az egész Muraköz bizonyítja . . . azon vonzalom, melyet mindenki ingatlan birtokhoz érez, erősebb serkentés, mint a' gazdagok aránya, 's a' lakók szaporodása szükségképen a' földbirtokot is felaprítja.“

Záborszky azt sürgeti, hogymindaddig, míg adóviszonyaink rendezve lesznek, nevezetesen pedig míg a' nemesi föld csak úgy fog adózni, mint a' jobbágytelek, a' földesnraknak — jelesen a' legalább két jobbágyi telket quantitative felérő birományuaknak, a' legnagyobb majoratusokat bírókig — ne engedtessek meg, hogy urbéri adómentes földet vehessenek; a' birtoktalanok, 's a' fennebbi minimumnál kevesebb birtokuk pedig csak 2 sessiót szerezhessenek. —

Ugy hiszem, hogy a' fennebbi ellenvetésnél nyomosabbat az örökváltság ellen felhozni alig lehet, — annyival inkább pedig, mert a' valószínűség is részén van.

Ha választanom kellene az ir farmer, a' lombardi feles, és a' magyar urbéres adózó közt, habozás nélkül e' végsőhöz állanék, 's nincs okom hinni, hogy választásomat, ha főleg a' dézmaügy rendeztetni fog, valaha

megbánjam. — Alig lehet csüggesztőbb állapotot gondolni az olasz feles 's az irhoni farmer sorsánál. Amaz alig képes legmegfeszítettebb szorgalmával annyit kiérdemleni, mennyi családjának eltartására egész évre szükséges; ezt a' szigorú föltételekkel megküzdzeni az inség és szükség készíti. Isten óvja meg tehát földmivelő osztályunkat, 's a' hazát az illy súlyos áron megvásárlandó adómentességtől és szabadságtól. — Földönfutóvá teszi biz a' földmivelőt, laza-ronivá 's proletariussá a' szabad polgárt. —

Aggodalmunkat mindazonáltal enyhítheti azon körülmény, miszerint ép Angol- és Franciaországoknak a' két szélsőséget képviselő földbirtoki viszonyai, 's hazánkban is sok nemesi biromány végtelen elaprózása előttünk levén, mások és magunk kárán okulva — bizton reménylhetjük, hogy a' törvényhozás, melly a' jobbágyi földek maximuma és minimuma iránt már is böles figyelemmel volt, 's a' kormány, melly szinte ez ügyben már félszázaddal ezelőtt 10453. 22890, 1794-ki intézménye által gondoskodott, — azon korlátokat nem késend alkalmazni a' szabaddá leendő polgárok tönkre jutásának megakadályozására. —

A' maximum és minimum kétségen kívül sérti az egyéni jogot, 's a' szabad, adás-vevést nehezítvén, a' földek árát is némileg csökkentti, más részről azonban vajmi súlyos okok és körülmények sürgetik, — és részemről azt hiszem, hogy mikor nem nehánynak, hanem az egész hazának java forog szóban, a' hazafiak legszebb kötelessége csekélyebb érdekeiket, ha úgy tetszik, amannak áldozatul felajánlani, vagy alárendelni. —

2. §. Vannak, kik az örökváltságot azért ellenzik, mert az urbéri adók 50—100 év mulva sokkal többet érendenek, semmint érnek most 's a' t.

Helyesen jegyzi meg Bezerédj a' Pesti Hirlap 13-ik számában, hogy e' szűkkeblű okoskodásra igen ráillik a' „rusticus exspectat, dum defluat amnis. — Ha tekintetbe vesszük ugyanis azt, hogy az örökváltság pénzerőt szolgáltat a' földesurnak, mivel földét az ipar-ölő robottól füg-

getlenül jövedelmezőbb állapotba hozhatja, 's hogy az anacrismus útján is növelheti a' váltásági öszletet, 's a' t. valóban csudálni lehet, hogy még is vannak, kik magokat illy módon mystificálni szeretik, — áltatni engedik. —

3. §. A' kevésbé népes alföldön a' robot, minden fogyatkozásai mellett is nagy tekintetű a' földesúrra, mert készpénzért sem lehet sürgetős mezei munka idején munkásokat kapni, a' robottal biró földesur pedig hetenkint bizonyos napszámokkal rendelkezik.

Mellőzvéen e' helyt megemlíteni a' kiállítás bizonytalanságát, — a' robotmunka csekélyszerűségét, a' kirendelésnek ép az alföldön ügyes bajos sikereltetését, 's a' viszsonosság elvénél fogva azt, hogy a' kevésbé népes alföldön a' milly hasznos a' földesurnak a' helybenlakók részéről némi bizonyos szolgálatot birni, ez az azt teljesítőkre annál nyomasztóbb; továbbá azt, hogy e' helyt nem egyének előnyeiről, hanem a' közgazdaság egyik súlyos akadályáról levén szó, a' kérdést is nem egyéni, hanem közgazdasági szempontból kell méltánylani, 's a' t. észrevételeimet csak a' következőkre fogom szorítani.

Mindenek előtt a' fennebbi ellenvetésben sok a' fonakság. — Meg kell nyanyis jegyezni, hogy minél nagyobb testben van a' robot, annál bajosabb, költségesebb annak kezelése, annál inkább csökken becse, annál több kallódik el belőle, — kézzel foghatón mutatja ezt az alföld. A' községek egymástól, 's a' földesuri majorságoktól felette, néha 3—4 mértföldnyire távol levén, a' roboterőnek felhasználása, és mint hasznos munkának kellő befordítása szinte lehetetlen. — E' körülmény teszi azt, hogy az alföld közepén az 50—100 ezer robottal biró urodalmak nagyszámú majorságos erőt, 's nyaronta szegődvényes betyárokat tartanak; parlag, gyp és luczerna-kaszálóikat 's repczéjüket pénzes kaszásokkal, a' gabonát részben takarítják fel, a' robotot pedig szüretre, nád- és gyékényvágásra, fűzbotolásra, réti szénakaszálás-, szállítás- és fuvarozásra,

fűgyűjtésre, magtárban gabonaforgatásra, rostálásra, ritkábban keverő szántás- és boronálásra, 's hasonló munkákra használják. — E' szerint a' fennebbi ellenvetést meg kellene fordítani. Munka levén t. i. a' mezőgazdasági előmenetelnek főbb tényezője, kétségen kívül, minél nagyobb belőle a' kíváncsiság, 's ennek arányában minél kevesebb az, annál takarékosabban kell vele bánni; — 's ugyan esz-közli-e ezt a' robot? Valóban nem. Ám kísértse meg valaki, valljon ugyanazon munkát, mit 50 robotos 6 napig végez, ugyanazon 50 ember pénzes szakmában nem végzi-e el 3 nap alatt? 'S ki veszi a' jelentékeny jövet-menetl idővesztéségnak hasznát? Azt hiszem tehát, hogy ép a' népesség csekély száma sürgeti leginkább a' robot megszüntetését. —

Folytatólag nem nehéz megmutatni, hogy ép ott, hol jelenleg a' népesség csekély, a' földesuri biromány pedig tértágas, a' megszállítás a' földesuraknak érdekében áll, nemcsak azért, hogy munkás kezeket nyerjenek, hanem hogy heverő földeiket hábr csak résznyire is jövedelmez-tessek.

Egyébkint a' robotnak rögtöni megszüntetése több oknál fogva kivihető nem levén, — e' körülmény enged a' földesuraknak elég időt gazdaságaikat a' részletes vált-sági fizetésekből felszerelni, 's hol az emberi kéz inkább pótolható, ezeket a' még eddigelé nem kellőn méltatott gé-pekkel felváltani.

Végül az idejekorán gondoskodó mezőgazda talál a' hazában elég munkást, ki nyári munkára édes örömet el-szegődik. A' sokból csak két példát szabadjon megemlíte-nem. Így 1841-ik esztendőben a' vásárhelyi urodalom Cson-grádvármegyében a' derekegyházi, királysági és ujtvárosi pusztákra takarmányfüvek és repcze-kaszálásra buntyesdi, szód- és felső-pojeni (krassómegyei) 200 oláht szerződ-tetett. Biztosítottak arról, hogy május végétől augusztus elejéig folyvást lesz munkájok. Tartoztak egy 1600 négy-szegű üles holdat maguk szerszámaival lekaszálni, felgyűj-teni, 's vontatózni 4 vto forintért. Ivó vizet az urodalom

külde lajtokon, 's a' szükséges eleséget meghatározott áron szolgáltatá ki. —

A' nagydoroghi urodalom egyik ispánságába 1842 a' takarási és kaszálási munkák teljesítésére szerződött 62 ugynevezett buger, junius—juliusban szakadatlanul nyereendő munkáról biztosítva, maguk szerszámaival dolgozni tartoztak ott, hol a' tisztt kíváná. Kaptak fejen- és naponkint 2 font rozskenyeret, délben és estve levest és főzeléket hussal, 3 messzely bort, és minden napszámért 24 vtó krt. — A' vajdáknak némi kedvezés — 's a' t.

4. §. A' többi ellenvetéseket, mint ugy is csekély jelentőségűeket mellőzve, áttérek a' jutalomkérdés második azon részére, mellyhez tartozik elmondani az urbéri adók valószínű jövődjét, 's mellynek nem lehet egészen körén kívül a' javaslatok térére is kilépni; — a' nélkül azonban, hogy számszeres kimutatásba, mi nem kívántatik, bocsátkoznám. —

Nem bírok ugyan jós tehetséggel, tekintve mégis az urbéri adók fonákságát, köz és magán gazdasági káros voltukat részint e' körülményben, részint az azok megszüntetésére Europa nagyobb felében támasztott, 's itt ott már is sikereltetett mozgalmakban kezességet látok arra, hogy a' robot és dézma, ugy a' mint most van, soká fenn nem állhat. —

Meg fog-e ez átalakulás rázkódás nélkül történni? Vannak rá példák, hogy az urbéri adókat erőszak terítette le. — Nekünk ettől tartani nincs okunk, mert a' törvényhozás mindent megtesz, hogy a' terhet könnyítse, 's a' követelőknek kárpótlást biztosítson.

Nincs okunk nehéz időktől rettegnünk, mert hazánkban a' legezélszerűbb rendeleteknek is küzdeni kell befogadtatásukért, 's mert minél tovább megyünk, annál inkább tapasztaljuk azt, hogy a' földesur a' robot- és dézmától szívesen megválik, ha illő kárpótlást nyer; mi pedig istennek hála a' lehetőség határain belül van. —

5. §. Egyszerre rögtön, vagy lépcsőnkint kell-e tehát a' megváltást eszközteni?

Állapítsuk meg a' váltság eszméjét. Az 1839/₄₀ országgyűlés alatt az 1839ki october 9én tartott 44ki országos ülésben az örökváltsági tanácskozást az elnök azzal nyitá meg, mikint nézete szerint a' megváltásnak im e' két kellékkel kell birnia, jelesül: 1. Hasznos legyen az adózóra; 2. általa mások jogai és igazai ne sértessenek. Nem lesz felesleges a' néhány szóban kerekdeden beléfoglalt kellékeket kissé bővebben körülírni.

A' végre, hogy az örökváltság az adózóra hasznos legyen, mindenek felett szükséges, hogy a' váltságdíj olyan minő- és mennyiségű legyen, mit 's mennyit az adózó nevezetes terheltetés nélkül elviselhet, elbir. Hogy pedig a' földesurnak igazai ne sértessenek, szükséges, hogy a' váltságbér az engedmény becsét teljesen felérje, 's minek a' földesur azonnal az eddiginél nem kisebb hasznát vehesse.

Ne felejtjük továbbá azt, hogy ezuttal nem a' kerti műveltségű kis Baden- vagy Würtembergről, hanem Europa egyik nagyobb kiterjedésű azon királyságáról van szó, hol az urbér alatti néposztály a' műveltségnek legalso fokán felül alig emelkedett, melly azonkívül legnagyobb részt igen szegény, csekély iparú, és számos olly mostoha körülmények terhe alatt is él, — miknek orvoslása már csak azért is igen sürgetős, mert azok az örökváltság hasznait paralyzálnák. —

Nem kerülheti el figyelmünket még az sem, hogy kisebb térű, nagy iparu tartományokban, egyéb kedvező körülményeknek hozzájárulása mellett is az örökváltság egy csapással meg nem történt, 's hogy az elhamarkodást sok helyt visszalépés követte. — Végül a' „fac me talem, talis ero“ fonák elvtől kell megválnunk, 's hinnünk, hogy az örökváltság hasznainak kiaknázására némi készülség is kell. —

A' mondottakból körülbelől ezek folynak:

- a) A' robot és dézma pénzetlen hazánkban az adózásnak még mindig azon neme, mit az adózó legkönnyebben megadhat.

b) Az örökváltságnak utat kell csinálni az által, hogy azon munkálatok, mik alkalmazását elősegítik, sőt sikereltetésére nézve egyenesen szükségesek, hova előbb eszközlésbe vétessenek. —

Más nemzetek mindenek előtt földbirtoki viszonyaikat rendezték, megszüntették t.i. a' közbitangot, minden áron tagosítottak, népeiket taníttaták, és azután még jól rendezett kölesönintézetekkel nyulván karjaik alá, szüntették meg a' hűbériséget.

Mi, mint sokban, ugy e' tekintetben is felülről kezdjük. Átaljuk, hogy elmaradtunk, 's nemes vetélkedésünkben egy pár országgyűlésalatt kívánnók végrehajtani mindazt, mi más üdültebb nemzeteknek is több évtizedekig foglalkodtatá munkásságát. — Nehogy tehát, mint történt Spanyolországban és Schweiczban, a' váltság helyébe a' nép a' természetbeni adózást visszakivánja; nehogy az örökváltság igen szép reményeit egyéb móstoha körülmények meghiusítsák, nézetem szerint mindenek előtt a' váltsági ut töréséhez fogjunk — a' mennyire t. i. csak lehet, vegyük el mérgét az urbéri adóknak, 's nem csak ez uton, hanem a' ténylegességen is nyujtsunk alkalmat a' telek népének zsi-batag helyzetéből felocsudhatni. —

6. §. Emlitém, hogy az adózó nép gazdaságát a' robot és dézmán kívül egyéb mostoha körülmények is terhelik. A' legsúlyosbak kétségen kívül a' birtokközösség, hozzá tartozandóságaival együtt, és a' jobbágyi földek elaprózott — és szétszórtsága.

Néhány közbirtokossági adatot kívánok e' végre a' sok közül feljegyezni. Tunyogon gr. K. $15\frac{1}{77}$ részben 233 hold szántóföldet 65, 183 hold kaszálót 11, 18 hold gyümölcsöst 5 darabban a' közbirtokossági és jobbágyi földek közt birnak. Fülöpös Darócson az egyik közbirtokosnak 15 hold földje 8 darabban; — Nyirmedgyesen az összesnek $1\frac{1}{72} = 60\frac{255}{1200}$ hold 12 darabban; Győrteleken $10\frac{1}{4}$ hold szántó, és 9 hold kaszáló 7 darabban. Pusztá-Dabason $23\frac{1}{3}$ hold szántóföld 7 darabban van elaprózva és szétszórva.

Illy körülmények közt azután az okszerü mezőgazdaság teljes lehetetlen. 'S ez így van a' jobbágysági földekkel is, olly annyira, hogy igen sok községben a' félhelyes gazdának földjei tíz darabban mind megannyi helyen elszórvák. —

Nem állana helyén itt az annyiszor megvitatott közbitang károosságát bepanaszolni, el nem mulaszthatom még is kérdeni, vajjon szükséges-e, hogy az urbéri váltságot tagosztály előzze meg?

A' középponti gazdasági Egyesület 1844-ik évi majus 28-ki gyűlésében e' kérdést szintén megvitatá, 's mint előre látni lehete, a' gyűlés abban állapodék meg, hogy a' tagosztály az urbéri megváltásokat szükségesekép előzze meg. —

A' jobbágy ugyanis csak ekkint tudja meg mi je van, 's csak ekkor kezdi ismerni és becsülni sajátját, 's nem fogja-e közvetlen ellátása alá jutott osztalékát kellőbben megmunkálni, mintán a' közösség súlyos terhe azt többé nem nyomja, 's az iparnak már tágas tére van? E' szorgalmasabb megmunkálásra ösztönül szolgáland neki az is, hogy kellő utánlátással jövedelmét kettőztetheti, 's míg e' szerint egy felől mindinkább ügyekezend menekülni az urbéri tartozásoktól, más felől ügyekezete gyarapítja vagyonosságát. —

Bizonyára a' tagosztály főleg a' dézmának, — de a' robotnak is hatalmas ellenszenvese; mellőzve azon mellékes hasznokat, mik a' tagosztály utján helyenkint a' jobbágyokra néznek. Verében például Fejér-vármegyében a' földesur kénytelen volt elkülönözött jobbágyaitól ugyanazon legelőt jó áron kibéreni, mit tagosztály előtt szélthiben használt. —

A' tapasztalás annyit igazol, mond egy kezemenél levő 's a' szathármegyei sváb- és oláhokat tárgyazó értekezés, hogy oláhok közt még eddig csak ott lehet némi szorgalmat találni, hol a' kérelmökre behozott szabályozás után törvényszerűleg birtokuk alá került föld egykét évig gyümölcsözött, így példa után ismeri a' birtok sért-

hetlenségét; ekkor látja, hogy máséra nem támaszkodhatik, szóval érzi a' nagy mondás igazságát „itt élned, halnod kell.

Szomorú dolog, ezek folytában azt tapasztalni, hogy a' tagosztály iránt nemesak a' jobbágyság legnagyobb része, hanem igen sok helyt az azt leginkább szükségelő nemesi birtokok tulajdonosai is rendkívül csekély részvéttel, sőt idegenséggel is viseltetnek, a' jobbágy szellemi kiskorúságánál fogva tértágas légelőben keresvén menedéket, a' földesurak és tiszteik részéről pedig részint visszaélések, részint költségkimélés, részint egyéb apró körülmények 's a' t. miatt.

Nézetem szerint tehát, minthogy az okszerű gazdálkodás független, tagositott telket feltételez, mindent el kell követni a' tagosztálynak megkedveltetésére és hová előbbi alkalmazására. Mindenek előtt a' tagosztály miséjét, az azt nyomban követni kellő, életből vett példákkal gyámolított munkálatokat, és teendőket kell a' nagy közönség azon nagyobb részénél becsempészni, tulajdonkép megismertetni, melly még ez ügyre nézve tisztában nincs. — Szükséges továbbá, hogy ha bár csak költség- és időkimélésből is, elkülönözések alkalmával a' jobbágy ne csak földesurától különözze el magát, hanem a' gazdák a' zsellérektől, 's kinek kinek, a' mennyire csak kivihető, azonnal hasitassék ki egy vagy két tagban illetősége. — Könnyíteni fogja a' tagosztály alkalmazását még az, ha a' jobbágy községekben is a' kisebb résznek kívánatára azt folyamatba vétetni a' törvényhozás elrendeli 's rendelése végére nyomatékos sulyt köt, hogy szava mindörökre már ne maradjon írott malaszt.

Vagy lépjen fel a' törvényhozás erélyesen a' legközelebbi országgyűlésen, szabjon határidőt, min belül a' szabályozásoknak le kellessék folyni, 's min tul az ezt nem teljesítő felek úgy fognak tekintetni, mintha végezték volna. —

7. §. A' teendők sorában a' legsürgetősb továbbá az urbéri adóknak ártalmait lehetőségig megszüntetni. Ez

természetesen legegyszerűbben megtörténhetnék a' földesuraknak teljes kárpótlást biztosító váltság által. Az e' végre javasolt azon tervek, miket a' folyó és röp-iratokban vettünk, imezek: némelylek mesterséges papirospénzt forgató bankok, és kijátszás=sorsjáték útján akár egyszerre az egész tőkének, akár részletenkint a' kamatnak, 's némi törlesztőnek lefizetése által indítványozták a' váltságot. — Mások az urbéri adók értékét felérő teljes erejű kötelezvényeket javaslának a' földesurnak adatni, miknek kamatját a' magát megváltó folyvást fizetni tartozzék mindaddig, míg a' tőkét le nem tisztázhatja, 's ez esetben jobbágyát a' tőke lefizetésére a' földesur ne szorithassa. illő mennyiségű törlesztőt azonban elfogadni tartozzék. — Mások meg elválasztották a' robotot a' dézmától, — 's amazt részenkint, ezt egyszerre, hol kivihető földdel is, megváltatni ajánlák.

A' robot- és dézmának rögtöni megszüntetése csupa lehetetlenség; mert valóban képtelenség csak gondolni is olly tömérdek pénzmenyiséget egyszerre kibocsátani, mennyi t. i. rögtöni megszüntetés esetében teljes kárpótlásul kívántatnék; képtelenség továbbá, mert papirosainknak nincs az a' hatalmuk, melly hitelt és becsét eszközölni képes volna, 's minthogy ép a' mondottaknál fogva e' papirosgyártás lelketlen csalás lenne a' földesurakra nézve. — Miről egyébkint az alföldi levelek írója, könyve 94—165. l. a' többek közt legbővebben értekezvén, a' többet tudni kívánó olvasót azokra utasitom.

Kölcsönről szó sem lehet, mert 150—200 millió ezüst forintot felvenni, először több, mint épen mindennapi dolog, már csak azért is, mert birtok 's még más viszonyaink miatt nincs hitelünk, továbbá pedig azért is, mert illy roppant öszlettel a' hazát egyszerre elborítani, annyit tenne, mint 100 forint helyett tizet adni. —

A' „sorshuzási rendszer“nek (v. s Pesti Hirlap 91.92. sz.) mint a' fennebbi két nehézségre épített, t. i. roppant kölcsönnel járó, 's az országot e' szerint néhány száz millió-

val egyszerre elárasztó, tervnek alkalmazhatlanságát megczáfolta Fogarasi a' Pesti Hirlap 110 számában. --

A' kötelezvények általi megváltás eszméje a' legjobbak egyike. — Tekintetbe vevén azonban azt, hogy a' kötelezvények utáni kamatfizetés évenként 20—25 millió forintnyi pénzösztetet föltételez, mit főleg eleinte a' jobbágyság csak hiteltár segítségével állíthat ki, illy intézet pedig még a' fogantatását várja, 's hogy az eddigiekből ítélve, — 's a' teendők sokaságát is méliatva, az urbéri adókra nézve illy erélyes fellépést a' törvényhozástól már csak azért sem várhatunk, mert az urbéri adók ártalmait könnyebb móddal is paralyzálhatni 's a' t. annál fogva több kezességet, 's illetőleg biztosságot látok olly indítványban, mellynek kivihetőségét a' gyakorlati élet eddigelé is tanúsítja, sikere pedig bizonyos, — ipar és lélek üdítő, — 's melly végül pénzt nem szükségel.

8. §. Azokból, miket a' dézmáról és robotról fennebb elmondék, eléggé világos, hogy a' dézma sokkal inkább nyomasztó, semmint a' robot; és mégis sokszorta könnyebb a' dézmát ártalmatlanítani, semmint megszüntetni a' robotot.

Nézetem szerint a' füstpénz megváltása maradjon, mert ez ipart nem öl, szorgalmat nem gátol, 's az ügyeket nem zsibbasztja. Ellenben törölje el a' törvényhozás egyszerűen a' természetbeni dézmálást, 's mint tett az angol parlament 1836ban, midőn törvényt szerze, hogy 1840ig a' tíz éves értékét barátságos egyesség útján meghatározni nem tudó felekre nézve országos biztosok végezzenek, parancsoljon hasonló eljárást az országgyűlés, kitűzván bizonyos határidőt, min tul aztán a' megye befolyásával a' földesur és jobbágya által nevezendő egyének a' közép esendőséget egyszer mindenkorra állapítsák meg akár természetben, akár pénzben. — a' felség felügyelési joga természetesen fennmaradván

Rendeljen hasonló eljárást a' magokat megváltani kívánókra nézve is, melly esetre adjon a' törvényhozás a' jobbágnak felmondási jogot. *)

Hasson továbbá a' törvényhozás arra is, hogy a' földesurak jobbágyaikon az egyházi tized haszonbérbe revése által nyenyereszkedjenek. — Folytatólag: ápolja a' törvényhozás a' szakmányt, 's kellőn rendezendő hiteltár által nyujtson a' magát megváltani kívánónak segítséget, ne csak dézmájától, hanem lassankint robotjától is megválthatni. Tetemes a' nyereség, mi ez intézkedésből mindkét félre, különösen pedig a' földesur rövidsége nélkül, a' jobbágságra néz.

A' meghatározott természetbeni, akár pénzbeli adót semmi tan nem kárhoztatja, az nem leskődik a' földmivelő szorgalma és befordítása után, 's nem akadályozza földje és terményei szabad használásában, sőt tért nyit az iparnak, 's gyarapítja a' szorgalmat. —

A' robot megszüntetése mezőgazdaságunknak szinte

---

*) Helyt engedvén a' földdel való dézmaváltságnak is. — Angiában a' legutóbbi 50 év óta munka alá vett földek egy része az által mentetett fel a' tized alól, hogy a' tizedtulajdonosnak az adóterhelt föld $\frac{1}{5}$ átengedtetett. — Földdeli megváltás divatos Württemberg- és Poroszhonban is 'sa't. A' földdel való dézmaváltságnak több jó tulajdonságai vannak: — ugyanis a' földnek értéke a' népesség szaporodásával folyvást növekedvén, a' dézmatulajdonosnak legteljesebb kárpótlást biztosít, 's minthogy okszerű ellátással földje jövedelmezését a' földesur emelheti, az ekkint elvesztendő jobbágyi munkát nyugottan elviselheti. — Sok helyt a' földesur ez úton derék majorságra teend szert. — Más felől a' jobbágy megkíméli a' dézma munkáját, 8 hold földét pedig szabadon, 's belátása szerint munkálván, többet fog rajta természetni, semmint hirt előállítani 9 hold dézmáson: 's ekkint a' közadó fundusának csunkulása iránti aggodalom némileg meg volna nyugtatva; a' jobbágy azonban elveszti a' dézmaváltságnak adott földön legeltetést, valamint az ezen földön szorgalmas utánlátás mellett előállíthatandó 2ik termést, 's a' dézma mentes állapotban természet-gyarapodást; továbbá vannak olly helyek, hol az urbéri állomány holdszáma csekély. a' föld sovány, a' népesség nagyobb, 's az urbéri birtok ép ez okból felette el van aprózva. —

E' körülmények, 's az, hogy hol a' föld sok, például az alföldön, a' földesur illy váltsággal fel nem segítetik, a' földnek mint váltságtényezőnek óvatos alkalmazását kívánják; noha tehát földdel a' dézmát kiegyenlíteni általában hazaszerte nem lehet, mindazonáltal azt véglőpen mellőzni káros volna, már csak azért is, mert sieteti a' váltságot, és pénzt kíméltet.

hatalmas előre lökést adand, 's ennél fogva annak hova előbbi megszüntetése szinte kívánatos. — Itt azonban egy varázsütéssel határozni nem lehet; 's száz és egy ok tanácsolja a' részenkinti megváltást. Mi egyébkint sem igen rövid, se felette hosszú időre ne terjedjen. A' husz év nézetem szerint azon szám, min túl a' váltsági törlesztést halasztani kár volna; kevesebb idő alatt azonban terhessé válhatnék. —

Hátra van még előadni, milly befolyással leend a' nagy birtokok gazdaságára a' robot megszüntetése? —

Azokból, miket fennebb a' 361ik lapon mondek, némi megnyugtatót ugyan lehet elvonni azon aggodalomra nézve, mellyet sokan a' robot megszüntetéséből vesznek; e' tárgy mindazonáltal bővebb taglalást kíván. —

Mezőgazdaságunk szebb jövő előtt áll, a' mind inkább meghonosuló gyáripar, a' folyvást növekedő népesség, a' kereskedelem és számos egyéb körülmények, egy felől a' minél nagyobb mennyiségbeni, más felől a' minél nyereségesebb kiállítást sürgetik. Ez pedig az okszerűség feladása. — Valamint tehát nem lehet józanul remélnünk mezőgazdaságunk hanyatlását, úgy balgaság volna hinni, hogy a' törvényhozás a' jobbágyságot az eddigieknél szorosabb korlátok közé helyezze. — A' robot fennebb elsorolt tulajdonai eléggé mutatják, okszerű mezőgazdaságnak tartásárai alkalmatlanságát, 's míg ekkint a' földesurnak ügyekezni kell a' robottól menekülni, 's olly erőt szerezni, mit haszonnal befordítania lehet, a' törvényhozás sem felejtethi enyhíteni azon állást, miben annyi milliók panganak. A' földesurnak e' szerint szabad választása lesz:

- a) Ha nyereségesnek látja majorságát művelni, már most olly erővel, mellyet a' robot- és dézma váltságból veendő pénzen szerez; 's ez esetben gazdaságát minél inkább többoldalúsítandja, 's hol teheti gépeket is használ.
- b) Allodiumából bérbirtokot csinálni, — mert ismétlem, hogy a' házi kezelés, kivált nagyobb birtokban

felette költséges, és a' jövedelem mégis nem bizonyos, holott a' bérbirtok utáni haszon tiszta, világos és költségtelen.

Ám ki szerez annyi tömérdek földnek bérnököt? Ez ellenvetés alig érdemel szót, mert hiszen ezt a' robot megszűnése nem huzza szükségkép maga után, 's csak nézelődési szempontul jelöltem ki. — Vannak rá egyébkint példák, hogy a' róna alföldön is van a' bérföldnek kelete. A' Szentos városa által váltsági zálogul a' közlegelőből kihasított 20,000 hold föld rövid idő alatt holdankint 6—15 vforintjával vétetett a' mult esztendőben haszonbérbe. Bácsmegyében Zombor környékén egy láncz földért ötven forint éves haszonbér is fizettetik. Torontálban 535 hold föld következő föltételek alatt adatott haszonbérbe, u.m. a' haszonbérlők 3 nyomást tartanak, 's az 1től mi őszivel elvetendő, 2 pos. mér. őszt, és a' 2től mi tavaszival elvetendő, 4 pos. mér. tavaszt, azon kívül 15 ft. 51 krt. adnak holdankint és évenként. A' 3ik nyomásban kukoriczát termesztnek, 's a' termés fele a' bérbe adó uro dalomé. Csongrád vármegyében tudok több példát, miszerint a' buzangarban dohányt termesztő kertészek holdankint 80—100 font szindohányt, = 16 ft. 15 krt. váltóban adnak, sőt az elésiek holdankint 200 font dohányt adnak egy hold föld után évenként, mi = 32 ft. 30 krt.

Ha tehát a' mondottakat összefoglaljuk, azt kell következtetnünk, hogy a' robot megszűnésének főleg a' nagy birtokokra lesz jó következése; a' birtokos ugyanis földét már csak azért, mert robotját fel kell használnia, nem lesz kénytelen miveltetni, vagy ha kedve tartja, a' robot árán szerezhet oly erő, mit haszonnal fog befektethetni. — Igen természetes, hogy ép ez okból a' törvényhozás gondoskodjék arról, miszerint aprószerű megváltások által a' földesur ki ne játszassék, egyesek tehát ne, hanem egész községek éljenek a' megváltás jótéteményével. —

III. F E J E Z E T.

Szakmány.

„Nálunk“ — mond az alföldi levelek írója a' 157-ik l., a' szakmány törvény által van eltörölve, — a' mit én egyébiránt csak annyiban tartok czélszerűnek, mennyiben az önkényesen és egyoldalulag a' földesur által meghatározott szakmány tiltatott el, és ellenkezőleg a' törvényhozás feladatának hiszem, hogy szabad egyezés mellett általános munkák behozatalát előmozdítsa.“ —

'S valóban a' robotnak legkárosabb oldala kétség kívül az, hogy a' földesur robotját akkor és arra, mikor 's mire leginkább kellene, nem használhatja; továbbá, hogy törvényesen megszabott részletes leszolgáltatás költséges, és számos fondor czimboráskodásra rést ad; folytatólag az adózó nem tudván idejekorán, mikor 's mi munkára rendeltetik majd ki, mert közönségesen este kapja a' rendelést a' más napi kiállásra, — vagy annyi cselédet kell tartania, hogy mindig legyen urdolgára küldhető embere, vagy nyereséges fuvarát, minden esetre pedig maga dolgát kell elmulasztania. —

A' szakmány mindezt nagy részt megszünteti, 's habár hasznával a' robotváltás mértékét fel nem üti is, mindazonáltal komoly figyelmet érdemel. —

Az 18^{39/40}-ki országgyűlésen Csongrád, Komárom, Temes, Árva, Verőcze 's több megyék pártolák a' szakmányt, a' robotnak t. i. egyezés útján, megyei köldöttiség közbenjöttével sommás szolgálatait átváltoztatását, — vagy legalább azt sürgeték elhatároztatni, hogy bizonyos idő alatt hány holdat tartozzék a' jobbágy megszántani, learatni, feltakarítani 's a' t.

Az indítvány azonban, mint sok egyéb, keresztül esett; vannak pedig rá példák hazánkban, mik szerint a' szakmány a' robotnál egyáltalában hasznosabbnak bizo-

nyult be mind a' földesur-, mind pedig a' jobbágyra nézve; 's mivel alkalmasint még sok víz fog a' Tiszán aláfolyni, míg hazánkban a' robot végképen meg lesz váltva, bizonyára igen ghajlatos, hogy minden módot használjunk, mi a' robot gyászos hatását habár csak résznyire is megszünteti. Illyen mód a' szakmány; mellynek tapasztalatosan bebizonyult hasznait mielőtt felsorolnám, jónak láttam néhány szakmány-egyeztést előre bocsátani.

1. A' matolcsiak (mv. Szathmár vmegyében) mintegy 1060 hold szántó, legelő 's kaszáló urbéri földjük után, mellyet 114 földesgazda, és 12 házaszsellér bir, évenként tartoznak robot helyett: a) 80 hold maj. földet őszi alá 3-szor megszántani, bévetni 's elboronálni. b) 30 hold maj. földet tavaszi alá 1-szer megszántani, bévetni, 's elboronálni. c) 80 hold őszi vetésből konkolyt 's gazt kigyomlálni. d) Mind az őszi 80, mind a' tavaszi 30 holdas tábláról a' termést feltakarítani, 's maguk szekerein behordani, és kazalba rakni. e) 2 mértföldnyi távolságra 25 előfogatot adni. f) 2 mértföldnyi távolságra leveleket vinni (körülbelül kétszer hetenkint.) g) Minden földes gazda hat, — távolabbra négy szekértrágyát vinni a' majorsági földekre. h) Teljesítnek némi — csekély építési tatarozásokat. Tapasztalatos számítás szerint 601 $\frac{1}{4}$ marhás és 355 $\frac{2}{3}$ gyalognapi szolgálatot tesznek e' szerint, fizetnek továbbá a' füst; pénzzel együtt 200 ezüst frintot. — Megjegyeztetik, hogy a' jobbágyok tartozásaikat rendesen teljesítik; 's a' földesuradalom azokat egyébrobotoknál czélszerűbben használhatja.

2. A' tarpaiak (mv. Beregh vm.) 800 holdnál többet birnak, róna határukat azonban a' Tisza megkeresi. Emberi emlékezetet meghaladó idők óta szerződésesen szakmánykép szolgálják robotaikat, 's váltják minden néven nevezhető urbéri tartozásaikat; jelesen fizetnek évenként 1320 ezüst frtot, vágnak 1800 öl kemény tűzi fát, 's azt a' muzsalyi timsógyárba el is szállítják, ásnak 400 köböl timsóföldet, mit szintén a' bányából a' gyárba elszállítanak, végül adnak még 500 marhás napot.

3. Az abonyi urodalomban az 183²/₆-ik törv. ki-
hirdetése előtt divatozott urbarium szerint annyi szántó-
földet és kaszálót mivelt a' jobbágy urának, a' mennyit
jobbágytelkűl birt, csak vető magot adott az urodalom,
's a' szemesélet-termést feltakarítatá. A' kilenczedet és
tizedet kiadá, és egy pesti fuvar-t tett. Melly a' földesu-
rakra nézve tiszta jövedelmet adó bánásmód mellet a'
jobbágyság is ura levén a' maga idejének, melyet biz-
tosan rendelhetett el, sokkal jobb dolga volt, mint a' mos-
tani mód mellett, midőn a' robotra hajtás függőben tart-
ván szüntelen, idejével nem rendelkezhetik. Szűcs Áb-
rahám: a' keletnépe gazd. állása 16—17. l.

4. Poroszlón (Heves vármegyében) 19 urbéres
sessiót 45 gazda bir, ezek és 40 házas zsellér 616
holdnyi rétet vettek az illető urodalomtól haszonbérbe,
robotuknak szakmányképeni leszolgálása feltétele alatt
imigy: a) A' feltakarított réti terméshől adnak $\frac{1}{3}$ -dot a'
földesurodalomnak, 's azt be is szállítják, a' 2-ik kaszá-
lás egészen az övék. b) Minden félhelyes és ehhez ará-
nyozva a' 4-ed 's a' t. állományu gazda tartozik 2 hold
földet négyszer megszántani 21 gyalog napért, 4 napig
szalmás gabonát hordani 8 gy. n., 6 hold rétet vagy ka-
szálót letakarítani, felgyűjteni 's vontatozni 15 gy. n.,
 $\frac{2}{4}$ öl lágy tűzi fát szállítani 2 gy. n., 4 napig szénát szál-
litani 's összerakni 8 gy. n., összesen 54 gy. nap., c)
Minden házas zsellér $\frac{1}{2}$ öl lágy fát, és 20 kéve rőzsét
vág, 's összerak 1 gy. napért, 4 hold majorságos ka-
száló feltakarításaért és vontatozásaért 10 gy. nap., kazal-
rakás és más sürgősebb dologban tartozik leszolgálni
7 gy. n., összesen 18 gyalog napot. A' teendő munkák
egyenkint egy folytában értelnek. A' gabona és széna-
szállításnál ki van kötve, mennyit tartozik rakni, 's na-
ponként hány-szor fordulni. A' szántás mélysége 's a' ba-
rázdák száma szerződésileg kimondatott. Tartozik továb-
bá minden félhelyes gazda robottartozásán felül öt mar-
hás napot adni, miért a' téli hat hónapban $1\frac{1}{4}$ vftot,
azontul $2\frac{1}{3}$ vftot kap egyenkint, — a' zsellérek pedig

két hold rétét takarítanak fel, holdját $2\frac{1}{2}$ vftért. — Ugyanott az urodalom más rétét kiadott úgy, hogy a' földesuraságot $\frac{2}{3}$, a' feltakarítókat $\frac{1}{3}$ illesse.

5. Lázár Ágoston 1799 és 1809-ben szállítá meg Lázár földét, Zsigmond- és Lukács-falvát 26 évre szerzett olly egyezéssel, miszerint minden egy egész helyes (24 holdat bíró) jobbágygazda robot helyett tartozott a) munkálni 2 hold szántóföldet, értve a' szántás- vetést és takarást; b) 2 napig 4 ló és kétemberrel nyomtatni; c) egy 12 mérföldnyi hosszú fuvart tenni, vagy e' helyett 3 ígás napot, továbbá 20 gyalog napot szolgálni, továbbá mindösszesen tartoztak 3200 posonyi mérő búzát, vagy e' helyett ugyanannyi terhet Tételig elszállítani, továbbá minden gazda 1 napig kaszálni, 's azt felgyűjteni. Nemz. Gazda 1818. 2-ik félév 257—285 l.l.

6. Tudtomra szakmányaiképen teljesítik a' szántást egyebek között az acsai és pátkai jobbágyok, természetesen igen jó sikerrel. *) A' szakmány hasznát — a' robot ellenében következőkben hiszem elmondhatni, u. m.

A. A' követelőre nézve; —

- a) Aránylag kevesebb napszámmal többet, kellőbben, az erőt néhány munkára összpontosítva és rövidebb idő alatt végeztesse, semmint robottal.
- b) A' költséges felügyelés nagy részt megszűnik, nem kell ugyanis tiszt, ki főleg nagyobb terjedelmű urberiségeknél a' lajstromokat hetenkint beiktatja, a' kirendelést ugyanannyiszor kiírja, számtelteltart's a' t. — elmaradhat az írnök és gyakorlás, ki a' munkáltatás helyén a' robotosokat naponként feljegyzí, főlöslégesek a' hajduk, kik házankint urdolgára kirendelnek, nélkülözhetők a' esőszők, kik a' házakat és tanyákat meghajtván, a' kirendelésnek sikert eszközölnek; végül a' megjelenési ár-apály nem aggródtatja folyvást a' követelőt.

---

*) A' pátkai szakmányról, mi, közbenvetőleg legyen mondva, igen eszélyesen van gondolva, a' Magyar Gazda 1842-ki 89-ik számában bővebb tudomást vehet a' tisztelt olvasó. —

- c) Vége szakad a' cselédek csalásainak, kik a' nép közül szegődltetve, abhoz folyvást szítanak, 's vajmi sok robotot, mint mondani szokás, elföldelnek, minek kézzel fogható bizonyságául szolgálnak az ugy nevezett kereseti napszámok; kinemállás és robotbecsü miatt a' földesur nem ellenkedik jobbágyaival, 's' barczák által nem csalatik meg. —
- d) Több oldaluan, 's annak idején használhatja fel robotját, holott a' törvényszabta részletek leszolgáltatása mellett gyakran kell pénzeserővel pótolnia a' robotot; ellenben pedig gyakran szolgáltatnia, csak-hogy robotjai leszolgáltassanak, különben a' földesuri munka hiánya miatt maradandott robothátralevőség elveszett. —

B. Az adózóra nézve hasznos a' szakmány.

- e) Mert előre tudja, mikor és mi dolga lesz, a' magáét tehát a' szerint intézheti el, 's mivel tudja, hogy ha kiszabott dolgát elvégezte, huzamosabb ideig ismét ura idejének, jobban ügyekszik, semmint ha robotban szolgál, tudván, hogy a' legközelebbi héten ismét ki kellend állania, 's látván, hogy minden lépten a' felvigyázó őrszeme nem kíséri, sőt annak megvesztegethetését is ismervén, ügyekszik lehető legkisebb erőfeszítéssel kihuzni a' napot. Szakmány mellett, feltéve kivált, hogy a' szerződés a' teendőket kellőn körülírja, a' teljesítő szorgalma nő, iparagyarapodik, 's tanulja becsülni az időt; robotszolgálat mellett ellenben ügyekszik a' napot tékozlani, és renyhül.
- f) Minden megvesztegetésnek, 's a' nép erkölcei ez utóni megromlásának eleje vétetik.
- g) Magának dolgozni minden esetre több időt nyer, mert a' szakmány eszméjében már benn foglaltatik, miszerint a' szakmányos huzamosabb munkát teljesít, 's e' szerint alig kellend minden öt vagy hatodik hétben urdolgára mennie, de ugyanaz nap, mellyen szakmányban dolgozik, magának is tehet

egy fordulót, mert most már nem éraszám dolgozik. Innen magyarázható meg, miért nem tér vissza szívesen a' szakmánytól robotra sem jobb-
 ágy, sem földesur. Ki a' szakmáynak robot ellenbeni hasznáról kétkedik, ám tekintsen meg egy szakmában dolgozó helységet, 's bizonyára nem fogja látni, hogy későcskén áll ki a' munkás, hogy 6-or kalapál a' kaszás, hogy egymást éri a' lajt-nál a' gyűjtő, 's lézeng a' rudas-hordó, 'sa' t.; tapasztalni fogja ellenben azt, hogy örege apraja emberül dolgozik. —

Épen nem kétkedem arról, miként a' fennebbi szakmány-szerződéseken kívül más hasonló egyezkedések is vannak hazánkban, sőt szeretem hinni, hogy azoknál jobbak is léteznek, 's ezekről tudomást venni igen kíváncs. Minden esetre tehát érdekében áll a' törvényhozásnak szintugy, mint a' földesurnak a' szakmány által a' robot károsabb kinnövéseit paralizálni; hogy azonban a' szakmány az adózót felette ne terhelje, minden esetre czélszerű, hogy a' kötések törvényes megyei küldöttség befo-lyásával szereztessenek, valamint hogy általában a' vmegyére bízott a' fuvarozási szakmányok meghatározása is. —

HARMADIK SZAKASZ.

A' közelebb mult tiz év alatt szerzett néhány örök- és ideiglenes váltságok vázlata.

Felső-Lő. — Vasmegyében fekvő német falu, 600 lakossal, liszt- és fűrész-malmokkal; a' lakosok nagy lovakat nevelnek, kereskednek és gyolcsot készítenek. Fényes 1. 368. „Felső-Lő már mintegy tiz év óta földesurával urbéri adózásaira nézve időleges egyezést kötött, melly szerint azok helyébe nevezetes készpénz-összeget fizetett, egyedül az urbéri favágást, és vadászatot szolgálván le természetben.

A' sovány hegyvidékben egy egész teleknek dézma- és robot-váltsága száz vforintra volt számítva; a' füstpénz e' kívül, valamint nevezetesb legelő-pénz is készpénzben fizettetett; csak a' legfeszítettebb szorgalom és minden apró kereset-források használása tette képesekké a' lakosokat, a' közel hatezer váltó forintra rugó, 's reájok nézve roppant sommát évenként kiteremteni és kötelezőknek megfelelni. — És mégis inkább ezen erős szerződéshez ragaszkodtak, hogysem a' robotot és kilenczedet természetben szolgálták, vagy adták volna; mi tanúságul szolgálhat, milly nyomasztó teher legyen a' földmivelőre nézve az urbéri kötelék, és hogy soha virágzásnak nem indulhat olly ország, mellyben a' feudális robot és kilenczedadó a' földmivelőt restté, korhellyé teszi, és minden ipari kedvét leveri.

Azon kérelemmel járultak tehát a' felső-lőiek földesurukhoz, hogy 20 évi jövedelme középszámával egyenlő

váltásági*sommaért őket urbéri tartozásaiktól végkép felmentené. — Az egyesség 1840-iki ősszel meg is kötött. A' földesur, gróf Batthyány Gusztáv, 40,000 ezüst forintnyi váltásgdíjért lemondta mindazon jogáról, melly Felső-Lőn birtokában volt, vagy lehetett volna, a' törvényhatósági jogot kivéve, 's Felső-Lő közönségét minden urbéri és jobbágyi kötelezések alól fölmenté. — Zálogba adá egyuttal 32 évre a' földesur 13 holdnyi szántóföld- és 96 hold erdőből álló majorságát 32,000 frtért. Az egész váltásági díj nyolcz részletben, negyed évenként vala fizetendő 5⁰/₁₀ kamattal.

Felső-Lő váltáságát lefizetvén, ma már szabad; 's bebizonyítá:

- a) Milly nagy arányban növekedhetik az országban a' földbirtok beese szabad adás-vevés és a' tulajdonjog által; nevezetesen eladott egyik jobbágy egy 32 ezüst forintért elzálogosított részdarabot 200 ezüst forintért.
- b) A' felső-lőiek a' közlegelőt megszüntették, 's a' nyári istálózás tetemes hasznót reméltet a' sovány földekre nézve.
- c) Epreskert ültetését határozták el: 's szemlélődésüknek sikerült kiirtott néhány hold rossz legelőnek (hajdinával bevetett) termését 200 ezüst forintért eladni 'stb.
- d) Iskoláit rendezte a' község.
- e) A' perlekedések és ellenkedések a' földesurral megszűntek, 's a' váltáságosak összevetett vállakkal javítják helyzetüket. — Rövid értekezés az urbéri terhek megváltásáról 47—58.

Felső-Lőt követte még két szomszéd kis közönség. Schmiedtaith és Weinberg német salvak, amaz 133, ez 200 lakóval. Határuk sovány.

Kokasd. Német falu Tolnamegyében, 986 lakossal. Jó bort termeszt; kövér réteket bir. — Azon rész, melly elsőben magát idős Bezerédj Istvántól megváltá, 24⁵/₈ hely és némi maradék földből áll, mintán tartoztak

szolgálni évenként összesen $1392\frac{2}{5}$ marhás napot. Kenderfonás helyett, egy állomáuytól 6 gyalog napot számítva, $144\frac{6}{5}$ gyalogszeres napot. — Tizenkilencz házas zsellér szolgált 342 gy. napot. A' házatlan zsellérek nem vétettek fel.

Noha pedig a' kokasdiak elismerék, hogy egy marhás napot 2 ezüst forinton, egy gyalog szeresnapot pedig 14 ezüst krron alul nem szolgálnának, mindazonáltal a' szekeres napok 48, a' gyalog szeresek 12 pengő krjával számítottak. A' marhás- és kézi napszám értéke e' szerint tön 1211 forint, 9 krt pp. Ház 62 levén, a' füstpénz 62 ezüst forint. A' kilenczedre nézve, ide értve a' szállóhegyet is, 1837., 1838. és 1839. évekről vétették a' középszám, 's folyó középáron árosítva, tett egyetemben 715 frt, 20 krt; a' fennebbivel együtt pedig összesen 1988 frt 29 krt ppben; mi $6\frac{0}{10}$ -val tenne 33,141 frt tőkét, 19 házas zsellér és $24\frac{3}{5}$ hely összesen 27 sessiót tevén, — e' szerint $27 : 33,141$ frt = egyegy jobbágy telekre, 's illetőleg 8 házas zsellérre esnék 1223 frt $44\frac{2}{4}$ kr., — ez őszletből azonban 324 frt $44\frac{2}{4}$ kr. elengedettett, és így egy állománynak vált-sága 900 ezüst forintban, összesen pedig 24,300 ezüst forintban állapítatott meg akkint, hogy az egész tartozást 1841—1845-ig bezárólag, négy esztendeig 4825, az utolsó évben pedig 5000 forintnyi részletekben $6\frac{0}{10}$ kamattal lefizetni tartozzanak.

A' „tíz e d - s z e d é s“ joga feletti papi szerződés a' jobbágyokra ruháztatott át; kiknek egyuttal a' közlegelő is átengedettett — olly kikötéssel, hogy a' zselléreknek részét, ha kívánják, azonnal külön kihasítani tartozzék a' község, hasonlólag az iskolamesterét és papét is. — A' földesuri hatóság épségben maradásával a' szerződés idősb Bezerédj István, és utóbb a' falu többi részére nézve gr. Festetics Rudolf urakkal a' kokasdiak részéről, 1841-ben életbe lépendő, megkötöttett. (Társalkodó 1841. 5. szám).

„A' kokasdiak, mond Bezerédj a' Pesti Hirlap

13-ik számában, az örök szerződésnél fogva átvett közlegelőt, az istálóbani marhatartásra szándékozván emelni gazdaságukat, és így a' legelő nagyobb részét jövedelméből művelés alá venni — a' kilenczedet és a' papi dézmát, úgy szinte zálogos birtokukat koránsem készülnek azonnal egyedi közvetlen hasznóvétel tárgyául venni, hanem mint legalkalmasab és biztosab módon tehetik, ebből minden jövedelmüket közre behajtván, azokat megváltási tartozásaik lefizetésére akarják fordítani. És csak akkor, midőn már semmivel sem fognak tartozni, sőt talán némi köztökére is tesznek szert, és a' zálogos idő eltöltével visszanyerendő summákat is szabad gyümölcsöző tőkének fogták részökre biztosítani, kívánnak helyt adni az egyedi közvetlen igényeknek, élvezetnek és közörműny szerinti felosztásnak. — “ — Hasznos újmutatás ez magukat megváltó községeknek.

A' felső-lőiek is a' contributio fedezésére osztatlan köztelket hagytak, 's egyebek közt a' bolt-állítási jogot is a' községre ruházták, hogy ez úton is váltsági tartozásuk letisztázására új jövedelmi forrást nyissanak.

A' szentesi váltság ügyének szintén a' váltságöszlet biztosítékául kihasított **20,000** hold föld adott újabb kedvező fordulatot.

Nagy-Szalók. — Német falu Szepesmegyében, közel **1,500** vagyonos lakossal, kik juhokat tartanak, pálinkát főznek és gyolcsot csinálnak, 'stb.

Wagendrüssel. — Német bányaváros **2,400** lakóval. Vashányák és hámorok.

Mühlbach. — Német falu, közel **500** lak., fűrész- és liszt-malmokkal.

Remete. — Német bányaváros a' Göllnicz vize mellett **2100** lak., gazdag vashányákkal.

Göllnicz. — Tót-német bányaváros, a' Göllnicz vize mellett magas hegyek közt. Mintegy **6000** vagyonos lakókkal. — E' város még a' **13-ik**, **14-ik**, **15-ik** és a' **17-ik** századokban nemi királyi kiváltságokkal megajándékoztatott; de az ekkori idők mostohaságánál fogva

a' szepesi grófok birtokába és uralhatóságuk alá kerül-
vén, az 1832-iki 8-ik törvény hozataláig hasztalanul
küzdött megváltásáért, míg végre 1838-ik évben e' tör-
vény kedvezése mellett a' mélt. gróf Csáky családdal kö-
tött, 's felsőbb helyen is helybenhagyott szerződés által
örök megváltásának kivívása sikerülvén, Ő Felsége
1844-ik évi május 2-án kelt kegyes kiváltságlevelében
régi kiváltságait megerősíteni, és új benső rendezéssel
megajándékozni méltóztatott. — (V. Ö. Erdélyi Nemzeti
Lparunk 133-ik lapon. — Pesti Hirlap 117. és 403-ik
számokban).

A' fennevezett városok és falvak Szepesmegyében
feküsznek, 's leírásuk Fényes 3-ik kötetéből vétetett.

O t o m á n y. — Bihar megyében fekvő magyar falu,
igen kies és termékeny vidéken, 1133 lakossal. Fekete
szántóföldei gazdagon teremnek, kaszálója 's nádlója bő-
séges, van erdeje 's jó bortermő szőlőhegye. (Fényes
4. 93-ik lap.) — Megváltása említtetik a' Pesti Hirlap
133-ik számában.

Héthárs. — Tót mezőváros a' Tarcza mellett,
1,200 lakossal, jó rozstermő földű, erdeje és legelője
bőven, liszt- és fűrészmalmok. (Fényes 3. 256). Héthárs
helysége még a' XIV-ik században a' Tárczay nemzet-
ségtől némi kiváltságokat nyert, melyeket Dessewffy
János, ki a' mohácsi veszedelem után a' Tárczaiaktól,
Zápolya ideje alatti hűtlenségi vád miatt elvesztett tarkói
uradalmat nyerte meg, ehhez tartozván a' nevezett me-
zőváros is, nemhogy csonkította volna, sőt tetemesen
nevelte, nevezetesen a' ház- és földbér fejében évenként
fizetendő 304 vonás forintokban alkudott meg velök, ré-
szesítvén őket egyszersmind ezen fizetésért a' korcsmai
és vásári jövedelemben is. És így több századokon át
mentek levén a' robottól, 's földeiket is minden teher
nélkül szabadon használván, mi csuda, ha az 1810-ik
évi törvény után teljes függetlenségüket ohajtva, mindjárt
1840-ben folyamodtak a' földesuri hatalmat felettök gya-
korlott Dessewffy-nemzetséghez tökéletes megváltásukért.

Az egyezés akkor nem sikerülvén, a' család ennek eszközlésével egy választmányt biza meg, mely 1843-iki június 20-án Eperjesen tartott nemzetségi gyűlésre be is mutatta az örökváltsági szerződés főpontjait, miszerint az eddig is mindig csak 304 váltó forintban fizettetett bér- és nemzetségi hatóság alól felmentetnek, a' nemzetség által $\frac{2}{3}$ részben vett korcsmai és vásári haszonvétel rájuk ruháztatik — 12,000 ezüst forintért, évenként 1000 forintot köteleztetvén fizetni. (V. Ő. P. Hirlap 176. sz). Ez egyezést azonban siker nem követte, mert a' héthársi jobbágyság, bizván földesuraik loyaltásába, ügyvédet sem vettek magok mellé, hanem megalkudtak a' D.-család gyűlésével, általa tétették fel az örökváltsági szerződést, 's 8000 egynehány száz forintot le is fizettek. És most ime — a' családnak néhány tagjai, kik a' szerződést aláírták, de időközben olyanoktól, kik alá nem valának írva, cessiót kaptak, kikelték a' szerződés ellen, 's háborítják szabadságukban a' megváltottakat. Sáros megye rendei választmányt küldének kiegyeztetésre. (Pesti Hirlap 358. sz).

Csicsón. — Falu Komárommegyében közel a' Dunához, 900 lakossal, termékeny földe, szép lovakat tenyészt (Fényes 1. 150. l). Négy csicsói jobbágyság gróf Zichy Istvántól az urbéri kilenczed, füstpénz és robotok alól örökösen megválták magukat, egy egész sessio 800 pengő forintot fizetvén két részletben. — Utolsó a' legfuresább pontja a' szerződésnek ez: „10. Fenntartja magának az urodalom, ha netalán jövedőre némelly nj tartozások a' jobbágyságokra törvényesen rovatnának, az azok iránti törvényhatóságot és jogot,“ 'stb. (Pesti Hirlap 256-ik és 138-ik számokban.

Szentes. — Népes magyar város, közel a' Tiszához, Csongrádmegyében a' Kurcza vize mellett. Népesége 20,060 lélek. Földe gazdag termékenységgű, mert minden ugarlás, trágyázás nélkül csak egyszeri szántás után őszi gabonából 5—24 magot ad. (Fényes 4. 164—

168). Szentes városa lakosainak egy része, u. m. $190\frac{2}{4}$ sessiót bíró gazdák, és 430 házas zsellérek a' földes uralomhoz 1832-ben, urbéres tartozásaiknak készpénzül, a' kilenczednek pedig meghatározott szem-mennyiségbeni leróvhatásáért folyamodván, kérelmüket egyebek közt azzal motiválták: „hogy így mezei gazdaságuk után jobban utána látván, ez által nemcsak adójukat könnyebben leróvhassák, hanem önállapotjukat is jobb helyzetébe tehessek.”

Folyamodásuk következtében kötést szerzett velök a' földesuralom 12 évre, melly szerint egy sessio után fizettek: 1 itcze vaj helyett 21 krt, 2 kappan helyett 18 kr., 2 csirke helyett 6 kr., 12 tojás helyett 3 kr., borju-pénz fejében 4 kr., egy gyalog szeresnapi számért 15 kr., egy szekeres 30 kr., hosszú fuvar helyett 1 forintot, füstpénz 1 forint, nádlás helyett 24 kr., kilenczed helyett egy sessio után adtak 12 véka búzát, 12 véka árpát, 8 véka zabot, 's egyebet semmit.

Alig három évvel később, 1835-ben december 15-én, az ideiglenes szerződést örökösre kérék átváltoztatni, 's az örökváltsági szerződés hosszabb egyezkedés után (bevezetésül elmondván, mikint a' mélt. grófok tekintvén, hogy azon városnak mind számos népessége, mind fejledező műveltsége önállásu alkotmányt kívánának, és ez által nemcsak urbéres viszonyaikból eredt többrendbeli panaszai megszüntetnének, hanem így erősebbé és népesebbé válván, a' haza szolgálatjára, mellynek viselésében magát mindenkor jelesen kitüntette, benne a' nemzeti szorgalom, erő 's jobblét kifejlödvén, még alkalmasabbá tétethessék; nemkülönben azt, hogy a' földesuraság iránt dicséretes buzgóságát bárhogy minden időben bebizonyítani iparkodott, de országotban fekvésénél fogva a' közterhek tetemesebb 's gyakoriabb volta miatt, az uri szolgálatok pontosabb teljesítésében akadályoztatván, — ő méltóságuk gazdálkodása előmozdítására czélirányosan nem fordíthattak, mindezekért, kiváltképen pedig azért, mivel ő méltóságok többrendbeli,

ezen város birtokánál örökösseikre nézve hasznosabb javításokat, szerzeményeket, és várandó igazaiknak visszaváltását tenni törekednének), — 1836-iki januárius 10. meg is kötöttet; melly szerint az egész határ, ($556\frac{2}{3}$ sessio (56 hold), 2293 ház és 1098 hold szőlő, általában 1100 négyszegű öllel számítva), kivéven 11,200 holdat, minden urí javadalmak, épületek és hatóság átadását 1,361,572 frt, 47 kr. e. p. ben örökösen megválták, — 's 30,000 pengő forintot azonnal le is tettek. Ezen szerződés szerint tartoztak 1836-iki jun. 1-én 907,715 frt, $11\frac{1}{3}$ krt, 's 1837-iki januárius 1-ő napján a' többi 453,857 frt, $35\frac{2}{3}$ krt ezüst pénzben letenni; azonban az 1836-ik évi rossz termés, a' barmokban szenvedett nagy károsodás és egyéb nem várt, előre nem látott körülmények, nevezetesen az, mert költsön pénzt nem kaptak, — lehetetlenné tette nekik váltásági tartozásukat lefizetni; 1837-iki április 19-ik napján tehát ujabban szerződtek a' földesuradalommal, kötelezván magukat 20 esztendő alatt az egész váltáságot részletesen lefizetni, 's biztosítékul 20,000 hold földet, minek $\frac{1}{3}$ -da jó szántóvető föld, $\frac{1}{3}$ -da jó kaszáló, $\frac{1}{3}$ -da pedig használható jó legelő legyen, kihasítának a' legelőből, olly végre, hogy azt haszonbérbe adván, annak jövedelméből fedeztessék a' váltásági öszlet.

Több akadályok következtében a' földesuradalom a' fennebbi husz évet még négygyel megsziporítá, 's évenként tartoznak fizetni 90,000 ezüst forintot még husz évig; mi által a' váltásági tőke $5\frac{1}{2}\%$ -val le lesz törlesztve. — E' szerződés szerint egy marhás nap 30 krral, egy gyalog nap 15 krral, egyszáz kéve nád 5 e. forinttal, egy pozs. mérő kétszeres búza 1 frttal, egy pozs. mérő árpa 48 krral, egy p. mérő zab 36 krral árosítván, a' szőlődézma-váltáság összesen 1320 ezüst forinttal, a' füstpénz szokás szerint 1 frttal, a' füzesek jövedelme 360 frttal vétetvén fel, az apró dézma pedig végkép kihagyatván, egy sessio földre esik (56 hold) 750 e. frt, és fizet évenként 60 frt 12 krt, egy házra esik 100 e.

frt, és fizet évenként 8 frt 12 krt, egy hold szőlőre 30 e. frt, és fizet évenként 2 frt $24\frac{24}{40}$ krt.

'S e' szerint e' nagyszerű váltság már csakugyan fog sikerülni; és pedig annyival inkább, mert az 1837-i szerződés 9-ik pontjában az egyeseknek megváltása megengedtetvén, ez engedménnyel többen éltek; másfelől pedig a' biztosítékul kihasított földek holdja nagyrészt két ezüst forinton felül adatott éves haszonbérbe.

Ideiglenes váltságot szerzett jobbágyaival Temesmegyében Endrődy József földbirtokos 1834-ben, következő feltételek alatt: jelesül előre bocsátván azt, hogy helysége a' 2-ik osztályu 1). minden egész telkes gazda természetben leszolgálni tartozott $35\frac{2}{4}$ gyalog napért, egyet 10 e. krjával véve, fizet 5 ft 55 krt. 2). A' többi robotokért a' korábbi törvény értelmében 7 frt 05 krt. 3). Füstpénz 1 frt. 4). Tizedeczím alatt 12 pozs. mérő őszi és 16 pozs. mérő tavasziért, amannak 3, ennek 1 e. frttal árosítva köblét 26 frt; összesen tehát 40 e. frtot lenne az urbéri adók készpénzi aequivalense; a' földesur azonban elengedett 3 e. forintot, 's így minden egésztelkes jobbágy fizet évenként 37 e. frtot; miért minden uri tartozástól szabad.

„E' szerződésnek, mond a' közlö a' Pesti Hirlap 1841. 91-ik számában, legsarkalatosabb pontja ez: hogy annak változhatlan épségben tartására a' földesur örökösön köteleztetik, midőn a' jobbágynek, ha valaha ezen szerződést magára nézve terhelőnek tartaná, szabadságában álland e' szerződéstől elállani, mintán előbb egy évvel már ebbeli szándokát az uraságnak feljelentette. — De bár a' szerződés (1841-ben) 7 év óta áll, bár a' jelen 1841-ik év minden tekintetben olly mostoha, hogy ehhez hasonlóra a' legélelműltebb agg is alig emlékezik, jobbágyaik mindazonáltal nemesak hogy örömteljes szívvel ragaszkodnak szerződésükhöz; — sőt áldják az órát, mellyben ezen rájuk nézve annyira üdvös eredményű szerződés kötöttet, mert azóta anyagi jólétök virágzóbb

lón, 's hajlékaikat megelégedés, béke 's boldogság övezi körül.“ —

Legujabban ismét Borostyánkő, Szulczriegel, Tauchen, Mariasdorf, Schönherrn, Csehi és Szerdahely város és községek váltották meg magukat Batthyány Gusztáv és Kázmér grófoktól.

220A399

